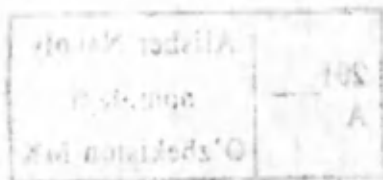

**ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН
РЕСПУБЛИКАСИНИ ИЖТИМОЙ-
ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНТИРИШ
СТРАТЕГИЯСИ**

ТОШКЕНТ
IFMR
нашриёти
2013

УДК 338 (575.172)

ББК 65.9 (5Ўзб-6Қар)

У К59

ББК 65.9 (5Узб-6Қар)

К59

Ўзбекистон Респ. иқтисодий
Ўзбекистон Респ. иқтисодий

Қорақалпоғистон Республикасини ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш стратегияси /
и.ф.д. А.М. Содиковнинг умумий таҳрири остида / Тошкент: IFMR, 2013. – 252 б.

Барча ҳуқуқлар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Тараққиёт Дастури ва Германия халқаро ҳамкорлик жамиятининг Ўзбекистондаги ваколатхоналарига тегишлидир. Ушбу материалларни такрорлаш, кўпайтириш, нашр этиш, тарқатиш ва бошқа усулда ишлаш фақат ҳуқуқ эгаларининг ёзма рухсати билан амалга оширилиши мумкин. Манбага ҳаволаки бериш мажбурийдир.

Нашрда баён этилган фикр-мулоҳазалар муаллифларга тегишли бўлиб, улар ҳуқуқ эгалари нуктаи назари билан мос келмаслиги ҳам мумкин.

ББК 65.9 (5Ўзб-6Қар)

Илмий раҳбар:

Содиков А.М., и.ф.д.

Муаллифлар гуруҳи:

Назаров Ш.Х., и.ф.н. (гуруҳ раҳбари),
Адилов А.Ж. и.ф.н., Якубова Э.Т., Асфандиярова Э.М.,
Муродов Ч.М. и.ф.д., Сайдахмедов Х.М. и.ф.н.,
Жунайдуллаев Д.А. и.ф.н., Шукуров С.М.,
Тищенко Е.А., Хусайинова О.Ш.

Мухаррир:

А. Тошхўжаев

Лойиҳа

мувофиқлаштирувчилари:

У. Камалетдинов (UNDP), С. Муродова (GIZ),
Р. Жўраева (GIZ).

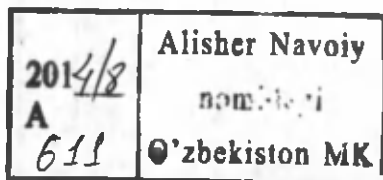
© Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси
ҳузуридаги Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий
тадқиқотлар институти, 2013. <http://www.ifmr.uz/>

© Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши,
2013. <http://sovminrk.gov.uz/>

© Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Тараққиёт
Дастури (UNDP)нинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси,
2013. <http://www.undp.uz/>

© Германия халқаро ҳамкорлик жамияти (GIZ)нинг
Ўзбекистондаги ваколатхонаси, 2013. <http://www.giz.de/>

ISBN 978-9943-4271-1-2 © IFMR

МУНДАРИЖА

Кириш	5
I. Қорақалпоғистон Республикаси ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг ҳозирги ҳолати ва салоҳияти	8
1.1. Қорақалпоғистон Республикаси табиий-иқтисодий шароитининг умумий таснифи	8
1.2. Ташки муҳит таҳлили	11
1.3. Экологик ҳолат ва унинг таъсири	14
1.4. Ижтимоий ҳолат	16
1.5. Минерал-хомашё салоҳияти ва ундан фойдаланиш	39
1.6. Тадбиркорлик ва маҳаллий ташаббускорликнинг ҳолати	42
1.7. Қорақалпоғистон Республикаси иқтисодиёти тармоқлари ва соҳалари	47
1.7.1 Саноат	47
1.7.2 Қишлоқ хўжалиги	65
1.7.3 Хизматлар соҳаси	86
1.7.4 Инфратузилманинг ҳолати	94
1.7.5. Ташки иқтисодий фаолият	96
1.8. Стратегик SWOT таҳлил натижалари	101
II. Қорақалпоғистон Республикасини ҳудудий ривожлантириш стратегияси	111
2.1. Ривожланиш сценарийлари	111
2.2. Стратегиянинг миссияси ва бош мақсади	114
2.3. Минтақани ривожлантиришнинг асосий омиллари ва истикболли манбалари	115
2.3.1. Саноатни ривожлантириш	115
2.3.1.1. Табиий хомашё салоҳиятидан самарали фойдаланиш	122
2.3.1.2. Бир-бири билан узвий боғланган ва ёрдамчи тармоқларни ривожлантириш	128
2.3.1.3. Ҳудудлараро лойиҳаларни амалга ошириш	132
2.3.1.4. Ҳудудий ривожлантиришда минтақалараро ҳамкорлик	139
2.3.2. Қишлоқ хўжалиги соҳасини ривожлантириш	143
2.3.2.1. Экилмайётган ва иқтисодий самараси паст бўлган суғориладиган майдонлардан унумли фойдаланиш	143

2.3.2.2. Экологик муҳитга мос ноанъанавий фаолият турларини ривожлантириш	147
2.3.2.3. Ернинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш ҳисобига тупрок унумдорлигини ошириш	149
2.3.2.4. Минтақада озиқ-овқат маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш истиқболлари	152
2.3.2.5. Инновацион технологиялардан самарали фойдаланиш масалалари	162
2.3.3. Хизматлар соҳасини ривожлантириш	165
2.3.3.1. Ҳудудларда мавжуд салоҳият ва имкониятлардан самарали фойдаланиш омиллари	168
2.3.3.2. Ҳудудларда хизмат кўрсатиш соҳаларини ўртача минтақа кўрсаткичига тенглаштириш омиллари	173
2.3.3.3. Синергетик омиллар ҳисобига хизматлар соҳасини ривожлантириш имкониятлари	176
2.3.4. Аҳоли турмуш шароитини яхшилаш ҳамда унинг бандлик даражасини оширишда ҳудуд иқтисодиётини маҳаллий мутахассислар билан таъминлашнинг истиқболли йўналишлари	180
III. Стратегияни амалга оширишнинг ташкилий ва амалий жиҳатлари	188
3.1. Стратегияни амалга оширишда бошқарувнинг сифати ва самарадорлигини кучайтириш масалалари	188
3.2. Маҳаллий ташаббуслар асосида ишлаб чиқиладиган чора-тадбирлар дастури	194
3.3. Стратегияни амалга ошириш босқичлари	200
3.4. Стратегия ижросининг мониторинги	201
ИЛОВАЛАР	203

КИРИШ

Шимол дарвозасидан – ёруғ истикбол сари

Президентимиз Ислом Каримов раҳбарлигида Ўзбекистон Республикаси мустақил тараққиёт йўлидан қатъият билан олға бормоқда. Бутун дунёда эътироф этилган ривожланишнинг "ўзбек модели" бу борада муҳим дастуриламал бўлаётир. Иқтисодийнинг барқарор ўсиш суръатлари таъминланмоқда. Шаҳру қишлоқларимиз кифоаси ўзгариб, одамларнинг ҳаёт сифати юксалмоқда. Қишлоқ жойларда янги массивлар ташкил этилиб, уларда намунавий лойиҳалар асосида яқка тартибдаги замонавий шарт-шароитларга эга қулай ва шинам турар-жойлар барпо этилмоқда. Келажагимиз эгаси бўлган ёшлар ҳар жабҳада ғайрат-шижоат намунасини кўрсатмоқда. Бундай ижобий ўзгаришлар мамлакатимизнинг шимолий минтақаси – Қорақалпоғистон Республикаси ҳаётида ҳам рўй бермоқда.

Лекин ҳаёт бир жойда тўхтаб турмайди. У доим ҳаракатда – ўзгариш ва юксалишда бўлади. Шу боис мамлакатимиз ҳаётининг барча жабҳалари тубдан ислоҳ қилинмоқда. Қорақалпоғистонда ҳам бу жараёнлар изчил давом эттирилмоқда. Минтақани ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш вазифалари янгича ёндашувларни такозо этмоқда...

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Тараққиёт Дастурининг "Миллий ва маҳаллий даражада иқтисодий прогнозлаштириш ва режалаштириш салоҳиятини ошириш" лойиҳаси ҳамда Германия халқаро ҳамкорлик жамияти (GIZ) билан биргаликда Қорақалпоғистон Республикасини узоқ муддатга ривожлантиришнинг устувор йўналишлари ва мақсадига мос чора-тадбирлар комплексини шакллантириш мақсадида ушбу "Қорақалпоғистон Республикасини ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш стратегияси" (кейинги ўринларда Стратегия деб юритилади) ишлаб чиқилди.

Стратегияни ишлаб чиқиш Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши Раисининг 2013 йил 20 мартда қабул қилинган 38-б-сонли фармойишига биноан амалга оширилди. Ушбу фармойишга мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти (ПМТИ) экспертлари иштирокида давлат ташкилотлари вакиллари ва маҳаллий ижроия ҳокимияти органлари мутахассис-

ларидан иборат ишчи ва йиғма (мувофиқлаштирувчи) гуруҳлар тузилди.

Стратегияни ишлаб чиқиш жараёнида муаллифлар томонидан Қорақалпоғистон Республикасини ижтимоий ва иқтисодий ривожлантиришга оид Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов маърузаларида билдирилган фикр ва ғоялар, мамлакатимиз минтақалари иқтисодиётини ривожлантириш ва қайта шакллантиришга қаратилган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишлари, мамлакат ва минтақа даражаларида қабул қилинган тармоқлар бўйича ҳамда ҳудудий ривожлантириш дастурлари, Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институтининг илмий-услубий ишланмалари, ҳудудий ривожлантириш сиёсатига оид хорижлик ва маҳаллий олимларнинг илмий ишлари, уларда баён этилган фикр-мулоҳазалари ҳисобга олинди.

Стратегия минтақани ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий йўналишлари бўйича узоқ муддатга мўлжалланган устувор вазифа ва мақсадларни аниқлаб берувчи асосий ҳужжат ҳисобланади.

Минтақани узоқ муддатга мўлжалланган ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш стратегик мақсад ҳамда вазифаларини аниқлашда ривожланишнинг асосий манбалари ва омиллари, рақобат имконияти ва мавжуд устунликларга алоҳида эътибор қаратилди. Бу борада ишлаб чиқилган таклифлар минтақанинг ҳозирги ҳолати, ривожланишга таъсир кўрсатадиган ижобий ва салбий жиҳатларни баҳолаш ва таҳлил қилиш асосида амалга оширилди.

Стратегияни амалга ошириш механизмини ишлаб чиқишда маҳаллий бошқарув тизими фаолиятини функционал таҳлил этиш, маҳаллий ўзини-ўзи бошқариш ва фуқаролик институтларининг ҳокимият органлари билан ҳамкорлиги масалаларига алоҳида эътибор берилди.

Ушбу Стратегияни тайёрлашда фойдаланилган маълумотлар ва бошқа материалларни етказиб беришда Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, Иқтисодиёт вазирлиги, маҳаллий ҳокимият органлари ва йирик корхоналар раҳбарлари, кичик бизнес ва қатор жамоат ташкилотлари вакиллари, жумладан, М.Мамутов, Б.Гулимов, Н.Аимбетов, Н.Казакбаев, О.Курбанов, Ф.Тажимуратов, А.Сабуров, З.Сейтимбетова ва Т.Дуйсенбина сингари юқори малакали мутахассислар иштирок этди.

Таҳлил ва кузатувлар Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика кўмитаси, Қорақалпоғистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги ва Статистика бош бошқармаларининг маълумотлари, ПМТИ ахборот базаси ва материаллари, шунингдек, мамлакатимиздаги илмий-тадқиқот ва лойиҳа институтлари, вазирлик ва ташкилотлар маълумотлари асосида ўтказилди.

Стратегияни ишлаб чиқиш жараёнида Андижон ва Сурхондарё вилоятларида ўтказилган шунга ўхшаш тадқиқотлар натижалари ва ҳудудий стратегик режалаштиришнинг жаҳон тажрибаси эътиборга олинди. Шу нуктаи назардан, Стратегиянинг долзарб ва истикболли муаммоларини ечишда маҳаллий ташаббускорлик омилини кучайтириш ва ундан самарали фойдаланишда ҳудудий бошқарув ва ўзини-ўзи бошқариш органлари, сиёсий партиялар, бизнес вакиллари фаоллигини ошириш масалаларини ишлаб чиқишда ҳудудий стратегик режалаштиришнинг усул ва услубиятлари асос қилиб олинди.

Маҳаллий бошқарув органлари ва кенг жамоатчиликка тақдим этилаётган ушбу Стратегия Қорақалпоғистон Республикаси ва унинг ҳудудларини мавжуд ижтимоий-иқтисодий ҳолатидан келиб чиққан ҳолда истикболда ривожлантириш бўйича долзарб ва устувор вазифаларни аниқлаб олиш, улар негизида минтақани комплекс ривожлантиришга қаратилган аниқ мақсадли ҳаракат дастурларини ишлаб чиқишда муҳим асос бўлиб хизмат қилади, деган умиддамиз.

I. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНИШИНИНГ ҲОЗИРГИ ҲОЛАТИ ВА САЛОҲИЯТИ

1.1. Қорақалпоғистон Республикаси табиий-иқтисодий шароитининг умумий таснифи

Қорақалпоғистон Республикаси Ўзбекистоннинг шимоли-ғарбида, Амударёнинг қуйи, Орол денгизининг жанубий қисмида жойлашган. Республика Қорақум ва Қизилқум саҳроларига туташиб кетган. Қорақалпоғистон умумий ер майдони 166,6 минг квадрат километрдан иборат бўлиб, у ҳудудининг катталиги жиҳатидан Ўзбекистон Республикаси минтақалари ўртасида биринчи ўринда туради. Минтақа ер майдонларининг 80 фоиздан ортиғини қум барханларидан иборат чўл ҳудудлари ташкил қилади. Орол денгизининг қуриб бораётганлиги туфайли Қорақалпоғистон экологик таълофат зонаси ҳисобланади.

Республика аҳолиси 1 миллион 700 минг кишидан зиёддир. Аҳолининг миллий таркибида ўзбеклар – 38,1%, қорақалпоқлар – 35,7%, козоқлар – 18,2% , туркманлар – 5,1%, руслар – 0,7% , корейлар – 0,4% , татарлар – 0,3% ва бошқа миллат вакиллари – 1,5% ни ташкил қилади.

Республиканинг маъмурий-ҳудудий тузилмаси 14 та туман ва 1 та шаҳардан иборат. Минтақа Қозоғистон (990 км) ва Туркменистон (784,1 км) давлатлари, Хоразм (263,2 км), Навоий (300 км) ва Бухоро (66 км) вилоятлари билан чегарадошдир. Унинг ҳудудидан ҳалқаро аҳамиятга эга магистрал темирйўллар ва автомобиль йўлларининг ўтганлиги ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Қорақалпоғистоннинг иқтисоди асосан қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари (пахта, ғалла, шолі ва х.к.) етиштириш ва саноат ишлаб чиқаришига ихтисослашган. Минтақада 22 та йирик саноат корхоналари мавжуд бўлиб, улар жумласига Қўнғирот сода заводи, «Устюртгаз» шўъба корхонаси, пахтани қайта ишловчи «Юлдуз» акциядорлик жамияти, «Амударё қурилиш материаллари» масъулияти чекланган жамияти, нон маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи «ҚК Дан онимлери» акциядорлик жамияти, ўсимлик ёғи ишлаб чиқарувчи «Еггар» акциядорлик жамияти, «Нукус вино заводи» акциядорлик жамияти каби корхоналар қиради. Бундан ташқари, минтақада енгил ва озик-овқат саноатига оид 50 дан ортиқ қўшма

ва хорижий корхоналар фаолият кўрсатмоқда.

Минтаканинг ялпи ҳудудий маҳсулоти (ЯҲМ) мамлакат ялпи ички маҳсулотининг 2,3 фоизини (1.1.1-жадвал), аҳоли жон бошига ҳисоблаганда эса ўртача мамлакат даражасининг 40,7 фоизини ташкил қилади. ЯҲМ таркибида кейинги йилларда аграр тармоқ улушининг қисқариши, айтини вақтда саноат ва хизмат кўрсатиш соҳаларининг улуши кўпайишига эришилди. Лекин жами хизматларнинг ЯҲМ даги улуши 48,5 фоиз бўлгани ҳолда, мамлакат ўртача кўрсаткичидан (52%) паст даражада қолмоқда.

1.1.1-жадвал

Қорақалпоғистон Республикасининг Ўзбекистон ижтимоий-иқтисодий ривожланишидаги ўрни, %

Кўрсаткичлар	2000 й.	2006 й.	2012 й.	Мамлакатимизда тутган ўрни (2012 йилда)
Аҳоли	6,1	6,0	5,7	9
Ялпи ҳудудий маҳсулот	3,4	3,4	2,3	12
Саноат маҳсулотлари	2,3	1,6	1,3	13
Истеъмол товарлари	2,6	1,3	1,5	14
Асосий капиталга инвестициялар	4,8	5,2	5,4	8
Чет эл инвестициялари	1,4	6,7	7,9	5
Қурилиш ишлари	5,6	3,7	4,6	11
Чакана савдо айланмаси	2,9	2,8	3,1	13
Пуллик хизматлар	2,5	2,3	3,3	11
Бозор хизматлари		1,7*	2,9	12
Ташқи савдо айланмаси	1,2	0,8	0,8	13
ш.ж.				
Экспорт	1,6	1,0	0,8	12
Импорт	0,7	0,7	0,8	11

* маълумот 2007 йил бўйича берилган.

Саноат ишлаб чиқариши ҳажмининг кейинги йилларда сезиларли ортганлигига қарамадан, Қорақалпоғистон мамлакат саноатининг ҳудудий таркибида охириги ўринлардан бирини эгаллаб келмоқда. Бу борада кейинги йилларда эришилган ижобий ўзгаришлар асосан ёқилғи-энергетика саноатини ривожлантиришга қаратилган марказлаштирилган инвестициялар ҳисобига амалга оширилмоқда. Лекин маҳаллий аҳамиятга эга бўлган лойиҳаларни ўзлаштиришда

сезиларли ўзгаришлар содир бўлмади. Шу туфайли ҳам саноат маҳсулотларининг аҳоли жон бошига нисбатан тўғри келиши мамлакат даражасидан деярли 4 баробар паст.

Минтақада истеъмол қилинаётган саноат маҳсулотларининг аксарияти (айрим озиқ-овқат маҳсулотларидан ташқари) четдан келтирилгани ҳолда, ноозиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришга ҳам етарли даражада эътибор берилмаяпти. Енгил саноатнинг 91,8 фоиздан ортигини пахта тозалаш тармоғи ташкил қилади.

Қорақалпоғистоннинг мамлакат ялпи кишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришидаги улуши 3 фоизни ташкил этади. Аҳолининг 29 фоизга яқини аграр тармоқда банд (деҳқон хўжалиқларидаги бандлар билан бирга). Айни пайтда минтақа кишлоқ хўжалигида суғориладиган 77,3 фоиз экин майдонларининг мелиоратив ҳолати ёмонлашган.

Мамлакатимиз иқтисодиётига жалб этилган асосий капиталга инвестицияларнинг 5,4 фоизи, чет эл инвестицияларининг 7,9 фоизи минтақага тўғри келади ва Қорақалпоғистон инвестицион фаоллик даражасига кўра мамлакат ҳудудлари ичида 7- ўринда туради. Албатта, бу кўрсаткичлар асосини Оролбўйи ёқилғи-энергетика тармоғини ривожлантиришга йўналтирилган марказлашган инвестициялар ташкил этади.

Минтақа жами хизматлар ҳажми бўйича, аҳоли жон бошига ҳисоблаганда, мамлакатимизда 10-ўринни эгаллайди. Бу кўрсаткич ўртача мамлакат даражасининг 50,6 фоизини ташкил этади ва Қорақалпоғистон хизматлар соҳаси паст ривожланган ҳудудлар каторига киради. Молия хизматлари аҳоли жон бошига ҳисоблаганда, ўртача мамлакат кўрсаткичининг 35,4 фоизини, туристик хизматлар – 11 фоизини, савдо ва умумий овқатланиш – 48 фоизини, маиший хизматлар – 27,4 фоизини ва бошқа хизматлар – 47,5 фоизини ташкил этади (1.1.1-илова).

Экспорт салоҳияти жиҳатидан минтақа мамлакатимизнинг бошқа ҳудудларига нисбатан қуйи ўринларни эгаллайди. Экспорт салмоғининг аксарият қисмини ёқилғи-энергетика маҳсулотлари – асосан табиий газ ташкил қилади. Минтақа экспортининг мамлакат экспорти ҳажмидаги улуши 2000-2012 йиллар мобайнида 1,6 фоиздан 0,8 фоизга камайгани ҳолда, импорт салмоғи 0,7 фоиздан 0,8 фоизга ортган.

Қорақалпоғистон Республикаси маҳаллий бюджет салоҳиятининг таҳлили (1.1.1-расм) шуни кўрсатмоқдаки, бюджетнинг ликвидлик

даражаси марказдан ажратилаётган катта миқдордаги субвенциялар ҳисобига сақлаб турилгани ҳолда, маҳаллий бюджетнинг автономлик даражаси тушиб кетмоқда.

1.1.1-расм

Қорақалпоғистон Республикасининг 2005-2012 йиллардаги бюджет салоҳияти

Умуман олганда, Қорақалпоғистон Республикаси ҳам аграр, ҳам индустриал (марказлашган инвестициялар ҳисобига ривожланиб бораётган ёқилғи-энергетика тармоғидан ташқари) жиҳатдан суғуст ривожланаётган ҳудуд ҳисобланади. Минтаканинг мавжуд табиий ва иқтисодий салоҳиятидан фойдаланишда маҳаллий ташаббускорликнинг паст даражада қолаётганлиги туфайли саноат ва хизматлар соҳасида янги ҳудудий лойиҳаларни амалга ошириш ишлари талаб даражасида эмас.

1.2. Ташқи муҳит таҳлили

Қорақалпоғистон Республикасининг ички ижтимоий-иқтисодий ҳолатига қўшни давлатлардаги сиёсий ва иқтисодий вазият, қўшни вилоятлардаги табиий, иқтисодий ва ижтимоий жараёнлар, шунингдек, табиат ва иқлим ўзгаришлари ҳамда макроиқтисодий жараёнлар ташқи омил сифатида ўз таъсирини кўрсатмоқда.

Макроиктисодий омиллар. Жаҳон молиявий ва иқтисодий инкирозининг давом этаётганлиги ва унинг салбий асоратлари нафақат дунё иқтисодиётининг конъюнктураси, экспорт-импорт фаолиятининг шароитлари ва суръатининг ўзгаришига, балки муайян мамлакатнинг макроиктисодий барқарорлигига ҳам маълум даражада ўз таъсирини кўрсатмасдан қолмайди. Шу маънода ушбу жараёнлар Қорақалпоғистон Республикасининг иқтисодий вазиятига ҳам қисман таъсир этиши мумкин. Ушбу салбий оқибатлар, энг аввало, инфляцияон жараёнларнинг макро даражада ўзгариши, четдан инвестициялар кириб келиш ҳажмининг камайиши, минтакадан экспорт қилинаётган маҳсулотларга талабнинг камайиши билан изоҳланади.

Масалан, минтақа иқтисодиётига марказлашган инвестицияларнинг 10 фоизга ошиши ёки камайиши ялпи ҳудудий маҳсулотнинг реал ўсишига 2-2,5 фоиз таъсир этиши мумкин. Минтақада инвестицияларнинг ўсиши эса экспорт ҳажмининг ошишида мультипликатив таъсирга эга.

Қўшни вилоятлар билан ҳамкорлик масалалари. Қорақалпоғистон Республикаси Хоразм, Навоий ва Бухоро вилоятлари билан чегарадош бўлиб, улар ҳалқаро аҳамиятга эга магистрал темир йўллари ва автомобиль йўллари орқали ўзаро туташган.

Иқтисодий салоҳияти жихатидан минтақа қўшни Навоий, Бухоро вилоятларидан сезиларли даражада пастдир. Бу ҳолат кўплаб инвестицион лойиҳаларни жалб этишда ушбу ҳудудлар нисбатан жозибадорликка эга эканлигини кўрсатади. Иккинчи томондан эса шундай нисбатан ривожланган ҳудудлар билан минтақанинг қўшнилиги ҳудудлараро лойиҳаларни амалга ошириш ва саноатда қайта ишлаш жараёнида бир-бири билан узвий боғлиқ бўлган тармоқларни ривожлантириш имконини кенгайтиради.

Хоразм вилояти нафақат жўғрофий жиҳатдан, балки ер ва сув ресурслари, иқлим шароити ва экологик таъсирлар оқибатига кўра ҳам минтақага энг яқин ҳудуд ҳисобланади. Лекин кишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш ва тадбиркорлик анъаналарига кўра ушбу вилоят минтақанинг шимолий ҳудудларига нисбатан муайян устунликларга эга. Ушбу вилоятнинг айнан мана шу жиҳатларидан минтақанинг иқтисодий манфаатлари ва муаммоларини ечишда омилкорлик билан фойдаланиш мумкин.

Иқлим ўзгаришлари. Глобал даражада иқлим ўзгаришлари минтақа учун бир қанча салбий ҳолатларни юзага келтирмоқда.

Ҳаво ҳароратининг ошиши ва намгарчиликнинг камайиши минтақа иктисодий укладининг ўзгаришига ҳам олиб келиши мумкин. Буни биргина глобал исишнинг минтақанинг сув балансига салбий таъсири мисолида кўра бўлади.

Жаҳон банки экспертларининг хулосаларига кўра, тоғларда сув захираларининг қисқариши натижасида баҳор-ёз мавсумида Аму-дарёга оқиб тушадиган йиллик сув миқдори камайиб бормоқда. Бундай иқлим ўзгаришлари, энг аввало, ҳаво ва замин ҳароратининг ортиши билан боғлиқ бўлиб, экспертларнинг тахминига кўра, 2050-йилга келиб Марказий Осиёда ҳаво ҳарорати Цельсий бўйича 1,5-2 даражага ортиши, шу муносабат билан ва бошқа салбий омиллар таъсирида Ўзбекистонда қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш учун ажратилган суғориладиган экин майдонлари 50 фоизга қисқариб кетиши эҳтимоли мавжуд. Экспертларнинг фикрига кўра, ҳаво ҳароратининг ортиши май ойидан бошланиб, августгача давом этади ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг айни вегетация даврига тўғри келади.

Бундай иқлим ўзгаришлари, шубҳасиз, энг аввало, қишлоқ хўжалигига ўзининг салбий таъсирини кўрсатади. Бугунги кунда кўплаб қишлоқ туманларида экин-тикин ва кундалик эҳтиёжлар учун сув танқислиги шундоқ ҳам сезилиб турганлигини ҳисобга олган ҳолда, ҳозирдан иқлим ўзгаришлари билан боғлиқ салбий ҳолатларнинг олдини олиш чораларини кўриш мақсадга мувофиқдир.

Транспорт муаммолари. Қорақалпоғистон Республикасидан мамлакатни Россия, Қозоғистон ва Европа давлатлари билан боғловчи халқаро темирйўл ва магистрал автомобиль йўллари ўтган. Минтақанинг шундай қулай географик жойлашувига қарамадан, транспорт инфратузилмасидан ҳудуд иктисодиётни ривожлантиришда етарли даражада самарали фойдаланилмапти. Транспорт коридорлари, биринчи навбатда, темир йўл тизими билан боғлиқ ҳолда қишлоқ туманларининг иктисодий салоҳиятини ошириш, янги саноат ишлаб чиқаришини йўлга қуйиш имкониятлари кенгаймоқда. Бундай қулайликлар асосан жанубий ҳудудлар – Нукус шаҳри, Тўртқўл, Эллиққалъа, Беруний, Нукус, Хўжайли, Қўнғирот туманларида мавжуд. Хўжайли туманида йирик логистика марказини ташкил этиш имконияти юқори. Лекин минтақанинг Тахтақўпир, Чимбой, Кегейли ва Қораўзак туманлари темир йўл тармоғи билан боғланмаган. Шу боис уларни транспорт инфратузилмаси нуқтаи назаридан “боши берк ҳудудлар” сирасига киритиш мумкин.

1.3. Экологик ҳолат ва унинг таъсири

Қорақалпоғистон Республикаси Орол денгизи қуриши билан боғлиқ экологик вазият мураккаб бўлган ҳудудда жойлашган. Ҳозирги вақтда минтақада юзага келган қуйидаги ҳолатларни қузатиш мумкин:

1. Қорақалпоғистон Республикасида ҳудуднинг антропоген ўзгаришларга ва сув ресурсларининг зарур табиий сув ҳажмини қайта тиклаш, дарёлар ўзанлари ва уларга туташ тупроқ қатламларининг ифлосланиши ҳамда шўрланишидан ўзини ўзи тозалаш қобилиятига нисбатан мослашувчанлигининг сусайиши сабабли сув ресурслари умумий миқдори камайиб бормоқда.

2. Ерусти ва ерости сув ресурсларининг ифлосланиши, дегратацияси ва шўрланиши туфайли уларда пестицидлар ҳамда кишлоқ хўжалигининг бошқа турли заҳарли моддалари тўпланиб қолмоқда. Далалардан Сирдарё ва Амударё ўзанларига келиб қуйилаётган коллектор-дренаж сувлари тупроқ шўрланишининг хлорид-сульфат турининг кучайишига олиб келмоқда. Қорақалпоғистон Республикасида кучли шўрланган ерлар 49 фоизни ташкил қилади. Сувнинг ифлосланиши ва шўрланиши, ундан ерларни суғоришда фойдаланиш ерларнинг емирилиши ва унумдорлигининг ёмонлашиши ва, пировард натижада, кишлоқ хўжалик экинлари ҳосилдорлигининг пасайишига сабаб бўлмоқда.

3. Иқлим ўзгаришининг бугунги хусусиятлари ҳаво ҳароратининг узлуксиз ошиши, қуруқ ва иссиқ кунлар кўпайиши ҳисобидан ҳаво ҳарорати қуруқлигининг кучайиши ва ёғингарчиликлар ўзгариши билан боғлиқдир. Бу ерда ҳаво ҳарорати $+45^{\circ}\text{C}$ дан -38°C гача ўзгариб туради, Орол денгизи томонидан шамол эсиши янада кўпаймоқда.

4. Қурғоқчилик пайтида очиқ сув ҳавзалари, суғориладиган ерлар ва яйловларда буғланиш кучаймоқда. Бундай ҳолатларнинг мунтазам такрорланиши эса тупроқда тузларнинг тўпланиб қолиши, сизот сувлар минераллашув даражасининг ошиши, далалардан ювилаётган ўғитлар тупроқ устки қатламининг қотишига олиб келмоқда. Суғориладиган ерлар ювилгандан сўнг ирригация тармоғи сувлари ва қайтадиган дренаж сувлари сизот сувларга қўшилади. Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудида сизот сувлар миқдорининг ошиши шундай оқибатлардан биридир. Қолбуки, сизот сувларнинг йиллик ўртача даражаси 221 см, энг кам йўл

кўйиладиган норма чуқурлиги 21,1 минг гектар ерда 1 см, 95,5 минг гектар майдонда 1-1,5 см ни ташкил қилади.

5. Орол денгизи томонидан кучли шамол эсиши ва бу шамол олиб келаётган чанг-тўзон ва майда заррала кимёвий тузлар атмосфера ҳавосига салбий таъсир кўрсатмоқда. Шимол ва шимоли-шарқий томондан эсаётган шамоллар Амударё жанубида жойлашган, ҳудуднинг аҳоли зич яшайдиган, иқтисодий ҳамда экологик жиҳатдан муҳим аҳамиятга эга қисмига ёмон таъсир кўрсатмоқда.

Экологик оқибатлар ҳудуд иқтисодиёти тармоқлари, аввало, қишлоқ хўжалигига кучли таъсир ўтказмоқда. Ёзда юқори ҳароратли кунларнинг кўплиги ва йиллик ёғингарчиликлар сонининг камайиши кўп микдорда сув йўқотилишига ва буғланиш даражасининг ошишига олиб келмоқда. Йирик шохли ва майда чорва моллари, паррандаларнинг касалланиш ҳолатлари кўпайиб, кўплаб қишлоқ хўжалик зараркунандалари, хусусан, чигирткалар пайдо бўлмоқда.

Чанг-тўзонли бўронларнинг тез-тез юз бериши ва кучайиши суғориладиган ерлар ва яйловларда кўп микдорда тузлар тўпланишига сабаб бўлмоқда. Бу эса экин экилмайдиган суғориладиган ерлар кўпайишига олиб келиб, қишлоқ хўжалигининг чорвачилик, боғдорчилик ва узумчилик каби соҳаларига бевосита салбий таъсир кўрсатмоқда.

Бу, бир томондан, мазкур ҳудуд учун аъъанавий қишлоқ хўжалик экинларини етиштириш ва чорвачиликни ривожлантириш, шунингдек, қишлоқ хўжалигини юритиш учун қарор топган услуб ва услубларни қўллаш имкониятларини чекламоқда, меҳнат унумдорлигини пасайтириб, барқарорликни қайта тиклаш ҳамда саклаб туриш учун қўшимча ресурслар ва инвестицияларни талаб қилмоқда. Иккинчи томондан, сув ва ер ресурсларидан имкон қадар самарали фойдаланиш, қишлоқ хўжалигини юритишнинг томчилатиб суғориш, тузга чидамли янги экин турларини етиштиришга асосланган янги инновация услубларини жорий қилишни тақозо этмоқда.

Шу билан бирга, Орол денгизи катта майдонининг қуриши оқибатида бу ерда кемачилик ва балиқчилик бутунлай барҳам топган. Бугунги кунда Қорақалпоғистон Республикасида балиқчилик хўжалиги маҳаллий сунъий сув ҳавзаларини яратиш ва ҳозирги шароитга, сув ҳавзасидаги сув сифати, ҳаво ҳарорати ва озукага чидамли янги турдаги балиқларни етиштиришга ихтисослаштирилмоқда.

Умумий экологик аҳвол кўшни минтакалар ва МДХ мамлакатларига миграция окимининг кучайишига ҳам таъсир кўрсатмоқда. Ўтган асрнинг 80-90 йилларида экологик вазиятнинг мураккаблашуви натижасида сув сифатининг ёмонлашиши, худуд иктисодиёти учун анъанавий бўлган иш ўринларининг йўқотилиши, аҳоли саломатлигига экологик омил таъсирининг кучайиши бу борадаги асосий сабаблар ҳисобланади. Бунинг оқибатларини юмшатиш ҳамда вазиятни барқарорлаштиришга қаратилган чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

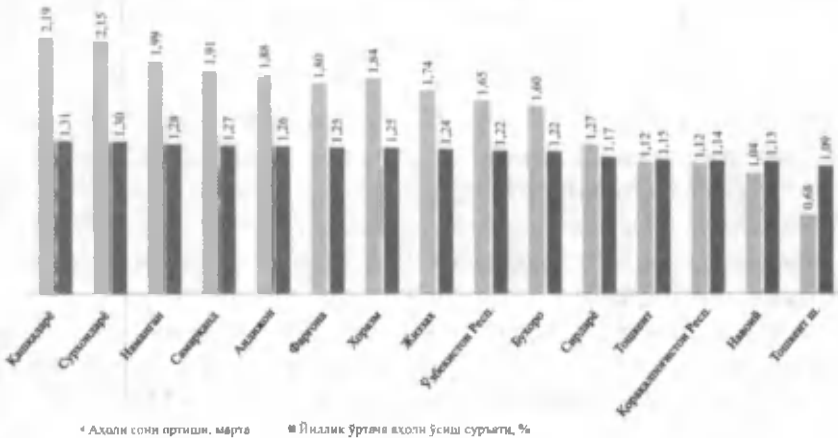
Истеъмол қилиш учун яроқли ерости ва сизот сувларнинг камайиши туфайли аҳоли улардан махсус ускуналарни (насос, колонка ва ҳоказолар) қўллагандан фойдалана олмаяпти. Бу кўшимча кийинчиликлар туғдирмоқда ва, жумладан кишлок жойларда, аҳоли турмуш сифатини ёмонлаштирмоқда. Ушбу муаммолар Қорақалпоғистон Республикасининг шимолий туманларида айниқса кучли сезилмоқда. Масалан, қурғоқчилик даврида Мўйнок тумани аҳолисига ичимлик суви махсус техника (вертолёт ва сув ташувчи машиналар) ёрдамида етказиб берилмоқда.

1.4. Ижтимоий ҳолат

Қорақалпоғистон Республикаси экологик жиҳатдан шароити мураккаб минтакалардан бири ҳисобланади. Бу ҳолат минтақа аҳолисининг ижтимоий ҳамда иктисодий ҳаёт тарзига ўз таъсирини ўтказиб келмоқда. Унинг таъсири, биринчи навбатда, аҳолининг демографик ҳолати, унинг саломатлиги ҳамда турмуш шароитида яққол намоён бўлмоқда.

Демографик ҳолат таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, 2012 йил яқунларига кўра, Қорақалпоғистон Республикаси аҳолиси 1702,3 минг кишидан иборат бўлиб, мамлакатимиздаги улуши бўйича (5,7%) 10-ўринда туради. Бироқ, сўнгги йилларда бу минтақада демографик ўсиш суръатлари нисбатан пасайиб бормоқда. Хусусан, 2000-2012 йиллар давомида минтақада аҳолининг ўртача ўсиш суръатлари 1,1 фоизни ташкил қилган (Ўзбекистон Республикаси бўйича 1,7 фоиз) (1.4.1-расм). Шунингдек, аҳоли сони ортиши кўрсаткичлари бўйича ҳам минтақа Ўзбекистоннинг бошқа минтақаларидан ортда қолмоқда (Тошкент шаҳри ва Навоий вилоятидан ташқари).

Ўзбекистон Республикаси минтақаларида аҳоли сони ортиши кўрсаткичлари, 2000-2012 йиллар

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика кўмитаси маълумотлари.

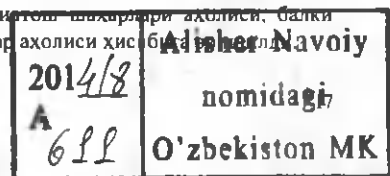
Қорақалпоғистон Республикаси демографик ўсишининг асосий манбаи аҳолининг табиий кўпайиши бўлиб келган. Шу билан бирга, собиқ иттифок даврида, хусусан, ўтган асрнинг 60-70 йилларида аҳоли сони асосан миграция ҳисобига ошган. Бирок, ҳозир бу ҳолатнинг аксини кузатиш мумкин: Қорақалпоғистон Республикаси аҳолиси сони нафақат миграция ҳисобига камаймоқда, балки у Ўзбекистон Республикасида миграция сальдоси энг юқори бўлган ҳудудга айланди¹.

Шу ўринда Ўзбекистон минтақалари орасида Қорақалпоғистон Республикаси нисбатан юқори урбанизация даражасига эгаллигини айтиб ўтиш лозим. 2000-2012 йилларда бу минтақа аҳолиси таркибидаги шаҳар аҳолиси улуши 48,3%дан 49,5%га ошди². Бошқа вилоятларда ҳам ушбу кўрсаткич ўртача 50%ни ташкил қилади.

Минтақа аҳолисининг ярми (50,5%) қишлоқ жойларида истиқомат қилади. Аҳолиси энг кўп ҳудудларга Амударё, Беруний, Тўрткўл ва Элликқалъа туманлари қиради.

¹ Жумладан, 2012 йил яқунларига кўра, бу минтақадан 10,9 минг киши, яъни республикамиздан энг кўп киши кўчиб кетган.

² Бундай юқори кўрсаткич нафақат Нукус ва Тахитопи шаҳарлари аҳолиси, балки Қўнғирот, Тўрткўл ва Хўжайли туманларидаги шаҳар аҳолиси ҳисобланади.

2012 йилда энг юкори туғилиш кўрсаткичлари ижтимоий-иктисодий жиҳатдан нисбатан яхши ривожланган хуудларда (Беруний, Кўнғирот ва Эллиққалъа туманлари) қайд этилган бўлса, энг кам туғилишлар экологик вазияти ёмонлашган Орол бўйи хуудларида (Мўйнок, Қанликўл ва Шуманай туманлари) кузатилди (1.4.1-илова)¹.

Аҳоли табиий кўпайиши бўйича эса Беруний ва Эллиққалъа туманлари етакчилик қилиши билан бир қаторда Шуманай ва Мўйнок туманларида минтақадаги энг кам табиий кўпайиш қайд этилмоқда.

Қорақалпоғистон Республикаси хуудларини аҳоли зичлигига кўра шартли равишда 4 қисмга, яъни зичлиги юкори (Нукус ва Тахиатош шаҳарлари), юкоридан паст, ўрта ва паст хуудларга ажратиш мумкин (1.4.2-илова).

Қорақалпоғистон Республикаси аҳолиси таркибида 16 ёшгача бўлган йигит-қизларнинг улуши 34% ташкил қилиб, Ўзбекистон Республикаси ўртача кўрсаткичидан юкори (33,4%), 60 ва ундан юкори ёшдаги қарияларнинг улуши эса 5,2% ташкил этиб, минтақа демографик салоҳиятининг нисбатан юкорирок эканлигини кўрсатмоқда (Ўзбекистон бўйича ўртача 6%). Шунингдек, аҳолининг ўртача ёши ҳам Ўзбекистон Республикасидагига нисбатан ёш бўлиб, бу кўрсаткич 26,4 ёшни ташкил этади (Ўзбекистон бўйича ўртача 27,4 ёш) (1.4.3-илова).

Умуман олганда, Қорақалпоғистон Республикасининг демографик ҳолатини таҳлил қилиш натижасида унинг ўзига хос жиҳатлари ҳамда хусусиятлари мавжудлиги маълум бўлди. Хусусан, минтақа аҳолиси табиий кўпайиш жараёнида хуудлараро муайян тафовутлар мавжуд бўлиб, бундай фарқларнинг келиб чиқишига хуудлардаги нобарқарор экологик вазият ҳамда ижтимоий-иктисодий шарт-шароитлар сабаб бўлмоқда.

Сўнги йилларда туғилиш даражаси камайиб бораётганлиги, ўлим ҳолатлари кўпроқ кузатилаётганлиги натижасида аҳоли табиий кўпайиш даражаси пасайиб бораётганлиги бу минтақада демо-

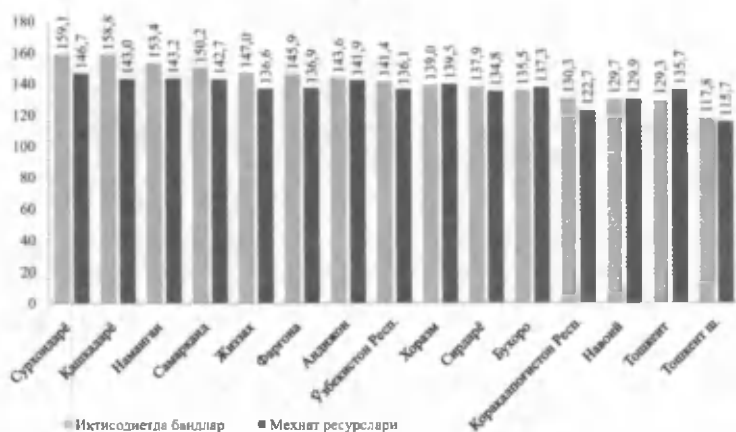
¹ Шу билан бирга, бу минтақада шаҳар ва қишлоқ хуудларидаги туғилиш даражалари бир-биридан унчалик фарқ қилмайди (1,7%, 2007 й.) ва буни: (1) шаҳар аёлларининг иш билан бандлик даражаси пастлиги; (2) шаҳар аҳолиси нисбатан яхши ривожланган саноат, транспорт ва ижтимоий инфратузилмага эга эмаслиги (Нукус ва Тахиатош шаҳарлари, шунингдек, ва Хўжайли тумани шаҳар аҳолисидан ташқари) ва натижада (3) шаҳар ва қишлоқ жойларидаги турмуш тарзи бир-биридан катта фарқ қилмаслиги билан изоҳлаш мумкин. Шунингдек, минтақадаги қишлоқ жойлари аҳолиси табиий кўпайиш кўрсаткичлари шаҳар жойлардаги мос кўрсаткичлардан кўп фарқ қилмайди.

график ҳолатни барқарорлаштириш бўйича зарур чоралар кўришни тақозо этади. Шунга қарамадан, Қорақалпоғистон Республикаси аҳолиси таркибида мамлакатимиздагига нисбатан ёшларнинг улуши кўплиги (хусусан, никоҳ ёшидаги йигит-қизлар салмоғининг кўпайиши) ҳамда қарияларнинг улуши камлиги минтақа демографик салоҳиятининг нисбатан яхшилигини кўрсатмоқда.

Бандлик ва меҳнат бозори таҳлили Қорақалпоғистон Республикаси меҳнат ресурслари сони жиҳатидан Ўзбекистонда 10-ўринни эгаллашини (5,6%) кўрсатмоқда. 2000-2012 йиллар давомида минтақа меҳнат ресурслари сони 1,3 баробар ортгани ҳолда, иқтисодиётда банд аҳолининг ўсиш даражаси 1,2 баробар бўлиб, бошқа минтақаларга нисбатан орта қолаётганлиги кузатилмоқда (1.4.2-расм).

1.4.2-расм

Меҳнат ресурслари ва иқтисодиётда бандлар сонининг ортиши, фоизда, 2000-2012 йиллар

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари.

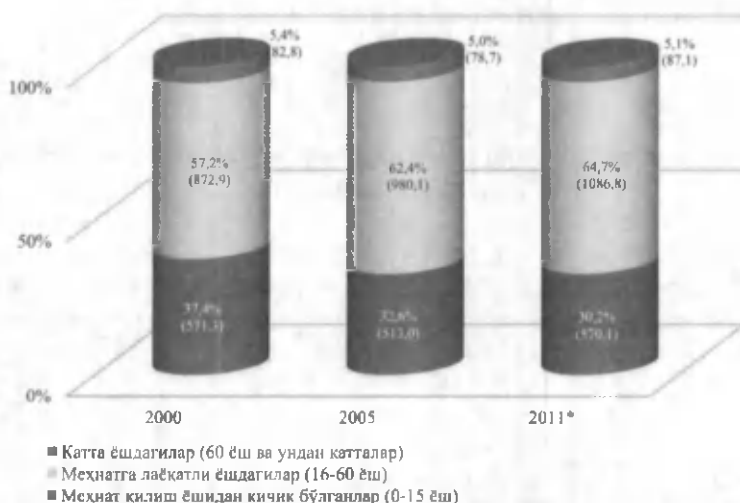
Минтақа аҳолиси таркибида меҳнат ресурслари улушининг ортиб бораётганлигини (2000 йилда 49,9 фоиздан 2012 йилда 57,5 фоизга ўсган) ўтган асрнинг 80-йилларида минтақада туғилиш сурьатлари юқори бўлганлиги билан изоҳлаш мумкин. Шу билан бирга, минтақада меҳнат ресурслари сони ортишига мос равишда қўшимча янги иш ўринлари яратилмаётганлиги ишсизлик даражаси, иқтисодиётнинг

норасмий тармоғида бандлик даражаси ошишига ҳамда меҳнат миграцияси жараёнларининг кучайишига сабаб бўлмоқда.

Минтақа аҳолиси таркибида ёшлар (15 ёшдаги ва меҳнат қилиш ёшидан кичиклар) ва кексалар (60 ёш ва ундан катталар) улушининг камайиб бораётганлиги натижасида меҳнатга лаёқатли аҳоли сони ортиб бормоқда (1.4.3-расм).

1.4.3-расм

Қорақалпоғистон Республикаси аҳолисининг ёш бўйича таркиби, 2000-2011 йиллар

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари.

* **Изоҳ:** Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 14 мартда қабул қилинган 71-сон “Аҳоли сонининг танлама статистик кузатувини тайёрлаш ва ўтказиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорига мувофиқ ўтказилган сўровлар натижасини ҳисобга олган ҳолда.

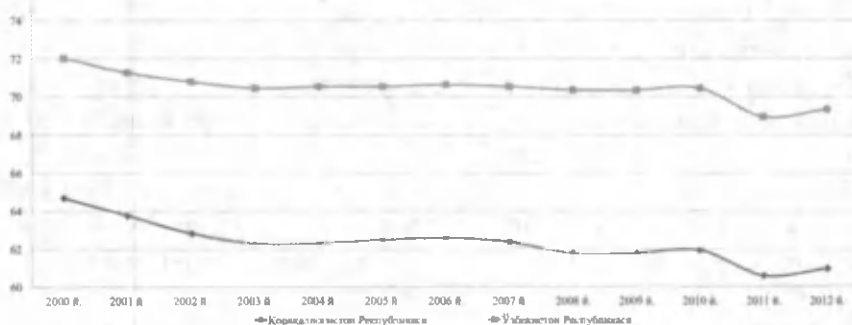
Аҳоли бандлиги даражасининг⁴ таҳлили камайиш жараёнини кўрсатмоқда. Ушбу кўрсаткич Ўзбекистон Республикаси бўйича 2000-2012 йилларда 72%дан 69,3%га камайган бўлса, Қорақалпоғистон Республикасида 64,7%дан 60,9%га камайган бў-

⁴ Аҳолининг бандлик даражаси – меҳнат ресурсларига нисбатан иқтисодиётда банд аҳоли улуши билан белгиланади.

либ, бу Ўзбекистон Республикасидаги энг кескин камайиш жараёнини кўрсатади (1.4.4-расм).

1.4.4-расм

Аҳоли бандлиги, % да, 2000-2012 йиллар

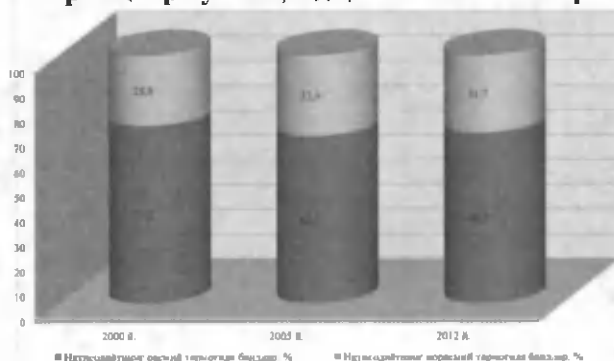

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари.

Шунингдек, ишчи кучининг минтақа иқтисодиётининг норасмий тармоғида ортиб бораётгани кузатиш мумкин. Хусусан, иқтисодиётнинг бу тармоғида бандларнинг умумий бандликдаги улуши 2000 йилда 28,8 фоиздан 2012 йилда 31,7 фоизга етди (1.4.5-расм).

1.4.5-расм

Иқтисодиётда бандлар таркиби, расмий ва норасмий тармоқлар бўйича, % да, 2000-2012 йиллар

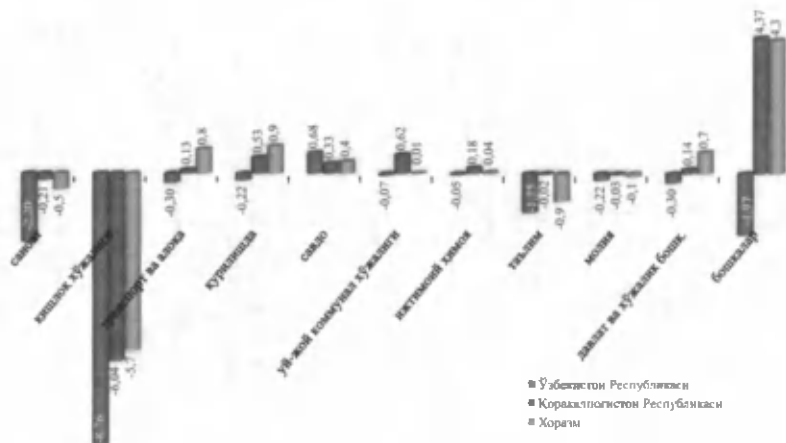
Манба: Қорақалпоғистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш вазирлиги маълумотлари.

2000-2012 йилларда Қорақалпоғистон Республикаси иқтисодиётида бандларнинг соҳалар бўйича таркибида жиддий ўзгаришлар содир бўлди (1.4.6-рasm, 1.4.4-илова). Жумладан, бу даврда минтақа кишлоқ хўжалигида бандликнинг улуши камайганлигини ижобий таркибий ўзгариш сифатида кўрсатиш мумкин. Бирок, аграр соҳадан бўшаган ишчи кучи нисбатан паст қўшилган қийматга эга бўлган хизматлар соҳасига (савдо, умумий овқатланиш ва ҳ.к.) ва бошқа ноишлаб чиқариш соҳаларига ўтиб меҳнат килмоқда. Шунга қарамасдан, бу тармоқ ҳалигача иш кучи энг кўп банд бўлган тармоқлигича қолмоқда (28,7%).

Минтақанинг бандлик таркибида моддий ишлаб чиқариш соҳаларида ишловчиларнинг улуши камайиб (65% дан 59,7% га), ноишлаб чиқариш соҳаларида бандлар улуши ортиб бораётганлигини кузатиш мумкин (35% дан 40,3% га). Буни савдо, умумий овқатланиш, тайёрлов ва таъминот (2011 йилда 2000 йилдагига нисбатан 125,6%), уй-жой коммунал хўжалиги ва маиший хизмат кўрсатиш (148,5%) тармоқларининг жадал суръатларда ўсиб бораётганлиги билан изохлаш мумкин.

1.4.6-рasm

**2000-2011 йилларда Ўзбекистон Республикаси,
Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилоятлари
иқтисодиётида бандлик таркибидаги ўзгаришлар, фоиз**

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида ПМТИ ҳисоб-китоблари.

Минтақада бугунги кунда ёшлар ўртасида бандлик масаласи долзарб муаммолардан бирига айланмоқда. Ёшлар меҳнат бозорида иш изловчилар сони олий, ўрта-махсус касб-хунар билим юртлари битирувчилари (шунингдек, аввал битирганлар) ҳамда муддатли ҳарбий хизматдан захирага бўшатишган шахслар ҳисобига ортиб бормоқда.

Ёшлар ўртасида ишсизлик, аввало, 1985-1990 йиллардаги юқори туғилиш суръатлари (37-40%) билан боғлиқ бўлиб, бундай демографик “портлаш” натижасида 16-29 ёшдаги йигит-қизларнинг Қорақалпоғистон Республикаси аҳолиси таркибидаги улуши 2011 йилда 30,1% га етди. Бунинг оқибатида ёшларни, хусусан, оммавий тарзда меҳнат бозорига кириб келаётган ўрта-махсус касб-хунар коллежлари битирувчиларини иш билан таъминлашда бир қатор муаммолар келиб чиқа бошлади. Ёшлар меҳнат бозорида ишчи кучи таклифи ва унга бўлган талабнинг номуаносиблиги юзага келди (1.4.1-чизма).

Бундай ҳолат сабабини касб-хунар коллежларида тайёрланаётган кадрлар ва уларга бўлган талаб ўртасидаги номуаносибликда кўриш мумкин. Жумладан, Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудларида тегишли мутахассислар билан ўтказилган сўровномалар натижаларига кўра, ҳудудларда тайёрланган иқтисодчилар, кичик тиббиёт ва педагогик ходимлар уларга бўлган таклифдан бир неча марта ортиқчалиги аниқланган. Масалан, 2010/2011 ўқув йилида Қорақалпоғистон Республикасидаги 61 касб-хунар коллежини “Банк иши”, “Бухгалтерия ҳисоби”, “Банкларда бухгалтерия ҳисоби” ва “Молия” мутахассисликлари бўйича 3294 нафар ёшлар битирган. Ҳолбуки, Қорақалпоғистон Республикасидаги молия, кредитлаш ва суғурта соҳаларида жами 3,3 минг киши фаолият олиб боради ва улардан йилига ўртача 50 фоизи ишдан кетса ҳам ушбу касб-хунар коллежлари битирувчиларини тўлиқ иш билан таъминлаш имкони йўқ.

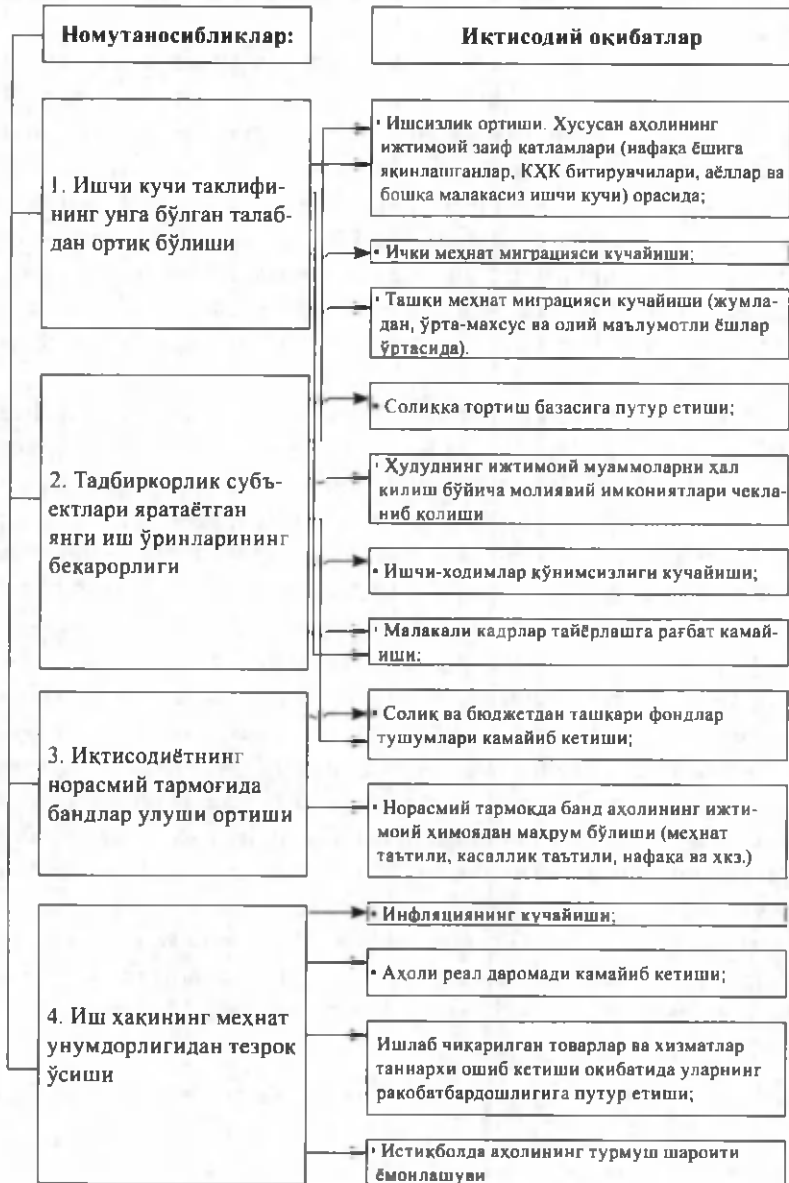
Худди шунга ўхшаш ҳолатни кичик тиббиёт ходимлари⁵ (4201 битирувчи) ва кичик педагогик ходимлар⁶ (3364 битирувчи) мисолида ҳам кўриш мумкин⁷. Шу билан бирга, муҳандисларга (мутахассисликлар бўйича) бўлган талаб улар бўйича таклифдан 2-3 баробар кўп.

⁵ “Ҳамширалик иши”, “Акушерлик иши”, “Тиббий-профилактика иши” ва “Тиббий-ижтимоий ёрдам” мутахассисликлари.

⁶ “Бошланғич таълим”, “Мураббий ўқитувчи” ва “Мақтадан ва синфдан ташқари тарбиявий ишлар” мутахассисликлари.

⁷ Манба: Қорақалпоғистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги маълумотлари.

Мехнат бозори ривожланишидаги номутаносибликлар ва уларнинг иқтисодийга таъсири

Минтақа меҳнат бозоридаги бундай номутаносиблик оқибатида қуйидаги ҳолатлар юзага келмоқда:

Касб-ҳунар коллежлари битирувчиларининг деярли ярми ўз мутахассисликларидан бошқа соҳаларда иш кидиришга мажбур бўлмоқда. Масалан, 2010/2011 ўқув йили яқунларига кўра, битирувчиларнинг 43,8 фоизи ўз мутахассисликлари бўйича ишга жойлашган. Қолганларнинг эса, табиийки, қайта малака ошириш, бошқа касб эгаллашига тўғри келмоқда. Бу эса ҳукуматнинг касбий таълим тизимини ривожлантиришга қилган харажатлари самарасини камайтирмоқда. Чунончи:

- Бандликка кўмаклашиш ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш марказларида расман ишсиз сифатида рўйхатдан ўтганлар орасида *ишламаётган ва ўқимаётган ёшлар* улуши ортмоқда;

- Туманлар кесимида ёшлар ўртасида ишсизлик муаммоси долзарблиги бироз фарқ қилса-да, улардаги аҳолининг асосий қисми кишлоқ жойларида яшаши ва бу жойларда иш ўринлари етишмаслигидан миграция, айниқса, ташқи меҳнат миграцияси (асосан Қозоғистон Республикасига) кучаймоқда.

Қорақалпоғистон Республикаси аҳолининг миграция фаоллиги юқори бўлган ҳудудлар сирасига қиради. 2012 йил яқунларига кўра, миграция сальдоси – 10,9 минг кишини ташкил қилди. Ушбу кўрсаткич бўйича минтақа Ўзбекистон Республикасида 1-ўринни саклаб келмоқда. Бу жараён икки йўналишда, яъни ички ва ташқи меҳнат миграцияси шаклларида давом этмоқда.

Минтақада ички миграция асосан жанубий туманларга, қўшни вилоятларга ва Тошкент шаҳри ва унинг атрофидаги ҳудудларга йўналтирилган бўлса, ташқи меҳнат миграцияси эса асосан Қозоғистон Республикасининг Октов, Олма-ота шаҳарлари ва унинг атрофидаги ҳудудларга тўғри келади. Четга кетаётганлар асосан 2-6 ойдан ортик бўлмаган қисқа муддатда мавсумий ишлар билан банд бўлмоқда.

Қорақалпоғистон Республикаси бўйича аҳолининг миграцион фаоллиги энг юқори бўлган ҳудудлар қаторига Хўжайли тумани, Нукус шаҳри, Қўнғирот ва Тахтақўпир туманларини қўшиш мумкин (1.4.5-илова).

Минтақа ҳудудларидаги Бандликка кўмаклашиш ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш марказлари ходимлари, шунингдек, хотин-қизлар масалалари бўйича вакиллар билан ўтказилган суҳбатлардан маълум бўлдики, Қорақалпоғистондан мамлакат ташқарисига кетаётганлар асосан 2-6 ойдан ортик бўлмаган қисқа муддатга иш-

лаш учун бориб келмоқда. Бу эса кундалик эҳтиёждан ортиқ маблағ йиғиш имконини бераётган⁸.

Юкоридаги таҳлиллардан куйидаги хулосаларни чиқариш мумкин:

1. Бошқа минтақаларга нисбатан Қорақалпоғистон Республикасида аҳоли ўртасида ўлим даражаси кўпроқ учраши (хусусан, меҳнатга лаёқатли аҳоли ўртасида) ҳамда энг йирик салбий миграция оқимлари кайд қилинаётганлиги бу минтақада нокулай демографик ҳолат юзага келганлигини кўрсатмоқда. Бу кўп жиҳатдан Орол бўйи ҳудудларидаги нохуш экологик вазият билан ҳам боғлиқ.

2. Минтақа меҳнат бозоридаги энг долзарб муаммо – бу аҳоли бандлигини таъминлаш билан боғлиқ. Масалан, аҳоли бандлиги бўйича минтақа Ўзбекистондаги энг паст кўрсаткичга эга бўлиб, бу кўрсаткич таҳлил қилинган даврда 64,7 фоиздан 60,6 фоизга камайган.

3. Шу билан бирга, иктисодиётнинг норасмий тармоғига ишчи кучи оқими кучайиб бормоқда. Жумладан, иктисодиётнинг бу тармоғида бандларнинг умумий бандликдаги улуши 2000 йилда 28,8 фоиздан 2012 йилда 31,7 фоизга етди. Бу эса кўпроқ янги иш ўринлари яратилишини тақозо қилади (айниқса, бу муаммо кишлук жойларда долзарб бўлиб колмоқда).

Қорақалпоғистон Республикасини ижтимоий-иктисодий ривожлантириш жараёнида таълим тизими муҳим ўрин тутди. Ҳозирги кунда республикада 330 дан ортиқ мактабгача таълим муассасалари ҳамда 737 дан зиёд умумтаълим мактаблари фаолият юргизмоқда. Шунингдек, минтақа тараққиётида таълим соҳасининг энг муҳим бўғинларидан бири бўлган ўрта махсус ва касб-ҳунар коллежлари сони 91 тани ташкил этиб, улардаги талабалар сони эса 75 мингдан ортади.

Қорақалпоғистон Республикаси таълим тизимини таҳлил қилишда ундаги ривожланиш кўрсаткичлари асосида ҳудудлар бўйича умумий индекс ишлаб чиқилган бўлиб, унга кўра (1.4.7-расм)⁹, таълим тизими нисбатан юкори ривожланган

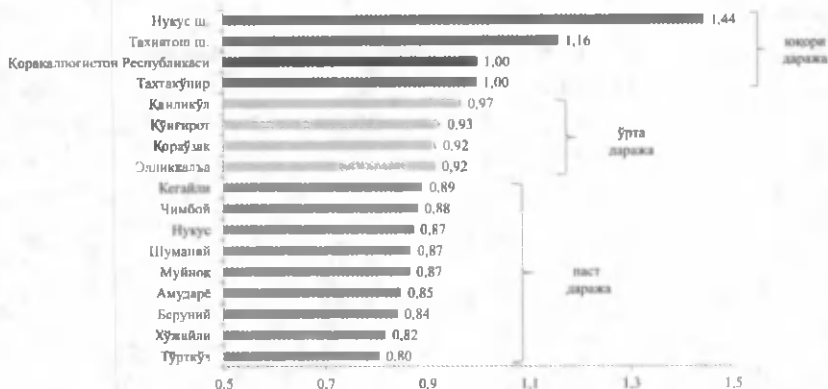
⁸ Ривожланаётган давлатлардан мигрантлар жўнатадиган пул маблағларидан маълумки, оила қанча тез-тез пул олиб турса (йилига 7-12 марта ва ундан кўпроқ), жорий харажатларга шунча кам ишлатиб, тежаш ва йиғишни бошлайди.

⁹ Индексни ҳисоблашда куйидаги кўрсаткичлардан фойдаланилди: мактабгача бўлган таълим камрови, умумтаълим мактабларининг компьютерлар билан таъминланганлик даражаси, ўқитувчиларнинг маълумотлилик даражаси, ўрта-махсус таълим муассасалари битирувчиларинг олий ўқув юртигаги кириш даражаси ҳамда аҳолига нисбатан коллеж ўқувчилари камрови.

худудларга Нукус, Тахياتош шаҳри ва Тахтакўпир туманлари киради.

1.4.7-расм

Қорақалпоғистон Республикаси шаҳар ва туманларида таълим тизимининг ривожланиш индекси

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси Иқтисодийёт вазирлиги маълумотлари асосида ПМТИ ҳисоб-китоблари.

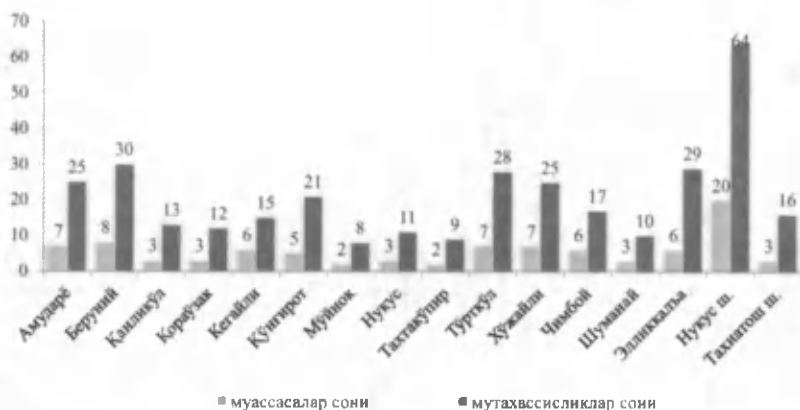
Қорақалпоғистон Республикасида ҳар бир коллежга тўғри келадиган талабалар сони 827 тани ташкил этиб, Ўзбекистон Республикаси ҳамда бошқа вилоятларга қараганда нисбатан пастлиги ушбу минтақада ёшлар учун касб-ҳунар таълимини эгаллаш имкониятлари кенглигидан далолат беради. Туманлар кесимида касб-ҳунар коллежлари, аҳоли сони ва худуднинг катта-кичиклигини ҳисобга олган ҳолда, бир-биридан кескин фарқ қилмайди (1.4.8-расм). Лекин уларда ўқитилаётган мутахассисликлар бўйича жуда катта номуносивбликлар мавжуд. Масалан, ёшлар Нукус шаҳрида – 64 та, Тахтакўпирда – 9 та ва Мўйноқ туманида – 8 та мутахассислик бўйича ўқитилади. Марказ билан туманлар ўртасидаги масофанинг узоклиги, транспорт ва овқатланиш харажатларини ҳисобга олган ҳолда, кишлоқ аҳолиси ўз фарзандларини, айниқса қиз болаларни марказга, уларнинг ўзлари хоҳлаган мутахассисликлар бўйича ўқишга юбора олмайдилар.

Ушбу муассасаларда таълим сифатини ошириш бўйича минтақа

маълум устунликларга эга. Масалан, Ўзбекистон Республикаси бўйича ўрта-маҳсус касб-хунар таълими тизимида бир ўқитувчига 15 нафар, олий маълумотли ўқитувчига 16 нафар ўқувчи тўғри келса, Қорақалпоғистон Республикасида бир олий маълумотли ўқитувчига 12 талаба тўғри келади.

1.4.8-расм

2012 йилда Қорақалпоғистон Республикаси туманларида касб-хунар коллежлари ва улардаги мутахассисликлар сони

Манба: Қорақалпоғистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги маълумотлари асосида ПМТИ ҳисоб-китоблари.

Минтақанинг олий таълим муассасаларида ҳам сўнгги йилларда бир ўқитувчига тўғри келадиган талабаларнинг сони йил сайин камайиб бормоқда. Бу эса педагоглар учун талабаларга кўпроқ вақт ажратиш, улар билан индивидуал шуғулланиш ҳамда ўзларининг илмий салоҳиятини ошириш имконини беради.

Қорақалпоғистон Республикасида иқтисодиётда мутахассисларга бўлган талабни аниқлаш бўйича аниқ бир услубий ёндашув мавжуд эмас. Натижада, касб-хунар коллежи ҳамда олий ўқув юртлари битирувчиларининг ўз мутахассисликларидан бошқа соҳаларда ишга жойлашиш ҳолатлари кўпроқ кузатилмоқда. Шунингдек, ушбу битирувчилар кўп ҳолларда вақтинчалик ва паст даромадли иш жойлари ўрнига қўшни вилоятларда, вилоят марказларида,

пойтахтда ҳамда қўшни республикаларда мавсумий ишларда банд бўлишмоқда. Мутахассисларга бўлган талабнинг самарасиз режалаштирилаётгани эса иқтисодиёт тармоқларидаги мавжуд талабни тўла тадқиқ қилмаслик, муқим иш жойларининг етарли даражада яратилмаслиги ҳамда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятларининг етарли даражада ривожланмаганлигидан келиб чиқмоқда.

Қорақалпоғистон Республикасидаги касб-хунар коллежларининг ихтисослашуви бўйича деярли барча худудларда ўқитувчи-педагогларни тайёрлаш ҳамда бизнес ва бошқарув йўналишлари мавжуд. Шунингдек, аксарият туманларда агромуҳандислик, фермер хўжалиги ҳамда архитектура ва қурилиш бўйича йўналишлар мавжуд бўлиб, бу туманларнинг асосан кишлоқ хўжалигига ихтисослашганидан далолат беради. Шу билан бирга, туманларда саноат билан боғлиқ мутахассисларни тайёрлаш, жумладан, муҳандислик касбларига тайёрлаш ҳамда хизматлар соҳасида транспорт ва алоқа, маиший хизмат кўрсатиш бўйича йўналишларни очиш мақсадга мувофиқдир.

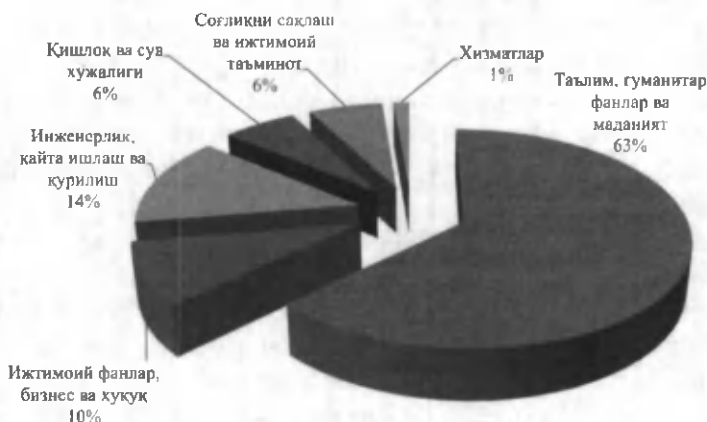
Қорақалпоғистон Республикаси олий ўқув юртлари битирувчиларининг мутахассисликлар бўйича тақсимотида асосий улуш таълим, гуманитар фанлар ва маданият соҳасига тўғри келади. Ушбу соҳа улуши 2012 йилда 63 фоизни ташкил этди. Кейинги ўринларни эса муҳандислик, қайта ишлаш ва қурилиш (14%), ижтимоий фанлар, бизнес ва ҳуқуқ (10%), соғлиқни сақлаш ва ижтимоий таъминот (6%) ҳамда кишлоқ ва сув хўжалиги (6%) йўналишлари эгаллайди (1.4.9-расм).

Ҳозирги кунда ушбу соҳада аҳоли бандлиги масалаларида бир қатор номуносивликлар кузатилмоқда. Жумладан, минтақада юқори малакали тор мутахассисликлар бўйича шифокорлар етишмовчилиги мавжуд бўлиб, минтақадаги мавжуд олий ўқув юртида ушбу йўналишларда мутахассислар тайёрланмайди. Шунингдек, мавжуд соғлиқни сақлаш инфратузилмасининг ҳозирги ҳолатида минтақада мавжуд мутахассисликлар бўйича тайёрланган олий ҳамда ўрта тиббиёт ходимларининг бандлигини таъминлаш имкониятлари етарли даражада эмас. Шу билан бирга, ҳар йили бир хил мутахассисликда олий маълумотли шифокорларни тайёрлайвериш минтақа тажрибасида ўз самарасини

йўқотмоқда¹⁰. Йилдан-йилга тор мутахассисликка эга бўлган шифокорларга талаб ортиб бормоқда. Шу мақсадда Тошкент ҳамда мамлакатимизнинг бошқа тиббиёт олий ўқув юртларида минтақа учун алоҳида квоталар ажратилиши ва рағбатлар дастури ишлаб чиқилиши талаб этилади.

1.4.9-расм

2012 йилда Қорақалпоғистон Республикаси олий ўқув юртлари битирувчиларининг мутахассисликлар бўйича тақсимланиши

Манба: Қорақалпоғистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиғи.

Қорақалпоғистон Республикасининг шаҳар ва туманларида соғлиқни сақлаш тизими ва аҳолининг саломатлиғи ҳолатининг таҳлили (саломатлик индекси¹¹ асосида) (1.4.10-расм) минтақанинг Кегейли, Қораўзак, Беруний, Нукус туманлари ҳамда Нукус ва Тахиатош шаҳарларида бу борада ҳолат бошқа ҳудудларга нисбатан яхшироқ эканлигини кўрсатмоқда. Қўнғирот, Элликқалъа, Шуманай ва Хўжайли туманларида эса бунинг акси

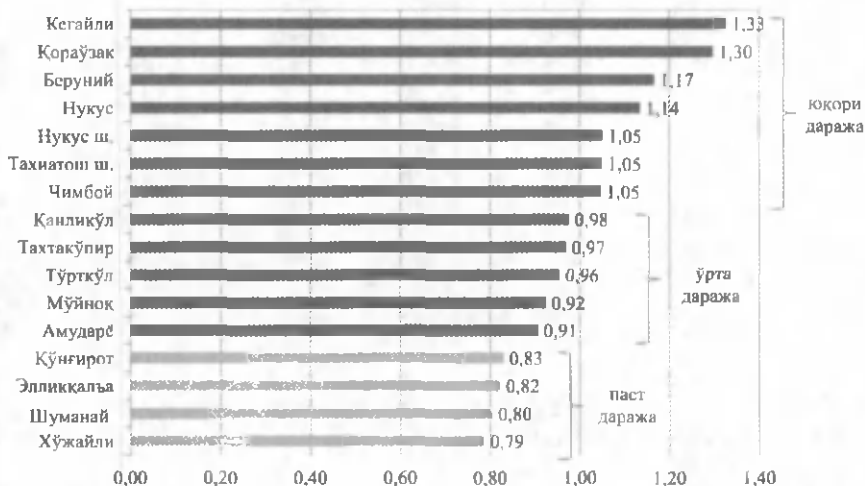
¹⁰ Ҳозирги кунда 5 та мутахассислик мавжуд.

¹¹ Индексни ҳисоблашда қуйидаги кўрсаткичлардан фойдаланилди: касалхоналардаги ўринлар сони, барча мутахассисликдаги шифокорлар сони, ўрта тиббий ходимлар сони, аҳолига амбулатория-поликлиника ёрдами кўрсатувчи даволаш муассасалари сони, қайд этилган касалликлар сони, оналар ўлими, 1 ёшга тўлмаган ҳамда 5 ёшгача бўлган болалар ўлими кўрсаткичи.

бўлган ҳолат кузатилмоқда. Бунга асосий сабаблардан бири шуки, сўнгги 12 йилда минтакада барча мутахассисликдаги шифокорлар сони ҳар ўн минг аҳолига нисбатан ўртача 8 нафарга қисқарган (1.4.11-расм).

1.4.10-расм

Қорақалпоғистон Республикаси худудларида аҳоли саломатлиги индекси

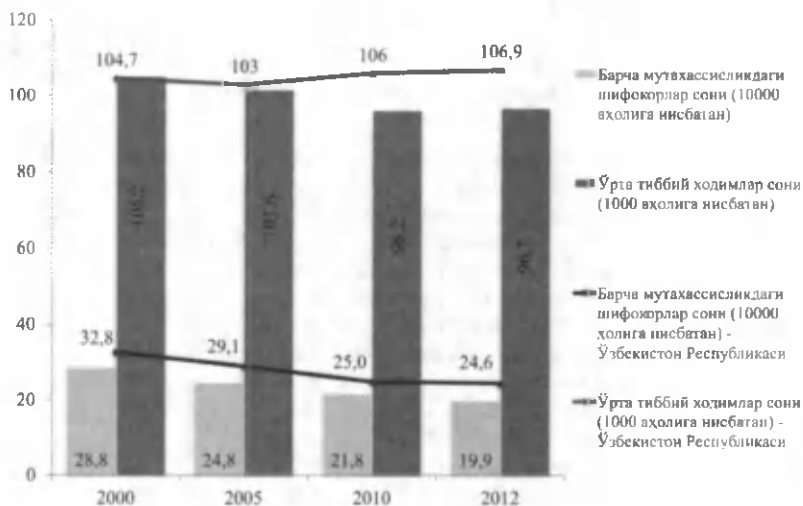

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси Иқтисодийёт вазирлиги маълумотлари асосида ПМТИ ҳисоб-китоблари.

Шу билан бирга, минтака туманларида тор мутахассисликлар шифокорларига талаб юкорилигича қолмоқда. 2012 йилда касалхона муассасалари сони Қорақалпоғистон Республикасида ҳар юз минг аҳолига нисбатан 3,1 тани ташкил этиб (1.4.12-расм), бу кўрсаткич 2000 йилга қараганда, 2,7 тага қамайган, улардаги ўринлар сони эса ҳар ўн минг аҳолига нисбатан 50,6 тани ташкил этади. Бу ҳажм Ўзбекистон Республикаси бўйича ўртача кўрсаткичдан 2,7 баробар пастдир.

Бундан ташқари, аҳолига амбулатория-поликлиника ёрдами кўрсатувчи даволаш муассасалари сонининг ҳам сўнгги йилларда қамайиши кузатилмоқда.

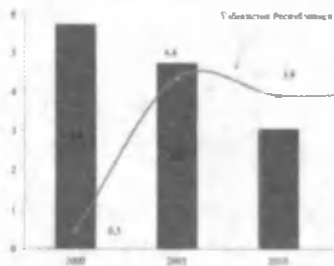
Қорақалпоғистон Республикаси соғлиқни сақлаш тизимида аҳолига нисбатан шифокор ва ўрта тиббий ходимлар сони

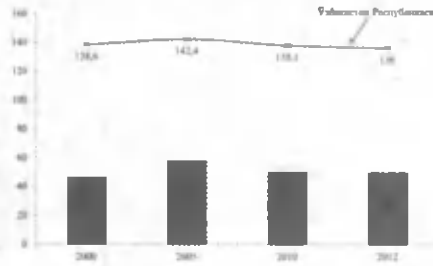
Манба: Қорақалпоғистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги маълумотлари асосида ПМТИ ҳисоб-китоблари.

Қорақалпоғистон Республикаси соғлиқни сақлаш тизимида аҳолига тиббий хизмат кўрсатувчи муассасалар

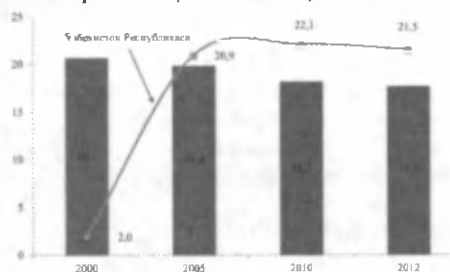
Касалхона муассасалари сони (100 минг аҳолига нисбатан)

Касалхоналардаги ўринлар сони (100 минг аҳолига нисбатан)

Аҳолига амбулатория-поликлиника ёрдами кўрсатувчи даволаш муассасалари сони (100 минг аҳолига нисбатан)

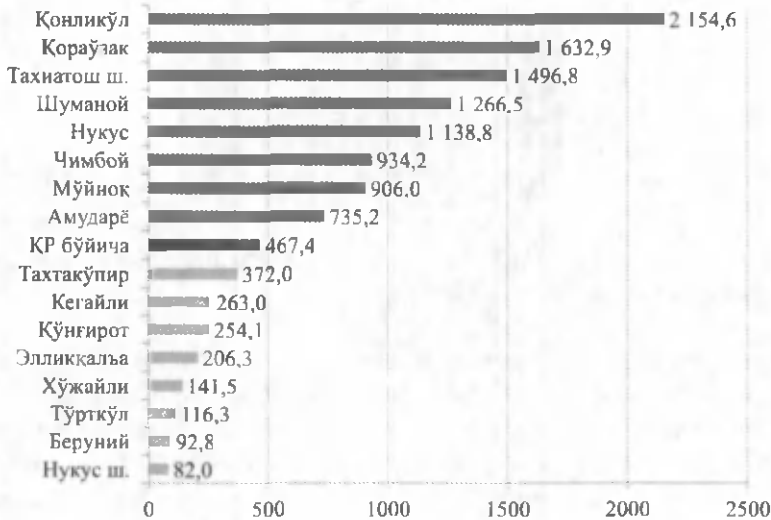
Манба: Қорақалпоғистон Республикаси Иқтисодийёт вазирлиги маълумотлари асосида ПМТИ ҳисоб-китоблари.

Қорақалпоғистон Республикасида аҳоли саломатлиги, шу жумладан, оналар ва болалар ўлими, нафас йўллари ва юрак қонтомир касалликларининг юқори даражада сакланиб келишига асосий сабаблардан бири экологик муаммолар бўлиб, экологиянинг ёмонлашуви натижасида аҳоли ўртасида касалланиш даражаси ортмоқда.

Худудлар кесимида касалликларга чалиниш ҳолатлари таҳлилига кўра, худуд Орол денгизига қанчалик яқин бўлса, касалланиш ва ўлим ҳолатлари шунчалик кўп учраши (ёки аксинча) маълум бўлди (1.4.13-расм). Энг паст касалланиш даражаси жанубий худудлар – Беруний, Тўрткўл ва Эллиққалъа туманларида қайд этилган бўлса, энг юқорилари – экологик инкироздан энг кўп зарар кўраётган шимолий ва шимолий-ғарбий туманларда кузатилади.

Умуман олганда, минтақада тиббий-санитария ёрдамнинг бирламчи бўғини тўлик шаклланмаган ва уни такомиллаштириш тақозо этилади. Бунда ўрта тиббиёт ходимларининг амалий кўникма ва малакаларини ошириш, замонавий тиббиёт ускуналарида ишлаш кўникмаларини янада яхшилаш ҳозирги кунда ҚВПларда мавжуд моддий-техника базасидан тўла ҳажмда фойдаланиш имконини беради. Шу билан бирга марказдан нисбатан узоқ жойлашган худудларда ҚВПларни муқобил энергия манбалари орқали қувватлантириш мақсадга мувофиқдир.

Хар минг кишига нисбатан касалланганлар сони, 2011 й.

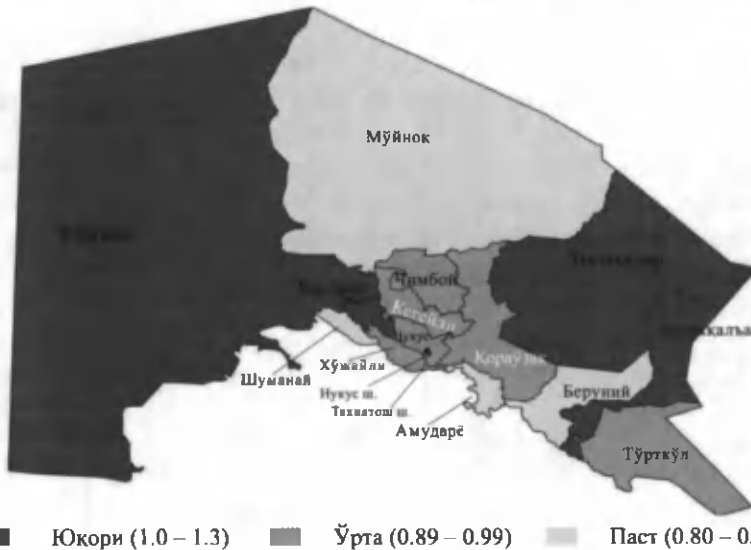
Манба: Қорақалпоғистон Республикаси соғлиқни сақлаш вазирлиги маълумотлари.

Минтақада аҳоли саломатлигини янада оширишда уни тоза ичимлик суви билан таъминлаш муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек, аҳолининг тиббий маданиятини ошириш мақсадида турли хил касалликлар профилактикаси бўйича тарғибот ишларини кучайтириш ҳам мақсадга мувофиқдир. Ҳозир бундай тадбирлар аҳоли репродуктив саломатлигини сақлаш, соғлом оила ва соғлом турмуш тарзини оммалаштириш бўйича олиб борилмоқда, холос.

Аҳоли турмуш шароитларини таҳлил қилиш натижасида ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш даражаси бўйича номутаносиблик мавжудлиги аниқланди. Нукус, Тахиатош, Қанликўл, Элликқалъа, Қўнғирот ва Тахтақўпир туманлари инфратузилмаси ривожланган, Шуманай, Амударё, Беруний ва Мўйнок туманлари кам ривожланган ҳудудлар ҳисобланади (1.4.1-харита¹²).

¹² Аҳоли турмуш шароитлари индекси куйидаги асосий қисмлардан иборат: аҳолининг уй-жой, марказлаштирилган сув ва табиий газ билан таъминлангани.

**Қорақалпоғистон Республикаси
худудларида турмуш шароити индекси**

Манба: Қорақалпоғистон Республикаси Иқтисодийёт вазирилиги маълумотлари асосида ПМТИ ҳисоб-китоблари.

Қорақалпоғистон Республикаси аҳолини сув билан таъминлаш даражаси бўйича Ўзбекистоннинг яхши ривожланмаган худудлари сирасига киради ва бу борада 13-ўринни эгаллайди. Қорақалпоғистон Республикаси аҳолиси 2012 йилда атиги 67,5 фоиз марказлаштирилган сув билан таъминланган ва бу мамлакат бўйича ўртача кўрсаткичдан анча пастдир. Аини пайтда минтақада юзага келган сув таъминоти схемаси 1.4.1-харитадаги кўринишга эга.

Қорақалпоғистоннинг Амударё ўнг қирғоғида жойлашган туманлари (Тўрткўл, Беруний, Эллиққалъа, Нукус, Кегейли, Чимбой, Қораўзак ва Тахтақўпир) сув билан минтақавий Туямўйин-Нукус-Чимбой-Тахтақўпир тизими ва маҳаллий ерусти ҳамда ерусти манбалардан таъминланмоқда.

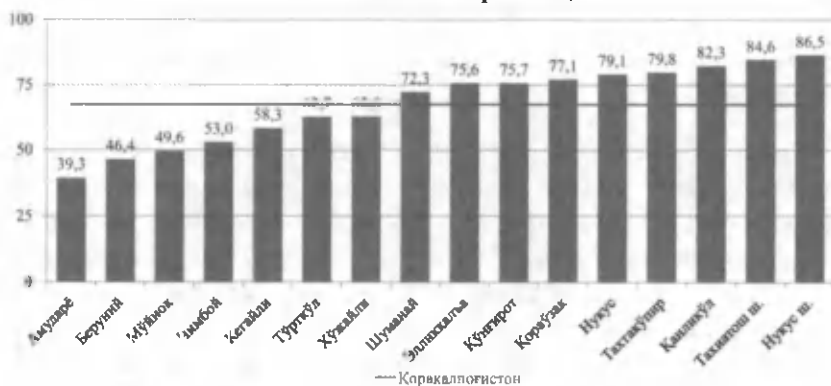
Чап қирғоқда жойлашган туманлар (Хўжайли, Қанликўл, Шуманай ва Кўнғирот) Тахиатош-Кўнғирот сув тармоғи, маҳаллий “Еркин”, “Шуманай”, “Харитабай” ва бошқа каналлардан сув билан таъминланади.

Қорақалпоғистоннинг Амударё туманига минтакавий Туямўйин-Урганч-Манғит тизими ва маҳаллий ерусти ҳамда ерости сув чиқариш иншоотларидан сув етказиб берилади.

Ичимлик суви сифати санитария нормаларига жавоб бермайди, кучли даражада минераллашган ва етарлича тозаланмаган, яъни анча лойқаланган. Экспертларнинг фикрича, сув таъминоти тизимларининг эскиргани, сувни тозалаш учун кимёвий моддалар етишмаслиги, ичимлик суви манбалари сифатининг пастлиги, таъмирлаш ишлари етарлича маблағ билан таъминланмаётгани ва сув таъминоти тизими самарали ишлатилмаётгани сув ресурсларидан фойдаланиш имкониятларини чекламоқда. Амударё, Беруний, Мўйноқ туманлари марказлаштирилган сув билан паст даражада, Нукус, Тахياتош, Қанлиқўл ва Тахтақўпир туманлари эса юқори даражада таъминланган (1.4.14-расм).

1.4.14-расм

**Қорақалпоғистон Республикаси
туманларининг марказлашган холда сув билан
таъминланганлик даражаси, %**

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика кўмитаси ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги маълумотлари асосида ПМТИ ҳисоб-китоблари.

Аҳолини юқори сифатли ичимлик суви билан таъминлаш Қорақалпоғистон Республикаси экологик хавфсизлигининг устувор муаммоларидан биридир.

Қорақалпоғистон Республикасининг тўққиз туманида аҳолини

ичимлик суви билан таъминлаш даражаси камайиб бораётгани кузатилмоқда. Бундай ҳолат магистрал сув қувурлари ва тозалаш иншоотларининг ҳаддан зиёд эскиргани билан боғлиқдир. Шаҳар ва туман марказларидаги мавжуд сув қувурлари тармоғининг 29,2 фоизи яроқсиз ҳолга келган, сув таъминоти тизимларининг бузилиш ҳолатлари кўпайган, хусусан, кўп қаватли уйларда сув босими пасайиб бормоқда.

Сувдан фойдаланиш амалиёти шуни кўрсатадики, кишлоқ жойларда сув коммунал ва ичиш эҳтиёжлари учун асосан бевосита дарё ёки каналлардан олинмоқда. Амударёнинг куйи қисмида сувнинг ҳаддан зиёд минераллашуви эътиборга олинган ҳолда, у истеъмол қилиш талабларига жавоб бермайди ва истеъмолчилар бошқа муқобил сув таъминоти манбаига эга эмас.

Кишлоқ жойлардаги мавжуд барча сув қувурлари тармоғининг 3103 километри эскирган, 13,3 фоизи хизмат муддати тугагани ва шўр сизот сувлари яқинида жойлашгани сабабли яроқсиз ҳолга келган. Насос станцияларининг 24,3 фоизи, ерости чучук сув манбаларидан сув чиқариш иншоотларининг 33 фоизи, ерости шўр сувларини чучуклаштирадиган станцияларнинг 29 фоизи реконструкцияга муҳтож.

Қорақалпоғистон Республикасида газ таъминоти тизимининг ривожлангани аҳолини Ўзбекистоннинг бошқа ҳудудларига нисбатан табиий газ билан юқори даражада таъминлаш имконини бериб, бугун ушбу кўрсаткич бўйича минтақа мамлакатимизда 4-ўринни эгаллаб турибди. Қорақалпоғистон аҳолисининг табиий газ билан таъминлаш ўртача мамлакат даражасидан юқори бўлиб, 2012 йилда ушбу кўрсаткич 93,5 фоизга етди.

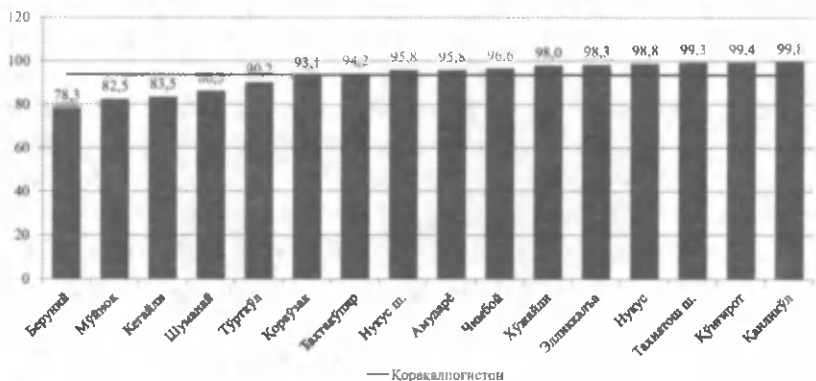
Қанликўл и Қўнғирот туманларида аҳолини газ билан таъминлаш даражаси юқори. Энг кам газ таъминоти даражаси Беруний ва Мўйноқ туманларида қайд этилган (1.4.15-расм).

Аҳолини уй-жой билан таъминлаш даражаси бўйича Қорақалпоғистон Республикаси Ўзбекистоннинг ўртача ривожланган ҳудудлари сирасига киради ва бу борада 6-ўринни эгаллайди. Қорақалпоғистон Республикасида аҳолини уй-жой билан таъминлаш сезиларли даражада ўсгани йўқ ва бу кўрсаткич мамлакат даражасидан юқори бўлиб, 2012 йилда 1 кишига 15,6 квадрат метрни ташкил қилди (Ўзбекистонда ушбу кўрсаткич 1 кишига 15,1 квадрат метр). Қорақалпоғистон Республикаси уй-жой фонди асосан яқка тартибдаги уй-жойлардан иборат. Кўп қаватли

уй-жой фонди эса асосан Нукус шаҳри ва туман марказларига тегишлидир.

1.4.15-расм

Қорақалпоғистон Республикаси туманларининг табиий газ билан таъминланганлик даражаси, %

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси Иқтисодиёт вазирилиги маълумотлари асосида ПМТИ ҳисоб-китоблари.

Уй-жой таъминоти даражаси юқори бўлишига қарамай, унинг сифати ўртача даражада қолмоқда. Қулай ва шинам ғишт ва панел уйлар¹³ ҳозирча кам барпо этилмоқда. Қишлоқ жойларда уй-жой фонди асосан хом ғишт ва пахсадан қурилган уйлардан ташкил топган.

Туманлар даражасида аҳолини уй-жой билан тенг таъминланмаётгани ва айрим жойларда бу кўрсаткич камайиб бораётгани кузатилмоқда. 2005-2012 йиллардаги ўсиш даражасини ҳисобга олганда, Тўртқўл ва Эллиққалъа туманларида уй-жой билан таъминлаш даражаси юқори бўлиб, бу кўрсаткич янада ўсмоқда. Шуманай, Мўйноқ ва Қораўзақ туманлари аҳолисини уй-жой билан таъминлаш даражаси пастлигича қолмоқда (1.4.16-расм).

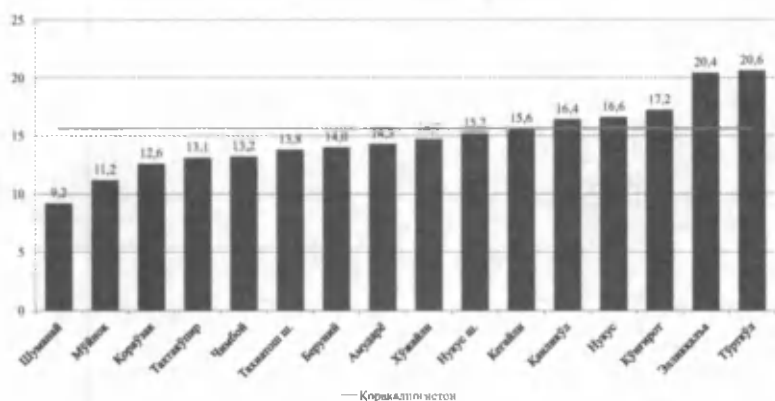
Қорақалпоғистонда, айниқса кўп қаватли уйларни канализация

¹³ Панелдан уй қуриш – катта уй-жойлар ва маъмурий биноларни барпо этишда олдиндан тайёрланган йирик темир-бетон панеллар ва заводда ишлаб чиқарилган плиталардан фойдаланишга асосланган йиғма уй-жой қуриш услубидир.

тармоғи билан таъминлаш даражаси паст. Айрим туманларда қўп каватли уй-жой фондининг канализация тизими тўлиқ ишдан чиккан ва бу ҳолат ҳудуднинг санитария аҳволини ёмонлаштирмоқда. 2010 йилда Қорақалпоғистон Республикасида канализация тармоғи билан таъминланиш даражаси умумий уй-жой фондининг 26,7 фоизини ташкил қилди. Қўнғирот тумани, шунингдек, Нукус ва Тахиятош шаҳарларидагина канализация тармоғи фаолият кўрсатаётгани кайд этилди. Асосий ускуналарнинг ишдан чикқани, сув ресурслари танқислиги, канализация тизимининг талаб даражасида ишлашни таъминлаш учун ҳудуднинг ўз маблағлари ва бошқа ресурслар етишмаслиги бу ерда канализация тизими ривожланмаётганининг асосий сабаблари ҳисобланади.

1.4.16-расм

Қорақалпоғистон Республикаси туманларида аҳолининг уй-жой билан таъминланганлик даражаси, 1 кишига кв. м. ҳисобида

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика кўмитаси ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги маълумотлари асосида ПМТИ ҳисоб-китоблари.

1.5. Минерал хомашё салоҳияти ва ундан фойдаланиш

Қорақалпоғистон Республикасида фойдали қазилмалардан газ конденсати, табиий газ, темир рудалари, агроруда, туз, ярим қимматбаҳо тошлар (родонит, лиственит), техник минерал хомашёлар (талък, вермикулит), дала шпати, цемент ва керамзит хомашёлари, табиий безак

тошлар, курилиш тошлари, гипс, оҳактош, силикат кумлар, ғиштбоп соз тупрок, шағал ва шифобахш сув конлари мавжуд.

Аҳоли жон бошига ҳисоблаганда, аниқланган минерал хомашё ресурслари бўйича Қорақалпоғистон Республикаси Ўзбекистон ҳудудлари ичида 5-ўринни эгаллайди¹⁴.

Қорақалпоғистон Республикасининг деярли барча туманларида фойдали қазилма конлари мавжуд бўлиб, улар минтақа ҳудудлари бўйича жуда нотекис жойлашган. Асосий минерал хомашё ресурслари Қораўзак (20 та кон), Амударё (8 та), Қўнғирот (7 та), Беруний (7 та) ва Нукус (5 та) туманларида мавжуд. Қолган конлар эса Кегейли, Тўрткўл, Чимбой (3 тадан), Қанликўл, Мўйнок, Тахтакўпир, Хўжайли, Шуманай ва Эллиққалъа туманларида (биттадан) жойлашган (1.5.1-жадвал).

1.5.1-жадвал

Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудларини фойдали қазилма конлари салоҳияти бўйича гуруҳлаштириш

Ҳудудлар	Конларнинг сони
I гуруҳ	
Қораўзак	20
Амударё	8
Қўнғирот	7
Беруний	7
II гуруҳ	
Нукус	5
Кегейли	3
Тўрткўл	3
Чимбой	3
III гуруҳ	
Қанликўл	1
Мўйнок	1
Тахтакўпир	1
Хўжайли	1
Шуманай	1
Эллиққалъа	1

¹⁴ ПМТИ мутахассислари ҳисоби бўйича.

Худудда 62 та қаттик фойдали қазилма конлари аниқланган ва саноатда ўзлаштириш учун тавсия этилган бўлиб, ҳозирги вақтда улардан фақат 8 таси, яъни 13 фоизи ишлаб чиқаришга жалб этилган, холос. Саноатда фойдаланилмаётган конларнинг 3 таси ярим қимматбаҳо тошлар, 8 таси тоғруда хомашёси ва қолган 43 таси қурилиш материаллари конларидир. Фойдали қазилма конлари балансига кўра, Қорақалпоғистон Республикасида фаолият юритаётган барча кончилик корхоналари минерал хомашё захиралари билан узоқ муддатга таъминланган (1.5.1-илова).

Қорақалпоғистон Республикасида бугунги кунда иқтисодиёт соҳаларида ишлатса бўладиган, лекин ишлаб чиқаришга жалб этилмаган конларга Беруний туманидаги дала шпати кони (керамика маҳсулотларини ишлаб чиқариш учун хомашё), Қораўзак туманидаги вермикулит кони (иссиқликка чидамли бўёқлар, материаллар ишлаб чиқаришда, нефть ва газни тозалашда катализатор сифатида ва ҳ.к.) ҳамда цемент хом-ашёси конлари, Чимбой ва Кўнғирот туманларидаги туз конлари, Қораўзак ва Беруний туманларидаги родонит ва лиственит конлари (заргарлик соҳасида ярим қимматбаҳо тош сифатида ишлатилади) киради.

Минтақанинг Нукус, Кегейли ва Қораўзак туманларида қишлоқ хўжалиги ерлари ҳосилдорлигини ошириш учун ишлатиладиган агроруда (глауконит кумтошлари ва бентонит гиллари) конлари мавжуд. Беруний ва Қораўзак туманларидаги 4 та табиий безак тошлар (кулранг гранодиорит, қора рангли габбро ва пушти, сарик, қизил рангли мрамар) конлари мавжуд бўлиб, уларни биноларнинг ички ва ташқи интерьерларини безашда ишлатиш мумкин. Бу безак тошларни қайта ишлаб, экспорт қилиш имконияти ҳам мавжуд. Бундан ташқари, Қорақалпоғистонда 40 га яқин қурилиш материаллари конлари, айникса, қурилиш тошлари, гипс ва ангидрит, охактош, керамзит хомашёси, чинни маҳсулотлари ишлаб чиқариш учун дала шпати, силикат ғишт учун қум конларини саноат асосида қайта ишлаш мумкин.

Таҳлилдан хулоса қилиб айтиш мумкинки, бугунги кунда минтақада мавжуд минерал-хомашё ресурсларидан етарли даражада самарали фойдаланилмаяпти. Янги турдаги қурилиш материаллари ишлаб чиқариш учун зарур бўлган ва ноёб вермикулит ва тальк конларидан фойдаланиш бўйича лойиҳалар мавжуд эмас. Бундан ташқари, Қорақалпоғистонда қишлоқ хўжалиги экинлари ҳосилдорлигини ошириш учун муҳим бўлган агроруда конлари ҳам мавжуд бўлиб, улардан самарали фойдаланиш эътибордан четда қолмоқда.

Ҳозирги вақтда Оролбўйига цемент асосан Навоийдан олиб келинмоқда. Аммо Қорақалпоғистонда ўз цемент заводини қуриш учун етарли имкониятлар мавжуд. Қораўзак туманидаги цемент хомашёси конлари негизда цемент заводини қуришни тезлаштириш мақсадга мувофиқ бўлади. Шунингдек, минтақа истеъмоли ва экспорт учун Қораўзак, Амударё, Қўнғирот ва Нукус туманларида оҳак маҳсулотлари ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш мумкин.

Қурилиш материаллари ичида талаб ортиб бораётган керамзит шағалини ишлаб чиқариш учун Амударё, Қораўзак ва Чимбой туманларидаги керамзит хомашёси конларини ишлаб чиқаришга жалб этиш мақсадга мувофиқдир. Бундан ташқари, аҳоли тураржой бинолари ва саноат иншоотларини қуриш учун зарур бўлган 30 га яқин қурилиш тошлари, гипс, силикат кум, кум-шағал ва ғишт-черепица конлари ҳамон ўзлаштирилмай қолаётир.

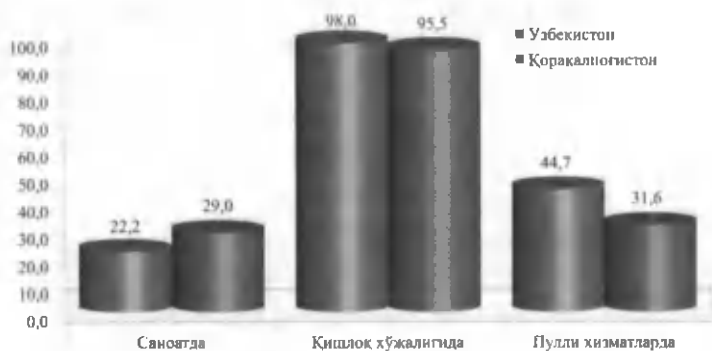
1.6. Тадбиркорлик ва маҳаллий ташаббускорликнинг ҳолати

Қорақалпоғистон Республикаси кичик бизнесни ривожлантириш даражаси бўйича Ўзбекистоннинг ўртача ривожланган ҳудудлари қаторига киради ва бу борада еттинчи ўринни банд этган. 2012 йилда Қорақалпоғистон Республикаси ялпи ҳудудий маҳсулотига кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик улуши кўпайиб, 66,4 фоизни ташкил қилди ва ўртача мамлакат кўрсаткичидан юқоридир (54,6%). Қорақалпоғистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг улуши қишлоқ хўжалигида 95,5 фоизни (Ўзбекистон Республикасида 98%), саноатда 29 фоиз (Ўзбекистон Республикасида 22,2%), аҳолига пулли хизматлар кўрсатишда 31,6 фоизни (Ўзбекистон Республикасида 44,7%) ташкил этмоқда (1.6.1-расм).

Нукус, Тахтакўпир, Қанликўл ва Элликқалъа туманларида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик яхши ривожланган¹⁵, Тахиатош шаҳри, Мўйнок, Қўнғирот, Тўрткўл ва Хўжайли туманларида эса бу борада оксоқликка йўл қўйилмоқда, дейиш мумкин (1.6.1-ҳарита).

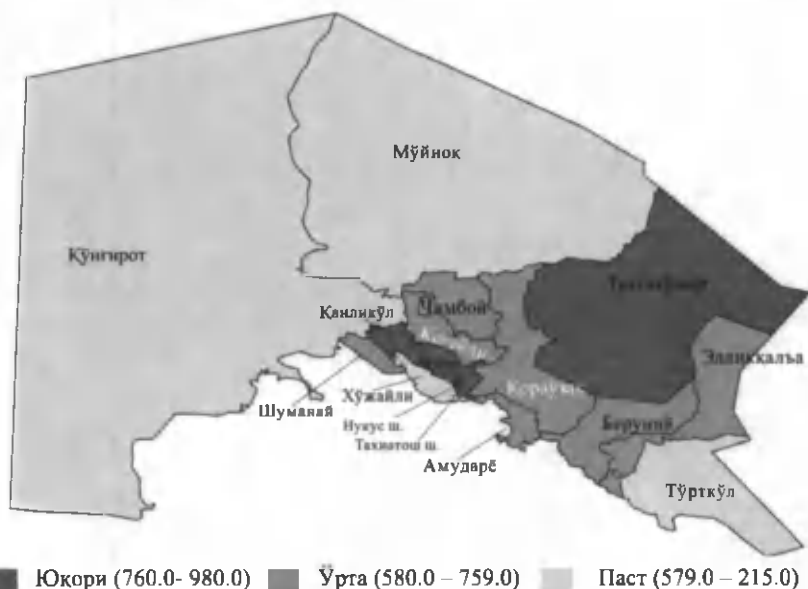
¹⁵ Туманлар кесимида ялпи ҳудудий маҳсулот бўйича маълумотлар йўқлиги боис кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланиш даражаси асосий иқтисодий секторларида (саноат, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариши ва пулли хизмат кўрсатиш) ишлаб чиқарилган кичик бизнес маҳсулотлари ҳажминини жамлаш ҳамда аҳолининг ўртача йиллик сонига бўлиш орқали ҳисоблаб чиқилган.

**2012 йилда асосий иқтисодиёт тармоқларида
кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг улуши, фоизда**

1.6.1-харита

**2012 йилда Қорақалпоғистон Республикаси туманларида аҳоли жон
бошига кичик бизнеснинг ривожланиш даражаси, минг сўм**

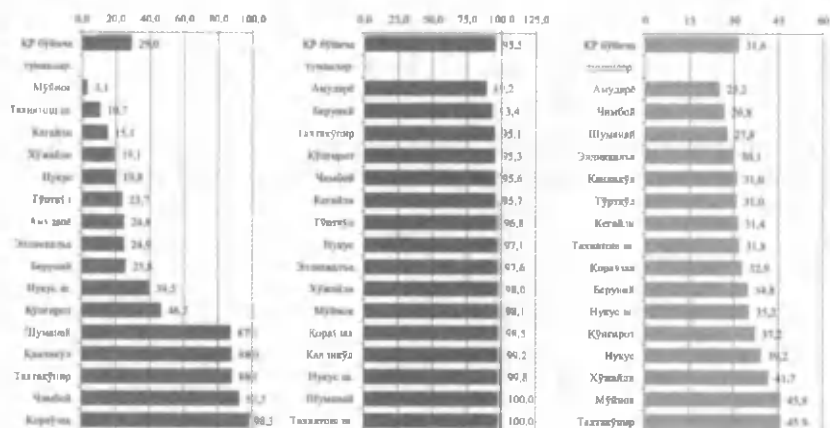
Манба: Қорақалпоғистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги маълумотлари асосида ПМТИ ҳисоб-китоблари.

Бу борада шуни қайд этиш жоизки, йирик саноат ишлаб чиқариши мавжуд бўлмаган ёки ривожланиш даражаси паст бўлган туманларда кичик бизнес кўпроқ ривожланган.

Қорақалпоғистоннинг аксарият туманлари асосан қишлоқ хўжалигига йўналтирилгани ва пулли хизмат кўрсатиш ҳамда саноат тармоғида кичик бизнес ривожланишига ёрдам берадиган бозор инфратузилмаси йўқлиги боис кичик бизнес кўпроқ қишлоқ хўжалигида ривожланган (1.6.2-расм).

1.6.2-расм

Қорақалпоғистон Республикасининг асосий иқтисодиёт тармоқларида кичик тадбиркорликнинг фаоллиги

Саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмларида кичик тадбиркорлик салмоғи, фоизда

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмларида кичик тадбиркорлик салмоғи, фоизда

Пуллик хизматлар кўрсатиш ҳажмларида кичик тадбиркорлик салмоғи, фоизда

Манба: Қорақалпоғистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги маълумотлари асосида ПМТИ ҳисоб-китоблари.

Кичик бизнеснинг туманлар бўйича саноат ишлаб чиқаришидаги ривожланиши ўртасида жиддий тафовутлар мавжуд бўлиб, бу саноатни ривожлантириш борасида ўзига хос хусусиятлар билан боғлиқдир. Масалан, Чимбой ва Қораўзақ туманларида озик-

овкат маҳсулотлари ҳамда қурилиш материаллари ишлаб чиқариш соҳасида хусусий тадбиркорлик сезиларли равишда ривожланган. Аммо, Мўйноқ тумани саноат ишлаб чиқаришида кичик бизнеснинг ривожланиш даражаси анча паст. Бу эса тумандаги экологик омиллар, миграция даражасининг юқорилиги, марказдан олислик ва алоқа йўллари йўқлиги (автомобиль йўлидан ташқари) билан боғлиқдир.

Аҳоли ва корхоналар истеъмол талабининг пастлиги, қишлоқ жойларда пулли хизмат кўрсатиш инфратузилмасининг ривожланмагани (молиявий, транспорт-коммуникация, савдо, рекреацион ва бошқалар) ишсизлик даражаси юқори бўлишига қарамай, аҳолининг тадбиркорлик соҳасида ташаббускор эмаслиги пулли хизматлар кўрсатиш борасида кичик бизнес фаоллигининг пасайишига сабаб бўлмоқда.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш, ушбу тармоқ маҳсулотларини экспортга йўналтириш имконини берадиган яна бир йўналиш – анъанавий халқ хунармандчилиги Қорақалпоғистон Республикасида етарли даражада ривожланмаган. Бу борадаги янги шакллар – касаначилик ва оилавий тадбиркорликни ташкил этиш мумкин. Биринчи навбатда, бу кулолчилик, тўқувчилик, гиламдўзлик, каштадўзлик, мисгарлик, заргарлик, зардўзлик, ўймакорлик, наққошлик ва ганчкорлик соҳаларига тегишлидир. Ўтмишда ҳудудларнинг таркоқлиги Қорақалпоғистон Республикасида ўзига хос маҳаллий усулларни яратишга сабаб бўлган. Мисол учун, асосан уйда тўкиладиган Қорақалпоғистон гиламдўзлиги ўзига хос нақшлари билан ажралиб туради. Бу борадаги имконият ва салоҳият ҳақида хабардорлик даражасининг пастлиги туфайли бу маҳсулотларга ташқи ва ички талабнинг йўқлиги, усталарнинг камлиги, сайёҳлик тармоғининг ривожланмагани кичик бизнес ҳамда хусусий тадбиркорликни ривожлантиришга тўсик бўлаётган асосий сабаблардир.

Шунингдек, соҳани зарур мутахассислар билан таъминлаш даражасининг пастлиги ҳам уни ривожлантиришда жиддий тўсик бўлмоқда. Умуман олганда, кичик бизнес субъектлари зарур меҳнат ресурслари билан таъминланган. Қорақалпоғистон Республикаси иктисодиётида иш билан бандлар умумий сонидан кичик тадбиркорлик соҳасида меҳнат қилаётганлар улуши 2012 йилда 72,4 фоизгача ўсди ва кичик бизнесда бандлар умумий сони 434,3 минг кишига

етди. Туманларда кичик тадбиркорлик соҳасида иш билан бандлар улуши кўпаймоқда ва 75-80 фоизни ташкил қилмоқда.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш комплексларини ташкил этиш, ушбу маҳсулотларни сақлаш ва ташиш, унчалик катта бўлмаган цехларда маҳаллий хомашёдан истеъмол товарлари ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш кичик бизнес ҳамда хусусий тадбиркорлик соҳасида бандликни оширишга хизмат қилмоқда. Шу билан бирга, минерал ресурсларни қайта ишлаш, енгил ва озик-овқат саноати корхоналари, бир-бирига яқин кичик корхоналар комплексини ташкил этиш ва уларни ягона ишлаб чиқариш тизимига бирлаштириш ҳам бу борада катта имкониятлар яратади.

Айни вақтда кичик тадбиркорлик соҳасида малакали кадрлар етишмаслиги сезилмоқда. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик вакиллари учун Қорақалпоғистон Республикасининг деярли барча туманларида тегишли малакага эга кадрларнинг йўқлиги бу борадаги асосий муаммодир. Айниқса, қишлоқ хўжалиги ва саноат ишлаб чиқариши учун олий техник маълумотга эга мутахассисларга (муҳандислар, техник мутахассислар, малакали ишчилар) талаб катта. Бу ҳолат Қорақалпоғистонда замонавий корхоналар талабларига тўлиқ жавоб берадиган мутахассисларни тайёрлаш имконини бермайдиган кадрлар тайёрлаш тизими қўлланилаётгани билан боғлиқ бўлиб, таълим дастурлари сифатини жиддий қайта кўриб чиқиш ҳамда такомиллаштиришни тақозо этади.

Бугунги кунда банкларнинг кредит ресурслари, камдан-кам ҳолларда эса тадбиркорлик субъектларининг ўз маблағлари Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудида тадбиркорликни ривожлантиришнинг асосий манбалари бўлиб хизмат қилмоқда. Маблағларнинг етишмаслиги ва кредит ажратиш механизмининг яхши ривожланмагани, унинг самарадорлиги пастлиги (гаров шартлари ва фоиз ставкасининг юқорилиги ва ҳ.к.) тадбиркорликни ривожлантиришга тўсик бўлмоқда.

Тадбиркорлик субъектларидан халқаро, мамлакат (айниқса, Тошкентда ўтадиган) ва ҳудудий кўرғазма ва ярмаркаларда қатнашиш кўп маблағ сарфлашни талаб этади. Шунинг учун ҳам улар ўз товарларини Қорақалпоғистон Республикаси ташқарисида тақлиф этишга интилмапти.

Қорақалпоғистон Республикаси сифатли тижорат кўчмас мулки, авваламбор, савдо, офис ва омборхоналар билан етарли даражада

таъминланмаган. Шунингдек, кўргазма бинолари йўқ, ер участкаларини зарур инфратузилма объектлари билан таъминлаш, янги энергетика қувватларидан фойдаланишда кийинчиликлар мавжуд.

Маҳаллий аҳолининг тадбиркорлик соҳасидаги фаоллигининг пастлиги ҳам Қорақалпоғистон Республикасида кичик тадбиркорликни ривожлантиришга тўсқинлик қилаётган сабаблардан биридир. Бу кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун яратилган шарт-шароитлар бўйича шаҳар ва қишлоқлар ўртасида катта фарқ йўқлиги билан боғлиқ. Нукус ва Тахياتош шаҳарлари эса бундан мустасно. Яна бир муҳим жиҳат аҳолининг минтақадаги мавжуд имкониятлар, хусусан, саноатни маҳаллий хомашё асосида ривожлантириш салоҳияти, йирик саноат корхоналарига берилаётган имкониятлар, хусусий тармоқ ва давлат ўртасида ўрнатилган манфаатли ҳамкорлик муносабатлари, аҳоли ҳамда ривожланаётган корхоналар томонидан айрим турдаги товарларга нисбатан талаб ҳақида хабардорлигининг пастлиги билан боғлиқдир.

1.7. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИҚТИСОДИЁТ ТАРМОҚЛАРИ ВА СОҲАЛАРИ

1.7.1 Саноат

Қорақалпоғистон Республикаси саноат ишлаб чиқариш даражаси бўйича Ўзбекистонда кам ривожланган ҳудудлар сирасига киради ва охириги 14-ўринда туради. Бу ерда аҳоли жон бошига саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш даражаси мамлакатимиздаги тегишли ўртача параметр бўйича сўнгги ўн йил давомида 40 фоиздан ошмаяпти. Боз устига, кейинги тўрт йилда мазкур кўрсаткич атиги ўртача 21,6 фоизни ташкил қилди. Меҳнат унумдорлиги даражаси ҳам паст. Мамлакат бўйича ўртача параметрларга, шунингдек, Навоий (14,5 баравар) ва Тошкент (6,1 баравар) вилоятларига нисбатан бундай катта тафовутнинг мавжудлиги ҳудуднинг табиий-хомашё салоҳиятидан тенг фойдаланилмаётгани билан боғлиқдир. (1.7.1.1-расм).

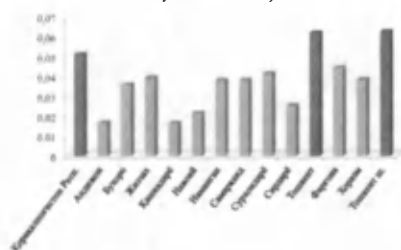
Қорақалпоғистон Республикаси саноати ёқилғи-энергетика комплекси (Ёқилғи энергетика комплекси), енгил саноат, хусусан, пахта тозалаш, озик-овқат, ун-ёрма ва кимё тармоқлари маҳсулотлари, шунингдек, қурилиш материаллари ишлаб чиқаришга ихтисослашти-

Бирок, минтака ишлаб чиқаришида хомашё саноати, жумладан пахта ни бирламчи қайта ишлаш устувор аҳамиятга эғалигича колмокда. Қорақалпоғистон Республикаси саноатни диверсификация қилиш даражаси бўйича Ўзбекистон ҳудудлари орасида учинчи ўринни эғаллайди (Тошкент шаҳри ва вилоятидан кейин) (1.7.1.3(а)-расм). Аммо, бу аник мақсадларга йўналтирилган саноат сиёсати натижаси эмас, балки йирик саноат тармоқлари йўқлиги сабабли саноатда ишлаб чиқаришнинг ўз-ўзидан юзага келган ҳолати бўлиб, сўнгги 10-12 йилдан буён деярли ўзгаргани йўқ (1.7.1.3 (б)-расм).

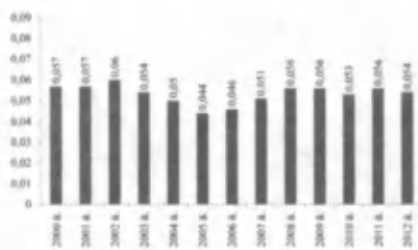
1.7.1.3-расм

Саноатни диверсификация қилиш даражаси

а) 2012 йилда Ўзбекистон минтақалари бўйича тармоқларни диверсификация қилиш даражасининг қиёсий баҳоси

б) Қорақалпоғистон Республикасида тармоқларни диверсификация қилиш даражасининг ўсиши

Қорақалпоғистон Республикаси саноатини ривожлантириш асосан кимё, озиқ-овқат, ун-ёрма саноати ва қурилиш материаллари соҳаларида ишлаб чиқаришнинг жадал ўсиши билан боғлиқдир (2000 йилдаги 9,5 фоизга нисбатан 2012 йилда 10,4 фоиз) (1.7.1.4-расм).

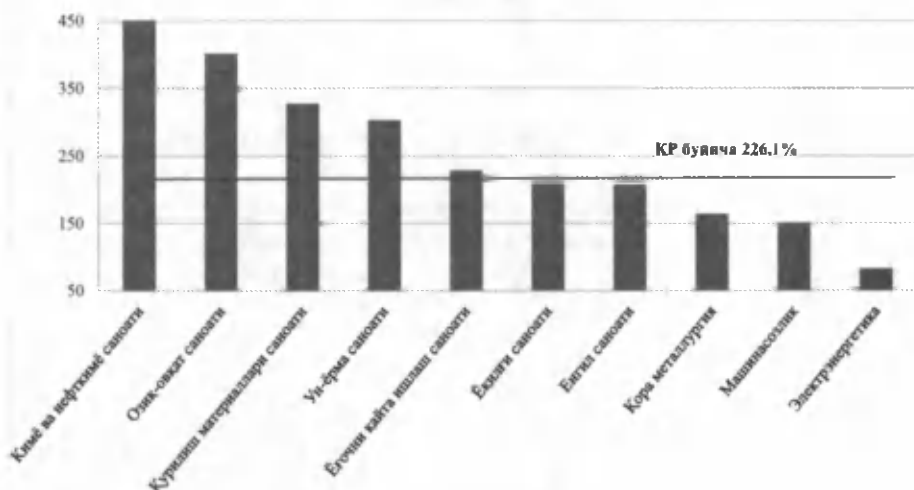
Қорақалпоғистон Республикаси шиша ва ювиш воситаларини ишлаб чиқаришда, рангли металлургия, енгил саноат, целлюлоза-қоғоз саноатида, сувни тозалаш тизимида кимёвий қўшимча сифатида фойдаланиладиган юкори сифатли кальцийланган сода (100%¹⁶), деворбоп материаллар (21,3%), йиғма темир-бетон конструкциялар (35,4%) ишлаб чиқариш бўйича салмоқли натижаларга эришмокда. Электр энергияси ишлаб чиқариш (5,8%) борасида минтака эҳтиёжини таъминлаш

¹⁶ Ҳисоб-китоб маҳсулотни натура кўринишида ишлаб чиқариш бўйича амалга оширилган

билан бир қаторда уни Ўзбекистоннинг ягона тармоғига етказиб берилаётир. Бундан ташқари, минтақанинг гуруч етиштиришда етакчилик қилаётгани ёрма ишлаб чиқаришда муҳим ўринга эга.

1.7.1.4-расм

2000-2012 йилларда саноат тармоқларида ишлаб чиқаришнинг ўсиши, фоизда

Шунга қарамай, Қорақалпоғистон Республикаси саноати мамлакатимиз иқтисодиётидаги кам ривожланган тармоқ бўлиб қолмоқда. Ислохотларнинг дастлабки даврида бошланғич шароитларнинг пастлиги ва минтақада ишлаб чиқариш етарли даражада ривожланмагани (2012 йилда мамлакат даражасидан паст) ялпи худудий маҳсулотда саноат улуши кўрсаткичлари (12 фоиздан кам) минтақанинг мамлакат ишлаб чиқаришидаги улушига (шу давр мобайнида ўртача 1,6 фоиз ва 2012 йилда 1,2 фоиз) салбий таъсир кўрсатди (1.7.1.5-расм).

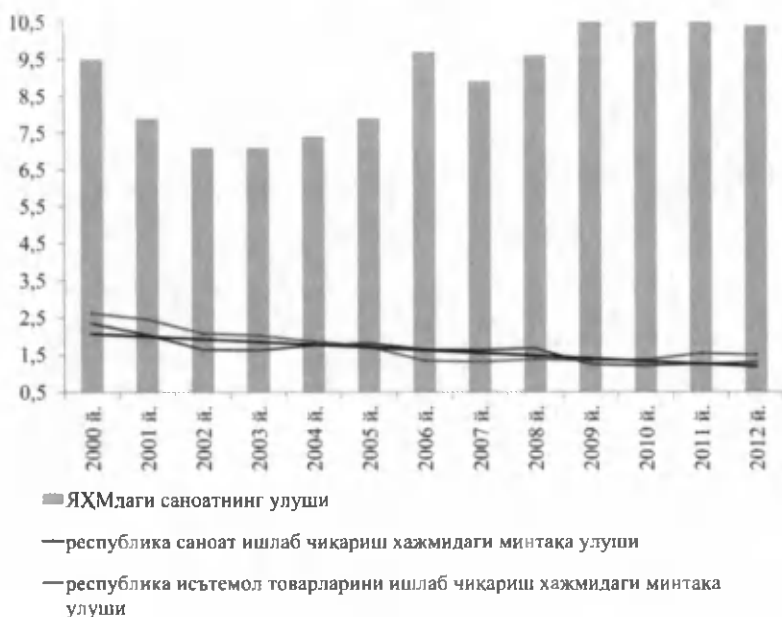
Масалан, иқтисодиёт ҳамон қишлоқ хўжалигига йўналтирилган бўлиб, саноат салоҳияти ҳали ҳам қазиб олиш соҳаси ва қишлоқ хўжалик маҳсулоти – пахтани бирламчи қайта ишлашга боғлиқ бўлиб қолмоқда.

Бундан ташқари, эскирган асосий ишлаб чиқариш фондларини янгилаш ва ишлаб чиқаришни модернизация қилиш жараёни суст амалга оширилаётгани асосий турдаги маҳаллий маҳсулотларни ишлаб чиқариш қувватларидан тўлиқ фойдаланиш имконини бер-

маяпти ҳамда ушбу маҳсулотлар сифати ва уларга бўлган талабга салбий таъсир қилмоқда (1.7.1.1-жадвал). Айниқса, бу муаммо электр энергетика, озиқ-овқат саноати ва қурилиш материаллари ишлаб чиқаришда долзарб бўлиб қолаётир (1.7.1.5-расм).

1.7.1.5-расм

**Қорақалпоғистон Республикасининг
Ўзбекистон саноати умумий ҳажмидаги улуши**

Шундай қилиб, аксарият туманларда саноатнинг бир ёклама тармок тузилмасига эга бўлиши натижасида **ҳудудлар** мувозанатли ривожланмаяпти. Маҳаллий салоҳият ва ресурслардан самарали фойдаланилмаётгани кишлок туманларини ривожлантиришга салбий таъсир кўрсатмоқда. Мамлакатимизни ҳудудий саноатлаштириш борасидаги номутаносиблик ҳам шундан далолат беради. (Ўзбекистон саноатида ишлаб чиқариш умумий ҳажмида туманларнинг улуши). Қорақалпоғистон Республикасининг барча туманларидаги ишлаб чиқариш ҳажми Ўзбекистон ишлаб чиқариш умумий ҳажмининг 0,5 фоизидан ошмайди.

**2012 йилда мавжуд ишлаб чиқариш
қувватларидан фойдаланиш кўрсаткичлари**

Маҳсулот номи	Ишлаб чиқариш қуввати	Иш билан таъ- минланиш ко- эффициенти, %
Ишлаб чиқарилган электр энергияси, млн. кВт. с	7300	42,1
Газ қазиб олиш (жумладан табиий), млн. м ³	2254,08	100,0
Конденсат қазиб олиш, минг тн.	50,5	100,0
Техник туз, тн	123500	99,9
Оҳактош, минг тн	127,9	81,2
Кальциялаштирилган сода, минг. тн	100,0	92,0
Қора металл парчалари ва чиқиндилари, минг. тн	50	66,0
Деворбоп материаллар, млн. дона шартли	16,0	21,3
Шағал, минг. куб.м.	40,0	74,8
Пахта толаси, тн	125413	51,7
Нотўқима материаллар, минг. кв.м.	1340	27,3
Трикотаж полотно, тн	3000	3,9
Трикотаж буюмлар, минг дона	2500	31,6
Тозаланманган ўсимлик ёғи, тн	31947	40,8
Тозаланган ўсимлик ёғи, тн	28070	41,3
Арок ва спиртли ичимликлар, минг дона	865	83,1
Нон ва нон маҳсулотлари, тн	9841	15,8
Макарон маҳсулотлари, тн	5980	41,1
Ун, тн	164000	33,2
Ёрма, тн	131100	6,8
Омухта см, тн	89800	38,3

Бундан ташқари, саноат ишлаб чиқариши ҳудудлар бўйича мувозанатлашмаган. Буни саноат корхоналарининг ҳудудий маҳсулотларнинг 67,8 фоизи ишлаб чиқарилаётган Нукус шаҳрида (32,7%), Хўжайли (10,6%), Мўйнок (8,8%), Беруний (7,9%) ва Амударё (7,8%) туманларида жойлашгани билан изохлаш мумкин (1.7.1.6-расм, 1.7.1.1-харита). Уларнинг ҳудудида бой табиий-ресурс хомашёлари мавжудлиги, мамлакат аҳамиятига эга қазиб олиш ва қайта ишлаш бўйича йирик ишлаб чиқариш объектларининг бу

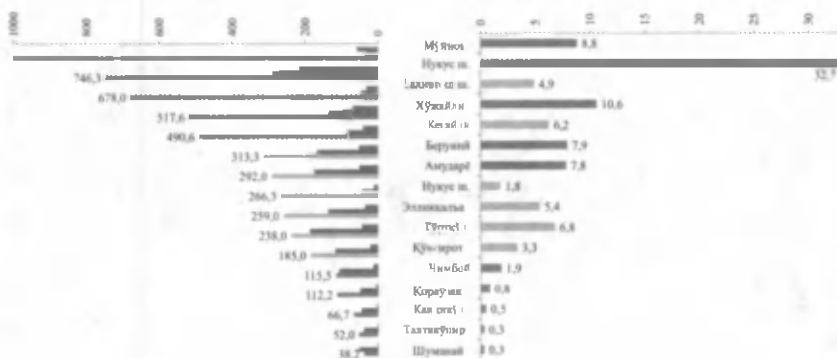
ерларда жойлашгани ишлаб чиқариш юқори даражада ривожланишини таъминлади¹⁷.

1.7.1.6-расм

Туманлар саноат ишлаб чиқаришининг мувозанатлашганлик даражаси

Шаҳар ва туманларда аҳоли жон бошига саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш, минг сум

Қорақалпоғистон Республикаси саноат маҳсулотлари умумий ҳажмида шаҳарлар ва туманлар улуши, %

Минтақада ишлаб чиқариш ҳажмининг атиги 5,6 фоизини ташкил қиладиган Нукус, Чимбой, Қораўзак, Қанликўл, Тахтакўпир ва Шуманай туманларида саноат даражаси пастлиги қайд этилмоқда. Бу ҳудудларнинг табиий-хомашё салоҳияти паст бўлиб (Қораўзак туманидан ташқари), қулай инфратузилма объектлари билан таъминланмаган ва уларда йирик бизнес амалга оширилмаётир (Чимбой туманидан ташқари).

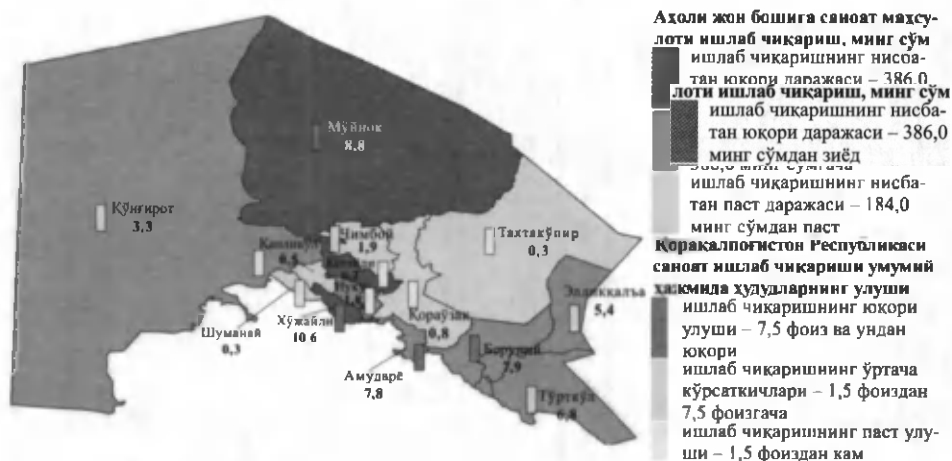
Минтақада йирик саноат корхоналарининг бир хилда жойлашмагани ҳам ҳудудларда ишлаб чиқариш даражаси пастлигининг асосий сабаби ҳисобланади. Мисол учун, Нукус, Чимбой, Қораўзак, Қанликўл, Тахтакўпир ва Шуманай туманлари ҳудудида йирик бизнес корхоналари умуман мавжуд эмас. Бу эса мазкур туманлар ривожланишига салбий таъсир кўрсатмоқда. Масалан, мазкур туманларнинг Қорақалпоғистон Республикасида саноат ишлаб чиқариши умумий ҳажмидаги улуши 2 фозидан ошмайди, баъзи туманларда

¹⁷ Саноат ишлаб чиқариш даражаси бир ҳудудда саноат маҳсулотларини аҳоли жон бошига ишлаб чиқаришнинг вилоят параметрига нисбати сифатида ҳисоблаб чиқилган.

эса бу кўрсаткич 1 фоизга ҳам етмайди (Қанликўл – 0,6%, Тахтакўпир – 0,3%, Шуманай – 0,3%) (1.7.1.1-харита). Бундай тенденция ушбу туманларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг умумий даражасига салбий таъсир кўрсатмоқда.

1.7.1.1-харита

Худудларда саноат ишлаб чиқариши даражаси ва уларнинг Қорақалпоғистон Республикасида маҳсулот ишлаб чиқариш умумий ҳажмига қўшаётган ҳиссаси

Худудларнинг олислиги ҳам йирик корхоналар фаолиятини мураккаблаштирмоқда ва инфратузилмадан фойдаланиш масаласидаги муаммолар, материал ва ресурслар ҳажмининг камайиши ихчам ишлаб чиқаришларни ташкил этиш имконини бермаётир. Қишлоқ туманлари асосан пахта тозалаш, қурилиш материаллари ва зарур озиқ-овқат товарлари ишлаб чиқаришга ихтисослашган. Туманларнинг табиий-ресурс салоҳиятидан оқилона фойдалана билмаслик аҳоли эҳтиёжини таъминлашда қийинчилик туғдирмоқда.

Электр энергетика соҳасини ҳам анъанавий тармоқлар сирасига киритиш мумкин. Қорақалпоғистон Республикаси саноатининг ¼ қисмидан ортиғи ушбу соҳа улушига тўғри келмоқда. Электр энергиясининг 68 фоиздан ортиғи иссиқлик электр станцияларида (ИЭС) ишлаб чиқарилмоқда. Тахياتош шаҳри худудида (ҳозирги Хўжайли тумани) жойлашган ИЭС қуввати 3,1 млн.кВ/соат энер-

гия ишлаб чиқариш имконини беради. Бу мамлакатда ишлаб чиқарилаётган умумий электр энергияси ҳажмининг 5,8 фоизини ташкил қилади. Айни пайтда ишлаб чиқариш қувватларининг 42 фоизидан фойдаланилмоқда ва бу, бир томондан, айрим блокларни модернизация қилиш жараёни, иккинчи томондан хомашё (Бухоро вилоятидан келтирилаётган мазут) етишмаслиги билан боғлиқдир. Бугунги кунда минтақада ишлаб чиқарилаётган электр энергиянинг 30 фоизидан ички истеъмол учун фойдаланилмоқда, 30 фоизи Хоразм вилоятига ва 40 фоизи Ўзбекистоннинг ягона электр тармоғига етказиб берилмоқда.

Фаолият кўрсатаётган кичик станциялар технологик қайта жиҳозланиб, янгилари қурилгандан сўнг энергия ишлаб чиқариш ҳажмини икки бараварга ошириш режалаштирилмоқда. Бундан ташқари, ноанъанавий энергия турларини (шамол ва куёш ёрдамида электр энергияси ҳосил қилиш) ўзлаштириш борасида Кўнғирот туманидаги Устюрт платоси катта салоҳиятга эгадир.

Енгил саноат муҳим тармоқлардан бўлиб, минтақада ишлаб чиқаришнинг 23 фоизини ташкил қилади. Асосий енгил саноат корхоналари Амударё, Хўжайли, Кегейли, Беруний ва Тўрткўл туманларида жойлашган.

Тармоқда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг 90 фоиздан ортиғи йирик корхоналар улушига тўғри келади: бу ерда фаолият кўрсатаётган 7 та йирик корхонанинг олтитаси пахта тозалашга ихтисослашган. Қорақалпоғистон Республикаси саноат ишлаб чиқаришининг 28 фоиздан ортиғини ташкил қиладиган ушбу пахта тозалаш корхоналарида минтақада етиштирилаётган пахта ҳосилининг 80 фоизи қайта ишланмоқда. Бунинг натижасида таҳлил этилаётган даврда пахта толасини ишлаб чиқариш 1,2 баробар ошди ва 2012 йилда 64,8 минг тоннани ташкил этди. Ушбу турдаги маҳсулот ҳудудда экспорт қилинадиган асосий товар ҳисобланади. Тармоқда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг деярли ҳаммаси пахта тозалаш корхоналари улушига тўғри келади (91,8%).

Унинг атиги 3,6% тикувчилик, 3,2% пахтани қайта ишлаш саноати соҳаларига тааллуқлидир. Минтақада ипакчилик, трикотаж, пойабзал, жун ишлаб чиқариш ҳам етарли даражада ривожланмаган (1.7.1.7-расм). Бундан ташқари, Қорақалпоғистон Республикаси Ўзбекистонда зиғир саноати маҳсулотлари ишлаб чиқаришда ҳам етакчи ўринга эга (унинг улуши мамлакатимизда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг 55 фоизидан ортиғини ташкил қилади).

Пахта толаси ишлаб чиқарадиган корхоналарни иш билан таъминлаш даражаси ўртача 51,7 фоизни ташкил этмоқда. Бундан ташқари, айланма маблағлар етишмаслиги, сифатли хомашё ва ускуналарни арзон нархларда сотиб олиш борасидаги қийинчиликлар, шунингдек, инфратузилма билан таъминланишдаги муаммолар мавжудлиги туфайли нотўқима материаллар (27,2%), трикотаж полотно (3,9%), трикотаж буюмлар (31,6%) ишлаб чиқарадиган корхоналар имкониятларидан етарли даражада фойдаланилмапти. Аксарият туманларда тайёр буюмлар ишлаб чиқариш корхоналари йўқ (Қанликўл, Қораўзак, Қўнғирот, Мўйнок, Чимбой Тахтақўпир ва Шуманай).

1.7.1.7-расм

Енгил саноат тармоқларининг ишлаб чиқариш таркиби

Енгил саноат маҳсулотларига нисбатан талабнинг мавжудлиги ва ортиб бораётганига қарамай, минтақанинг ушбу маҳсулотлар билан ўзини ўзи таъминлаш даражаси пастдир. Ички ишлаб чиқариш ҳисобидан минтақанинг ип газлама, калава, гилам маҳсулотларига бўлган эҳтиёжи тўлиқ таъминланмоқда. Аҳолининг пахмок кўйлак (48,6%), чойшаб (27,5%), ётоқхона анжомлари (21,5%), шим (20,2%), эркаклар костюми (19,6%), мўйна телпак (13,4%), чарм куртка (6,0%), эркаклар кўйлаги (3,5%), пойабзал (2,4%), шойи кўйлак (1,6%) каби маҳсулотларга бўлган талаби қисман қондирилмоқда (1.7.1.1-илова). Минтақа бу ва бошқа зарур товарларнинг қолган қисми билан мамлакатимизнинг бошқа ҳудудларидан олиб келинаётган ва импорт товарлар ҳисобидан қопланмоқда.

Енгил саноат тармоқларида тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш

асосан хўжалик юртишнинг кичик шакллари томонидан амалга оширилмоқда. Уларнинг ишлаб чиқариш ҳажми натура шаклида ифодаланганда, унчалик катта миқдорни ташкил этмайди.

Минтақадаги мавжуд ишчи кучидан¹⁸ кишлоқ хўжалик хомашёсини чуқур қайта ишлаш, янги техника ва технологиялардан фойдаланган ҳолда, уни юкори сифатли ва таннархи паст тайёр буюмлар ишлаб чиқаришга жалб қилиш мумкин. Масалан, Амударё, Беруний, Тўрткўл, Хўжайли, Эллиққалъа туманлари пахта толасини қайта ишлаш, Қораўзак, Қўнғирот, Тахтакўпир, Тўрткўл, Хўжайли, Эллиққалъа туманлари жунни қайта ишлаш, Беруний, Қораўзак, Қўнғирот, Тахтакўпир, Тўрткўл, Эллиққалъа туманлари қоракўл терисини қайта ишлаш бўйича зарур салоҳиятга эга.

Фойдали қазилмаларга бой конларнинг мавжудлиги қурилиш материаллари саноатини ривожлантириш имконини бермоқда (ишлаб чиқариш ҳажмининг ўсиши 3,3 баравар, Қорақалпоғистон Республикаси саноати бўйича бу кўрсаткич 2,3 баравар). Натижада минтақанинг қурилиш материаллари билан ўзини ўзи таъминлаш даражаси ортиб бормоқда. Минтақа саноат ишлаб чиқаришининг 6,8 фоизи шу соҳа улушига тўғри келмоқда ва бу маҳсулотларни асосан кичик бизнес субъектлари ишлаб чиқармоқда.

Минерал-хомашё ресурслари захирасининг асосий қисми (ғишт хомашёси, бетон ва силикат буюмлар учун кум, оҳақ тайёрлаш учун оҳактош, кум-шағал материаллар, кесиладиган тош) Кегейли, Қўнғирот, Нукус ва Тўрткўл туманларида жойлашган. Бундан ташқари, Қораўзак туманида вермикулит, цемент хомашёси, Беруний туманида мрамр захираси мавжуд.

Қурилиш материаллари саноатининг салмоқли улуши Нукус шаҳри, Амударё туманида («Амударё қурилиш материаллари») ишлаб чиқарилаётган норуда қурилиш материаллари (36,2%), йиғма темир-бетон конструкциялар (29,3%), асфальт-бетон маҳсулотлари (23,4%) улушига тўғри келади (1.7.1.8-расм). Бундан ташқари, ғишт ва сопол черепица (9,8%), оҳақ ва гипс материаллар (3,0%) ишлаб чиқариш ўзлаштирилди.

Маҳаллий фойдали қазилма хомашёсидан фойдаланган ҳолда (1.5.1-илова), минтақавий Маҳаллийлаштириш дастури доирасида сўнгги йилларда 100 фоиз маҳаллийлаштирилган талькомагнезит (Беруний тумани), вермикулит концентрати (Қораўзак тумани), гле-

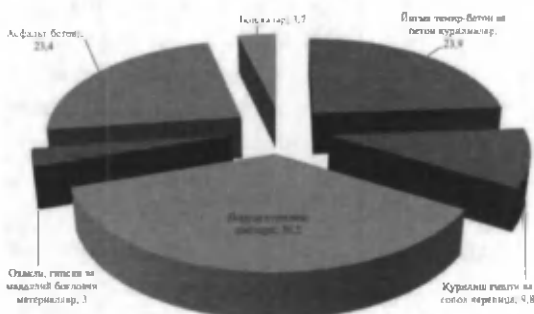
¹⁸ Ишсизлик даражаси билан ифодаланган.

церизин ва ДСП (Чимбой тумани) ишлаб чиқариш йўлга қўйилди.

Бирок, фойдали табиий қазилмалар захиралари мавжуд бўлишига карамай, улардан самарали фойдаланилмаяпти ва ишлаб чиқариш жараёнига етарли даражада жалб қилинмаяпти. Бу, ўз навбатида, минтақада саноат салоҳиятининг умумий даражасига салбий таъсир кўрсатмоқда.

1.7.1.8-расм

Қурилиш материаллари саноати маҳсулотлари ишлаб чиқариш таркиби

Маҳаллий аҳолида, шунингдек, мамлакатимизнинг бошқа ҳудудларида талаб мавжуд бўлган цемент (Қораўзак тумани), шлакоблок, оҳак, гипс ва бошқа маҳаллий бириктирувчи материаллар ҳамда улардан буюмлар тайёрлаш, юшмоқ том ёпиш ва гидроизоляция материаллари ишлаб чиқариш имконияти бор.

Озиқ-овқат саноати минтақа ишлаб чиқаришида ўз аҳамияти бўйича учинчи тармоқ ҳисобланади. Ушбу соҳада асосий турдаги озиқ-овқат товарлари барқарор ишлаб чиқарилмоқда. Аҳолини маҳаллий озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашга қаратилган тадбирлар соҳани жадал ривожлантиришга ёрдам бермоқда (2000-2011 йилларда 3,2 баробар ўсиш). Соҳа корхоналари томонидан минтақа саноат маҳсулотлари ҳажмининг 12 фоизи ишлаб чиқарилмоқда.

Сўнгги беш йилда гўшт (2 баравар), суг (5,9 баравар), макарон (1,2 баравар), нон ва нон маҳсулотлари (4 баравар), ликёр-ароқ маҳсулотлари (4,1 баравар), ёғ (8,3 баравар), мева-сабзавот (1,3

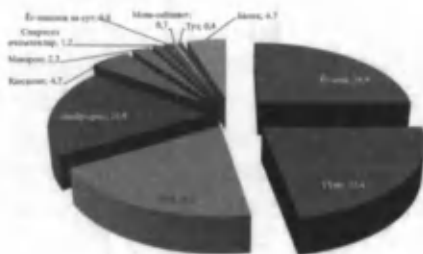
баравар) ва балик консервалари (1,3 баравар) сезиларли равишда кўпайди¹⁹. Йирик корхоналар фаолият кўрсатаётган Нукус шаҳри, Хўжайли, Беруний, Чимбой туманлари минтақа иктисодиётига катта хисса қўшмоқда.

Қорақалпоғистон Республикаси балик (умуммамлакат ҳажмининг 10,8%) ва ликёр-арок (7,9%) маҳсулотлари ишлаб чиқаришга ихтисослашган. Бундан ташқари, минтақа ёғ-мой (3,1%), гўшт (3%) ва туз (2,8%) маҳсулотларини ишлаб чиқаришда ҳам мамлакат саноатига салмоқли хисса қўшмоқда. Айнан шу турдаги товарлар (ош тузидан ташқари) таҳлил этилаётган соҳада асосий маҳсулотлар ҳисобланади (1.7.1.9-расм).

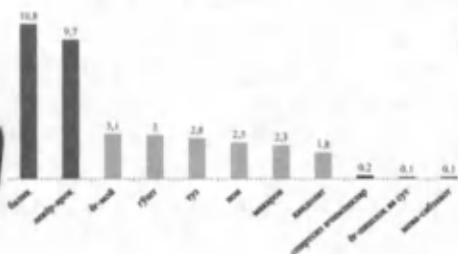
1.7.1.9-расм

Қорақалпоғистон Республикасида озик-овқат саноати маҳсулотлари ишлаб чиқариш таркиби

Умумминтақа озиқ-овқат саноати ишлаб чиқаришидаги улуш

Минтақа озиқ-овқат саноати маҳсулотларининг умуммамлакат ишлаб чиқаришидаги ўрни

Бунда инфратузилмадан етарли даражада фойдаланилмаётгани, айрим туманларда (Тахтакўпир, Қораўзак, Кўнғирот, Мўйнок ва бошқа) омборхоналарнинг етишмаслиги, хомашё сотиб олиш учун айланма маблағларнинг камлиги, техник уруғларни етказиб бериш чеклангани, озиқ-овқат саноати корхоналари асосий фондининг эскиргани сабабли маҳсулот сифати ва талабнинг пастлиги кандолат, ўсимлик ёғи ва консерва маҳсулотлари ишлаб чиқариш қувватларини тўлиқ ишга солиш имконини бермаяпти, аҳолини

¹⁹ Натура шаклидаги маҳсулот ҳажми ҳисоб-китоб қилинган.

истеъмол товарлари билан етарли миқдорда таъминлаш борасида муаммо туғдирмоқда.

Шу билан бирга, мевалар (0,7%), сабзавотлар (3,8%), терини қайта ишлаш (4,9%) даражаси 6 фоизга етмаяпти ва узум, жун ҳамда балиқ маҳсулотларини қайта ишлаш деярли йўқ. Нукус ва Тўрткўлда сабзавотлар, Амударё ва Нукус туманларида мевалар маълум даражада қайта ишланаётган бўлса-да, бошқа туманларда қайта ишлаш жараёни умуман амалга оширилаётгани йўқ.

Қишлоқ хўжалик салоҳияти мавжуд бўлишига карамай, кадоқлаш ва сақлаш бўйича замонавий технологиялар етарлича жорий этилмагани ва объектларнинг инфратузилма билан таъминлаш муаммолари етиштирилаётган маҳсулотларни чуқур қайта ишлаш имконини бермаяпти.

Минтақада қишлоқ хўжалигининг ишлаб чиқариш кўрсаткичлари ва қайта ишлаш даражасининг пастлиги мева-сабзавот ҳосилининг катта қисми исроф бўлиши ва харид қилиш эҳтиёжининг камайишига сабаб бўлмоқда.

Шунингдек, минтақанинг кўплаб озиқ-овқат товарлари билан ўзини ўзи таъминлаши ҳам паст даражада қолмоқда²⁰. Масалан, аҳолининг ўсимлик ёғи, пишлоқ каби озиқ-овқат турларига бўлган талаби шу ерда ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ҳисобидан таъминланмоқда. Шу билан бирга, аҳолининг бринза, туз, маргарин билан таъминлаш даражаси 25-35%, макарон ва кандолат маҳсулотлари билан таъминлаш эса – 2,4-3,2%ни ташкил қилади, гўшт, балиқ конверваси, болалар овқати минтақада ишлаб чиқарилмайди. Юкорида келтирилган маҳсулотларга нисбатан эҳтиёж уларни Тошкент шаҳри ва мамлакатимизнинг бошқа ҳудудларидан олиб келиш ҳисобидан қондирилмоқда (1.7.1.2-илова).

Маҳаллий ишлаб чиқариш маҳсулотларига ички талаб ва тақлифнинг мувозанатлашмагани ҳамда аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш даражасининг пастлиги минтақа, айниқса туманларда истеъмол бозорининг беқарорлигига таъсир кўрсатмоқда. Маҳсулотга бўлган талабни ўрганиш, янги технологияларни ўзлаштириш ва уларни ишлаб чиқаришга жорий қилишга доир тадбирлар етарлича ўтказилмаётгани, маҳоратли маркетингларнинг йўқлиги ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг рақобатбардошлигини шаклланти-

²⁰ Истеъмол бозорини шу ерда ишлаб чиқарилган товарлар билан минимал тиббий нормаларга мувофиқ таъминлаш.

риш ва худудда истеъмол товарлари ишлаб чиқаришни барқарор ривожлантиришга тўсқинлик қилмоқда.

Шунга қарамай, йирик қорамол, пилла, балиқ парвариш қилиш, мева-сабзавотлар, қизилмия етиштириш билан бир қаторда бой қишлоқ хўжалиги хомашёсини чуқур қайта ишлаш, аҳоли учун сифатли ва нарх жиҳатидан арзон тайёр буюмлар ишлаб чиқариш салоҳияти мавжуд. Мисол учун, худудларни қишлоқ хўжалиги экинларини етиштиришга ихтисослаштириш гўшт ва консерва, ярим тайёр ва бошқа маҳсулотлар (Амударё, Беруний, Хўжайли, Чимбой туманлари), сут маҳсулотлари – болалар учун курук аралашмалар, курук сут, қуюқ сут ва бошқалар (Амударё, Беруний, Тўрткўл, Хўжайли туманлари), мева-сабзавотли консерва ва шарбатлар, тоmat пастаси, қуритилган мевалар²¹, қовунқоқи, шўрва ва иккинчи овқатлар учун турли зираворлар (Амударё, Беруний, Нукус, Тўрткўл, Чимбой, Хўжайли туманлари), балиқ консервалари, дудланган балиқ ва бошқа (Мўйнок, Тахтақўпир, Қўнғирот туманлари) маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш имконини беради.

Минтақада беш йирик тегирмон-қорхона фаолият кўрсатмоқда (Нукус, Тахиаташ шаҳарлари, Қўнғирот, Тўрткўл ва Чимбой туманлари). Қорақалпоғистон Республикасида ишлаб чиқарилаётган саноат маҳсулотларининг 8 фоизи шу қорхоналар улушига тўғри келади. Бу ерда ишлаб чиқариладиган маҳсулотларнинг 98 фоиздан ортиғини ун ва атиги 1,1 фоизини ёрма маҳсулотлар ташкил қилади. Чиқиндилардан омукта ем ишлаб чиқаришда фойдаланилмоқда. Бошқоқли дон экинлари, чунончи, шоли етиштиришда бой тажриба истикболда ишлаб чиқариш қувватларини кенгайтириш, қуритилган мева-сабзавотлар қўшилган турли ёрма ва болалар бўтқалари ишлаб чиқаришда кўл келади.

Саноатдаги таркибий ўзгаришлар ва анъанавий тармоқлар ривожланишини минтақа учун ёқилғи, қимё қаби янги ноанъанавий тармоқ ва ишлаб чиқаришларнинг изчил тараққий этаётгани билан ифодалаш мумкин.

Иқтисодиётнинг асосий соҳаларини ривожлантиришда ёқилғи тармоғининг ролини оширишга ҳам алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу борада минтақанинг мамлакат даражасидаги улуши унчалик катта бўлмаса-да, Қорақалпоғистон иқтисодиётида мазкур тармоқ

²¹ Қуритилган мева-сабзавотлар.

аҳамиятли ўринга эгадир. Мўйнок ва Қўнғирот туманларидаги углеводород хомашёси конларини ўзлаштириш ва улардан оқилона фойдаланиш нефть ва газ қазиб олиш бўйича ишлаб чиқариш қувватларини кенгайтиришга ёрдам бермоқда. Бу эса аралаш соҳаларда (кимё ва нефть-кимё, қурилиш материаллари саноати, тиббиёт саноати ва бошқалар) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш ва рағбатлантиришга хизмат қилади.

Ушбу тармоқнинг асосий фаолияти газ қазиб олиш ҳисобланади (тармоқдаги умумий ҳажмининг 80,7%). Бундан ташқари, минтақада нефтни (19,3%) ва газни қайта ишлаш (3,8%) ҳам яхши йўлга қўйилган. Глобал энергия таъминоти муаммосини ҳал этиш ёқилғига бўлган талабни оширади ва соҳани жадал ривожлантиришга кўмаклашади. Шу билан бирга, ёқилғи саноатини янада ривожлантириш геология-қидирув ишларини амалга ошириш ҳисобидан нефть ва газ қазиб олишни кўпайтириш, қайта ишлашни ривожлантириш эвазига кенг турдаги турли маҳсулотларни ўзлаштириш ва ишлаб чиқариш (электр энергияси, кимёвий маҳсулотлар, тиббиёт препаратлари ва бошқалар) имконини беради.

Кимё саноатини ривожлантириш, аввало, минтақанинг экологик омили имкон қадар ҳисобга олинган ҳолда, маҳаллий ресурсларни ўзлаштиришга асосланган. Бу тармоқ жадал ривожланиб бораётир (40 баравардан зиёд) ва у Қорақалпоғистон саноатининг 8 фоизини ташкил қилади. Масалан, 2006 йилда Қўнғирот сода заводининг ишга туширилиши билан нафақат мамлакатимиз иқтисодиёти тармоқларининг эҳтиёжини қондириш, балки бу ерда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларни ташқи бозорларга экспорт қилиш ҳам таъминланди. Бу ерда асосан кальцинацияланган ва каустик сода ишлаб чиқарилмоқда.

Мазкур тармоқда ишлаб чиқариш диверсификация қилинмаган. Масалан, сода саноати тармоқ умумий ҳажмининг 79,1 фоизини, пластмасса буюмлари ишлаб чиқариш 2,1, лак-бўёқ материаллари ишлаб чиқариш 0,1 фоизини ташкил этади. Хомашё етишмаслиги ва техник янгиланиш жараёни суэт амалга оширилаётгани кимё саноатидаги асосий муаммо ҳисобланади (лак-бўёқ материаллари, пластмасса буюмлари ва бошқалар). Бу эса сифат ва талаб пасайишига сабаб бўлмоқда. Бу масалалар ҳал этилса, минтақада кальцинацияланган сода ишлаб чиқариш билан бир қаторда қайта ишланган нефть маҳсулотлари, полиэтилен, полипропилен, синтефон ва бошқа маҳсулотларни ишлаб чиқариш корхоналарини (Мўйнок ва

Қўнғирот туманларида нефть ва газ қазиб олиш базасида) ташкил этиш имконияти пайдо бўлади.

Қорақалпоғистон Республикаси инновацион ривожланиш бўйича паст кўрсаткичга эга бўлиб, бу инновацион товарлар, хизматлар ва ишлаб чиқариш кўрсаткичларининг пастлиги, уларни патентлаш йўлга қўйилмагани билан боғлиқдир. Умумий маҳсулотлар ҳажмида инновациялар улуши 0,2 фоиздан ошмайди ва улар экспортга мўлжалланмаган. Бирок, сўнгги 2-3 йилда минтақа иктисодиётига инновацион фаолиятни татбиқ этиш тадбирлари ўтказилмоқда. Масалан, бугунги кунда мавжуд ўн еттита инновация фаолияти субъектининг ўн олтитаси 2012 йилда ўзлаштирилган. Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудида соғлиқни сақлаш, туризм, кишлок хўжалиги соҳасидаги инновация лойиҳалари амалга оширилмоқда. Саноат тармоғида инновация технологияларини жорий этиш кўп жиҳатдан геология-қидирув ишлари билан боғлиқ.

Минтақада инновация фаолиятини кенгайтиришда тажриба алмашиш, Ўзбекистонда яратилаётган янги технологиялар ва ишланмалардан фойдаланиш имконини берадиган саноат ярмаркаларини ўтказиш муҳим омиллардан бири ҳисобланади. Ўзбекистон Фанлар академиясининг Қорақалпоғистон бўлими Биозкология институтининг Республика инновацион ғоялар, технологиялар ва лойиҳалар ярмаркасида иштирок этиши уларни жорий қилиш ва рағбатлантиришга ёрдам бермоқда, илм-фан ва ишлаб чиқариш ўртасида яқин алоқаларни ўрнатишга кўмаклашмоқда.

Бундан ташқари, нефть ва газни қайта ишлаш (ўзининг мустаҳкамлиги ва иссиқлик изоляцияси билан ажралиб турадиган қайта ишланган турли маҳсулотларни яратиш, ёқилғи газини тозалаш учун сопол фильтр патронларни татбиқ этиш, маҳаллий хомашё асосида ўтдан ҳимоя килувчи бўёқлар ишлаб чиқариш технологиясини ўзлаштириш), қурилиш материаллари ишлаб чиқариш (маҳаллий минерал хомашё асосида импорт ўрнини босадиган юкори сифатли сопол кошнлар ишлаб чиқариш технологиясини ўзлаштириш), озиқ-овқат саноати (қизилмияни қайта ишлаш, турли биологик қўшимчаларни қўллаш), енгил саноатда (синтетик тола ишлаб чиқаришни жорий қилиш) инновацияларни ривожлантириш имкониятлари мавжуд.

Умуман олганда, бир-бири билан чамбарчас боғлиқ ҳудудий ва тармоқларга оид омиллар тармоқлар ва ишлаб чиқаришларни ҳудудлар ўртасида тенг тақсимлашни акс эттирмайди.

Сифатли хомашё сотиб олиш ва ишлаб чиқаришни модернизация қилиш учун айланма маблағлар етишмаслиги, киш даврида электр энергиянинг бироз чекланиши, маҳсулот рақобатбардошлигининг пастлиги туфайли унга бўлган талабнинг пасайиши ва бунинг оқибатида сотилмаётган маҳсулотнинг нормадан ортиқ даражада тўпланиб қолиши прогноз параметрларнинг бажарилмаслигига сабаб бўлмоқда, корхоналарнинг молиявий аҳволига салбий таъсир кўрсатмоқда ва маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг ташаббусларига тўсик бўлмоқда. Бу борада минтақада маҳаллий маҳсулотларга (масалан, турли темир-бетон қувурлар) бўлган эҳтиёж ва талабни ўрганиш бўйича маркетинг ишлари олиб борилмаяпти.

Демографик ва кадрлар омили ҳам саноатни ривожлантиришга муайян даражада таъсир кўрсатмоқда. Буни юқори малакали мутахассисларнинг минтақа ва мамлакат ташқарисига чиқиб кетаётгани, аҳолининг фаоллиги ва тадбиркорлик қобилиятининг пастлиги билан изоҳлаш мумкин. Бундан ташқари, тармоқларда юқори малакали муҳандис-технологлар, токаръ, слесаръ ва бошқа муахассислар етишмайди. Бу, ўз навбатида, саноат тармоқларини ривожлантириш имконини бермаяпти, ишлаб чиқаришда юқори технологиялардан паст даражада фойдаланиш ёки умуман фойдаланилмасликка сабаб бўлмоқда.

Маҳаллий аҳолининг мамлакатимиз бошқа худудларига қараганда тадбиркорлик ташаббусининг ниҳоятда пастлиги саноат тармоғининг етарли даражада ривожланмаётганига олиб келмоқда.

Транспорт инфратузилмасининг етарли даражада тараккий этмагани, минтақа худудларининг бир-биридан узокда жойлашгани ҳам саноат ишлаб чиқаришини ривожлантиришга салбий таъсир кўрсатмоқда. Транспорт харажатларининг, маҳсулот таннархининг ошиши оқибатида ишлаб чиқариш сифати пасаймоқда ва бу ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг рақобатбардошлигини оширишда жиддий тўсик бўлмоқда. Туманлар ўртасидаги масофанинг олислиги ва транспорт харажатларининг юқорилиги эса саноат тармоқларини хомашё билан таъминлаш, уларни ўз вақтида етказиб беришга салбий таъсир қилмоқда.

Шундай қилиб, Қорақалпоғистон Республикаси саноатининг ривожланиши ва бугунги ҳолатини баҳолаш устувор йўналишлари, муаммо ва камчиликларни, шунингдек, минтақада ишлаб чиқариш фаолиятини янада кенгайтириш йўллари аниқлаш имконини беради (2.3.1.1-илова).

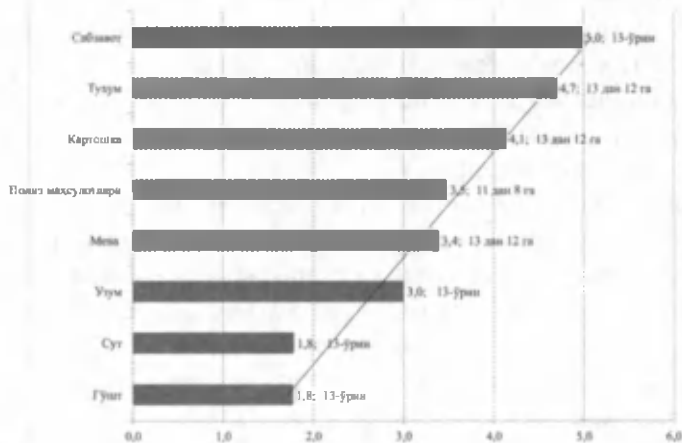
Бой минерал ва қишлоқ хўжалиги хомашёсининг мавжудлиги келажакда кенг турдаги маҳсулотлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш, маҳаллийлаштириш қўламини кенгайтириш, мутлақо янги турдаги маҳсулотлар ишлаб чиқаришни ташкил қилишда муҳим омил бўлади.

1.7.2 Қишлоқ хўжалиги

Минтақада амалга оширилаётган таркибий ўзгаришларга қарамай, қишлоқ хўжалиги Қорақалпоғистон Республикаси иқтисодиётида асосий тармоқлардан бири бўлиб қолмоқда. 2000-2012 йиллар мобайнида қишлоқ хўжалигининг ЯХМдаги улуши 21,6 фоиздан 23,5 фоизга ўсди. Бу ўртача мамлакат кўрсаткичидан 1,3 баробар ортиқдир. Бунга минтақада саноат (10,4%) ва хизмат кўрсатиш (8,7%) соҳаларининг ЯХМдаги улуши нисбатан пастлиги асосий сабаблардан бири бўлмоқда. Шунга қарамасдан, аҳоли жон бошига қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ҳажми жиҳатидан (2012 йилда 433,2 минг сўмни ташкил этган ёки ўртача мамлакат кўрсаткичига нисбатан 1,9 баравар кам) ҳамда унинг таркибидаги улуши бўйича (3%) энг охириги ўринлардан бирини эгаллайди. Етиштирилаётган маҳсулот турлари бўйича ҳам ҳолат деярли шундай (1.7.2.1-расм).

1.7.2.1-расм

Қорақалпоғистон Республикасида 2000-2012 йилларда озиқ-овқат маҳсулотлари етиштириш ҳолати

Хусусан, 2012 йилда минтақада мамлакат ўртача кўрсаткичига нисбатан аҳоли жон бошига узум – 16,5 баробар, мева – 3,8, картошка – 3,2, сабзавот – 2,6, тухум – 2,3, сут – 1,8, гўшт – 1,4 баробар кам етиштирилган.

Минтақадаги банд аҳолининг 28,7 фоизи қишлоқ хўжалиги соҳасига тўғри келади. Бу кўрсаткич мамлакат даражасидан (25,7%) юқоридир. Кейинги 10 йил давомида соҳадаги ортиқча ишчи кучларини иктисодиётнинг бошқа тармоқларига жалб қилиниши сабабли уларнинг салмоғи 6,1 фоиз қисқарганлигини ижобий ҳолат сифатида эътироф этиш мумкин.

Ер ресурслари ҳолати таҳлилига кўра, суғориладиган экин майдонларининг катталиги жиҳатидан минтақа Қашқадарё (515,7 минг гектар) вилоятидан кейинги иккинчи ўринни эгаллайди. Аҳоли жон бошига 0,15 гектар суғориладиган экин майдони тўғри келиб, бу кўрсаткич бўйича Жиззах (0,33 гектар), Сирдарё (0,31 гектар) ва Қашқадарё (0,17 гектар) вилоятларидан кейинги тўртинчи ўринда туради. Лекин ерларнинг **унумдорлиги** жиҳатидан минтақа мамлакатимизда охириги ўринни эгаллайди. Бунинг бир қанча объектив ва субъектив сабаблари бор. Объектив сабаб сифатида минтақа иқлимининг кескин континенталлиги, ёз ойларининг ўта қурғоқ келиши ва қишнинг мамлакатимизнинг бошқа ҳудудларига нисбатан совуқлиги, сув танқислиги, экологиянинг ер унумдорлигига салбий таъсири каби ҳолатларни келтириш мумкин. Субъектив сабаблар сифатида эса: маҳсулотлар етиштириш, турларини танлаш ва кўпайтиришда янги нав ва уруғлардан фойдаланишга эътиборнинг сустлиги; моддий-техник базанинг коникарсизлиги; агро-техника ва алмашлаб экиш қодаларига амал қилинмаслиги; экин турларини жойлаштиришда маҳаллий шарт-шароитни етарлича ҳисобга олмаслик; деҳқончиликда маҳаллий ташаббускорликнинг нисбатан паст даражада қолаётганлиги каби бир қанча омилларни айтиб ўтишга тўғри келади.

Лекин бу ҳолатни минтақанинг барча туманларига тааллуқли, деб бўлмайди. Масалан Беруний, Эллиққалъа, Тўрткўл, Амударё ва Хўжайли туманларида ернинг унумдорлик даражаси ва эришилаётган ҳосилдорлик минтақа ўртача кўрсаткичидан юқорироқ. Бунга ушбу туманларнинг табиий иқлим шароитидаги қолайликлар ҳамда аҳолининг деҳқончилик борасидаги катта тажрибаси ва кўп йиллик анъаналари ҳам ўз таъсирини кўрсатади.

Минтақада қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштиришда

деҳкон хўжаликлари фаолиятининг самарадорлиги яққол кўзга ташланади. Суғориладиган экин майдонларининг атиги 12,4 фоизи аҳолига тегишли бўлгани ҳолда, деҳкон хўжаликлари ҳиссасига ялпи қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг қарийб 60 фоизи, чорва маҳсулотларининг 95 фоизи тўғри келмоқда (1.7.2.1-жадвал).

1.7.2.1-жадвал

Турли хил мулк шаклларига мансуб хўжаликларда қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг ҳосилдорлик кўрсаткичлари (2012 йил ҳолатига), ц/га

Маҳсулотлар тури	Умумий ҳосилдорлик кўрсаткичи		шу жумладан:					
	Ўзбекистон Республикаси	Минтақа	қишлоқ хўжалик корхоналари		фермер хўжаликлари		деҳкон хўжаликлари	
			Ўзбекистон Республикаси	Минтақа	Ўзбекистон Республикаси	Минтақа	Ўзбекистон Республикаси	Минтақа
Ғалла	47,3	24,9	33,1	10,5	46,0	21,8	57,8	39,7
Сабзавот	265,6	156,1	148,5	78,6	262,2	163,3	296,6	154,5
Картошка	203,7	68,2	218,4	65,8	192,5	66,4	206,4	68,8
Мева	104,7	71,6	28,7	48,0	83,5	69,8	147,9	83,8
Узум	108,6	86,6	68,2	56,1	91,7	65,4	146,0	92,8
Полиэ маҳсулотлари	200,3	109,7	165,5	88,0	192,3	129,6	212,2	94,9

Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тайёрланди.

Бундай ҳолатни экин турини танлаш ва жойлаштиришда эркин ҳаракат қилиш; янги ва серҳосил навлардан фойдаланиш; экиш ва агротехника тадбирларини кўп йиллик табиий иқлим шароитининг ўзгариши ва бу борада тўпланган тажрибадан келиб чиққан ҳолда мустақил амалга ошириш; етиштириладиган маҳсулотни эркин та-сарруф этиш имкониятлари мавжудлиги; молиявий масъулият ва манфаатдорликнинг юқорилиги билан асослаш мумкин.

Минтакада ушбу соҳа самарадорлигининг экин турлари бўйича тахлили шуни кўрсатмоқдаки, пахтачилик минтака кишлок хўжалигида етакчи тармоқ бўлиб қолмоқда. Кейинги йилларда пахта ҳосилдорлиги (9,7 ц/га) ортганлигига қарамадан, ўртача мамлакат кўрсаткичидан (1,2 баробар) пастлигича қолмоқда. Мелиоратив ҳолати ўта ёмонлашган ёки ҳосилдорлиги паст²² пахта майдонлари секин-аста қисқариб бормоқда. Бу жараёни асосан Шуманай (5,9 минг гектар), Кегейли (5,9 минг гектар), Хўжайли (5,6 минг гектар) ва Чимбой (3,9 минг гектар) туманларида кузатиш мумкин.

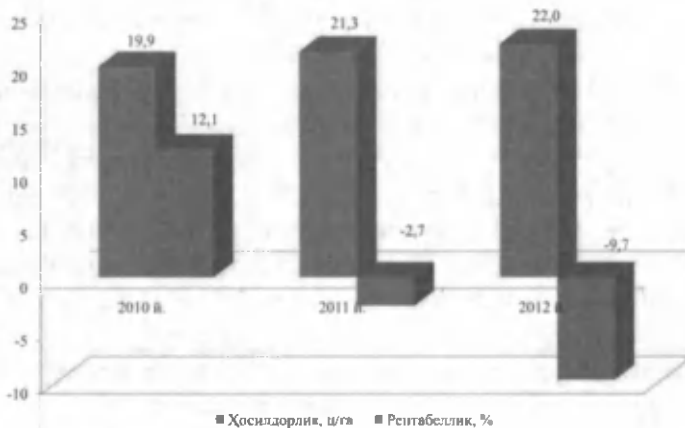
Шўрланиш даражаси юқори ва ер балл бонитети паст бўлган экин майдонларида пахтачилик билан шуғулланаётган фермер хўжалиқларининг молиявий аҳволи ёмонлашиб бормоқда. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг тегишли қарори²³ билан тасдиқланган меъёрга кўра, “Хўжалиқларнинг ўртача бонитети 60 балл ҳамда норматив ҳосилдорлиги 24 ц/га ва ундан юқори бўлган ерлари пахта хомашёси етиштиришда сарфланган моддий ва меҳнат харажатлари қопланишини таъминлайдиган майдонлар ҳисобланади”. Минтакада ер бонитети 40 баллдан ҳамда ҳосилдорлик 24 центнердан пастлигини эътиборга оладиган бўлсак, бу ерда пахтачиликни ривожлантириш истикболга эга эмаслиги аён бўлади.

Охириги йилларда ҳосилдорлик ўсиши ва ер балл бонитети яхшиланишига қарамадан, Беруний ва Кегейли туманларида рентабеллик пасайиб бораётганлигини, Тўртқўл ва Шуманай туманларида эса зарар кўриляётганлигини кузатиш мумкин. Хусусан, Тўртқўл туманида 2010 йил пахта ҳосилдорлиги 19,9 ц/га бўлганида, рентабеллик даражаси 12,1 фоизни, 2012 йилда эса ҳосилдорлик 2,1 ц/га ўсганида, рентабеллик даражаси -9,7 фоизни ташкил этган (1.7.2.2-расм). Бу пахта ҳосилдорлигининг ўсиши билан иқтисодий манфаатдорлик ўртасида узвий боғлиқлик мавжуд эмаслигидан далолатдир. Бундай ҳолат Беруний, Кегейли, Хўжайли, Шуманай ва Элликқалъа туманларида ҳам учрайди.

²² Ҳисоб-китоблар пахта ҳосилдорлиги 21,2 ц/га бўлган ҳолатда рентабеллик даражаси “ноль” фоизни ташкил этиши мумкинлигини кўрсатмоқда. Умумий пахта майдонининг 36 фоизига эга бўлган фермер хўжалиқларида ўртача ҳосилдорлик 17,5 центнер бўлиб, кўрилган зарар 3,3 млрд сўмни ташкил этган. Худди шунча ер майдонига эга бўлган фермер хўжалиқларида ҳосилдорлик ўртача 22,5 центнер бўлган бўлса-да, зарар 5,9 млрд сўмни ташкил этган.

²³ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 11 апрелдаги “Ҳосилдорлиги паст бўлган ерларда давлат эҳтиёжлари учун пахта хомашёси етиштирувчи кишлок хўжалиги қорхоналарини молиявий қўллаб-қувватлаш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 106-сонли қарори.

Тўрткўл туманида пахта ҳосилдорлиги ва рентабеллик кўрсаткичлари

Юкоридаги ҳолатни асосан пахта ва ғалла етиштириш харажатлари, уларни сотиб олиш нархлари ўртасидаги номутаносиблик билан ифодалаш мумкин. 2010-2012 йиллар давомида пахта ва ғалла прејскурант нархлари 1,4 баробар ўсган бўлса, кишлок хўжалик техникалари нархи 4,1 мартага, энг кам ойлик иш хақи 1,8 мартага, минерал ўғитлар нархи 1,7 мартага, уруғлик ва электр энергияси нархи 1,5 мартага ошган.

Туманлар ичида мелиоратив ҳолати ёмонлиги сабабли ҳосилдорлиги жуда паст бўлган худудлар ҳам борки, уларда пахта етиштиришни давом эттириш мақсадга мувофиқ эмас. Минтақада бундай ер майдонлари бугунги кунда 3,3 минг гектарни ташкил этиб, унинг ярмидан ортиғи Эллиққалъа туманига тўғри келади.

Қорақалпоғистон Республикасида етиштирилаётган дон маҳсулотининг асосий қисми Тўрткўл, Амударё, Эллиққалъа ва Беруний туманлари ҳиссасига тўғри келиб, уларда ҳосилдорлик ўртача минтақа кўрсаткичидан юкоридир. Айрим туманларда эса ҳосилдорликнинг пастлиги уни етиштириш иктисодий жиҳатдан самарасиз эканлигини кўрсатмоқда. Мўйнок (8,4 ц/га), Шуманай (10,1 ц/га), Тахтакўпир (16,7 ц/га) ва Қанликўл (16,9 ц/га) туманлари шулар жумласидандир. Жанубий туманларнинг айримларида, жумладан, Тўрткўл туманининг Янбошқалъа, Эллиққалъа ту-

манининг Бўрлитов ҳамда Беруний туманининг Чайка, Олтинсой, Улугбек, Озод ва Абай каби овуллари худудида ҳам буғдой етиштириш иқтисодий самара бермаётир.

Ҳосилдорлиги паст бўлган ер майдонларига пахта ва ғалла экишнинг давом эттирилиши зарар миқдорининг ортиши ҳамда фермер хўжалиklarининг маҳсулот (хизмат) етказиб берувчи ташкилотлар олдидаги қарздорлигининг ўсишига сабаб бўлмоқда. Биргина 2010-2012 йиллар давомида фермер хўжалиklarининг “Ўзнефтмаҳсулотлари”, “Ўзкимёсаноат”, “Ўзбекэнерго” компаниялари ва “Ўзагромашсервис” уюшмаси корхоналари олдидаги кредиторлик қарзлари 1,8 баробар ўсиб, уларнинг умумий мамлакат бўйича қарздорликдаги улуши қарийб 11 фоизни ташкил этмоқда.

Жойларда амалга оширилган кузатувлар натижасида пахта ва ғалла ҳосилдорлигининг пастлигига асосий сабаб пахта ва буғдой экинларини етиштиришда агротехника тадбирларининг минтақа шароитидан келиб чиққан ҳолда амалга оширилмаслиги; ерларнинг шўрланганлиги; маҳаллий шароитга мос навларнинг етарли эмаслиги; алмашлаб экишга етарлича роя қилинмаслигидир, деган хулосага келинди.

Маҳаллий мутахассисларнинг фикрича, буғдой ҳосилдорлиги паст бўлган худудлар 4,1 минг гектардир. Хусусан, бундай майдонлар Чимбой туманида 850 гектарни, Тўрткўл туманида 540 гектарни ва Қораўзак туманида 463 гектарни ташкил этмоқда.

Пахта ва буғдойга нисбатан минтақада **шоли** етиштириш ҳажми кейинги йилларда ортиб борётганлигини кузатиш мумкин. Таҳлиллар туманлар орасида шоли етиштириш бўйича чуқур худудий ихтисослашув шаклланганини кўрсатмоқда. Маҳсулотнинг асосий қисми Нукус (24,3%), Қанликўл (15,5%), Чимбой (12,8%) ва Қўнғирот (10,0%) туманларига тўғри келади. Минтақа мамлакатимиз ички бозорини гуруч маҳсулотлари билан таъминловчи асосий худудлардан бири бўлиб, 2012 йилда ички истеъмолга нисбатан 4 баробар кўп шундай маҳсулот ишлаб чиқарилган.

Минтақада таҳлил қилинаётган даврда **картошка**, **сабзавот** маҳсулотлари ва **мева** етиштириш ҳажмлари ортиб бораётганлигини ҳам ижобий ҳолат сифатида баҳолаш мумкин. Етиштирилаётган сабзавотнинг асосий қисми Нукус, Амударё, Тўрткўл ва Эллиққалъа туманлари ҳиссасига тўғри келади. Лекин, сабзавот маҳсулотлари билан ички талабнинг ярмидан ортиқроғи таъминланмоқда, ҳолос.

Минтақада ички талабга нисбатан икки баробардан кўпроқ полиз маҳсулотлари етиштирилаётир. Унинг асосий қисми Нукус, Амударё, Беруний ва Эллиққалъа туманларига тўғри келиб, маҳсулотнинг ярмидан кўпроғи фермер хўжаликлари томонидан етиштирилмоқда. Аҳолида асосан тарвуз, қовун ва қовоқ каби маҳсулот турларини етиштириш кўникмаси яхши шаклланган.

Бошқа ҳудудларда бўлгани каби Қорақалпоғистонда ҳам **мойли экинларни** етиштиришга бўлган қизиқиш ортиб бормоқда. Унинг кунгабоқар (Хўжайли, Амударё, Беруний, Эллиққалъа, Тўрткўл, Қораўзак туманлари) ва кунжут (Қораўзак, Чимбой, Шуманай, Қанликўл, Кўнғирот туманлари) каби турлари бир неча йиллардан бери экиб келинаётган бўлса, охириги йилларда масхар етиштириш ҳам ўзлаштирилди. Жумладан, 2011 йилда 4,9 минг гектар майдонга масхар экилиб, унинг асосий қисми Чимбой, Қанликўл, Нукус, Кегейли ва Кўнғирот туманларига тўғри келади. Уларнинг ҳосилдорлиги (кунгабоқар ва кунжутники 20 ц/га, масхарники эса 10 ц/га) жуда паст бўлиб, шўрга чидамли ва юқори ҳосил берадиган навларни яратиш бугунги кунда селекционерлар олдида турган муҳим вазибалардандир.

Таҳлил натижалари кишлок хўжалик маҳсулотларини етиштириш жанубий туманларда яхши ривожланганлигини кўрсатмоқда. Улар ҳиссасига минтақа умумий суғориладиган экин майдонларининг 27,3 фоизи ҳамда аҳолининг 39 фоизи тўғри келса-да, 2012 йилда меванинг 62 фоизи, узумнинг 60, тухумнинг 57, сут ва картошканинг 56, гўштнинг 51, сабзавотнинг 48 ва полиз маҳсулотларининг 40 фоизи уларда тайёрланган.

Хулоса қилиб айтганда, минтақада деҳқончилик маҳсулотлари етиштириш ва ҳажмини ошириш асосан экстенсив омил ҳисобига амалга оширилмоқда. **Ҳосилдорликнинг пастлиги** мамлакатимизда минтақа улуши энг қуйи кўрсаткични ташкил этишига сабаб бўлмоқда. Соҳа мутахассислари билан ўтказилган суҳбатларда ҳосилдорликнинг пастлигига асосан ерларнинг шўрланиш даражаси юқорилиги, ер ости сизот сувлари сатҳининг баландлиги, мелиорация ва ирригация тадбирлари самарадорлигининг пастлиги, сув таъминотининг бекарорлиги, вегетация даврининг қисқалиги, маҳаллий шароитга мос навларни яратиш ишларининг қониқарсизлиги сабаб бўлаётганлиги таъкидланди.

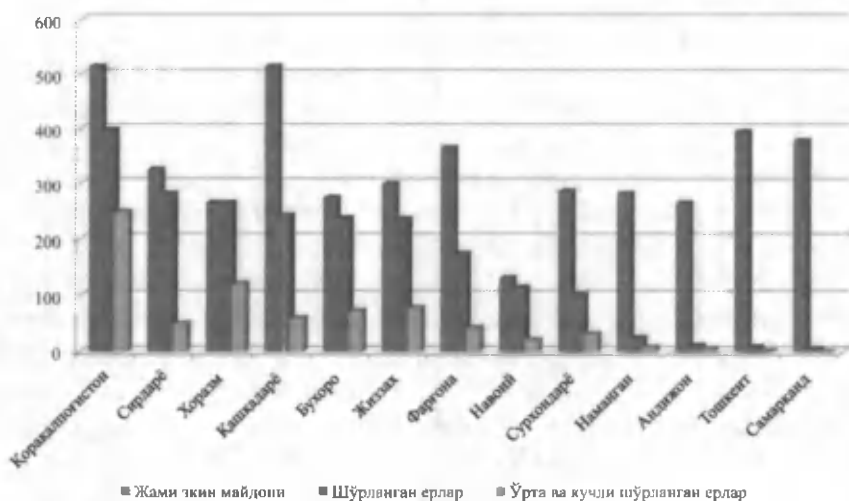
Ҳақиқий ҳолатга баҳо бериш учун эса юқоридаги омилларни атрофлича таҳлил қилиш талаб этилади.

Ерларнинг шўрланиш даражаси. Мавжуд 515,2 минг гектар суғориладиган экин майдонларининг 77,3 фоизи турли даражада шўрланган бўлиб, Қорақалпоғистон Республикаси умумий шўрланиш даражаси бўйича Хоразм (100%), Сирдарё (98,4%), Навоий (87,3%), Бухоро (86,6%) ва Жиззах (78,9%) вилоятларидан кейинги 6-ўринни эгаллайди. Ўрта ва кучли шўрланган ерлар улуши (62,7%) бўйича эса мамлакатимизда энг юқори кўрсаткичга эга.

Шўрланиш даражасининг ҳосилдорликка таъсирини баҳолаш мақсадида минтақадаги вазиятни қўшни Хоразм вилоятидаги ҳолат билан таққослаш мумкин. Чунки Хоразм вилоятида барча экин майдонлари шўрланган бўлиб, ўрта ва кучли шўрланган ерлар улуши (45,9%) бўйича у минтақадан кейинги 2-ўринни эгаллайди (1.7.2.3-расм).

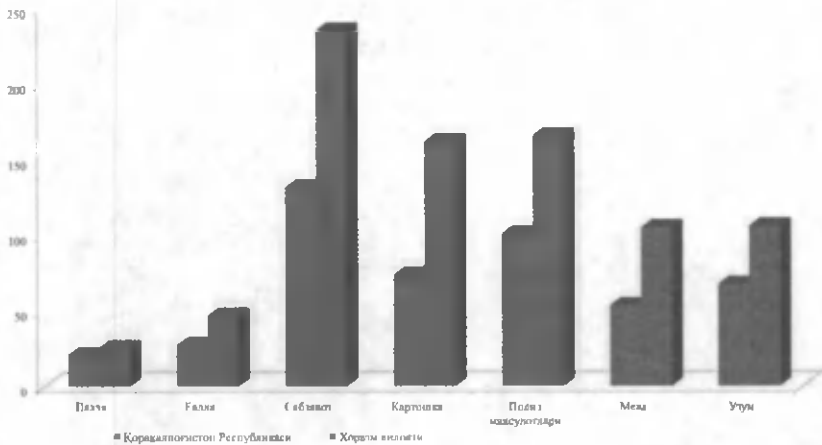
1.7.2.3-расм

Суғориладиган экин майдонлари ва уларнинг шўрланганлиги, минг га

Табиий иқлим ва экологик шароити ўхшаш бўлган Хоразм вилоятида 2005-2012 йилларда етиштирилган кишлок хўжалик маҳсулотларининг ҳосилдорлиги (мева ва узумдан ташқари) ўртача мамлакат кўрсаткичидан паст бўлса-да, минтақадагига нисбатан қарийб 2 баробар юқори бўлди (1.7.2.4-расм).

**Қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг
2005-2012 йиллардаги ўртача ҳосилдорлиги, ц/га**

Худди шундай ҳолат туманлар кесимида ҳам кузатилади. Шўрланишнинг энг юқори даражаси Тахтакўпир, Чимбой, Хўжайли, Қўнғирот ва Амударё туманларига тўғри келса, ҳосилдорликнинг энг паст кўрсаткичи эса нисбатан шўрланиш даражаси кам бўлган Шуманай, Қораўзак ва Мўйноқ туманларига тегишлидир. Амударё туманида ерларнинг шўрланиш даражаси (93,3%) минтақа ўртача кўрсаткичидан юқори бўлса-да, аксарият маҳсулот турлари бўйича туман энг юқори ҳосилдорликка эришмоқда (1.7.2.1-илова).

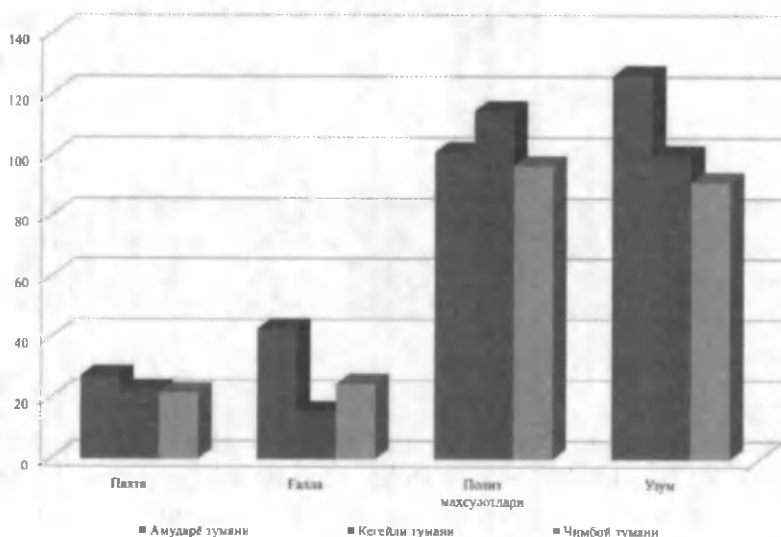
Сизот сувлар сатҳининг баландлиги. Минтақада сизот сувлар сатҳи икки метргача бўлган ер майдонлари 74,3 фоизни ташкил этиб, Хоразм вилоятдан (95%) кейинги 2-ўринни эгаллайди. Сизот сувлар сатҳи асосан Амударё (160 см), Беруний (168 см), Хўжайли (176 см) ва Тўрткўл (194 см) туманларида юқори бўлиб, таҳликали жиҳати эса унинг кўтарилиб бораётганлигидир.

Сизот сувлар сатҳининг ҳосилдорликка таъсирини таҳлил қилиш учун унинг сатҳи турлича бўлган туманлар ҳосилдорлигини солиштириш лозим. Сизот сувлар сатҳи энг юқори бўлган Амударё тумани билан бу борадаги вазият нисбатан яхши бўлган Кейли (278 см) ва Чимбой (229 см) туманларини солиштирганда,

хосилдорлик Амударё туманида бирмунча юқорилиги маълум бўлади (1.7.2.5-расм).

1.7.2.5-расм

2012 йилда етиштирилган қишлоқ хўжалик маҳсулотлари хосилдорлиги, ц/га

Хоразм вилояти ҳамда минтақа туманларида етиштирилган маҳсулотлар хосилдорлик кўрсаткичларининг қиёсий таҳлиллари сизот сувлар сатҳи юқори бўлган ҳолатда ҳам ердан омилкорлик билан фойдаланиш ҳисобига хосилдорликни ошириш имконияти мавжудлигини кўрсатмоқда.

Сизот сувлар сатҳининг юқорилиги эса амалга оширилаётган мелиорация тадбирлари самарадорлигининг пастлиги ҳамда ирригация тизимлари ҳолатининг қониқарсизлиги билан боғлиқдир.

Мелиоратив ҳолат. XX асрнинг 80-йилларидан бошлаб собиқ марказ томонидан ирригация ва мелиорация объектларини ишлаш маъроида сақлаб туриш учун талаб этиладиган маблағнинг фақат 15-20 фоизи ажратилиши Ўзбекистон Республикасида мазкур тизимнинг ночор аҳволга тушиб қолишига сабаб бўлди²⁴.

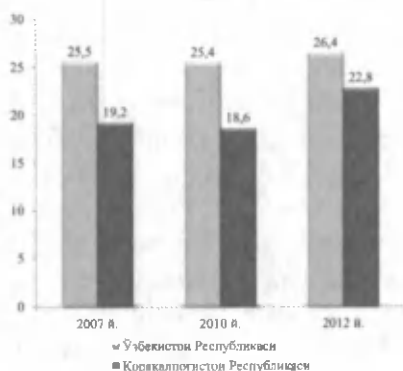
²⁴ Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг маълумоти.

Қишлоқ хўжалигида мулкчиликнинг янги шакли – фермер хўжаликларига асос солиниши ҳам дренаж тизимлари ҳолатининг яхшиланишига унчалик кучли таъсир кўрсатмади. Шунинг эътиборига олинган ҳолда, Президентимиз ташаббуси билан Ўзбекистон Республикасида суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш бўйича Давлат дастури қабул қилиниб, мелиорация тизимини тартибга солиш ишлари изчил амалга ошириб келинмоқда. Дастур доирасида 2008-2012 йилларда минтақанинг узунлиги 7,8 минг километрдан ортиқ бўлган 114 та коллектор-дренаж тармоқларида тиклаш-таъмирлаш ишлари олиб борилди. Бажарилган ишларнинг асосий қисми Амударё, Бегovat, Чимбой ва Кегейли туманларига тўғри келади. Маълумотларга кўра, амалга оширилган тадбирлар натижасида 192 минг гектар, шундан 60,5 минг гектар пахта ва 31,5 минг гектар ғалла майдонларининг мелиоратив ҳолати яхшиланган.

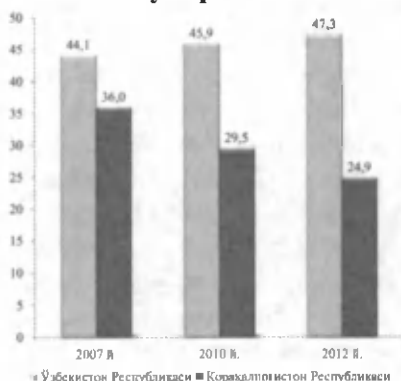
Назарий жиҳатдан оlingанда, сифатли амалга оширилган мелиорация тадбирлари ер унумдорлигининг кескин ошиши натижасида юқори ҳосил учун замин яратиб, агротехника тадбирлари самарасига ижобий таъсир кўрсатиши лозим. 2007-2012 йилларда Ўзбекистон Республикасида пахта (0,9 ц/га) ва ғалла (3,2 ц/га) ҳосилдорлиги ўсган. Қорақалпоғистонда эса пахта ҳосилдорлиги (3,6 ц/га) ўсган бўлса, ғалла ҳосилдорлиги кескин (-11,1 ц/га) пайсаяган (1.7.2.6-расм).

1.7.2.6-расм

Пахта ҳосилдорлигининг ўзгариши

Ғалла ҳосилдорлигининг ўзгариши

Демак, статистик маълумотлар таҳлили, мутахассислар, фермер хўжаликлари раҳбарлари ва аҳоли билан жойларда бўлган суҳбатлар амалга оширилаётган мелиоратив тадбирлар ҳосилдорлик ўсишига эришишда кўзланган самарани бермаётганлигини тасдиқламоқда. Умуман олганда, мелиоратив ҳолат яхшиланганлигини белгиловчи асосий омиллар сифатида сизот сувлар сатҳининг пасайиши ҳамда ер балл бонитетининг кўтарилиши ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасида дастур доирасида амалга оширилган чора-тадбирлар натижасида сизот сувлар сатҳи 2 метргача бўлган ер майдонлари ҳажмининг 2,6 фоизга қисқаришига эришилиб, ҳозирги вақтда бундай майдонлар 31 фоизни ташкил этмоқда. Мавжуд кўрсаткич минтақада 74,3 фоизни ташкил этиб, у Хоразм вилоятидан (94,7%) кейинги 2-ўринда туради.

Маълумотлар минтақада сизот сувлар сатҳи 2 метргача бўлган ер майдонларининг ҳажми 2007 йилга нисбатан 8,6 фоизга қисқарганлигини кўрсатмоқда. Аммо мавжуд ҳолатни туманлар кесимида таҳлил қиладиган бўлсак, уларнинг айримларида сизот сувлар сатҳининг кўтарилиш ҳолатлари мавжуд. Хусусан, Қўнғирот туманида умумий экин майдонларининг 82 фоизини қамраб олган 466,3 км узунликдаги мелиоратив объектларда таъмирлаш-тиклаш ишлари бажарилганлигига қарамадан, сизот сувлар сатҳи 0,2 метрга кўтарилган. Худди шундай ҳолат Хўжайли ва Тахтақўпир туманларида ҳам кузатилади. Натижада минтақада кучли ва ўрта шўрланган экин майдонлари улуши 3 фоизга ҳамда кучсиз шўрланган экин майдонлари эса 2 фоизга қисқарган, холос.

2008-2012 йиллар давомида Кегейли, Нукус ва Қўнғирот туманларида ер бонитети 1 баллга кўтарилиши ҳисобига минтақанинг ўртача кўрсаткичи атиги 0,3 баллга яхшиланган. Шунга қарамадан, минтақанинг ер балл бонитети Ўзбекистон Республикасида энг пастлигича қолаётир. У 40,4 баллни ёки республика кўрсаткичига нисбатан 0,74 коэффицентни ташкил этади. Мўйноқ (27 балл), Қўнғирот (37 балл), Чимбой ва Қанликўл (38 балл) туманларида эса ер сифати бундан ҳам ёмон.

Юқоридаги ҳолатлар амалга оширилаётган мелиорация тадбирлари самарадорлигининг пастлигидан далолат беради. Бунга сабаб бўлувчи асосий омилларни қуйидагича изоҳлаш мумкин:

– мелиорация тадбирларининг вегетация даврида амалга оширилиши. Мелиорация объектлари лойиҳа-смета ҳужжатларини

ишлаб чиқиш ва экспертизадан ўтказиш ишлари январь-февраль ойларида, тендер савдолари эса март-апрель ойларида амалга ошириб келинмоқда. Бунинг натижасида мелиорация тадбирлари вегетация даврида ўтказилмоқда. Мавжуд ҳолат қазиб ишларини қийинлаштириб, экин майдонлари сувининг катта миқдорда дренаж тизимига тушиши орқали уларнинг тезда тўлиб қолиши ва сув сарфининг ортишига олиб келмоқда. Оқибатда мелиорация тадбирларининг самарадорлиги пасайиб, айрим ҳолатларда эса акс таъсир кўрсатмоқда.

– **маҳаллий ишчи гуруҳлари томонидан мелиорация объектларини танлашдаги камчиликлар.** Мелиорация объектларини жорий ва капитал таъмирлаш ишлари маҳаллий комиссиялар ҳулосалари асосида шакллантирилиб, аксарият ҳолатларда объектларни танлашда мелиоратив ҳолатнинг яхшиланиши эмас, балки нима бўлса ҳам кўп маблағ талаб қиладиган лойиҳаларни амалга ошириш ҳисобига ҳудуд иктисодий кўрсаткичларини яхшилаш мақсад қилиб қўйилмоқда. Бу ўринда 2008 йилда Қўнғирот туманининг сизот сувлар сатхи жуда паст бўлган Минтжарган сувдан фойдаланувчилар уюшмаси ҳудудида амалга оширилган таъмирлаш ва тиклаш ишларини мисол қилиб келтириш мумкин;

– **таъмирлаш ишларини бажаришда ички ва магистрал зовурлар ўртасидаги боғлиқликка амал қилинмаслиги.** Минтақада кўпинча асосий эътибор хўжаликлараро зовурларни тозалашга қаратилиб, магистрал зовурлар эътибордан четда қолаётир. Дастур доирасида амалга оширилган тадбирларнинг атиги 3,4 фоизи магистрал зовурларга тааллуқли эканлиги бунинг исботидир. Бундан ташқари, ички зовурлардан чиқадиган зах сувлар ҳажми ҳамда магистрал зовурлар қуввати ўртасида узвийликнинг йўқлиги ҳам улар иш самарасига салбий таъсир кўрсатмоқда;

– **барча мелиорация тадбирлари битта субъект томонидан амалга оширилиши, ишлар самарадорлигини баҳолаш тизимининг мавжуд эмаслиги.** Танланган объектларнинг лойиҳа-смета ҳужжатларини тайёрлаш, тендер ўтказиш, молиялаштириш, назорат қилиш ва бажарилган ишни қабул қилиб олиш Қорақалпоғистон Гидрогеология-мелиоратив экспедицияси томонидан амалга ошириб келинмоқда. Барча тадбирлар бир ташкилот доирасида амалга оширилиши ишлар самарасининг пасайишига олиб келмоқда. Шунинг учун буюртмачи ва қабул қилиб олувчи алоҳида-алоҳида субъект бўлгани мақсадга мувофиқдир. Бундан

ташқари, назорат органлари томонидан лойиҳада белгиланган физик иш ҳажми назорат қилиняпти, холос. Иш самарасига баҳо бериш тизими эса мавжуд эмас;

– **мелиорация ишларининг ер рельефидан келиб чиккан ҳолда амалга оширилмаслиги.** Ер рельефининг эътиборга олинмаслиги айрим ҳолларда сизот сувлар сатҳининг кескин ошиши ва қайта шўрланишнинг кучайишига сабаб бўлмоқда. Мисол учун, Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 26 январдаги 37-сонли қарори асосида Тўртқўл, Беруний ва Элликқалъа туманларининг ер ости сизот сувларини олиб чиқиб кетишга мўлжалланган “Ақчадарё” коллектори барпо этилган. Элликқалъа тумани ҳудудида коллекторнинг айрим қисмлари ер сатҳидан 2,5 метргача баланддан ўтказилганлиги ушбу ҳудудларда коллектор сизот сувларининг сизиб ўтиши, баъзи ҳолларда тўғонларни бузиб, оқиб ўтиши натижасида кўллар вужудга келишига сабаб бўлмоқда.

Ирригация тизими ҳолати. Минтақанинг ирригация тизими 3,6 минг километр узунликдаги магистрал ва хўжаликлараро ҳамда 18,5 минг километр узунликдаги ички хўжалик каналларини ўз ичига олади. Каналларда сув сатҳи ҳар йил турлича бўлганлиги сабабли уларнинг қирғоқлари ўпирилиши натижасида эни лойиҳадагига нисбатан 1,5-2 баробар кенгайиб, ўзи саёзлашган. Бу эса каналларнинг гидравлик параметрлари ўзгариши ва сув ўтказиш қобилиятининг ёмонлашишига сабаб бўлмоқда. Хусусан, сув ўтказиш қобилияти Амударё туманидаги “Алили ёп” каналида 25 фоизни, Шуманай туманидаги “Шуманай” каналида 40 фоизни, Нукус туманидаги “Анасай” каналида 47 фоизни, Қўнғирот туманидаги “Жинишке” каналида 58 фоизни, Элликқалъа туманидаги “Амиробод”, Чимбой туманидаги “Абаджап” каналларида 60 фоизни ҳамда Кегейли туманидаги “Кегейли” каналида 67 фоизни ташкил этмоқда. Бошқа каналлардаги ҳолат ҳам бундан яхши эмас.

Суғориш тармоқларининг узунлиги, каналлар девори қумлок тупроқлиги, энининг кенгайганлиги сабабли 30 фоиздан 50 фоизгача сув табиий йўқотилаётгани жойлардаги соҳа мутахассислари томонидан тасдиқланди. Унинг асосий қисмини тупроққа сўрилиш ташкил этиб, сизот сувлар сатҳининг юқори бўлиши ерларнинг қайта шўрланишига олиб келмоқда.

Сув ресурслари таъминоти. Минтақа Амударёнинг қуйи оқимида жойлашган бўлиб, сув танқислиги кузатишган йилларда

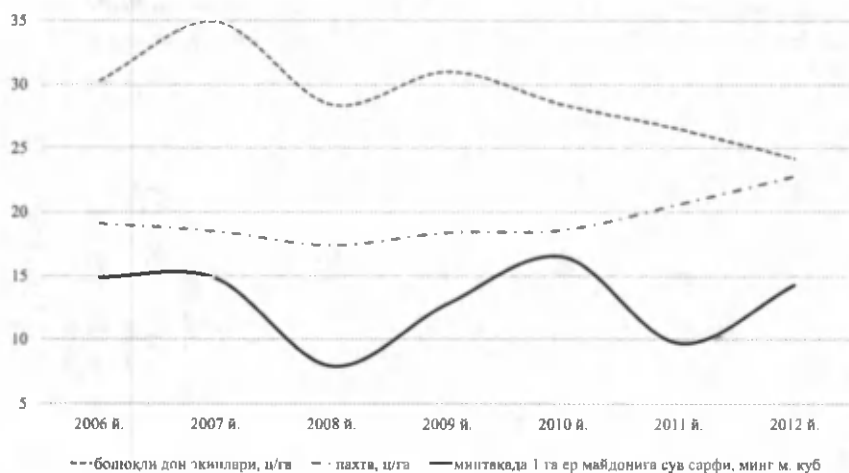
сув ресурслари билан етарлича таъминланмай қолиш эҳтимоли мавжуд.

Минтақа сув сарфи энг юкори бўлган худудлардан бири ҳисобланади. Ҳисоботларда сув сарфи жами суғориладиган ер майдонларига нисбатан акс эттирилиб, таҳлил қилинаётган даврда гектарига 12,9 минг метр кубни ташкил этган. Бу ўртача мамлакат кўрсаткичига нисбатан 1,4 баробар ортиқдир.

Таҳлил натижалари фойдаланилаётган сув миқдори ва асосий турдаги кишлок хўжалик маҳсулотлари ўртача ҳосилдорлиги ўртасида боғлиқлик мавжуд эмаслигини кўрсатмоқда (1.7.2.7-расм).

1.7.2.7-расм

Минтақада фойдаланилаётган сув миқдори, пахта ва ғалла маҳсулотлари ўртача ҳосилдорлигининг ўзгариши

Буни қуйидаги омиллар билан изохлаш мумкин:

минтақадаги жами суғориладиган экин майдонларининг ҳажми (515,2 минг гектар) билан ҳақиқатда экилаётган (240 минг гектар) ер майдонлари ҳажмининг кескин фарқ қилиши;

табiiий сув исрофгарчилигининг (30-50 фоиз) юқорилиги;

норасмий шולי майдонлари ҳажмининг юқорилиги;

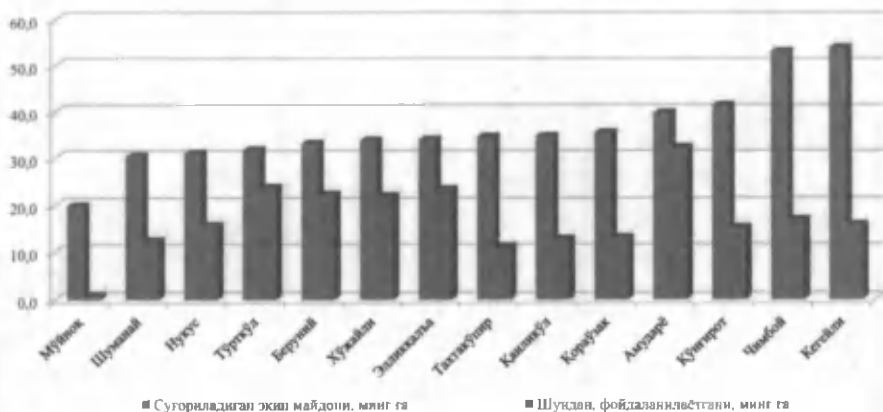
сув сарфи ҳисоб-китобида камчиликларнинг мавжудлиги.

Статистик маълумотлар таҳлили ҳамда жойларда соҳа мутахассислари билан ўтказилган суҳбатлар минтақадаги мавжуд (515,2 минг гектар) суғориладиган экин майдонларининг сув етарли бўлган йиллардагина 50 фоизга яқини экилаётганлигини тасдиқламоқда. Бу кўрсаткич туманлар кесимида 4,5 фоиздан (Мўйноқ) 81 фоизгача (Амударё) бўлмоқда (1.7.2.8-расм).

Натижада Қорақалпоғистон Республикасида ҳар йили ўртача **270 минг гектарга яқин** суғориладиган экин майдонларидан фойдаланилмасдан келинмоқда. Ушбу ер майдонларининг бир қисми маҳаллий ҳокимиятлар захирасида бўлса, қолгани қишлоқ хўжалик субъектлари балансидадир. Биргина Кегейли туманида бундай ер майдонлари 38 минг гектарни ташкил этмоқда.

1.7.2.8-расм

**Туманларнинг жами суғориладиган экин майдонлари ва уларнинг ҳақиқатда қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштири-
лаётган қисми (2005-2012 йиллар ўртача кўрсаткичи), минг гектар**

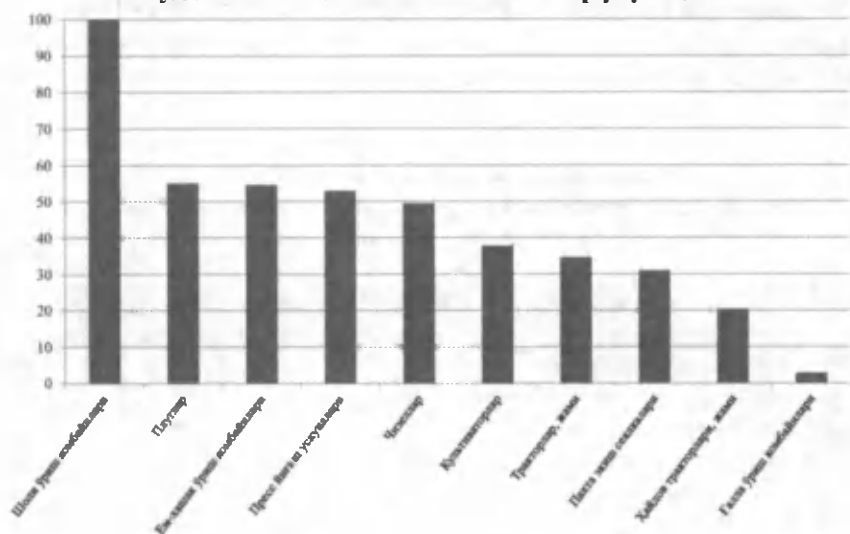
Минтақада сув сарфи ҳақиқий фойдаланилаётган экин майдонларига нисбатан олганда 2,2 баробар, мамлакат ўртача кўрсаткичига нисбатан эса 3,1 баробар юқоридир. Туманларнинг сув сарфи турлича бўлиб, у Тўртқўл (16,7 минг м³/га), Эллиққалъа (17,1 минг м³/га) ва (Амударё (19,9 минг м³/га) туманларида нисбатан паст бўлса, Кегейли (39,1 минг м³/га), Тахтақўпир ва Қораўзак (36 минг м³/га) туманларида эса анча юқоридир. Буни шולי майдонларининг ҳажми, сув исрофгарчили-

гининг юкорилиги ҳамда бир қисм сувнинг шўр ювиш (ҳақиқий сув сарфининг 10 фоиздан ортиқроғи) тадбирларига сарфланаётганлиги билан изохлаш мумкин.

Қишлоқ хўжалигининг **техник таъминоти** кониқарсиз ҳолатда. Минтақадаги мавжуд техникалар асосий қисмининг фойдаланиш муддати 20 йилдан ошган. Бундай эскирган техникаларнинг улуши маккажўхори ва шоли ўриш комбайнлари бўйича 100 фоизни, плуг, ем-хашак ўриш комбайнлари ва пресс йиғиш ускуналари бўйича 50 фоиздан ортиқни ташкил этади. Бундай техникаларнинг асосий қисми ҳисоботларда акс эттирилса-да, амалда фойдаланиш учун яроқсизлигича қолмоқда (1.7.2.9-расм).

1.7.2.9-расм

Жами қишлоқ хўжалик техникалари таркибида фойдаланиш муддати 20 йилдан ошган техникалар улуши, %

Минтақадаги мавжуд қишлоқ хўжалик техникаларининг асосий қисми фермер хўжаликлари ҳиссасига тўғри келади. Жумладан, чопик тракторларининг 57,3 фоизи, шоли ўриш комбайнларининг 52,7, ғалла ўриш комбайнларининг 40,2, пахта экиш сеялкаларининг 41,3 фоизи ва ҳ.к.

Бир бирлик техника турига тўғри келадиган экин майдони улуши бўйича минтақа кўрсаткичи ўртача Ўзбекистон Республикаси кўр-

саткичига нисбатан пахта териш машиналари (21,3 баробар), жами тракторлар (2,3 баробар) ва чопик тракторлари (1,6 баробар) бўйича сезиларли равишда оксамоқда (1.7.2.2-жадвал).

Хусусан, сабзавот, полиз маҳсулотлари етиштириш ва боғдорчиликка ихтисослашган 196 фермер хўжалигининг техник таъминоти жуда оғир аҳволда. Уларга 6,6 минг гектар ер майдони бириктирилган бўлиб, ихтиёрида эса атиги 23 та трактор, 14 та борона, 8 та тиркама ва 2 та плуг мавжуд, холос.

Таҳлил натижаларидан келиб чиқиб, ҳосилдорлик пастлигига таъсир кўрсатаётган асосий омилларни қуйидагича ифодалаш мумкин: ерга бўлган муносабат, аҳолининг омилкорлиги ва анъаналарнинг шаклланишида минтақалар ва ҳудудлар ўртасидаги фарқнинг катталиги; маҳаллий шароитга мос навларни яратиш ишларининг қониқарсизлиги; фермер хўжаликларида пахта ва ғалла етиштиришнинг устуворлиги натижасида озиқ-овқат маҳсулотларини етиштиришга етарлича эътибор берилмаслиги; деҳқон ва томорқа хўжалиги маҳсулотларини улгуржи ва чака товар айирбошлашдаги сунъий чекловларнинг мавжудлиги ва ҳ.к.

1.7.2.2-жадвал

**Жами қишлоқ хўжалик техникалари сони
ва 1 дона техникага тўғри келадиган экин майдони,
га (01.01.2013 йил ҳолатига)**

Қишлоқ хўжалик техникалари тури	Жами сони	1 дона техникага тўғри келадиган экин майдони, га
Пахта териш машиналари	2	47350
Маккажўхори ўриш комбайнлари	6	6568
Шоли ўриш комбайнлари	55	716
Ҳайдов тракторлари	961	536
Ғалла ўриш комбайнлари	239	269
Тракторлар	4504	114
Пахта экиш сеялқалари	1019	93
Культиваторлар	1702	56

“Ўздавтехназорат” инспекцияси маълумотлари асосида тайёрланди.

Минтақа ер майдонининг 50,9 фоизини пичанзор ва яйловлар ташкил этади. Яйловлар билан таъминланиш бўйича (1 қўй-эчкига тўғри келадиган яйлов майдони) мамлакат ўртача кўрсаткичига нисбатан 13,1 баробар юқори бўлиб, юртимизда биринчи ўринни эгаллайди. Яйловлар майдонининг кўплиги **чорвачиликни** ривожлан-

тириш имкониятларини кенгайтиради. Таҳлил қилинаётган даврда йирик шохли қорамоллар сони 2,2 баробар, жумладан, сигирлар сони 1,6, қўй ва эчкилар сони 1,9, от ва туялар сони 1,2 баробар кўпайгани шундан далолатдир (1.7.2.3-жадвал).

1.7.2.3-жадвал

**Қорақалпоғистон Республикасида
чорвачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш кўрсаткичлари**

Кўрсаткичлар номи	Ўлчов бирлиги	Йиллар				2012 йилда 2005 йилга нисбатан % да
		2000	2005	2010	2012	
Чорва моллари бош сони						
Йирик шохли қорамол	минг бош	382,6	450,5	760,1	841,9	186,9
шу жумладан, сигир	минг бош	161,3	189,9	254,1	262,9	138,5
Қўй ва эчки	минг бош	435,8	576,4	764,3	838,6	145,5
Парранда	минг бош	687,6	897,3	1526,9	2549,5	284,1
Чорва ва паррандачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш						
Гўшт	минг тонна	39,0	42,1	58,9	69,2	164,3
Сут	минг тонна	126,1	133,2	183,6	224,8	168,7
Тухум	млн дона	20,6	29,2	46,0	96,8	331,7
Чорва ва парранда маҳсулдорлиги						
Бир бош сигирдан олинган сут	кг	781,7	701,6	722,4	855,0	121,9
Бир бош товукдан олинган тухум	дона	29,9	32,5	30,1	38,0	116,7

* Қорақалпоғистон Республикаси Статистика бошқармаси маълумотлари асосида ҳисобланди.

Минтақада 307 чорвачиликка ихтисослашган фермер хўжаликлари мавжуд бўлиб, 1 фермер хўжалигига ўртача 193,2 гектар суғориладиган ер майдони тўғри келади. Чорвачиликка ихтисослашган фермер хўжаликларининг асосий қисми Эллиққалъа (43), Беруний (38), Тўрткўл (34), Хўжайли (34) ва Кегейли (31) туманларида фаолият кўрсатмоқда.

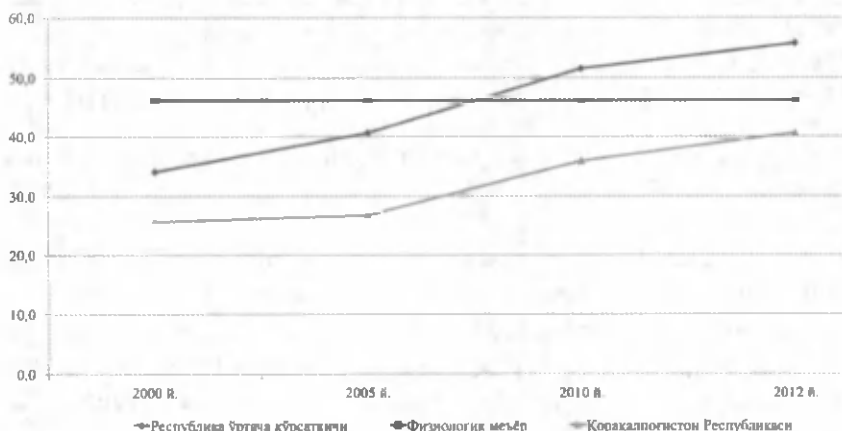
Туманлар кесимида олганда, чорвачиликка ихтисослашувни қуйидагича ифодалаш мумкин: қорамолчилик – Амударё, Беруний, Тўрткўл ва Эллиққалъа туманларида; қўйчилик – Тўрткўл, Кегейли, Эллиққалъа, Тахтақўпир, Беруний ва Қўнғирот туманларида; эчкичилик – Тахтақўпир, Қораўзак, Чимбой ва Кегейли туманларида; йилкичилик – Кегейли, Тахтақўпир, Эллиққалъа ва Чимбой туманларида; туячилик эса – Эллиққалъа, Қўнғирот, Тўрткўл ва Тахтақўпир туманларида яхши ривожланган.

Бугунги кунда яйловларнинг асосий қисми Мўйноқ, Қораўзак, Шуманай ва Тахтақўпир туманларига тўғри келади. Бу туманлар аҳолисида чорвачилик кўникмаси яхши шаклланганлигига қарамадан, чорвачиликни ривожлантириш имкониятларидан фойдаланиш самарадорлиги пастлигича қолмоқда.

Ўзбекистон Республикасида етиштирилаётган гўшт маҳсулотларининг 4,1 фоизи минтақа ҳиссасига тўғри келиб, мамлакатимизда Сирдарё вилоятидан олдинги 12-ўринни эгаллайди. Етиштирилаётган гўшт маҳсулотларининг 96 фоизи дехқон хўжаликларига тегишли бўлиб, ҳар бир қорамол ҳисобидан ўртача 200 килограммдан гўшт олинаётир. Бу эса зотли чорва моллари билан солиштирганда, маҳсулдорлик 3-3,5 баробар пастлигини кўрсатмоқда.

1.7.2.10-расм

**Аҳоли жон бошига
гўшт етиштириш ва физиологик меъёр, кг/киши**

Статистик маълумотларга қараганда, 2012 йилда аҳоли жон бошига ўртача 40,6 килограмдан гўшт маҳсулоти етиштирилиб, у 2000 йилдаги нисбатан 1,6 баробар кўпайган. Бу минтақада ички талабнинг 88 фоизи кондириш имконини бераётир. Фақат олти – Тахтақўпир, Қораўзак, Эллиққалъа, Беруний, Қанликўл ва Кейли туманларида ички истеъмол тўлиқ кондирилаётир. Таҳлил қилинаётган даврда аҳоли жон бошига гўшт ишлаб чиқариш 1,6 баробар ўсган бўлса-да, физиологик меъёрга нисбатан 5,6 килограммга ҳамда ўртача мамлакат кўрсаткичига нисбатан эса 15,2 килограммга пастлигича қолмоқда (1.7.2.10-расм).

Сут маҳсулотининг 94,5 фоизи деҳқон хўжаликлари ҳиссасига тўғри келади. Таҳлил қилинаётган даврда сут етиштириш маҳсулдорлиги ортган (781,7 литрдан 855 литрга) бўлса-да, ҳар бир бош сигирдан соғиб олинadиган сут ўртача миқдори бўйича мамлакат даражасидан (1745 литр) 2 баробар кам. Бу чорва моллари насли ёмонлашгани, кундалик озуқа рациони таркибида соф оксил миқдори қамлиги билан боғлиқдир. Натижада минтақа энг кам сут ишлаб чиқарувчи ҳудудга айланмоқда.

2012 йилда аҳоли жон бошига ўртача 132 килограмм сут соғиб олинди, у 2000 йилдагига нисбатан 1,6 баробар кўпайган. Шунга қарамадан, мамлакат ўртача кўрсаткичига нисбатан 1,7 баробар кам бўлиб, ички талабнинг 60,3 фоизини кондириш даражасида сут етиштирилмоқда. Туманлар кесимида олганда эса, фақат Эллиққалъа ва Тўртқўл туманларигина ички истеъмолни тўлиқ кондириш имкониятига эга.

Чорванинг асосий қисми аҳоли қўлида эканлиги уларнинг зотини яхшилаш ҳамда ўз вақтида сифатли зооветеринария хизматларини кўрсатишга тўсқинлик қилмоқда. Айниқса, шимолий ва Орол бўйидаги туманларда аҳоли пунктларининг тарқоқ жойлашуви чорва молларига ветеринария хизматлари кўрсатиш имконини бермаётир. Жойларда олий маълумотли ветеринария врачлари ва зоотехник-селекционер мутахассислар етишмайди.

Балиқчилик. Қорақалпоғистонда бугунги кунда умумий майдони 63 минг гектар бўлган 104 та табиий қўллар ва 638 гектар сунъий сув ҳавзаларида балиқ етиштирилмоқда. Балиқчилик хўжаликларига “Нукус балиқ” қўшма корхонаси, “Антика” фермер хўжалиги ва “Аму тўлкини балиғи” масъулияти чекланган жамияти томонидан балиқ чавоқлари етказиб берилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан ишлаб чиқилган тадбирларнинг изчил амалга оширилиши натижасида 2008-2012 йилларда минтақада балиқчиликка ихтисослашган хўжаликлар сони кўпайиб, балиқ етиштириш ҳажми кескин ортди. Охириги уч йилда балиқ етиштириш ҳажми 3,3 баробар ўсиб, 2012 йилда бу кўрсаткич 1,9 минг тоннани ташкил этди. Бу ички истеъмолнинг атиги 9,5 фоизини қондиради, деганидир. Минтақа мамлакатимиздаги энг асосий балиқ етиштирувчи ҳудуд эканлигини эътиборга оладиган бўлсак, бу борада ҳам ҳисоб-китоб ишлари ўз ҳолига ташлаб қўйилган, деган хулосага келиш мумкин.

Етиштирилаётган балиқнинг ярмидан ортиғи ихтисослаштирилган корхоналар ва 30 фоиздан ортиғи фермер хўжаликлари ҳиссасига тўғри келади. Улар, асосан, табиий ҳолда кўпаяётган балиқ маҳсулотларини савдога чиқариш билан чекланмоқда. Интенсив усуллардан фойдаланишга эса эътибор қаратилмаяпти.

Асосий кўллار Мўйнок, Қўнғирот, Кегейли, Чимбой, Тахтакўпир ва Эллиққалъа туманлари ҳудудида жойлашганлиги сабабли уларда балиқчиликни ривожлантириш имкониятлари кўпроқ. Аммо мавжуд имкониятлардан самарали фойдаланишга қуйидаги ҳолатлар тўсқинлик қилмоқда:

– биринчидан, ички бозорда балиқ билан савдо қилиш тизими ривожланмаган, ташки бозорларга олиб чиқиш учун эса ишлаб чиқарувчилар махсус замонавий транспорт воситалари билан таъминланмаган;

– иккинчидан, “Мўйнок консерва” заводи ўз фаолиятини тўхтатган, кичик замонавий ишлаб чиқариш корхоналари эса минтақада мавжуд эмас;

– учинчидан, соҳада тажрибали мутахассислар етишмайди ҳамда минтақада махсус рецептлар асосида сифатли омухта ем маҳсулотларини ишлаб чиқариш йўлга қўйилмаган.

1.7.3 Хизматлар соҳаси

Охириги йилларда минтақаларни ижтимоий-иқтисодий тараққий эттиришда хизматлар соҳасини диверсификация қилиш ва унинг аъъанавий турларини янада ривожлантиришга катта эътибор қаратилмоқда. Қорақалпоғистон Республикасида ҳам хизматлар кўрсатиш жадал ривожланиб бораётган иқтисодиёт соҳаларидан бири ҳисобланади. Минтақа иқтисодиётида хизматлар соҳасининг

ялпи ҳудудий маҳсулотдаги улуши 48,5 фоизни ташкил этмоқда, бу кўрсаткич Ўзбекистон Республикасидагига нисбатан 3,5 фоизга камдир. Хизматлар соҳасида минтақадаги иқтисодий фаол аҳолининг 52,4 фоизи меҳнат қилмоқда (Ўзбекистон бўйича 51,6 фоиз). Мамлакатимизда кўрсатилаётган жами хизматларнинг 3,2 фоизи Қорақалпоғистон Республикаси ҳиссасига тўғри келади. Аҳоли жон бошига кўрсатилаётган хизматлар ҳажми бўйича Қорақалпоғистон Республикаси ўртача Ўзбекистон Республикаси кўрсаткичининг 50,6 фоизини ташкил этади ва мамлакатимизда 10-ўринни эгаллайди, бу жиҳатдан кам ривожланган минтақалар қаторига киради (1.7.3.1-расм).

1.7.3.1-расм

**Қорақалпоғистон Республикасида
хизматлар соҳасининг асосий кўрсаткичлари (% да)**

Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудлар кесимида хизматлар соҳаси ривожланиши турлича бўлиб, аҳоли жон бошига ҳисоблаганда, шаҳар ва туманлар ўртасидаги тафовут ортиб бораётганини кўрсатади (1.7.3.1-харита).

Хизматлар соҳаси ривожланган ҳудудларга Нукус шаҳри ва Қўнғирот тумани киради. Аҳоли жон бошига ҳисоблаганда, Қўнғирот туманида хизматлар соҳаси ўртача мамлакат кўрсаткичидан 2,5 баробар юқоридир. Нукус шаҳрида эса бу кўрсаткич 2,3 мартага тенг. Қўнғирот туманида, асосан, қурилиш, транспорт ва савдо хизматлари кўрсатиш яхши ривожланган бўлиб, қолган хизмат турлари ўртача мамлакат даражасидан паст. Ну-

кус шаҳрида эса хизматлар соҳасининг барча турлари, айниқса алоқа ва ахборотлаштириш, компьютерли дастурлаш, банк-молия, савдо ва умумий овқатланиш, транспорт, маиший хизмат турлари ривожланган. Бунинг асосий сабаби ушбу ҳудудларда саноатнинг ривожланганлиги ва турли инфратузилма объектларининг мавжудлигидир.

1.7.3.1-харита

**Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудларида
хизматлар соҳасини ривожланганлик даражаси
(аҳоли жон бошига кўрсатилган хизматлар бўйича)**

Хизматлар соҳаси ўртача ривожланган ҳудудларга Хўжайли, Тахтакўпир, Қанликўл, Тўрткўл, Амударё, Мўйноқ, Эллиққалъа, Чимбой туманларини киритиш мумкин. Бу туманларда аҳоли жон бошига ҳисоблаганда, хизматлар соҳаси ўртача Қорақалпоғистон Республикаси кўрсаткичининг 60 фоизга яқинини ташкил этади ва хизматларнинг асосан савдо ва умумий овқатланиш ҳамда транспорт, кишлок хўжалиги техникаларини таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш йўналишлари яхши ривожланган.

Хизмат турлари нисбатан ривожланмаган ҳудудларга минтақанинг

Қораўзак, Кегейли, Нукус, Шуманай туманлари киради. Аҳоли жон бошига ҳисоблаганда, бу туманларда хизматлар кўрсатиш ўртача Қорақалпоғистон кўрсаткичининг ярмидан камини ташкил этади.

Қорақалпоғистон Республикасида хизматлар соҳаси таркибини таҳлил этадиган бўлсак, жами хизматларнинг 27,5 фоизини транспорт, 20,8 фоизини савдо ва умумий овқатланиш, 9,7 фоизини қурилиш, 8,5 фоизини алоқа ва ахборотлаштириш, 5,9 фоизини банк-молия хизматлари ва 21,6 фоизини бошқа хизмат турлари ташкил қилишини кўрамиз. Бу кўрсаткичлар Ўзбекистон Республикаси хизматлар соҳаси таркиби билан солиштирилганда, банк-молия, маиший хизматлар ва тиббий хизмат турлари улуши анча камлиги аён бўлади. Таъкидлаб ўтиш жоизки, Қорақалпоғистон Республикасида компьютерли дастурлаш хизматлари, банк-молия, транспорт, туристик, маиший, соғлиқни сақлаш хизмат турлари ўртача Ўзбекистон Республикаси кўрсаткичининг ярмини ҳам ташкил этмайди. Шунини афсус билан таъкидлаш жоизки, Орол бўйида замонавий бозор хизмат турлари (туризм, компьютерли дастурлаш, маиший хизматлар, консалтинг, лизинг) ривожланишдан ортда қолмоқда (1.7.3.2-расм).

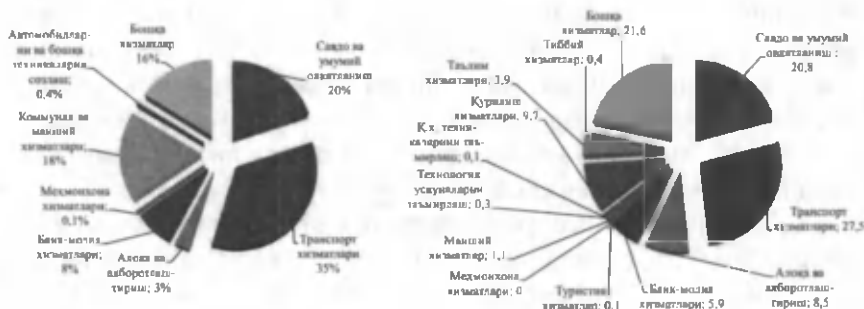
Қорақалпоғистон Республикасида хизмат турларини аҳоли жон бошига нисбати бўйича таҳлил этилганда, молия хизматлари ўртача мамлакат кўрсаткичининг – 35,4 фоизини, туристик хизматлар – 11, савдо ва умумий овқатланиш – 48, маиший хизматлар – 27,4 ва бошқа хизматлар – 47,5 фоизини ташкил этаётир. Бундан кўришиб турибдики, Қорақалпоғистон Республикасида хизматлар соҳаси паст даражада ривожланган. Бунинг асосий сабабларидан бири минтақада саноатнинг ривожланмаганлиги, аҳоли даромадларининг нисбатан камлиги, кўп аҳоли пунктларининг инфратузилма объектлари билан етарли даражада таъминланмаганлиги ва бир-биридан олисда жойлашганлигидир.

Кейинги йилларда Қорақалпоғистон Республикасида **савдо ва умумий овқатланиш** хизматлари ривожланиб бормоқда. Агар 2006 йилда савдо ва умумий овқатланиш хизматлари умумий хизматларнинг 19,9 фоизини ташкил этган бўлса, 2012 йилга келиб бу кўрсаткич 20,8 фоизга етди (мамлакатимизда 21%). Ҳозирги кунда Қорақалпоғистонда 4025 та савдо, шу жумладан 3914 та дўконлар, 18 та супермаркет, 93 та минимаркет ва 629 та умумий овқатланиш шохобчалари фаолият юритиб келмоқда. Қорақалпоғистон Республикаси худудларининг савдо ва умумий овқатланиш инфратузил-

маси билан таъминланганлик даражасини аниқлаш натижалари бу кўрсаткич Шуманай ва Элликқалъа туманларида жуда паст бўлиб, аҳолини дўконлар билан таъминланганлик даражаси тегишли равишда 56 ва 84 фоизга кондирилганини кўрсатмоқда. Минимаркетлар билан таъминланганлик даражаси эса айниқса Қўнғирот, Қанликўл, Амударё, Тахтакўпир туманлари ва Нукус шаҳрида жуда паст даражада²⁵.

1.7.3.2-расм

Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон Республикаларида хизматлар соҳасининг таркиби

Қорақалпоғистон Республикасида аҳолининг умумий оқватланиш шохобчалари билан таъминланганлик даражасини таҳлил қиладиган бўлсак, энг паст кўрсаткич Қораўзак туманида (28 фоиз), Қанликўл туманида (57 фоиз) ва Тахтакўпир туманида (57 фоиз) эканини кўраемиз. Бу туманларда қўшимча равишда 32 та умумий оқватланиш шохобчаларини ташкил этиш даркор.

Минтақада ҳозирги кунда жами 34 та бозор фаолият юритиб келмоқда. Шундан 17 таси дехқон бозори, 15 таси мол бозори ва 2 таси махсус бозорлардир.

Савдо ва умумий оқватланиш соҳаларида норасмий бандлик ривожланган бўлиб, ҳозирги вақтда у 30 фоиздан ортиқдир.

²⁵ Прогнозлаштириш ва макроектисодий тадқиқотлар институти томонидан 2012 йилда ишлаб чиқилган “Методические рекомендации по использованию норм размещения объектов инфраструктуры сферы услуг” қўлланмаси асосида ҳисобланди.

Шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, минтақадаги дехкон бозорларида чакана товар айрбошлашнинг 42,2 фоизи амалга оширилади, шундан 21,7 фоизи норасмий тармоқ улушига тўғри келади. Минтаканинг кишлок туманларида ва чекка аҳоли пунктларида бу хизмат турлари кам ривожланган. Савдо дўконлари тарқок ҳолда жойлашган.

Минтақада улгуржи савдо яхши ташкил этилмаган. 2012 йилда Қорақалпоғистонда амалга оширилган улгуржи савдо ҳажми умумий чакана савдонинг 40,8 фоизини ташкил этган бўлса, бу кўрсаткич Ўзбекистон бўйича 48,2 фоизга тенг бўлди. Улгуржи савдонинг ривожланмаганлигига асосий сабаблардан бири мева ва сабзавотларни сақлаш учун омборхоналарнинг етишмаслиги, шу жумладан совутгич билан таъминланган омборхоналарнинг йўқлигидир. Бундан ташқари, тадбиркорларнинг улгуржи савдони ташкил этмаслик сабабларидан бири – солиқ тўловларидан қочишдир. Айни вақтда нақд пулсиз, шу жумладан пластик карточкалар орқали савдо қилиш ҳам яхши ташкил этилмаган.

Мўйноқ, Қанликўл ва Амударё туманлари ҳудудидан темир йўл ўтмаган. Умумий хизматларда **транспорт хизматларининг** улуши 2006 йилда 34,9 фоизни ташкил этган бўлса, 2012 йилда бу кўрсаткич 27,5 фоизга тенг бўлди. Хизматлар таркибида транспорт хизматлари улушининг камайишига асосий сабаблардан бири соҳага охириги йилларда янги хизмат турларининг (қурилиш, маориф, тиббий ва компьютерли дастурлаш ва б.) кириб келишидир.

Ҳозирги вақтда Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудидан 16 та йўналиш бўйича хорижий автоташувчиларнинг транзит ҳаракати йўлга қўйилган²⁶. Минтақа бўйича автоташувларнинг 9 та йўналиши “Хўжайли” автомобиллар ўтиш пункти (Туркманистон чегараси) орқали, яна 7 таси “Қорақалпоғистон” автомобиллар ўтиш пункти (Қозоғистон чегараси) орқали амалга оширилмоқда. Лекин минтақада юкларни сақлаш, саралаш ва ташиш бўйича логистика хизматлари ривожланмаган.

Таъкидлаб ўтиш жоизки, Хўжайли туманида темир йўл бекати ҳудудига яқин жойда кўплаб бўш турган ишлаб чиқариш бинолари ва омборлари жойлашган. Шунинг учун бу туманда юклар-

²⁶ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Хорижий автоташувчиларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудуди бўйлаб транзит ҳаракат қилиш учун мўлжалланган йўналишлар рўйхатини тасдиқлаш тўғрисида” 9 декабр 2011 йилдаги №323 сонли Қарори.

ни сақлаш, саралаш ва бошқа хизматлар кўрсатадиган базалар ташкил этиш имконияти мавжуд. Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудидан кўплаб халқаро йўналишларда транспорт хизматлари кўрсатилса-да, ҳозиргача логистика маркази ташкил этилмаган.

Қорақалпоғистон Республикасида аҳоли жон бошига **ахборотлаштириш ва алоқа хизматларини** кўрсатиш даражаси ўртача мамлакат кўрсаткичининг 71,9 фоизини ташкил этади ва минтақанинг Нукус шаҳрида бу соҳа яхши ривожланган. Туманларда, айниқса Амударё, Беруний, Қорўзак, Шуманай ва Тўрткўлда ушбу хизмат турлари яхши ривожланмаган. Умуман олганда, кишлок жойларида ва олисда жойлашган аҳоли яшаш пунктларида бундай хизмат турларининг ривожланиши паст даражада. Бу ҳудудларда истиқболли интернет хизматидан фойдаланиш муаммолари мавжуд. Интернет хизматининг сифати ва нархлари фойдаланувчиларни кониктирмайди.

Қорақалпоғистонда **банк-молия** хизматлари анча ривожланган бўлиб, бу ерда 17 молия идоралари фаолият юритмоқда. Шундан 13 таси тижорат банклари ва 4 таси суғурта компанияларидир. Тижорат банклари филиаллари минтақанинг ҳамма ҳудудларига мутаносиб равишда, яъни кичик туманларда 1-2 тадан тижорат банклари, катта туманларда эса 3-4 тадан банклар филиаллари жойлашган. Таъкидлаб ўтиш жоизки, 4 та суғурта компаниясидан фақат “Ўзагросуғурта” Давлат акциядорлик суғурта компанияси минтақанинг барча туманларида ўз филиалларига эга, “Кафолот” Давлат акциядорлик суғурта компанияси 11 туманда, “Ўзбекинвест” суғурта компанияси кўшма корхонаси 8 та туманда ва “Мадад” суғурта компанияси эса фақат битта туманда ўз филиалларига эга. Минтақада банк-молия хизматлари кўрсатиш аҳоли жон бошига ҳисоблаганда, ўртача мамлакат даражасининг 35,4 фоизини ташкил қилиши маълум бўлади. Банк-молия хизматларини амалга оширишда шаҳарлар ва кишлок туманлари ўртасидаги тафовутлар сақланиб қолмоқда. Айниқса, Мўйнок, Шуманай, Хўжайли ва Кегейли туманларида бу хизмат тури яхши ривожланмаган. Банк-молия хизматларининг янги турларига, яъни кишлок хўжалиги техникаларини лизинг асосида бериш, замонавий суғурта хизматларига ва аҳолини банк терминаллари билан таъминлашга талаб ўсиб борапти.

Кишлоқ туманларида алоқа ва ахборотлаштириш ҳамда банк-молия хизматлари кўрсатиш даражасининг пастлиги бу соҳаларни жадал ривожлантириш ва унинг объектларини самарали жойлашти-

Туризм ва меҳмонхона хизматларининг жами хизматлардаги улуши 0,1 фоизни ташкил этмоқда. Туризм хизматлари Нукус шаҳри, Беруний, Эллиққалъа туманларида йўлга қўйилган, холос. Минтақанинг қолган туманларида, айниқса, Эллиққалъа, Қўнғирот, Тўрткўл, Хўжайли, Амударё туманларида туризмни ривожлантириш учун яхши салоҳият мавжуд ва улардан оқилона фойдаланиш талаб этилади.

Хизматлар соҳаси бўйича SWOT-таҳлил ушбу Стратегиянинг 1.8 параграфида келтирилган.

1.7.4. Инфратузилманинг ҳолати

Қорақалпоғистон Республикасида **транспорт инфратузилмаси** яхши ривожланган бўлиб, ҳозирги кунда автомобиль, темир йўл ва ҳаво транспорти фаолияти йўлга қўйилган. 2012 йил ҳолатига кўра, минтақада 8912,6 км. автомобиль йўллари ва 845,3 км. темир йўллар ҳамда Нукус шаҳрида халқаро аэропорт мавжуд. Минтақа ҳудудидан Туркманистон, Қозоғистон ва Россия йўналишлари бўйича халқаро автомобиль ва темир йўллари ўтган. Минтақада автомобиль йўлларининг зичлиги 10 км. кв. ҳудудга 0,5 километрни ташкил этади ва ўртача мамлакат кўрсаткичидан 4,1 баробар кам. Бунинг асосий сабаби Қорақалпоғистон Республикаси майдонининг катталиги ва аҳолининг сийрак жойлашганлигидир.

Минтақа ҳудудларини автомобиль йўллари ривожланганлик даражаси бўйича 3 гуруҳга ажратиш мумкин. Автомобиль йўллари энг кам ривожланган ҳудудларга Қўнғирот, Мўйнок, Тахтақўпир туманлари киради, бу ҳудудларда автомобиль йўллари бошқа туманларга nisbatan яхши ривожланмаган (1.7.4.1-жадвал).

Транспорт инфратузилмаси яхши ривожланмаганлиги туфайли Тахтақўпир, Қораўзак, Шуманай, Муйнок туманлари “боши берк ҳудуд”ларга айланиб қолган. Айнан мана шу муаммонинг ечими келажакда ушбу туманлар иқтисодини ривожлантиришда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Қорақалпоғистон Республикаси **электр энергияси** билан тўлиқ таъминланган бўлиб, республикада электр энергияси Тахиатош шаҳрида жойлашган иссиқлик электр станциясида (ИЭС) ишлаб чиқарилади. Тахиатош ИЭСининг йиллик қуввати 310 мегаватт бўлиб, 2012 йилда бу ерда 250 мегаватт электр энергияси ишлаб

чиқарилди. ИЭСдаги мавжуд 3 та турбинанинг биттаси ҳозирги вақтда модернизация ишлари туфайли тўлиқ қувват билан ишламаяпти. Тахиатош ИЭС нафақат Қорақалпоғистон Республикасини, балки кўшни Хоразм, Навоий вилоятларини ҳам электр энергияси билан таъминлайди. Яқин истиқболда Тахиатош ИЭСи қувватини 25 фоизга ошириш кўзда тутилган. Бу эса саноат, хизмат кўрсатиш тармоқлари ва бошқа соҳаларни ривожлантиришда минтақа учун кўшимча қулайликлар, иқтисодий манфаат ва бошқа вилоятларга нисбатан афзалликлар бахш этади.

1.7.4.1-жадвал

**Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудларини
автомобиль йўлларини ривожланганлик
даражаси бўйича гуруҳлаштириш**

Ҳудудларнинг номи	Индекси
Қорақалпоғистон Республикаси	1,000
I гуруҳ	
Шуманай	6,832
Қанликўл	3,400
Чимбой	3,150
Амударё	2,839
Кегейли	2,558
Нукус	2,541
Хўжайли	2,052
II гуруҳ	
Беруний	1,385
Элликқалъа	1,352
Қораўзак	1,084
Тўрткўл	1,028
III гуруҳ	
Тахтакўпир	0,598
Мўйнок	0,466
Кўнғирот	0,335

Қорақалпоғистон Республикасининг **табiiй газга** бўлган эҳтиёжи тўлиқ таъминланган. Минтақада 2012 йилда 1124,5 млн. м³ газ ишлатилган бўлиб, шундан 82,2 фоиздан аҳоли эҳтиёжи учун, 8,3 фоиздан саноатда ва қолган 9,5 фоиздан эса коммунал ва машиний соҳаларда фойдаланилган. Ҳозирги вақтда аҳоли пунктларининг 93,5 фоизи газлаштирилган. Минтақанинг Беруний (78,3%), Кегейли (83,5%) ва Шуманай (86,3%) туманлари ўртача мамлакат кўрсаткичидан паст даражада газлаштирилган.

Газлаштирилмаган аҳоли пунктлари, шу жумладан, олисда жойлашган кишлоқ ва овуллар суюлтирилган газ билан мунтазам равишда таъминлаб келинмоқда. Таъкидлаб ўтиш жоизки, охириги йилларда Оролбўйи ҳудудида бир неча янги табiiй газ конлари аниқланган бўлиб, улар истиқболда аҳоли пунктлари ва саноат корхоналарини “зангори олов” билан тўлиқ таъминлаш имконини беради.

1.7.5. Ташқи иқтисодий фаолият

Қорақалпоғистон Республикаси ташқи иқтисодий фаолиятининг 2000 йилга нисбатан таҳлили шуни кўрсатадики, бу даврда ташқи савдо ҳажми 1,96 фоиз ёки 214,4 миллион АҚШ долларига ошган. Бунда экспорт улуши 113,9 миллион долларни ташкил этади. Ташқи савдо айланмаси сальдоси пахта толаси, энергия манбалари, кимё ва нефть-кимё маҳсулотлари ва хизматлар ҳисобидан ижобий шаклланган. Ҳолбуки, 2000 йилда сальдо манфий бўлган.

Қорақалпоғистон Республикаси товар ва хизматлар экспорти бўйича Жиззах, Наманган, Сирдарё вилоятлари сингари нисбатан паст кўрсаткичларга эга (1.7.5.1-илова).

Олис хориж давлатлари билан ташқи савдо ҳажми 76,4 фоизга ўсиб, 12,3 миллион долларни ташкил қилди.

Россия, Қозоғистон ва Хитой Қорақалпоғистон Республикасида ишлаб чиқарилаётган экспорт маҳсулотларининг асосий истеъмолчилари ҳисобланади.

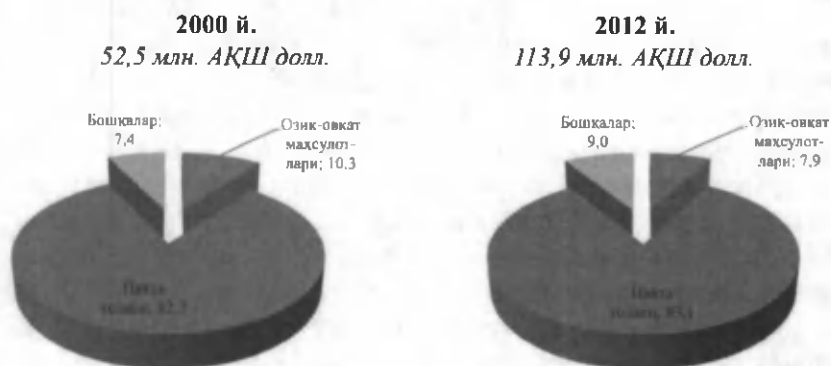
Қорақалпоғистон Республикаси Ўзбекистон экспортида 13 ўринни банд этган ва бу борадаги унинг улуши умумий экспорт ҳажмининг 0,8 фоизини ташкил этади. 2000 йил билан таққосланганда, мазкур кўрсаткич 0,8 баробар камайган. Бу, бир томондан, минтақанинг тайёр маҳсулотлар экспорти бўйича

салоҳиятининг пастлиги, иккинчи томондан, Андижон, Тошкент ва Қашқадарё вилоятларида стратегик муҳим товарлар экспорти-нинг жадал ўсиб бораётгани билан боғлиқ.

Қорақалпоғистон Республикасининг экспорт таркиби минтақа иқтисодиётининг етарли даражада диверсификация қилинмаганини кўрсатади. Товар гуруҳлари нуктаи назари-дан, мамлакатимиз экспортининг асосий улуши пахта тола-сига тўғри келади (83,1%) ва бу туманларнинг қишлоқ хўжа-лигига йўналтирилгани ва қулай бозор конъюнктураси билан боғлиқдир (1.7.5.1-расм). Амударё, Беговит, Кегейли, Тўртқўл, Хўжайли ва Эллиққалъа туманлари пахта толасининг асосий экспортчиларидир.

1.7.5.1-расм

Қорақалпоғистон Республикаси экспортининг ўсиш суръати ва товар таркиби, минг АҚШ долларлари*

* **Изоҳ:** рангли ва қора металллар, энергия манбалари, машина ва усқуналар, хизматлар ва минтақанинг экспорт қилинадиган бошқа товарлари.

Учқудук-Нукус-Бейнов темир йўлининг қурилиши билан хизматлар экспортини кенгайтириш имкони пайдо бўлди. Хизматлар экспортини кенгайтиришда транзит юк ташиш, туризм ва рекреацион хизматлар муҳим омил ҳисобланади. Бугунги кунда минтақада умумий экспорт ҳажмида хизматлар улуши 4 фоизни ташкил қилади, транспорт хизматларини кўрсатиш асосий хизмат тури ҳисобланади.

Таҳлил этилаётган давр мобайнида саноатнинг ноанъанавий тармоғи – кимё ва нефть-кимё саноатининг пайдо бўлиши муносабати билан энергия манбалари, кальцинацияланган сода ва ош тузини экспорт қилиш ҳажмлари ошган. Мўйнок ва Кўнғирот туманлари бу турдаги маҳсулотларнинг асосий экспортчисидир.

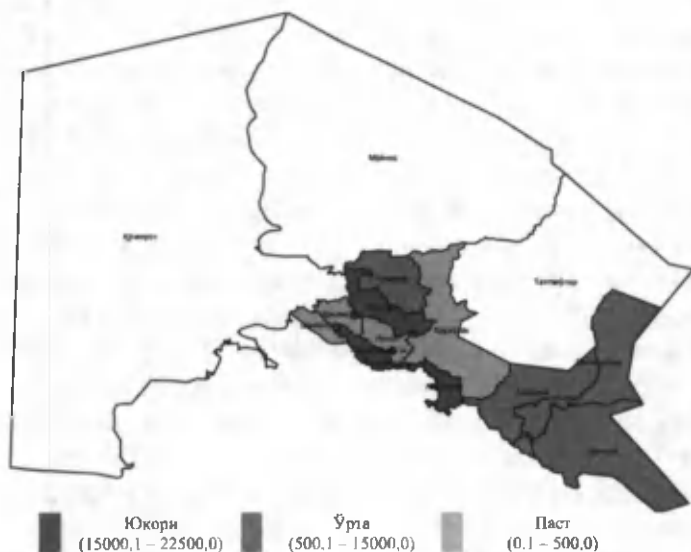
Озиқ-овқат маҳсулотлари экспорти 7,9 фоизни ташкил қилади. Қишлоқ хўжалиги корхоналари сархил мевалар, узум, сабзи, шолғом, лавлаги маҳсулотларини экспорт қилмоқда. Янги узилган ва қайта ишланган мева-сабзавотлар Қорақалпоғистон Республикаси туманлари экспортини ривожлантиришда катта ўрин тутати. Бу борада Амударё, Беруний, Қораўзак, Кегейли, Қанликўл, Тўрткўл ва Шуманай туманлари асосий экспортчилар ҳисобланади.

Таҳлиллар туманларнинг мамлакатимиз параметрига нисбатан экспортни ривожлантириш даражаси турлича эканини кўрсатмоқда. Экспорт ҳажмининг ўсиши Хўжайли (19,5%), Кегейли (17,8%), Амударё (15,7%), Беруний (12,9%), Тўрткўл (11,7%) ва Эллиққалъа (10,8%) туманларида қайд этилди. Бу ҳолат йирик саноат объектларини барпо этиш, техник жиҳозлаш ва ишга тушириш билан боғлиқ бўлиб, натижада экспорт ва импорт даражаси жадал суръатда ошмоқда. Қанликўл (0,4%), Нукус (0,4%), Қораўзак (0,2%) ва Шуманай (0,1%) туманларида экспортнинг паст даражада ўсиши қайд этилди. Бу эса саноатнинг етарли даражада ривожланмагани, бу ҳудудларда замонавий экспортга йўналтирилган ишлаб чиқаришлар ташкил этилмаётгани билан боғлиқдир. Туманларда экспортни ривожлантиришнинг асосий тенденциялари аҳоли зичлик даражасининг кучайишига олиб келди (1.7.5.1-харита).

Айни пайтда Қорақалпоғистон Республикасида хорижий инвестиция иштирокида ташкил қилинган 51 та корхона фаолият кўрсатмоқда. 2012 йилда Амударё, Кўнғирот, Тўрткўл, Хўжайли, Шуманай туманлари ва Нукус шаҳрида 8 та қўшма корхона ташкил этилган.

Хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар экспорти 2012 йилда 7126,4 минг доллар ёки умумий экспорт ҳажмининг 6,3 фоизини ташкил қилди. Амударё, Беруний, Қанликўл, Нукус, Хўжайли, Чимбой, Шуманай туманлари ва Нукус шаҳридаги қўшма корхоналар асосий экспортчилар ҳисобланади.

Қорақалпоғистон Республикаси
экспортнинг ҳудудий таркиби, минг АҚШ доллари

Шу билан бирга минтақа экспорт салоҳиятини оширишга тўсик бўлаётган бир қатор муаммолар ҳам мавжуд:

1. Товарлар экспорт таркибининг туманлар кесимида диверсификация даражаси паст бўлиб, экспортнинг қарийб 50 фоизи бир гуруҳдаги товарлар (пахта толаси) улушига тўғри келмоқда.

Қишлоқ хўжалигида катта салоҳият мавжуд бўлишига қарамай, меваларни қайта ишлаш даражасининг пастлиги Қорақалпоғистон Республикасида озиқ-овқат товарлари экспортини ривожлантириш имконини бермаяпти.

Экспортни янада ривожлантириш ва унинг таркибини диверсификация қилишни рағбатлантириш борасида амалий чора-тадбирлар кўриш лозим. Экспортнинг ўсиши иктисодий юксалиш суръатлари ва иктисодиётни модернизация қилишни жадаллаштирадиган асосий омил бўлиши учун қулай муҳит яратиш ва экспортчиларни қўллаб-қувватлаш институтларини шакллантириш асосида ички ҳамда ташқи бозорда маҳаллий ишлаб чиқарувчилар рақобатбардошлигини ошириш зарур.

2. Бой табиий-ресурс хомашёси мавжуд бўлишига карамай, қайта ишлаш саноатининг етарли даражада ривожланмагани, товарлар сифатининг қўшни минтакалар ёки чет элда ишлаб чиқарилган маҳсулотларга нисбатан пастиги ҳамда рақобатбардош эмаслиги экспорт таркибини диверсификация қилишга салбий таъсир кўрсатмоқда.

3. Таркибий омиллар – институционал туб ўзгаришлар суръатининг етарли даражада эмаслиги, ишлаб чиқариш ва қайта ишлашни ташкил этиш соҳасида тадбиркорликнинг кичик шакллари, шунингдек, қишлоқ хўжалигининг истеъмол товарларини қайта ишлайдиган, сотадиган, хизмат кўрсатадиган, таъминотчи ва тайёрлов кооперативларининг заиф ривожлангани ҳамда бозорда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ва озиқ-овқатлар нархларининг кескин ўзгариб туриши, улгуржи озиқ-овқат бозорларининг ривожланмагани қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорида рақобатни ривожлантиришга тўсик бўлаётган асосий сабаблардир.

4. Минтақада экспортчилар учун савдо ярмаркаларини ўтказиш мумкин бўлган кўرғазма майдонлари ва ярмаркаларнинг йўқлиги.

5. Чет эллик ҳамда маҳаллий сайёҳларни жалб қилиш учун катта салоҳият мавжуд бўлса-да, минтақада сайёҳлик инфратузилмаси яхши ривожланмаган. Беруний, Эллиққалъа ва Тўртқўл туманларига сайёҳларнинг асосий оқими Хоразм вилоятидан келади. Шу боис ҳам сайёҳлик хизматлари экспорти Хоразм вилоятига тегишли бўлмоқда.

1.8. Стратегик SWOT – таҳлил натижалари

Кучли жиҳатлари (S)	Заиф жиҳатлари (W)	Имкониятлар (O)	Хатарлар (T)
Демографик ҳолат			
<p>– минтақа аҳолиси таркибида ёшларнинг улуши Ўзбекистон Республикасидагига нисбатан катталиги ва кекса ёшдагиларнинг улуши камлиги минтақа демографик салоҳияти нисбатан яхшироқ эканлигини кўрсатмоқда. Шунингдек, минтақада мамлакатдагига нисбатан аҳоли ўртача ёши ҳам кичик.</p>	<p>– сўнгги йилларда минтақада туғилиш даражаси камайиб бораётганлиги, ўлим ҳолатлари кўпроқ кузатилаётгани оқибатида аҳоли табиий кўпайиш даражаси пасайиб бормоқда;</p>	<p>– мақбул суръатларда аҳоли кўпайишини таъминлашга қаратилган тадбирларни амалга ошириш; – минтақа аҳолиси таркибида Ўзбекистон Республикасидагига нисбатан ёшларнинг улуши кўплиги (хусусан, никоҳга кириш ёшидаги йигит-кизлар салмоғи) ва қарияларнинг улуши камлиги ҳисобидан минтақа демографик салоҳияти яқин истиқболда нисбатан яхшиланиши мумкин.</p>	<p>– нохуш экологик вазият туфайли аҳоли орасида турли касалликларнинг кенг тарқалиши (хусусан, Орол бўйи худудларида) ва миграция жараёнларининг кучайиб бориши аҳоли кўпайишига салбий таъсир килмоқда.</p>
Таълим			
<p>– ёшларнинг касбий билим ва кўникмаларни эгаллашга интилиши кучли; – ўрта-махсус таълим олиш учун зарур инфраструктура тўлиқ шакллантирилган.</p>	<p>– турли мутахассисликлар бўйича тайёрланаётган кадрлар минтақа меҳнат бозори талабларига етарлича жавоб бермайди; – амалий кўникмаларни етарли даражада эгаллаш учун шароитлар тўлиқ шакллантирилмаган. Оқибатда амалий кўникмаларнинг сифати замон талабига етарли даражада мос келмайди; – аниқ фанлар (математика ва физика) бўйича коллежларда ўқитувчилар тақчиллиги мавжуд. – меҳнат бозори талабларидан келиб чиққан ҳолда касбий кўникма ва малакани оширишда давлат ва нодавлат ўқув марказларининг мослашувчанлиги кўникарсиз аҳолида.</p>	<p>– ўрта махсус касб-ҳунар таълими йўналишларини иқтисодийёт талабидан келиб чиқиб режалаштириш услубини ишлаб чиқиш; – ўқитувчиларнинг касбий малакаларини ошириш тадбирлари минтақадаги иқтисодий ўзгаришлар билан биргаликда олиб борилиши керак; – катта ёшдаги аҳолининг касбий кўникма ва малакаларини оширишда ўқув марказлари фаолиятини ҳамда таълим дастурлари сифатини яхшилаш.</p>	<p>– таълим муассалари битирувчиларининг ўз мутахассисликлари бўйича ишга жойлашиш даражасининг пасайиб кетиши; – ёшлар ўртасида ишсизлик даражасининг ортиб бориши; – таълим сифатининг пасайиб кетиши; – юқори малакали, тор мутахассисликлар бўйича кадрларнинг камайиб кетиши – минтақа инновацион салоҳиятининг пасайиб кетиши.</p>

Соғлиқни сақлаш		
<p>– касалхона ва амбулатория-поликлиника муассасаларида ўринларнинг киска муддатли айланмаси ортиб бормоқда;</p>	<p>– минтақада тиббий йўналишда малакали мутахассислар етарлича тайёрланмаяпти;</p> <p>– барча ҳудудларда тор мутахассисликлар бўйича шифокорлар етишмайди.</p>	<p>– минтақага шифокорларни жалб этишнинг мақсадли дастурларини ишлаб чиқиш;</p> <p>– Тошкент ҳамда мамлакатимизнинг бошқа тиббиёт олий ўқув юртларида минтақа учун алоҳида квоталар ажратилишига ва рағбатлар дастури ишлаб чиқилишига эришиш.</p> <p>– ойлик маош камлиги ва яшаш шароитидан коникмаслик сабабли шифокорларнинг бошқа минтақаларга кўчиб кетиши.</p> <p>– тор мутахассисликка эга шифокорлар сонининг кескин камайиб бориши.</p>
Экология		
<p>– сув ресурслари тақчиллиги;</p> <p>– ерусти ва ерости сув ресурсларининг ифлосланиши, камайиши ва уларнинг шўрланиши;</p> <p>– сизот сувлар даражасининг ошishi;</p> <p>– тупроқнинг минераллашув ва шўрланиш даражасининг юкорилиги;</p> <p>– тупроқ қатламининг емирилиши;</p> <p>– атмосфера ҳавосининг саноат чиқиндилари билан ифлосланиши;</p> <p>– атмосфера ҳавосида катта миқдорда чанг, Орол денгизи тубидан шамол орқали учиб келган дисперсион кимёвий фаол тузларнинг мавжудлиги;</p> <p>– экология бўйича маълумотли мутахассислар етишмаслиги, тупроқ ва сув ҳолатини доимий мониторинг қилинмаслиги;</p>	<p>– экологик вазиятни барқарорлаштириш;</p> <p>– сувни ҳисобга олишда замонавий воситалардан фойдаланиш, айланма ва такрорий-изчил сув таъминоти тизимини жорий этиш, тозалаш иншоотлари ва канализация тармоқларини қуриш;</p> <p>– ҳавони зарарли зарралардан тозалаш тадбирлари;</p> <p>– сувдан кишлоқ хўжалик мақсадларида самарали фойдаланишга доир чора-тадбирлар;</p> <p>– саноат ишлаб чиқаришида экологик хавфсиз, кам чиқинди чиқарадиган технологияларга ўтиш;</p> <p>– ирригация-мелиорация тизимларининг ҳолатини яхшилаш.</p>	<p>– Орол денгизи қуришининг давом этиши ва сув ресурсларининг қайта тикланмаслиги хавфи;</p> <p>– юкори даражадаги минераллашув ва ифлосланиш аҳоли ҳаёти ва саломатлиги учун жиддий хавф солади.</p>
Бандлик		
<p>– аҳолининг демографик жиҳатдан ёшлиги сабабли меҳнат бозорига кириб келувчилар сони кўп.</p>	<p>– аҳолининг бандлик даражаси бўйича минтақа Ўзбекистон Республикасида энг паст кўрсаткичга эга;</p>	<p>– аниқланган табиий хомашё захиралари асосида йирик инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш эвазига аҳоли бандлигини ошириш (хусусан, газни қайта ишлаш саноатида);</p>

	<p>– минтақада меҳнат ресурслари сони ортишига мос равишда қўшимча янги иш ўринлари яратилмаётганлиги ишсизлик даражаси ортишига, иқтисодийнинг норасмий тармоғида бандлик ортишига ҳамда ташқи меҳнат миграцияси (хусусан, мутахассис кадрларнинг кетиб қолиши) жараёнларининг кучайишига сабаб бўлмоқда;</p> <p>– касб-хунар коллежларида тайёрланаётган кадрлар ва уларга бўлган талаб ўртасидаги номутаносиблик оқибатида ёшларни иш билан таъминлаш муаммоси кучаймоқда;</p> <p>– яратилаётган янги иш ўринлари сони бекарорлиги (мавсумий характерга эгаллиги);</p> <p>– иқтисодийнинг норасмий секторида бандлар улуши ортиб бораётганлиги. Шунингдек, бу тармоқда бандлар фаолияти етарлича тартибга солинмаслиги ва уларнинг даромадлари бекарорлиги;</p> <p>– янги иш ўринларини яратишни иқтисодий рағбатлантириш механизми йўқлиги;</p> <p>– мигрантларнинг мамлакат ташқарисига қисқа муддатга ишлаш учун бориб келиши (асосан, Қозоғистонга) кундалик эҳтиёждан ортик маблағ йиғиш имконини бермаяпти.</p>	<p>– минтақалараро ва ҳудудлараро лойиҳаларни амалга ошириш йўли билан қўшимча иш ўринлари ташкил этиш;</p> <p>– ҳудудлар ўртасида бандлик тафовутларини қисқартириш мақсадида ҳудудлараро ички ишчи кучининг тебранувчи миграциясини ривожлантириш;</p> <p>– аҳолига хизмат кўрсатиш соҳасида янги иш ўринларини яратиш салоҳияти катта. Хусусан, Беруний, Тўрткўл, Эллиқкаъа, Хўжайли, Кўнғирот, Корўзак, Тахтакўпир ва Мўйнок туманларида сайёҳлик хизматларини ривожлантириш учун кенг имкониятлар мавжуд. Транспорт ва синергетик омиллар ҳисобига ҳам бу соҳада кўплаб янги иш ўринларини яратиш мумкин;</p> <p>– Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолият юритишига тўсқинлик қилаётган омиллардан бири – кредит олишдаги муаммолар (фоиз ставкаси юқорилиги, гаров таъминоти катталиги ва х.к.) ҳал қилиниши бу субъектларнинг янги иш ўринларини яратиш салоҳиятини оширади;</p> <p>– стратегиянинг кишлоқ хўжалиги қисмида бу соҳани ривожлантириш бўйича берилган тақлифлар (томорқа ва дехкон хўжаликлари фаолиятини рағбатлантириш иқтисодий самараси паст бўлган майдонлардан унумли фойдаланиш, ноанъанавий фаолият турларини ривожлантириш ва х.к.) истиқболда бу тармоқда ҳам кўплаб иш ўринлари яратилишини таъминлайди.</p>	<p>– мамлакатимизнинг бошқа минтақаларига нисбатан аҳолининг маҳаллий ташаббускорлик ва тадбиркорликка лаёқати камлиги истиқболда бу минтақанинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишда бошқа минтақалардан орқада қолиб кетишига сабаб бўлиши мумкин;</p> <p>– иш ҳақларининг мамлакат ўртача кўрсаткичига нисбатан камлиги минтақадаги инсон омилли ривожланишига салбий таъсир кўрсатиши мумкин;</p> <p>– минтақанинг индустриал ривожланиш кўрсаткичлари бўйича юртимизнинг бошқа минтақаларидан ортда қолаётганлиги минтақадаги ишчи кучи сифатига салбий таъсир қилиш эҳтимоли катта;</p> <p>– аҳоли даромадлари камлиги ялпи талабни камайтириб, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятига салбий таъсир қилмоқда. Бу эса уларнинг янги иш ўринларини яратиш салоҳиятини заифлантириши мумкин.</p>
--	--	--	--

САНОАТ

Афзалияклар

- худудда нефть (Қўнғирот туманидаги Устюрт платоси), газ конларининг (Мўйнок тумани) мавжудлиги ва улардан оқилона фодаланиш ИЭС, аралаш тармоқларни (кимё, СПМ, тиббиёт ва бошқалар) ривожлантиришни таъминлайди;
- Тебинбулок темир-руда кони ва Зинелбулок нометалл фойдали казилмалар конининг мавжудлиги металлургия ва СПМни ривожлантириш имконини беради;
- минтақада нафақат Қорақалпоғистон, балки мамлакатимизнинг бошқа худудлари эҳтиёжини ҳам таъминлайдиган экспортбоп кальцинацияланган сода ишлаб чиқарилмоқда (*Қўнғирот тумани*);
- табиий ресурслар худудда фойдали казилмалар: минерал тузлар (*Тахтақўпир, Мўйнок, Қўнғирот, Чимбой туманлари*), оҳақтош, базак тошлар, сопол, ғишт (*Амударё, Беруний, Нукус, Тўртқўл туманлари*), цемент хомашёси (*Кегейли, Қораўзак туманлари*), мәрмар (*Беруний тумани*), вермикулит (*Қораўзак тумани*) мавжудлиги исиклик изоляцияси материаллари, ерости минерал сувлар (*Чимбой, Шуманай туманлари*) ишлаб чиқаришни ривожлантириш имконини беради;
- пахта етиштириш ва мамлакатда пахта (*Амударё, Беруний, Тўртқўл, Хўжайли, Эллиққалъа туманлари*) ҳамда бошқоқли дон экинлари (*Амударё, Беруний, Қўнғирот, Нукус, Тўртқўл туманлари*) ишлаб чиқаришда етакчи ўринни эгаллаш;
- пахта етиштириш ва яратилган ишлаб чиқариш базаси ривожланган пахта тозалаш корхоналари (*Амударё, Беруний, Кегейли, Тўртқўл, Хўжайли, Эллиққалъа туманлари*да 6 йирик корхона) ва экспортбоп пахта толасини ишлаб чиқариш ҳажмини белгилайди;
- мева-сабзавотлар етиштириш бўйича бой салоҳиятнинг мавжудлиги (*Амударё, Беруний, Нукус, Тўртқўл, Эллиққалъа, Қанлиқўл туманлари*);

Камчилақлар

- илмталаб юқори технологияли тармоқ маҳсулотларини ишлаб чиқариш ривожланмаган;
- саноатнинг пахта тозалаш тармоғида ишлаб чиқариш диверсификация қилинмагани ва унинг асосан қазиб олиш тармоқлари билан боғлиқлиги;
- йирик бизнеснинг етарли даражада ривожланмагани ва аксарият туманларда унинг йўқлиги (*Қанлиқўл, Қораўзак, Нукус, Тахтақўпир, Шуманай*);
- кўпчилик туманларда тайёр енгил саноат маҳсулотлари ишлаб чиқарадиган қувватларнинг йўқлиги;
- бирламчи қайта ишланган хомашё товарлари (пахта толаси, лақрич томири ва бошқа) экспорти;
- ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг кўшини минтақалар ёки хорижда ишлаб чиқарилган товарларга нисбатан сифати ва рақобатбардошлигининг пастлиги (пахта толаси ва ёқилғи энергетика комплекси маҳсулотларидан ташқари);
- асосий фондларнинг юқори даражада ишдан чиққани ва ишлаб чиқариш базасининг жисмоний ва маънавий эскиргани, модернизация ва техник қайта жихозлаш жараёнининг сустлиги (электр энергетика, енгил, озик-овқат саноати), ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш даражасининг пастлиги;
- қишлоқ хўжалиги хомашёсини қайта ишлайдиган корхоналар технологик даражасининг пастлиги, мини-технологиялар, кадоқлаш ва сақлаш технологияларини жорий этишга доир тадбирларнинг етарли даражада ўтказилмаётгани, ишлаб чиқариш қувватларини модернизация ва реконструкция қилиш билан боғлиқ маҳсулотларни сақлаш шароитларининг (омборхоналар, музлатиш камералари) етишмаслиги;

– гўшт ва сут ишлаб чиқариш борасида катта салоҳиятнинг мавжудлиги (*Амударё, Беруний, Кегайли, Тўрткўл, Хўжайли, Эллиққалъа туманлари*);

– балиқнинг кўплиги ва балиқчиликнинг ривожланиши (*Тахтакўпир, Эллиққалъа, Нукус, Мўйноқ туманлари*);

– қоракўл терилари ишлаб чиқариш бўйича тўпланган тажриба (*Беруний, Қораўзақ, Қўнғирот, Тахтакўпир, Тўрткўл, Эллиққалъа туманлари*);

– жун олиш бўйича тажриба (*Қораўзақ, Қўнғирот, Тахтакўпир, Тўрткўл, Хўжайли, Эллиққалъа туманлари*);

– кизилмия (лакрица) ва (солодки) ўсиши учун катта майдонларнинг мавжудлиги (*Кегайли, Чимбой, Қораўзақ, Нукус, Шуманай туманлари*);

– ёғоч ва металлга ишлов бериш хунармандчилигини (*Хўжайли тумани*), ганчкорлик, металлга ишлов бериш, заргарлик буюмларини тайёрлаш), тикувчилик, зардўзлик, ёғочга ишлов бериш, мисгарлик (*Эллиққалъа тумани*), темирчилик, каштачилик, этикдўзликни (*Амударё тумани*) кенг тарқатиш;

– транспорт узелининг мавжудлиги: Туркменистонга чиқадиغان Чоржўй-Қўнғирот-Бейнов ва Навоий вилоятига чиқадиغان Навоий-Учқудук-Нукус темир йўли.

– минерал ресурсларни қайта ишлаш даражасининг пастлиги;

– ҳудудларнинг бир-биридан, транспорт узеллари ҳамда марказлардан олислиги;

– корхоналарнинг инфратузилма объектларидан (электр энергияси, газ, темир йўл тармоқлари), айниқса киш мавсумида фойдаланишининг чеклангани;

– ишлаб чиқарилаётган маҳаллий маҳсулотлар таннархининг юқорилиги, бунинг ресурс ҳажми ва транспортда ташиш харажатлари билан боғлиқлиги;

– тери, жун, гўшт, сут, мева-сабзавотларни қайта ишлайдиган корхоналарнинг қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиларидан хомашё сотиб олиши бўйича самарали механизмнинг йўқлиги;

– импорт машина ва усқуналарнинг етарлича жорий этилмагани;

– бекор турган ишлаб чиқариш қувватлари ва корхоналарнинг кўплиги.

– корхоналарнинг молиявий аҳволи билан боғлиқ айланма маблағлар етишмаслиги сабабли кредит ажратиш, уларни хомашё билан ўз вақтида таъминлаш муаммосининг мавжудлиги;

– ишлаб чиқариш соҳасида меҳнат даражасининг пастлиги ва юқори малакали кадрларнинг миңтақа ва мамлакат ташқарисига чиқиб кетиши;

– мавжуд фойдали қазилма захирасидан самарасиз фойдаланиш;

– тармоқлар, ҳудудлар, кичик бизнес, илмий ташкилотлар ва олий ўқув юртлари ўртасида интеграция ва кооперация алоқаларининг заифлиги.

ИМКОНИЯТЛАР	ХАТАРЛАР
<ul style="list-style-type: none"> – ёқилги-кимё комплекси шаклидаги “таянч пунктлари”ни (<i>Кўнғирот, Мўйноқ туманлари</i>) шакллантириш ва аралаш тармоқларни ташкил қилиш(кимё, қурилиш материаллари саноати, тиббиёт ва бошқалар); – пахта толасини чуқур қайта ишлаш ва юкори кўшимча кийматга эга тайёр экспортбоп махсулотлар яратиш ҳисобидан тўқимачилик комплексини (<i>Амударё, Беруний, Эллиққалъа, Тўрткўл туманлари</i>) ва аралаш тармоқларни ташкил қилиш (кимё, пойабзал, ипақчилик ва бошқалар); – маҳаллий хомашёдан самарали фойдаланиш асосида қурилиш материаллари ишлаб чиқариш комплексини шакллантириш (<i>Амударё, Беруний, Нукус, Тўрткўл, Хўжайли, Чимбой, Эллиққалъа туманлари</i>); – гўшт ва сутни қайта ишлаш бўйичан маҳаллий лойиҳаларни ишлаб чиқиш (<i>Амударё, Беруний, Хўжайли, Эллиққалъа, Кегейли туманлари</i>); – мой ишлаб чиқаришни кенгайтириш (<i>Беруний, Хўжайли, Чимбой туманлари</i>) ва йодланган туз ишлаб чиқариш бўйича маҳаллий лойиҳаларни ишлаб чиқиш (<i>Кўнғирот, Чимбой туманлари</i>); – балиқни қайта ишлаш лойиҳаларини яратиш (<i>Мўйноқ, Кўнғирот, Тахтакўпир туманлари</i>); – жунни (<i>Эллиққалъа, Тўрткўл, Тахтакўпир, Кўнғирот туманлари</i>), коракўл терисини қайта ишлаш лойиҳаларини ишлаб чиқиш (<i>Беруний, Тўрткўл, Эллиққалъа, Тахтакўпир, Кўнғирот, Қораўзак туманлари</i>); – минерал сув ишлаб чиқариш бўйича маҳаллий лойиҳалар ишлаб чиқиш (<i>Шуманай, Чимбой туманлари</i>); – қурилиш материаллари (<i>Кегейли, Кўнғирот, Нукус, Тўрткўл туманлари</i>) ва металлдан фойдаланиш асосида конструкциялар ишлаб чиқариш (<i>Қораўзак тумани</i>); – вермикулит концентратини чуқур қайта ишлаш ва иссиқлик изоляцияси материалларини ишлаб чиқаришга доир лойиҳалар яратиш (<i>Қораўзак тумани</i>); 	<p>Чегарадош давлатларда вазиятнинг мураккаблиги ёки кўшни давлатлардаги табиий офатлар (масалан, zil-зила) саноат секторининг инвестиция фаоллигига салбий таъсир кўрсатиши мумкин;</p> <p>– истикболда саноат секторини ривожлантиришда бошқа давлатлар ва мамлакатимиз худудларидан ортда қолиш ва тафовут муаммоси;</p> <p>Минтаканинг пахта толаси етиштириш ва экспортга, казиб олувчи тармоқларга боғлиқлиги иқтисодиётни номутаносиб ривожланиш хавфини юзага келтириши мумкин;</p> <p>Импорт хомашё ва кўшимча материалларга боғлиқлик, ишлаб чиқаришнинг катта энергия талаб қилиши бозор конъюнктураси ноқулай ўзгарган тақдирда қайта ишлаш саноати корхоналарининг рақобатлаша олмаслигига олиб келиши мумкин (жаҳонда нархларнинг кескин ўзгариши);</p> <p>Транспорт харажатларининг юкорилиги ва юкларни ўз вақтида ташимаслик, юкори вольтли линияларнинг йўқлиги, электр таъминотидаги етишмаслик ва узулишлар, айниқса қиш мавсумида хомашёдан фойдаланишни кийинлаштириб, ишлаб чиқариш фаолияти, харажатлар ошишига олиб келиши мумкин;</p>

– саноат микёсида артемияни кўпайтиришга доир лойиҳаларни яратиш (*Муйноқ*):

– кизилмияни чуқур қайта ишлаш ва шу асосда дори препаратлари, тўқимачилик саноати учун лак-бўёк маҳсулотлари, озиқ-овқат саноати учун турли қўшимча ва ярим фабрикатлар ишлаб чиқариш бўйича лойиҳалар яратиш (*деярли барча туманларда*);

– Мамлакатимизнинг бошқа ҳудудлари билан ўзаро боғлиқ ҳолда ҳудудлараро лойиҳалар яратиш (*Хўжайли, Шуманай, Қанликўл, Нукус туманлари*);

– Бекор турган саноат майдонлари ва иншоотларнинг ишлаб чиқариш фаолиятини уларни бўлажак инвесторларга сотиш ҳисобидан қайта тиклаш;

– Бўш ётган майдонлар ва ишламаётган ишлаб чиқариш қувватлари негизда қайта ишлашни чуқурлаштириш ҳисобидан қурилиш материаллари саноати, озиқ-овқат товарлари ишлаб чиқариш бўйича кичик саноат зоналарини ташкил қилиш (*Нукус шаҳри, Қанликўл, Қораўзак, Кезайли, Қўнғирот, Нукус, Тахтакўпир, Тўрткўл, Хўжайли, Шуманай, Эликқалъа туманлари*);

– Хорижий инвестициялар иштирокида корхоналар ташкил қилишни рағбатлантириш ва қайта ишланган мевали маҳсулотлар ишлаб чиқариш, анъанавий ҳунармандчилик ва бошқаларни ривожлантириш негизда янги брендларни шакллантириш.

– Минтақада ишлаб чиқарилган маҳсулотга бўлган тўловга лаёқатли талабни таъминлаш учун товарлар ва бозор конъюктурасига нисбатан ташқи талабни ўз вақтида ва мунтазам мониторинг қилиши.

Асосий фондларнинг эскириши, қатор ишлаб чиқаришларнинг ракобатчилардан техник ва технологик ортда қолиши минтақа маҳсулотларининг қўшни минтақалар ва чет эл давлатлари товар ишлаб чиқарувчилари томонидан ички ва минтақавий бозорлардан сиқиб чиқарилишига олиб келади;

Фойдаланилаётган ускуналар техника паркиннинг эскириши, уни янгилаш учун маблағларнинг йўқлиги, ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилма объектларидан етарлича фойдаланмаслик техноген хавфлар пайдо бўлишига олиб келиши мумкин;

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш даражасининг пастлиги ва истеъмол талаби ортиб бораётган бир пайтда сақлаш ва кадоклаш шароитларининг етишмаслиги экспорт салоҳиятининг пасайишига олиб келиши мумкин;

Экспортнинг диверсификация қилинмаслиги минтаканинг ташқи бозордаги турли конъюнктура ўзгаришларига таъсирчанлигини оширади;

– экологиянинг ёмонлашиши ва тупроқ шўрланиши ускуналарниг тез ишдан чиқариши, миграциянинг кучайиши ва қайта ишлаш учун қишлоқ хўжалиги хомашёси етишмаслигига олиб келади, бу эса ишлаб чиқариш салоҳиятини пасайтиради.

ҚИШЛОҚ ХУЖАЛИГИ

<i>Кучли жиҳатлари (S)</i>	<i>Заиф жиҳатлари (W)</i>	<i>Имкониятлар (O)</i>	<i>Хатарлар (T)</i>
<p>– қулай иссиқ, қуёшли кунларнинг мавжудлиги;</p> <p>– кўп тармоқли аграр таркибнинг шаклланганлиги;</p> <p>– пахта (сифатли ва ички ҳамда ташки бозорда талаб катта бўлган даромадли экин тури) етиштириш имкониятининг мавжудлиги;</p> <p>– кишлок хўжалигига давлат аралашувининг қисқарганлиги;</p> <p>фермер хўжаликларининг устувор ривожланиши;</p> <p>– кишлок хўжалиги маҳсулотларига (пахта ва бугдойдан ташқари) нархларнинг эркинлаштирилганлиги;</p> <p>– кишлок хўжалиги маҳсулотининг асосий қисмини нодавлат секторда ишлаб чиқарилиши (99,9%).</p>	<p>– Ўзбекистон Республикасидаги ўр-тача мўътадил табиий-иклим шароитларига нисбатан Қорақалпоғистонда кишлок хўжалиги учун мураккаб ва ўзгарувчан экологик оғир ҳолатнинг ва кескин континентал иқлимнинг мавжудлиги;</p> <p>– Қорақалпоғистон Республикасининг табиий-экологик ҳолати, кишлок хўжалиги учун фойдаланадиган ерларнинг кафолати йўқ деҳқончилик зонаси ҳисобланиши (деҳқончилик қилинаётган ерларнинг ўр-тача балл бонитети 40 ни ташкил этади);</p> <p>– деҳқончилик экинлари вегетация даври мамлакатнинг бошқа минтақаларига нисбатан деярли бир ой кам бўлиб, бу ҳолатни кишлок хўжалик маҳсулотлари ҳосили ва сифатининг паст ҳамда харажатларнинг юқори бўлишига олиб келаётганлиги;</p> <p>– суғориладиган ерларнинг шўрланиш даражаси 90 фоиздан юқори даражани ташкил этади. Бунинг устига суғориладиган ерлар коллектор-дренаж шохобчалари билан тўлиқ таъминланмаган.</p> <p>Суғориладиган ерларнинг коллектор-дренаж шохобчалари билан таъминлаганлик даражаси 80 фоизга яқинни ташкил этади;</p>	<p>– юқори калорияли ва сифатли кишлок хўжалиги маҳсулотлари етиштириш учун мавжуд шароит;</p> <p>– кишлок хўжалигини давлат томонидан мунтазам равишда агротехнологик ва иқтисодий қўллаб қувватлашнинг амалга оширилиб келаётганлиги;</p> <p>– яйловлардан чорвачиликни ривожлантиришда самарали фойдаланиш;</p> <p>– чорвачилик ва паррандачиликка ихтисослашган йирик мажмуалар барпо этиш ҳисобиغا маҳсулдорликни ошириш;</p> <p>– кишлок хўжалиги маҳсулотлари истеъмол қилувчи аҳолининг кўпайиши;</p> <p>– ер-сув ресурсларидан самарали фойдаланишда инновацион агротехнологияларни қўллаш учун яратилаётган қулай шароитлар;</p> <p>– шаклланган инвестицион муҳитнинг Қорақалпоғистон Республикаси кишлок хўжалигига хорижий инвестициялар киритиш имкониятини ошириши;</p>	<p>– Орол денгизининг қуриш жараёни таъсиридан бўрон ва шамоллар орқали туз массаси кўтарилиб, кишлок хўжалигида фойдаланилаётган ерларнинг мелiorатив ҳолати ёмонлашуви жараёнларининг давом этаётганлиги;</p> <p>– табиий офатлар, қургокчилик, сув ресурслари тақчиллиги, ернинг шўрланишининг кучайиши;</p> <p>– жаҳон бозорида кишлок хўжалиги маҳсулотларига рақобатнинг юқорилиги ва савдо муносабатларини тартибга солишдаги ному-таносибликлар;</p>

	<p>– ихтисослаштиришнинг мавжуд шароитга мос келмаслиги, асосий экин майдонлари таркибида пахта ва ғаллачилик улушининг юкорилиги (62%дан юкори);</p> <p>– Қорақалпоғистон Республикаси Амударёнинг қуйи оқимида жойлашганлиги сабабли сув танкис бўлган йилларда сув ресурслари билан тўлик таъминланмаслиги, қургўкчиликнинг такрорланиб туриши, тупроқ ва сув эрозияси;</p> <p>– кишлок хўжалигига инвестиция киритишнинг камлиги (иктисодиётга жалб қилинаётган инвестициянинг 3-4 фоизигина мазкур тармоққа йўналтирилмоқда);</p> <p>– худудий жихатдан марказдан узоқда жойлашганлиги ҳамда транспорт инфратузилмаси ва коммуникациясининг яхши ривожланмаганлиги сабабли ички ва ташқи бозор билан муносабатларнинг талаб даражасида эмаслиги.</p>	<p>– Қозоғистон, Эрон, Туркия, Афғонистон ва бошқа қўшни мамлакатларда кишлок хўжалиги маҳсулотларига талабнинг ошиши.</p>	<p>– Қорақалпоғистон Республикаси кишлок хўжалиги маҳсулотларини талаб юкори ва яқин бўлган мамлакатларга сотишда транспорт йўлларининг ривожланмаганлиги.</p>
ХИЗМАТЛАР СОҲАСИ			
<i>Кучли жиҳатлари (S)</i>	<i>Заиф жиҳатлари (W)</i>	<i>Имкониятлар (O)</i>	<i>Хатарлар (T)</i>
<p>– тарихий обидаларнинг қўплиги ва рекреация ресурсларига бойлиги (250 дан ортиқ тарихий археологик объект мавжудлиги (<i>Тупроқ қалъа</i>))</p>	<p>– хизматлар соҳасини ривожланишидаги худудлараро тафовутнинг ошиб бориши;</p>	<p>– халқаро йўналишдаги автомобилларга хизмат кўрсатиш ҳажмини ошириш мақсадида Хўжайли ва Қўнғирот туманларида халқаро логистика марказларини ташкил этиш;</p>	

<p>– Урта Осиёда ягона бўлган Савицкий номидаги санъат музейининг мавжудлиги;</p> <p>– Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудидан халқаро микёсда автомагистрал ва темир йўлларнинг ўтиши, Қозоғистон, Россия ва бошқа давлатлар орқали Европа мамлакатларига чиқиш имконияти мавжудлиги;</p> <p>– хизматларнинг савдо ва умумий оқватланиш соҳаларида маҳаллий аҳолининг ўзига хос анъаналари ва бой тажрибалари (балиқ ва балиқ маҳсулотларини тайёрлаш ва б.);</p> <p>– вилоятнинг қўшни давлатлар билан чегарадошлиги, халқаро савдони ривожлантириш имкониятлари кенглиги (Туркманистон, Қозоғистон);</p> <p>– вилоятнинг айрим туманларида (Нукус, Амударё, Тўрткўл ва б.) миллий ҳунармандчиликнинг ривожланганлиги.</p>	<p>– инфратузилманинг етарли даражада ривожланмаганлиги сабабли қишлоқ жойларида хизматлар соҳасини ривожлантиришнинг чекланганлиги;</p> <p>– хизмат кўрсатишда норасмий сектор улушининг юқорилиги (савдо, транспорт хизматлари, манший ва тиббий хизматлар);</p> <p>– Қорақалпоғистон Республикасида туристик бюронинг коникарсиз фаолият юритиши;</p> <p>– қишлоқ жойларида алоқа ва ахборотлаштириш хизматларидан фойдаланиш даражасининг пастлиги;</p> <p>– қишлоқ аҳолисининг пуллик хизматлардан кам фойдаланишга мойиллиги;</p> <p>– меҳмонхоналарда ходимлар малакасининг пастлиги сабабли хизмат кўрсатиш сифатининг коникарсизлиги;</p> <p>– иш вақтида электр энергияси таъминотининг тез-тез узилиб туриши;</p> <p>– савдо дўконлари билан, айниқса қишлоқ жойларида таъминланганлик даражасининг пастлиги;</p> <p>– минтақада экологик шароитнинг ёмонлашуви;</p> <p>– тарихий археологик объектларга олиб борадиган йўлларнинг йўқлиги ёки ёмон аҳволда эканлиги ва бошқа инфратузилманинг ривожланмаганлиги).</p>	<p>– туристик ва рекреация салоҳиятининг юқорилиги сабабли Нукус шаҳрида ҳамда Эликкаъа, Қўнғирот, Тўрткўл, Хўжайли, Амударё туманларида туризм ва меҳмонхона хўжалиги хизматларини ривожлантириш;</p> <p>– барча қишлоқ туманларида замонавий хизмат турларини ривожлантириш (компьютерли дастурлаш, интернет, почта ва янги молиявий хизматлар);</p> <p>– Нукус шаҳри ва Тўрткўл, Амударё, Эликкаъа, Беруний туманларида балиқ маҳсулотларини сотувчи махвус дўконлар ташкил этиш;</p> <p>– минтақа индустриясининг ўсиш нукталарида (Мўйноқ, Беруний, Хўжайли, Амударё, Тўрткўл туманлари) тегишли хизмат турларини ривожлантириш;</p> <p>– қишлоқ хўжалиги техникаларига сервис хизматларини кўрсатиш, уларни таъмирлаш, лизингга сотиш хизматларини янада ривожлантириш.</p>	<p>– Амударёда сувнинг камайиб кетиши ҳисобига минтақада экологик аҳволнинг янада ёмонлашиши туризм, савдо-сотиқ, логистика ва бошқа хизмат турларининг ривожланишига салбий таъсир кўрсатади;</p> <p>– қўшни давлатлардаги иқтисодий ва сиёсий бекорорлик транспорт транзити, савдо хизматлари ва хизматлар экспорти ривожланишини чеклаб қўяди;</p> <p>– аҳоли даромадлари ўртасидаги тафовутларнинг ошиб бориши индустриал марказларда хизматларнинг ривожланишига, қишлоқ жойларида эса унинг орқادا қолиб кетишига олиб келади;</p> <p>– хизматлар соҳасининг ҳозирги ҳолатда ривожланиш тенденцияси келажакда норасмий секторнинг янада кучайишига олиб келиши мумкин.</p>
---	---	---	--

II. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИ ҲУДУДИЙ РИВОЖЛАНТИРИШ СТРАТЕГИЯСИ

2.1. Ривожланиш сценарийлари

Қорақалпоғистон Республикасининг ривожланиши борасида ўтказилган стратегик таҳлиллар натижаси шуни кўрсатмоқдаки, минтақада юртимизнинг бошқа ҳудудларига нисбатан ижтимоий-иқтисодий жараёнлар ривожланиши ва экологик ҳолатнинг ёмонлашуви билан боғлиқ долзарб муаммолар мавжуд.

Таҳлиллар натижаларига таянган ҳолда шундай хулоса қилиш мумкинки, ҳозир минтақа ривожланишида яқин, ўрта ва узоқ муддатли истиқболда қуйидаги ҳолатларнинг сақланиб қолиши ва кучайиши эҳтимоли юқоридир:

- экологик ҳолатнинг ёмонлашуви билан боғлиқ равишда минтақада сув ва ер ресурслари билан таъминланиш даражасининг камайиб бориши;

- иқтисодиётда ижобий таркибий ўзгаришлар сусти амалга оширилиши натижасида юқори қўшилган қиймат яратувчи соҳаларнинг секин ривожланиши ва натижада кам даромадлилик муаммосининг янада кучайиши;

- иқтисодиёт соҳаларини, айниқса, саноатни ривожлантиришда экстенсив омиларга кўпроқ таяниб қолиши, модернизация ва диверсификация даражасининг пастлиги натижасида мавжуд табиий ва иқтисодий салоҳиятдан самарали фойдаланмаслик, аграр соҳанинг иқтисодиётдаги устуворлигига барҳам берилмаслиги оқибатида минтақа аҳолисининг харид қобилияти паст даражада қолиши;

- маҳаллий ташаббускорлик омилининг нисбатан пастлиги натижасида тадбиркорликда янги ғоя ва лойиҳаларнинг камлиги саноат ва хизматлар кўрсатиш соҳасининг ривожланишига етарли даражада таъсир эта олмаслиги, меҳнат бозорида талаб ҳамда таклиф ўртасидаги мувозанатни сақлаш имкони бўлмаслиги ва ҳ.к.

Ушбу жараёнларнинг яқин келажакда давом этиши минтақанинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида ўрта ва узоқ муддатда кўплаб ижтимоий муаммоларнинг (ишсизлик, кам даромадлилик, меҳнат ресурслари ташқи миграцияси кучайиши, аҳоли саломатлиги ҳамда таълим даражасининг пасайиши ва ҳ.к.) сақланиб қолиши ва кучайишига олиб келиши мумкин.

Бугунги кунда Қорақалпоғистонда юзага келган ижтимоий-

иктисодий ҳолатни ҳудудий **ривожланишнинг инерцион сценарийси** сифатида қабул қилиш мумкин. Бундай қиёслаш минтақада таркибий ўзгаришларни амалга оширишдаги оксоклик, мавжуд табиий ва иқтисодий ресурслар ва салоҳиятдан асосан экстенсив омилларни ишга солган ҳолда фойдаланиш, иқтисодиётнинг соҳаларида маҳаллий ташаббускорликнинг суст даражада қолаётганлиги ва бошқа бир қанча объектив ва субъектив сабаблар билан изоҳланади.

Минтақада юзага келган ижтимоий, иқтисодий ва экологик муаммоларни ечишда, энг аввало, узок муддатга мўлжалланган таркибий ўзгаришларни жадал амалга ошириш, мавжуд табиий ресурслар ва иқтисодий салоҳиятдан аҳолининг юқори даромад манбаи бўлган соҳаларни, энг аввало, саноатни ривожлантиришда фойдаланиш долзарб вазифа ҳисобланади. Буларнинг барчаси нафақат иқтисодиёт соҳаларини, шунингдек, минтақа ижтимоий ҳамда бошқарув тизимини ҳам **модернизациялаш**, иқтисодиёт тармоқларини диверсификациялаш, уларнинг рақобатбардошлигини ошириш бўйича зарур чора-тадбирларни кўриш лозимлигини англатади.

Модернизациялаш сценарийсига кўра, энг долзарб вазифалардан бири – бу минтақа иқтисодиётини ривожлантиришга қаратилган маҳаллий ташаббусни шакллантириш ва кучайтиришдир. Минтақа нафақат хомашё ресурсларига, балки сифатли меҳнат ресурсларига ҳам эгаллигини ҳисобга олиб, ҳудудларнинг ишлаб чиқариш салоҳиятидан оқилона ва самарали фойдаланиш бўйича янги ғоя ва лойиҳаларни аниқлаб олиш, улар асосида юқори самарадорликка эришишнинг энг мақбул омилларини ишга солиш талаб этилади.

Минтақадаги барча табиий имкониятлар, иқтисодий салоҳият ва ҳудудларнинг устунликларидан самарали фойдаланиш, бу борада мавжуд инвестицион ресурсларни белгиланган вазифалар доирасида гўплаш ушбу сценарийнинг асосий вазифаси ва мақсади ҳисобланади.

Умуман олганда, минтақанинг модернизациялаш сценарийси асосида ривожланиши “Инклюзив ривожланиш” концепциясига хос бўлиб, нафақат иқтисодий ўсиш жараёнлари, балки жамият ҳаётининг барча жабҳаларини қамраб олади ва Стратегия натижаларининг минтақада яшовчи ҳар бир киши учун ижобий таъсири сезиларли бўлишига хизмат қилади. Бунда глобал жараёнларнинг ижобий таъсиридан фойдаланган ҳолда, салбий оқибатларидан ўз вақтида химояланиш, мавжуд молиявий ресурслар оқими ва капитал қўйилмаларни самарали тармоқлар ривожланишига йўналтириш, бу борада энг замонавий технологияларни жорий этиш (масалан, аль-

тернатив энергетика манбаларини яратиш каби лойиҳаларни амалга ошириш) кўзда тутилади.

Модернизациялаш сценарийси минтақада мавжуд ва қиёсий устунликка эга бўлган соҳаларни:

– табиий қазилма бойликларини қайта ишлаш саноатини (газ, газ конденсати, кимёвий хомашёлар, қурилиш материаллари ишлаб чиқариш учун зарур бўлган вермикулит, оҳактош, цемент, гипс, норуца материаллар, безак тошлар ва ҳ.к.) ни қазиб олишни жадал суръатлар билан ривожлантириш;

– етиштирилаётган қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлашни (пахта хомашёси, ғалла, мева ва полиз экинлари) кенгайтириш;

– халқаро ва магистрал темирйўл ва автомобиль йўлларида иктисодиётни (энг аввало хизмат кўрсатиш тармоқларини) ривожлантиришда самарали фойдаланиш;

– минтақада мавжуд туристик салоҳиятдан кенг фойдаланиш ва ҳ.к.

Минтақа бошқа ҳудудларга нисбатан аҳоли жон бошига паст даромад кўрсаткичларига эга эканлигини ҳисобга олган ҳолда, аҳоли даромадларини ошириш мақсадида саноатнинг чуқур қайта ишловчи тармоқларини жадал ривожлантириш тақозо этилади. Албатта, бундай лойиҳаларни минтақа фақат ўз имкониятлари билан амалга ошира олмайди. Шу боис ҳудуд учун ноанъанавий ва янги технологик заминни шакллантиришда кўшни вилоятлар билан ҳамкорликда ҳудудлараро ва тармоқлараро лойиҳаларни амалга ошириш зарур. Бунда, аввало, қурилиш материаллари саноати, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш, енгил ва озик-овқат саноатига тегишли ҳудудлараро лойиҳалар устида иш олиб бориш лозим. Бу эса минтақа учун ички ва ташқи бозорларда ўз рақобатбардошлигини мустаҳкамлаш имкониятини яратади.

Минтақанинг модернизацион сценарий асосида ривожланиши иктисодиётнинг йиллик ўртача ўсиш суръатларини қўшимча 2-3 фоиз миқдориди ошириш имконини беради. Бунда нафақат марказлаштирилган инвестиция маблағларини, балки чет эл инвестициялари ва маҳаллий инвестицион омилларни ҳам тўлалигича реал иктисодиётни ривожлантиришга йўналтириш тақозо этилади.

Ушбу сценарийни амалга оширишда қуйидаги ҳолатлар салбий таъсир кўрсатиши мумкин:

– сармоядорларнинг инвестиция режаларига кўшни Қозоғистон иктисодий салоҳиятининг таъсир кўрсатиш эҳтимоли;

– ташқи дунёда, айниқса, ғарб давлатларида давом этаётган

глобал молиявий-иқтисодий инқироз сабабли чет эл сармоялари хажмининг қисқариши мумкинлиги;

– изчил ривожланаётган минтакалар (Қашқадарё, Навоий, Бухоро ва бошқалар) иқтисодий салоҳиятининг нисбатан тез ўсиб бориши натижасида ички инвестиция ресурсларининг ушбу вилоятлар инвестиция лойиҳаларига кўпроқ жалб этилиши;

– ташқи омилларнинг салбий таъсири натижасида марказлашган инвестиция оқимининг қисқариши мумкинлиги;

– атроф-муҳитнинг экологик зарарланиш даражаси ортиб бориши натижасида иқтисодиётнинг тармоқлари, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш имкониятларининг чекланиши ва ҳ.к.

2.2. Стратегиянинг миссияси ва бош мақсади

Минтақадаги мавжуд табиий ресурслар, иқтисодий салоҳият ҳамда қиёсий устунликларни рўёбга чиқариш орқали:

- маҳаллий ташаббускорликка асосланган замонавий лойиҳаларни амалга ошириш ҳисобига минтақада саноат ва хизмат кўрсатиш тармоқларининг салоҳиятини ошириш;
- ёқилғи-энергетика маҳсулотлари, рақобатбардош қурилиш материаллари ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш ва бу борадаги энг замонавий технологияларни ўзлаштириш ва жорий этиш;
- мавжуд маҳаллий хомашёни қайта ишлаш негизида енгил ва озик-овқат саноати маҳсулотларининг ички ва ташқи бозорларда рақобатбардошлигини мустаҳкамлаш;
- хизматлар турини кўпайтириш ва ҳажмини ошириш, халқаро сайёҳлик ва транспорт коммуникацияси салоҳиятидан кенг фойдаланиш;
- мавжуд ер ва сув ресурсларидан оқилона фойдаланган ҳолда, қишлоқ хўжалигида юқори самарадорликка эришиш ва бошқа омиллар минтақанинг иқтисодий ривожланиш даражасини янги сифат босқичига кўтариш имконини беради. Бунинг самарасида эса минтақанинг ижтимоий-иқтисодий жабҳалари ва манфаатлари йўлида бу имкониятлардан кенг қўламда фойдаланиш (инклюзив ривожлантириш) мумкин бўлади.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, ўзига хос бетакрор анъаналарга эга бўлган Қорақалпоғистон Республикасининг мавжуд табиий бойликлари, иқтисодий ва ижтимоий салоҳиятини минтақанинг инклюзив ривожланишига йўналтириш орқали уни мамлакатимиздаги

ўртача ижтимоий-иқтисодий ривожланган минтақалар қаторига киришига эришиш ушбу **Стратегиянинг асосий миссияси** ҳисобланади.

Минтақа иқтисодиётида саноат салоҳиятини ошириш, аҳоли тадбиркорлиги ва маҳаллий ташаббускорликни янада ривожлантириш ички ва ташқи бозорда маҳсулотлар, хизматлар тури ва ҳажмини кўпайтириш, уларнинг рақобатбардошлигини ошириш йўли билан аҳолининг ҳаёт сифати ва фаровонлигини янада юксалтириш мазкур **Стратегиянинг бош мақсади** ҳисобланади.

2.3. МИНТАҚАНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ОМИЛЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛЛИ МАНБАЛАРИ

2.3.1. Саноатни ривожлантириш

Қорақалпоғистон Республикасида саноат соҳасини ривожлантириш бўйича жорий аҳвол таҳлили саноат бир ёклама тараққий этгани, саноат корхоналарини жойлаштириш мувозанатлашмагани, товарларнинг ички ва ташқи бозорда етарли даражада рақобатбардош эмаслиги, аҳолининг истеъмол товарлари билан ўзини ўзи таъминлаш даражаси коникарсизлиги каби камчиликларни аниқлаш имконини берди. Ишлаб чиқариш қувватларидан тўлиқ фойдаланилмаётгани кескин муаммолардан бири бўлиб қолмоқда. Бу, бир томондан, ускуналарнинг маънавий ва жисмоний жиҳатдан эскиргани ҳамда уларни янгилаш жараёни суст кечаётгани, иккинчи томондан эса, корхоналарнинг хомашё билан таъминланиш даражаси пастлиги билан боғлиқдир.

Шунингдек, минтақада ҳали ишга солинмаган захиралар ҳам мавжуд бўлиб, улардан самарали фойдаланишни йўлга қўйиш эса минтақада саноат ишлаб чиқаришини диверсификациялаш даражаси ва маҳсулот рақобатбардошлигини оширишга ёрдам бериши мумкин. Масалан, куйидагилар минтақада рақобат устуворлигини таъминловчи омиллар ҳисобланади:

Йирик саноат корхоналарининг мавжудлиги. Қўнғирот сода заводи (Қўнғирот тумани), «Устюртгаз» унитар шўъба корхонаси (Мўйноқ тумани), қатор пахта тозалаш, дон корхоналари, ёғмой комбинатлари, минтақа ва мамлакатнинг қатор вилоятларини электр энергияси билан таъминлаб келаётган Тахياتош ИЭС (Хўжайли тумани).

Минерал-хомашё ресурсларининг мавжудлиги. Минтакада курилиш материаллари саноатини ривожлантириш учун катта захира мавжуд: ғишт маҳсулотлари (Амударё, Беруний, Қанликўл, Қораўзак, Кегейли, Қўнғирот, Нукус, Тахтақўпир, Тўрткўл, Хўжайли, Чимбой, Шуманай ва Эллиққалъа туманлари), коплама тошлар (Амударё тумани), керамзит хомашёси (Амударё ва Чимбой туманлари), цемент хомашёси (Кегейли ва Қораўзак туманлари), мрамар (Беруний тумани), оҳак (Амударё, Беруний, Қораўзак, Қўнғирот ва Нукус туманлари) ишлаб чиқариш имкониятлари бунга мисол бўла олади. Бундан ташқари, вермикулит захирасининг мавжудлиги (Қораўзак тумани) иссиқлик изоляция материаллари ишлаб чиқаришни ривожлантириш, темир-руда кони ва цемент хомашёси захираларининг мавжудлиги эса (Қораўзак тумани) янги темир-бетон буюмлари ва конструкцияларини ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш имконини беради. Шунингдек, минтакада нефть (Қўнғирот туманидаги Устюрт платоси), газ конлари (Мўйнок тумани) мавжуд бўлиб, уларга ишлов бериш ёқилғи саноатини ҳамда аралаш соҳаларни (нефть-газ-кимё, курилиш материаллари саноати, тиббиёт, ва бошқалар) ривожлантиришни таъминлайди.

Қишлоқ хўжалиги ресурслари катта салоҳиятга эга. Минтакада пахта етиштириш учун қулай шарт-шароитлар мавжуд (Амударё, Беруний, Кегейли, Тўрткўл, Хўжайли ва Эллиққалъа туманлари). Бу тўқимачилик комплексини ташкил қилиш ва унинг базасида ип-калава, мато, тайёр кийимлар ишлаб чиқариш имконини беради. Бундан ташқари, мева-сабзавотлар етиштириш борасида ҳам юқори салоҳият мавжуд (Амударё, Беруний, Нукус, Тўрткўл, Эллиққалъа ва Қанликўл туманлари), бу қайта ишланган маҳсулотлар (мева-сабзавот консервалари, томат пасталари, куритилган мевалар, зираворлар ва б.) ишлаб чиқаришни йўлга қўйишга ёрдам беради. Минтақа маҳаллий хомашёни қайта ишлаш асосида ғўшт маҳсулотлари ва консервалар, болалар учун курук аралашмалар, курук сут, қуюк сут ва бошқа ғўшт-сут маҳсулотлари ишлаб чиқариш (Амударё, Беруний, Кегейли, Тўрткўл, Хўжайли ва Эллиққалъа туманлари), шунингдек, балиқни қайта ишлаш, балиқ консервалари ва бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқариш (Тахтақўпир, Эллиққалъа, Нукус, Мўйнок Амударё ва Беруний туманлари) салоҳиятига ҳам эгадир. Минтақанинг деярли барча туманларда қизилмия ёввойи ҳолда ўсади. Уни қайта ишлаш эса доривор препаратлар, тўқимачилик саноати учун лак-бўёқ маҳсулотлари,

озик-овқат саноати учун турли қўшимчалар ва ярим фабрикатлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш имкониятларини кенгайтиради. Шу билан бирга, янги техника ва технологиялардан фойдаланган ҳолда, жун (Қораўзак, Қўнғирот, Тахтақўпир, Тўртқўл, Хўжайли ва Эллиққалъа туманлари) ва қорақўл терилар (Беруний, Қораўзак, Қўнғирот, Тахтақўпир, Тўртқўл, Эллиққалъа туманлари) дан таннархи паст ва юкори сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқаришни ташкил этиш мақсадга мувофиқдир.

Қайта тикланадиган энергия манбаларини ривожлантириш учун қулай шароитлар мавжуд. Қорақалпоғистон Республикаси ўзининг географик жойлашувига кўра, мамлакатимиз бўйича энг юкори куёш (умуммамлакат салоҳиятининг 42,0%) ва шамол энергияси (умуммамлакат салоҳиятининг 38,3%)га эга минтақадир. Бу қайта тикланадиган энергия манбаларини ишлаб чиқаришни ривожлантириш учун катта шароит яратади (Қўнғирот туманидаги Устюрт платоси). Бирок, бу борада минтақанинг иклим хусусиятларини ҳам эътиборга олиш даркор (ҳаво ҳароратининг кескин пасайиши, кум бўронлари ва ҳ.к.). Иклим шароити ва сувнинг мавжудлиги ҳаракатланувчи катта миқдордаги ҳаво массаси энергиясини яратиш ва улардан самарали фойдаланиш Устюртнинг (Қўнғирот тумани) кенг ҳудудида шамол энергетикасини ривожлантириш имконини беради²⁷. Жаҳон амалиёти шуни кўрсатадики, шамол энергетика қурилмалари нефтчиларни ток билан ишончли таъминлайди, яқин атрофда йирик аҳоли пунктлари ва умумий фойдаланиладиган электр станциялари бўлмаган чекка ҳамда бориш кийин бўлган ҳудудларда муваффақиятли ишлайди.

Ҳунармандчилик маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг мавжудлиги ва айрим туманлар аҳолисининг тадбиркорликка мойиллиги. Амударё, Беруний, Тўртқўл, Хўжайли, Чимбой, Эллиққалъа ва Қанлиқўл туманлари аҳолининг тадбиркорликда фаоллиги, шунингдек, ҳунармандчилик ривожлангани билан ажралиб туради. Мисол учун, минтақада ёғочдан қурилиш материаллари ва мебеллар (Хўжайли, Тўртқўл, Чимбой, Эллиққалъа ва Қанлиқўл туманлари), метал буюмлар (Амударё, Беруний ва Хўжайли туман-

²⁷ Шамол қурилмалари ёрдамида электр энергиясини ишлаб чиқариш карбонат ангидрид газини ва бошқа захарли моддалар билан кечмайди, атмосферанинг иссиқлик балансига таъсир кўрсатмайди, кислород имтеъомол қилинмайди. Бундан ташқари, 1 МВт қувватга эга шамол генераторидан 20 йил фойдаланиш тахминан 29 минг тонна кўмир ёки 92 минг баррел нефтни тежаш имконини беради.

лари) ясаш бўйича маҳаллий анъаналар, кулолчилик санъати (Амударё ва Тўрткўл туманлари), тикувчилик буюмлари ишлаб чиқариш (Амударё, Хўжайли, Чимбой, Эллиққалъа ва Қанликўл туманлари), эсдалиқ совғалари тайёрлаш (Қанликўл тумани) ривожланган.

Шундай қилиб, минтақа индустриал жиҳатдан унчалик ривожланмаган бўлса-да, саноатни ривожлантириш учун катта салоҳиятга эга. Бу ерда индустриал тармоқни ривожлантириш шартлари ва манбалари қуйидагилардан иборат:

– йирик саноат корхоналари ва минерал фойдали қазилмаларнинг мавжудлиги ёқилғи-энергетика, кимё, нефть-кимё (Кўнғирот ва Мўйнок туманлари), шунингдек, қурилиш материаллари (Қораўзак, Кўнғирот, Беруний ва Амударё туманлари) саноатини ривожлантириш имконини беради.

– минтақа пахта етиштириш ва юкори сифатли пахта толасини ишлаб чиқариш бўйича катта тажрибага эга. Унинг жануби-шарқий ҳудудида (Беруний, Эллиққалъа ва Тўрткўл) саноат узели сифатида тўқимачилик ишлаб чиқаришини ривожлантириш имконияти мавжуд. Кадрлар салоҳияти ва қулай инфратузилманинг мавжудлиги ҳам мазкур комплекснинг самарали ишлашига ёрдам беради.

– минтақа жанубий ҳудудлари аҳолисининг (Амударё, Беруний, Тўрткўл, Хўжайли ва Эллиққалъа туманлари) тадбиркорлик салоҳияти, кишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, қурилиш материалларини қайта ишлаш бўйича кичик ишлаб чиқаришларни ташкил қилиш тажрибаси тараккиётдан ортда қолаётган бошқа ҳудудларни ривожлантиришда ушбу имкониятлардан фойдаланишда қўл келади.

– зарур ресурслар – кимё, ўсимлик (кизилмия томири) хомашёларининг мавжудлиги мазкур минтақа учун Нукус шаҳрида фармацевтика ва парфюмерия-косметика каби янги саноат тармоғини ташкил қилиш имконини беради. Шу билан бирга, бу озиқ-овқат ва тўқимачилик тармоғи маҳсулотларини ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва диверсификация қилишга ёрдам беради (деярли барча туманларда).

Шуни айтиш мумкинки, қайд этилган шароитлар Қорақалпоғистон Республикасида саноатни ривожлантириш, минтақада ҳар бир туман салоҳиятини самарали жалб қилиш эвазига мувозанатли тараккиётга эришиш учун барча имкониятлар мавжудлигини кўрсатмоқда.

Бу борада қуйидагилар минтақада саноатни ривожлантириш стратегиясининг асосий йўналишлари ҳисобланади (2.3.1.1-чизма):

Саноатни ривожлантиришнинг стратегик йўналишлари

– юқори технологияларни жалб этган ҳолда мавжуд ишлаб чиқариш базаси негизида "ишлаб чиқаришни ривожлантириш нукталари"ни шакллантириш учун табиий-ресурс салоҳиятидан оқилона фойдаланиш. Мазкур йўналиш ишлаб чиқариш жараёнига минерал-хомашё ресурсларини жалб этишни кенгайтириш ва улардан фойдаланиш самарадорлигини оширишга асосланади.

– тайёр якуний товарларнинг қўшимча қиймат занжирини яратиш ва ҳудудий ишлаб чиқаришни ривожлантириш мақсадида истикболли саноат лойиҳалари базасида маҳаллий хомашёни чуқур қайта ишлаш ҳисобидан аралаш тармоқлар ва қўшимча ишлаб чиқаришларни ривожлантириш. Бу ресурс билан етарлича таъминланган ҳудудларга (Хўжайли, Шуманай туманлари ва бошқалар) ишлаб чиқарилаётган товарлар турларини кенгайтириш ва маҳаллий саноатни диверсификация қилишга ёрдам беради;

– ривожланишдан ортада қолаётган, ресурс ва инфратузилма билан етарли даражада таъминланмаган ҳудудларни жадал ривожлантириш мақсадида мавжуд номутаносибликни камайтириш

имконини берадиган ҳудудлараро лойиҳаларни амалга ошириш. Бу вазифа хомашё ресурслари, тадбиркорлик, инновация имкониётларни, шунингдек, хунармандчиликни ривожлантириш анъаналарига эга бошқа ҳудудлар салоҳиятини жалб қилиш ҳисобидан бажарилади. Бу, ўз навбатида, ҳудудларни тараккий эттириш борасидаги тафовутга барҳам бериш ва уларнинг мувозанатли ривожланишини таъминлаш имкониятини яратади.

– кам ривожланган ҳудудларни қўллаб-қувватлаш ва маҳаллий аҳолининг тадбиркорлик ташаббусларини Ўзбекистон Республикасининг бошқа ривожланган вилоятлари билан яқин ҳамкорлик асосида фаоллаштириш мақсадида ҳудудлараро лойиҳаларни амалга ошириш. Ҳудудлараро ҳамкорлик Қораўзак, Нукус, Шуманай, Тахтақўпир, Қанликўл, Мўйнок каби ривожланишдан ортда қолаётган туманларни жадал ривожлантиришга тўртки беради.

Қўйилган мақсад ва стратегик йўналишларни амалга ошириш учун қуйидаги вазифаларни ҳал этиш зарур:

мавжуд ишлаб чиқариш базасини модернизация қилиш ва кенгайтириш ҳисобидан ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш даражасини ошириш;

қайта ишлаш корхоналари фаолиятини такомиллаштириш асосида саноатни диверсификация қилиш;

маҳаллий ишлаб чиқаришни кенгайтириш ҳисобидан аҳоли эҳтиёжларини таъминлаш;

минтақада юқори технологияларни ўзлаштириш ва ривожлантириш ҳисобидан рақобатбардош саноат ишлаб чиқаришини шакллантириш.

Қорақалпоғистон Республикасининг мавжуд салоҳияти ва рақобатбардошлик каби устуворликларини ҳисобга олган ҳолда, келажакда минтақани изчил тараккий эттириш шарт-шароитлари белгиланди, «**ҳудудларни саноат жиҳатидан ривожлантириш нуқталари**»²⁸ ва саноатнинг истиқболли тармоқлари аниқланди

²⁸ «Ишлаб чиқаришни ривожлантириш жойлари»ни ишлаб чиқишда маҳаллий ҳокимият органлари ва соҳа мутахассисларининг таклифлари, Президентимизнинг 2010 йил 15 декабрдаги «2011–2015 йилларда Ўзбекистон Республикаси саноатини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари тўғрисида»ги 1442, 2011 йил 31 октябрдаги «2012–2015 йилларда республика озик-овқат саноатини ривожлантиришни ва бошқарувини ташкиллаштиришни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 1633, 2012 йил 21 ноябрдаги «Ўзбекистон Республикасининг 2013 йилги Инвестиция дастури тўғрисида»ги 1855-қарори, шунингдек, Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 18

(2.3.1.1-жадвал, 2.3.1.1-илова).

2.3.1.1-жадвал

Саноатни ҳудудий ривожлантиришнинг истиқболли йўналишлари

Шаҳар ва туманлар номи	Табиий хом ашё ресурсларидан фойдаланиш	Аралаш тармоқларни ривожлантириш	Ҳудудлараро лойиҳаларни амалга ошириш	Минтақалараро лойиҳаларни амалга ошириш
Амударё	△	▲		
Беруний	▲	△	○	
Қанлиқўл			●	
Қораўзак	▲		●	□
Кегайли			○	■
Қунгирот	▲	△	○	
Мўйнок	▲	△	○	
Нукус	△		○	■
Тахтақўпир			●	□
Тўртқўл	▲			
Хўжайли	△	△	●	
Чимбой	▲	△	●	□
Шуманай		△	●	□
Элликқалъа	▲			

Табиий-хом ашё салоҳиятидан фойдаланиш:

▲ – кўп даражада

△ – кам даражада

Аралаш тармоқларни ривожлантириш:

▲ – кўп даражада

△ – кам даражада

Минтақалараро лойиҳаларни амалга ошириш:

● – кўп даража

○ – кам даражада

Ҳудудлараро лойиҳаларни амалга ошириш:

■ – кўп даражада

□ – кам даражада

Юқори табиий-хом ашё салоҳияти (минерал-хом ашё ва кишлоқ хўжалиги) ва мавжуд ишлаб чиқариш базасидан самарали фойдаланиш йирик инвестиция лойиҳаларини жалб этиш орқали истиқболда ривожланиш ҳудудларини шакллантириш ва ишлаб чиқариш ривожланган жойларни ташкил қилиш имконини беради (2.3.1.1., 2.3.1.2-харталар).

январдаги «2013 йилда тайёр маҳсулотлар, бутловчи буюмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришни чуқурлаштириш дастур лойиҳаларининг прогноз параметрлари тўғрисида»ги 12-қарорига киритилган чора-тадбирлар инobatта олинди.

2.3.1.1. Табиий хомашё салоҳиятидан самарали фойдаланиш

Корақалпоғистон Республикаси учун ривожланиш нуқталарини ташкил қилиш, биринчи навбатда, углеводород хомашё конларини ўзлаштириш (Устюрт ҳудудидаги Мўйноқ ва Қўнғирот туманлари) ва улардан оқилона фойдаланишга боғлиқ бўлади. Бу эса табиий газ қазиб олиш ва уни қайта ишлаш бўйича ишлаб чиқариш қувватларини кенгайтириш, кимё ва нефть-кимё маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кўпайтиришга хизмат қилади. Инвестиция лойиҳалари орасида углеводород конларига (табиий газ) ишлов бериш ва қазиб олишга (Урга, Куатош конлари, Оқчалок гуруҳи, шунингдек, Устюрт ҳудудидаги Камдин гуруҳи) қаратилган геология-кидирув ишларини амалга оширишга алоҳида эътибор берилади. Сургил кони базасида Устюрт газ-кимё комплекси қурилиши ҳам эътиборга лойиқдир. Устюрт газ-кимё комплекси Ўзбекистонда иккинчи шундай корхона ҳисобланади (Шўртан газ-кимё комплексидан сўнг). Янги объектда йилига 4-4,5 миллиард куб метр газни қайта ишлаш, қарийб 3 миллион тонна суюлтирилган газ ишлаб чиқариш, унинг 2/3 қисмини экспорт қилиш, қолган қисмидан 110 минг тонна пиролиз бензин олиш, газдан кимёвий маҳсулотлар (362-400 минг тонна юқори зичликдаги полиэтилен, 83-100 минг тонна полипропилен) ишлаб чиқариш режалаштирилмоқда. Комплекс технологияси юқори, ўрта ва паст босимли 150 турдаги полиэтилен ишлаб чиқаришга мўлжалланган. Газ-кимё комплекси қурилиши 1,5 мингта янги иш ўрнини яратиш имконини беради.

Корақалпоғистон Республикасида газни чуқур қайта ишлаш негизида кимё ишлаб чиқаришини ривожлантириш билан бир қаторда Қўнғирот сода заводи, Жамансой карьериди оҳақтош ва Борсақелмас қонида техник туз қазиб олиш кўпайиши муносабати билан кальцинацияланган сода ишлаб чиқаришни кенгайтириш истиқболли вазифа бўлиб қолмоқда.

Фойдали қазилма конларининг бой захираси мавжудлиги қурилиш материаллари ишлаб чиқаришга доир аҳамиятли лойиҳаларни амалга ошириш имконини беради ва бу ҳудудларни саноатлаштириш ва ободонлаштириш жараёнида қурилиш материалларига бўлган талаб ортиб бораётгани билан боғлиқдир. Уй-жойлар, ижтимоий-маданий ва саноат объектларини қуришда қурилиш материалларига бўлган талабни инобатга олган ҳолда, цемент, темир-бетон конструкциялари, шлакоблок, пишиқ ғишт, оҳақ ва бошқа

масъулияти чекланган жамиятида ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ҳисобига шлакоблок ва пишиқ ғишт ишлаб чиқариш қувватларини ошириш (Амударё тумани) мақсадга мувофиқдир.

Қораўзак тумани худудида Тебинбулок титан-магнет кони мавжудлиги боис бу ерда металлургия базасини яратиш учун катта имкониятлар бор. Масалан, таркибида металл бўлган бўлақлар (бойитилган руда) ишлаб чиқариш бўйича тоғ-кон бойитиш комбинатини барпо этиш катта истиқболга эга. Ушбу бўлақлар Тошкент вилояти Бекобод шаҳридаги Ўзбекистон металлургия комбинати ва Навоий тоғ-кон-металлургия комбинати учун дастлабки хомашё ҳисобланади. Келажақда қайта инвестиция сарфлаш орқали минтақа худудида тайёр маҳсулот ишлаб чиқарадиган металлургия комбинатини қуриш имкони пайдо бўлади. Мисол учун, рельс ишлаб чиқаришни ташкил этиш мумкин ва бу минтақанинг ички худудларини боғлайдиган темир йўллар қуриш учун шароит яратади.

Мутахассисларнинг фикрича, Тебинбулок кони захиралари мамлакатимизнинг бошқа вилоятлари (Жиззах, Тошкент) худудидаги шундай конлар захирасидан анча кўпдир. Қорақалпоғистон худудида металлургия саноатининг хомашё базасини ташкил қилиш нафақат мамлакатимиз корхоналарини зарур хомашё билан таъминлаш, балки экспорт қилиш имконини ҳам беради²⁹.

Минерал-хомашё ресурсларидан оқилона фойдаланишга доир лойиҳаларни муваффақиятли амалга ошириш учун қуйидаги вазифаларни ҳал этиш мақсадга мувофиқ:

1. Ёқилғи маҳсулотлари (суюлтирилган газ, бензин), кимё маҳсулотлари (полиэтилен, полипропилен, минерал ўғит, лак-бўёқ материаллари, елим ва бошқалар) ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш мақсадида Устюрт худудидаги Урга, Қуатош, Оқчалок гуруҳи, шунингдек, Қандим гуруҳига қирадиган конларни ўзлаштириш ва уларда углеводородлар (табiiй газ) қазиб олишга қаратилган геология-қидирув ишларини ўтказиш. Цемент ва ғишт хомашёсини ишлаб чиқариш жараёнига кенг жалб қилиш мақсадида цемент (Қораўзак тумани) ва ғишт хомашёси (Амударё, Қўнғирот ва Тўртқўл туманлари) конларида геология-қидирув ишларини амалга ошириш. Тебинбулок қонида (Қораўзак тумани) ишлов бериш ишлари-

²⁹ Мазкур таклифларни ишлаб чиқишда маҳаллий ҳокимият органлари вакиллари, Ўзбекистон Фанлар академиясининг Қорақалпоғистон бўлими олимларининг фикрлари ҳисобга олинди.

ни кучайтириш ва хомашё базасини яратиш мақсадида захираларни кидириш ҳамда тасдиқлаш. Маҳсулотга бўлган талабни ўрганиш ва такрор ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш учун манфаатдор томонларни жалб қилиш.

2. Газни қайта ишлаш бўйича махсус қурилмалар билан жиҳозланган тадқиқот лабораторияларини ташкил этиш (Мўйнок ва Қўнғирот туманлари).

3. Ихтисослаштирилган омборхона ва сақлаш жойларини ташкил этишни ўз ичига олган қулай инфратузилма билан таъминлаш. Бу борада хомашё, транспорт таъминотига яқинлик ва тегишли ишлаб чиқариш базаси мавжудлигини эътиборга олган ҳолда жойлаштириш масаласи ишлаб чиқилиши лозим (Қўнғирот тумани). Бунда Хўжайли туманидаги фаолият кўрсатмаётган нефть базасидан фойдаланиш мумкин.

4. Корхоналарни электр энергияси, газ ва сув билан узлуксиз ва сифатли таъминлаш, муқобил манбалар ҳамда замонавий энергия тежайдиган технологиялар ҳисобидан энергетика ресурслари билан таъминлашни оширишга доир муқобил лойиҳаларни топиш. Бу, ўз навбатида, энергия сарфини камайтириб, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш имконини беради. Бу Тахиатош ИЭСда (Хўжайли тумани) ишлаётган буғ турбиналарини демонтаж қилиш ва янгиларини ўрнатиш ҳисобидан қўшимча ишлаб чиқариш қувватларини ташкил этиш (230-250 мВт), ёқилғи ёқадиган замонавий технологияларни жорий этиш масаласини ҳал қилишга қўмаклашади.

Қорақалпоғистон Республикаси аҳолиси фойдали казилмалардан оқилона фойдаланиш баробарида пахта етиштиришда ҳам бой тажрибага эга. Бу ерда юқори сифатли пахта толаси ишлаб чиқариш бўйича ихтисослашув шакллангани, кадрлар салоҳияти ва қулай инфратузилманинг мавжудлиги минтақанинг жануби-шарқий қисмида (Беруний, Элликқалъа ва Тўртқўл туманлари) саноат узели сифатида тўқимачилик ишлаб чиқаришини ташкил қилиш имконини беради.

Масалан, ишлаб чиқариш салоҳияти негизида ички ва ташқи бозор талабларига мувофиқ ярим тайёр ҳамда тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқарадиган ва инновация технологияларини жорий этиш учун база бўлиш имкониятига эга ишлаб чиқаришни ташкил этиш мақсадга мувофиқдир.

Қуйидаги йирик инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш кўзда тутилмоқда:

– "Астера текстиль" масъулияти чекланган жамиятида йигирув корхоналарини модернизация қилиш (Беруний тумани);

– "Tortkol Asaka Tekstil" масъулияти чекланган жамиятида (Тўртқўл тумани) ишлаб чиқариш қувватларини кенгайтириш ва тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш;

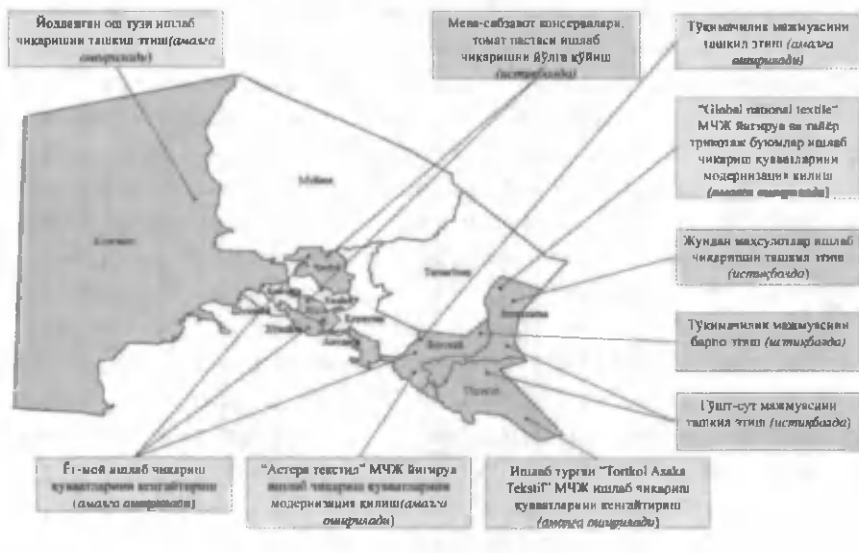
– "Global national textile" масъулияти чекланган жамиятида (Элликқалъа тумани) йигирув ва тайёр маҳсулот ишлаб чиқарадиган корхоналарни модернизация қилиш;

– янги техника ва технологиялардан фойдаланган ҳолда, пахта толасини қайта ишлайдиган, юқори сифатли ва таннархи паст тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқарадиган (йигирилган ип, пайпоқ буюмлари, ёстик ва кўрпа жилдлари, момик кўрпа, ёстик, трикотаж полотно ва ундан тайёрланган буюмлар) тўқимачилик комплексини ташкил қилиш (Беруний ва Элликқалъа туманлари);

– жундан маҳсулотлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш (жун кўрпа, кийимлар, гилам маҳсулотлари ва бошқалар) (Элликқалъа тумани);

2.3.1.2-харита

Қишлоқ хўжалиги хонашўсидан самарали фойдаланиш асосида ишлаб чиқаришларни жойлаштириш схемаси

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш учун истиқболли имкониятлар озик-овқат товарлари ишлаб чиқаришни ривожлантириш билан боғлиқ ва бу аҳоли зич жойлашган худудлар учун ниҳоятда долзарбдир. Аҳолининг асосий қисми айнан қишлоқ жойларда яшаши эътиборга олиниб, унинг шу ерда ишлаб чиқарилган, сифатли ва арзон товарларга бўлган талабини қондиришга қаратилган озик-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқаришни ўзлаштириш муҳим аҳамият касб этмокда.

Қорақалпоғистон Республикаси йодланган туз, мева-сабзавот ва гўшт-сут маҳсулотлари ишлаб чиқариш бўйича ҳозирча фойдаланилмаётган катта салоҳиятга эга. Қишлоқ хўжалиги ресурслари, меҳнат салоҳиятидан самарали фойдаланиш мақсадида ички ҳамда ташқи бозорга мўлжалланган қатор ишлаб чиқаришларни ташкил қилиш таклиф этилмокда:

– Қўнғирот сода заводи билан ҳамкорликда мавжуд минерал туз конлари базасида йодланган ош тузи ишлаб чиқаришни ташкил қилиш (Қўнғирот ва Чимбой туманлари);

– фаолият кўрсатаётган корхоналарда ёғ ишлаб чиқариш қувватларини кенгайтириш (Беруний, Хўжайли ва Чимбой туманлари);

– гўшт маҳсулотлари, консервалар, ярим тайёр маҳсулотлар, болалар учун қурук аралашмалар, қурук ва қуюқ сут, маргарин, творог, пишлок ва бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқарадиган гўшт-сут комплексини барпо этиш (Хўжайли, Тўрткўл ва Элликқалъа туманлари);

– мева-сабзавот консервалари, томат пастаси ва бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқариш корхоналарини ташкил этиш (Нукус ва Чимбой туманлари).

Қишлоқ хўжалиги хомашёсини чуқур қайта ишлашга оид лойиҳаларни муваффақиятли амалга ошириш учун қуйидаги вазифаларни ҳал этиш лозим:

1. Ишлаб чиқариш жараёнига турли функционал хусусиятларга эга (терапевтик, оғрик қолдирувчи, аллергияга қарши, ўтга чидамли, биоактив ва бошқа), қулай ва эътиборни тортадиган товарлар ишлаб чиқариш бўйича истиқболли технологияларни жорий этиш.

2. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлашни кенгайтириш учун аҳолидан хомашё йиғиб олиш имконини берадиган харид марказларини ташкил қилиш, мева-сабзавотларни сақлаш учун қулай шароитларни шакллантириш (омборхона ва музлатиш камералари).

3. Янги авлод маҳсулотлар, жумладан, минерал ва нутриентлар билан бойитилган, белгиланган мақсадда ишлатиладиган, махсус даволаш ва профилактика маҳсулотларини ишлаб чиқариш учун янги технологиялар ва биотехнологияларни жорий қилиш ҳисобидан аҳолини соғлом озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш.

4. Жаҳон амалиётида фойдаланилаётган, сувни ишлаб чиқаришга қайтарадиган айланма сув таъминотининг мутлақо янги схемаларини ўзлаштириш ва жорий этиш ишлаб чиқариш харажатларини ҳамда маҳсулот таннархини камайтириш имконини беради.

5. Кадрлар билан таъминлаш тизимини шакллантириш, бошқарув тизимини такомиллаштириш ҳамда маҳсулотларни стандартлаштиришни жорий қилиш.

6. Маҳаллий ишлаб чиқарувчилар, хорижий фирмалар ва тадбиркорларга инвестиция имкониятлари ҳамда аниқ шерикларни топишда ёрдам бериш.

2.3.1.2. Бир-бири билан узвий боғланган ва ёрдамчи тармоқларни ривожлантириш

Маҳаллий хомашёдан самарали фойдаланиш асосида ривожланиш бўйича таянч нукталарни шакллантириш истикболда аралаш ва кўшимча тармоқларни ривожлантиришга туртки беради. Уларни ривожлантириш эса минтақа учун янги, ноанъанавий сифатли маҳсулот турларини яратиш, ички бозорнинг янги харидоргир материалларга бўлган эҳтиёжини таъминлаш ва шу тариқа маҳаллий ишлаб чиқаришни диверсификацияланиш даражасини оширишга кўмаклашади.

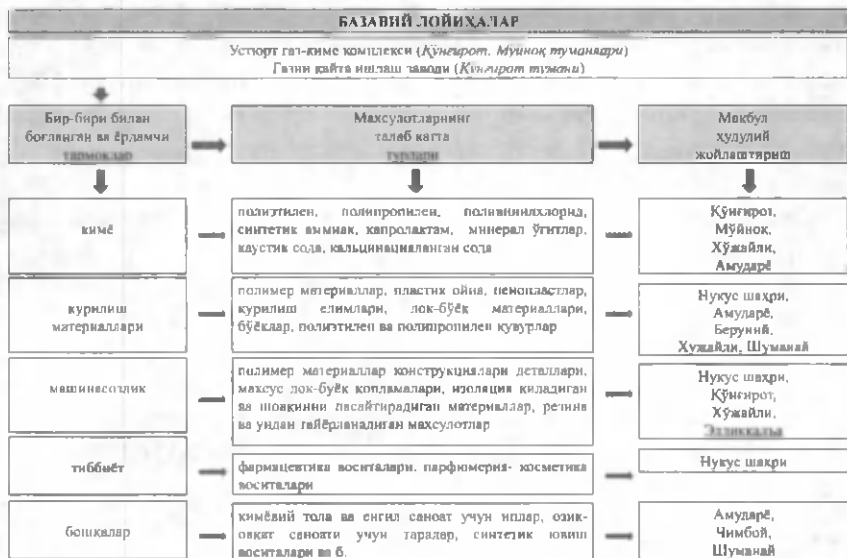
Масалан, ривожланаётган ёқилғи-энергетика комплекси базида мамлакатимизнинг ички ва бошқа ҳудудларида ҳамда хорижда талаб мавжуд бўлган кенг турдаги маҳсулотлар ишлаб чиқариш мақсадга мувофиқдир (2.3.1.2-чизма). Барча саноат тармоқлари, транспорт, кишлоқ хўжалиги, мудофаа ва ёқилғи-энергетика комплекси, шунингдек, хизмат кўрсатиш, савдо, илмфан, маданият ва таълим соҳалари чуқур қайта ишланган нефтьгаз хомашёсидан тайёрланган маҳсулотлар истеъмолчилари ҳисобланади.

Кимё ва қурилиш материаллари саноатини ривожлантириш минерал ўғит, синтетик аммиак, пластик шиша, пенопласт, турли қурилиш елимлари, лак-бўёқ материаллари, бўёқлар, полиэтилен ва

полипропилен қувурлар каби маҳсулотлар турларини ўзлаштириш ҳамда ишлаб чиқариш билан боғлиқдир.

2.3.1.2-чизма

Ёқилғи-энергетика комплексининг бир-бири билан узвий боғлиқ ва ёрдамчи ишлаб чиқаришларини жойлаштириш схемаси

Бундан ташқари, Ўзбекистонда машинасозликнинг ривожланиб бораётгани туфайли (Андижон, Самарқанд ва Хоразм вилоятлари) конструкцион полимер материаллар, махсус лак-буёқ қопламалари, изоляцияловчи, шовкин қайтарувчи ва бошқа материаллардан тайёрланган деталларга талаб ортиб бормоқда.

Автомобиллар учун махсус шиналар ишлаб чиқаришни ўзлаштириш, енгил саноатни кенг ривожлантириш кимёвий тола ва ип ишлаб чиқаришни кўпайтиришни тақозо этади.

Қишлоқ хўжалигининг ривожланаётгани, тупроқ унумдорлигини ошириш ва ҳосилни қишлоқ хўжалиги зарарқунандаларидан ҳимоя қилиш борасидаги талаблар ҳам ортиб бораётгани турли хил минерал ўғитлар (хлорли калий, карбамид, аммиак селитра) ишлаб чиқаришни кўпайтиришни талаб қилмоқда.

Айни вақтда, кимё саноати маҳсулотлари – дори препаратлари,

парфюмерия-косметика воситалари, шунингдек, озиқ-овқат саноати учун кадоклаш материаллари ва турли сиғимдаги идишлар тиббиёт ҳамда кундалик ҳаётда ҳам қўлланилмоқда.

«Астера текстиль» (Беруний тумани), «Tortkol Asaka Tekstil» (Тўрткўл тумани), «Global national textile» (Элликқалъа тумани) масъулияти чекланган жамиятларида ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва кенгайтириш асосида тўқимачилик комплекси негизида бир-бири билан узвий боғлиқ ҳамда турдош ишлаб чиқаришларни ривожлантириш истикболда ягона ишлаб чиқариш-технологик занжир билан бирлаштирилган барча турдаги товарлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш, хомашё харид қилиш ҳамда тайёр маҳсулотларни сотиш, инновацияларни жорий қилиш имконини беради.

Кичик корхоналар, йирик бизнес цехлари, уй хўжаликлари бир-бири билан узвий боғлиқ тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи асосий корхоналар ҳисобланади (2.3.1.3-чизма).

2.3.1.3-чизма

Энгил саноатнинг бир-бири билан узвий боғлиқ ва турдош ишлаб чиқаришларини жойлаштириш схемаси

БАЗАВИЙ ГАРМОҚЛАР

“Астера текстиль”, “Tortkol Asaka Tekstil” ва “Global national textile” масъулияти чекланган жамиятларида *Беруний, Тўрткўл, Элликқалъа туманлари*) ишлаб чиқариш қувватларини кенгайтириш негизда тўқимачилик мажмуини яратиш

Ип ва мудиналар билан боғланган ва турдош ишлаб чиқаришлар

Ип ва мудиналар (*Амударе, Қўнғирот, Элликқалъа туманлари*);
 Ип-газламалар (*Амударе, Беруний, Элликқалъа туманлари*);
 Текстильчилик буюмлари (*барча туманларда*);
 Трикотаж газлама ва ундай маҳсулотлар (*Амударе, Нукус туманлари*);
 Махсус кийимлар (*Қўнғирот, Хўжайли туманлари*);
 Пайпоқлар (*Тўрткўл, Хўжайли туманлари*);
 Бош кийим ва рўмоллар (*Мўйноқ, Тахтақўпир туманлари*);
 Пойабзья (*Чимбой тумани*);
 Терини дастлабки қайта ишлаш (*Беруний, Қўнғирот, Тўрткўл, Тахтақўпир, Қораўзақ, Элликқалъа туманлари*);
 Чармин қайта ишлаш (*Нукус шаҳри, Мўйноқ тумани*);
 Чарм-галантерия буюмлари (*Нукус шаҳри, Хўжайли, Элликқалъа туманлари*);
 Жунни қайта ишлаш ва намат тайёрлаш (*Қораўзақ, Қўнғирот, Тўрткўл, Тахтақўпир, Элликқалъа туманлари*);
 Жун маҳсулотлари (*Қўнғирот, Тахтақўпир туманлари*);
 Тиббиёт бинилари, нахта (*Нукус шаҳри*);
 Турли фурнитур ва аксессуарлар (*Амударе, Мўйноқ туманлари*);
 Ногазлама материаллар (*Хўжайли, Қўнғирот, Мўйноқ туманлари*) ва б.

Бир-бири билан узвий боғлиқ ва ёрдамчи ишлаб чиқаришларни жойлаштириш қуйидаги қатор вазибаларни ҳал этишни талаб қилади:

1. Тармоқларни хомашёни қайта ишлаш ва ташқи бозор талабларига жавоб берадиган тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришгача бўлган қўшилган қиймат занжири бўйича ривожлантириш имкониятларини ўрганиш янги турдаги товарлар яратиш ҳамда ишлаб чиқаришни диверсификация қилиш имконини беради.

2. Маҳсулот рақобатбардошлигини ошириш мақсадида брендли маҳсулот яратишни рағбатлантириш, товарларни нафақат ички, балки ташқи бозорда ҳам сотиш, кўرғазмалар, ярмарка ва бошқа тадбирларни ўтказишда фаол қатнашиш зарур.

3. Товар ишлаб чиқаришда янги авлод технологияларини жорий қилиш: юқори сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқариш бўйича мамлакатимизда ишлаб чиқилган юқори самарали технологияларни қўллашни кенгайтиришга доир ишларни амалга ошириш.

4. Корхоналарда талаб юқори бўлган мутахассислар ва юқори малакали кадрлар (маркетолог, менежер ва бошқалар) мавжудлигини қиёсий баҳолаш, зарур ҳолларда уларни маҳаллий коллежларда тайёрлаш.

5. Автомобиль йўллари ва темирйўллардан фойдаланиш имконини берадиган ишлаб чиқариш инфратузилмасини шакллантириш, ташишлар ҳажмини кўпайтириш, қурилиш материалларини етказиб бериш, ортиш ва сақлаш схемаларини оптималлаштириш мақсадида махсус терминалларни яратиш масаласини ҳал этиш.

6. Маҳаллий ташаббусга асосланган инвестиция лойиҳалари, бўлажак инвесторларнинг маълумотлар базасини яратиш, лойиҳаларни техник-иқтисодий асослаш бўйича изчил ишларни амалга ошириш, уларни узоқ муддатли истиқболда минтақани ҳудудий ва комплекс ривожлантириш омиллари билан боғлаш.

7. Маҳаллий ва ҳудудлараро бозорни истеъмол товарлари билан бойитиш учун мавжуд хомашёдан оқилона фойдаланиш асосида маҳаллий қайта ишлаш саноати салоҳиятини ошириш (йирик корхоналар, кичик бизнес ва касаначиликни жалб қилган ҳолда);

8. Юқори малакали мутахассисларни ишлаб чиқаришни ташкил қилиш жараёнига жалб этиш учун уларнинг маълумотлар базасини яратиш, маҳаллий юқори малакали мутахассисларни бошқа мамлакатлар ва минтақалардан қайтариш учун иқтисодий воситаларни қўллаш.

Қишлоқ туманларида марказлаштирилган сув, газ ва энергия таъминотини шакллантирган ҳолда, фаолият кўрсатмаётган саноат майдонлари ҳамда бўш турган тайёрлов ташкилотларидан фойда-

ланиш асосида кичик тадбиркорлик ва маҳаллий ишлаб чиқаришни ривожлантириш учун кичик саноат ҳудудлари ва техник-жорий қилиш паркларини ташкил этишни рағбатлантириш ҳамда уларнинг фаолиятини қўллаб-қувватлаш зарур.

2.3.1.3. Ҳудудлараро лойиҳаларни амалга ошириш

Ҳудудлараро лойиҳаларни амалга ошириш маҳаллий ресурслардан фойдаланган ҳолда, индустриал ривожланишни рағбатлантиришга доир тадбирларни биргаликда бажаришга йўналтирилади. Мазкур лойиҳалар кам ривожланган ҳудудларнинг саноат ишлаб чиқаришини фаоллаштириш учун яхши ривожланган туманлар салоҳиятидан фойдаланишни кўзда тутлади.

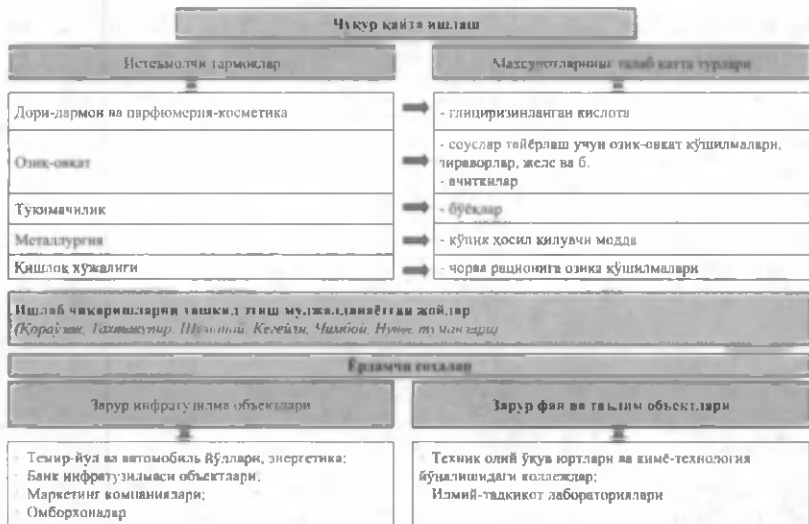
Масалан, чет элда талаб юкори бўлган қизилмия томирини чуқур қайта ишлашни ташкил қилиш шундай йўналишлардан биридир. Ушбу ишлаб чиқаришни таянч нуқталари ривожланган туманлар – қизилмия томирига бирламчи ишлов бериш корхоналари мавжуд бўлган ва уларни модернизация қилиш режалаштирилаётган Қораўзак, Тахтақўпир ва Шуманай туманларида жойлаштириш мақсадга мувофикдир.

Саноатнинг барча тармоқлари, шу жумладан фармацевтика, парфюмерия-косметика, кандолатчилик, спиртли ичимликлар, тўқимачилик, рангли металлургия, шунингдек, қишлоқ хўжалиги тармоқлари чуқур қайта ишланган қизилмия томиридан тайёрланган маҳсулотлар истеъмолчилари ҳисобланади (2.3.1.4-чизма).

Таркибида қимматбаҳо моддалар бўлган ва қайта ишланган қизилмия томири маҳсулотлари турли дори воситалари, косметика ва парфюмерия буюмлари ишлаб чиқаришда кенг қўлланилади. Қизилмия томиридан озик-овқат саноатида нон ва нон маҳсулотлари, кандолатчилик маҳсулотлари, ичимликлар ишлаб чиқариш учун озик-овқат кўшимчалари сифатида фойдаланиш, енгил саноатда эса уни матоларни бўйашда қўллаш мумкин.

Бундан ташқари, қизилмия поясидан арқонлар, дағал ип, мебель учун тўшама материал, шчётка олиш учун тола тайёрлашда фойдаланиш мумкин. Тўқимачилик соҳаси ривожланаётган ва қизилмияни қайта ишлаш кўзда тутилаётган туманларнинг географик жиҳатдан бири-бирига яқинлиги эътиборга олинishi зарур. Бу хомашёни етказиб бериш учун транспорт харажатлари ва вақт сарфини камайтириш имконини беради.

Қизилмия томирини саноат йўли билан қайта ишлаш бўйича ишлаб чиқаришларни жойлаштириш схемаси

Худудлараро ривожланишни таъминлашда Қўнғирот, Хўжайли туманлари ва Тахиатош шаҳри салоҳиятидан фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. Мазкур худудлар ресурсларидан фойдаланиш асосида аккумулятор ишлаб чиқаришни ривожлантириш шундай йўналишлардан бири бўлиши мумкин. Масалан, Хўжайли туманида аккумулятор ишлаб чиқарадиган корхона жойлашган бўлиб, яқин келажакда мазкур корхона фаолиятини кенгайтириш мўлжалланмоқда. Шунингдек, 2013 йил охиригача Тахиатош шаҳрида ҳам шундай корхона ташкил қилиш режалаштирилмоқда. Қўнғирот сода заводида, ўз навбатида, мазкур турдаги маҳсулот (каустик сода) ишлаб чиқариш учун зарур хомашёни тайёрлаш йўлга қўйилган. Шу тарика, Қўнғирот сода заводининг ишлаб чиқариш салоҳиятидан фойдаланиб, аккумулятор ишлаб чиқарадиган корхоналарнинг тадбиркорлик салоҳияти ҳамда тажрибасини жалб этган ҳолда, яқин атрофда жойлашган (Шуманай, Қанликўл ва Нукус туманлари) ва олис ҳамда суст ривожланган туманлар (Мўйнок) худудида тегишли ишлаб чиқаришларни йўлга қўйиш мумкин (2.3.1.5-чизма).

Бу борада Тахиатош шаҳрининг кадрлар салоҳиятидан фойда-

ланиш яхши самара беради. Мисол учун, бу ерда таълим инфра-тузилмаси яхши ривожлангани натижасида иқтисодиёт, энергетика ва политехника йўналишида ўрта махсус касб-ҳунар кадрлари тайёрланмоқда. Бу кадрларни чекка, суғрив ривожланган туманлардаги ишлаб чиқаришларга жалб қилиш учун тегишли шарт-шароитлар яратиш, масалан, уларга ишга жойлашишда бирон-бир имтиёз бериш зарур.

2.3.1.5-чизма

Мавжуд салоҳиятдан фойдаланган ҳолда аккумулятор ишлаб чиқаришни ривожлантириш

Қўнғирот ва Хўжайли туманлари ҳудудида транспорт ҳамда энергетика инфратузилмасининг мавжудлиги ташишларни кам маблағ сарфлаган ҳолда амалга ошириш имконини беради. Бирок, бу фақат яқин атрофда жойлашган Шуманай, Қанликўл, Нукус туманлари учун фойдалидир. Мўйноқ сингари шароити мураккаб туманни тараккий эттириш учун зарур инфратузилмани жадал ривожлантириш мақсадга мувофиқ.

Таклиф этилаётган корхоналар маҳсулотлари ҳам саноат корхоналари (Хоразм вилоятида автомобилсозлик ривожланаётганини эътиборга олган ҳолда), ҳам аҳоли томонидан харидоргир бўлади.

Қўнғирот сода заводи, шунингдек, Хўжайли туманининг ишлаб чиқариш салоҳиятидан фойдаланиб, бу туманда ойна саноатини қайта тиклаш зарур. Масалан, туман ҳудудида йирик ойна ишлаб чиқариш заводи мавжуд бўлиб, унинг фаолияти маълум сабаблар туфайли тўхтатилган. Яна шуни таъкидлаш жоизки, Оролбўйининг ғарбий ҳудудларида (Мўйноқ ва Қўнғирот туманлари) таркибида ойна ишлаб чиқаришда хомашё сифатида фойдаланиладиган крем-

ний бўлган кварц куми захираси бор. Қорақалпоғистонда ойна саноатини қайта тиклашга доир лойиҳани амалга оширишда бу имкониятни ҳам инobatга олиши зарур. Бирок, бу кенг кўламли геология-қидирув ишлари ўтказишни талаб қилади.

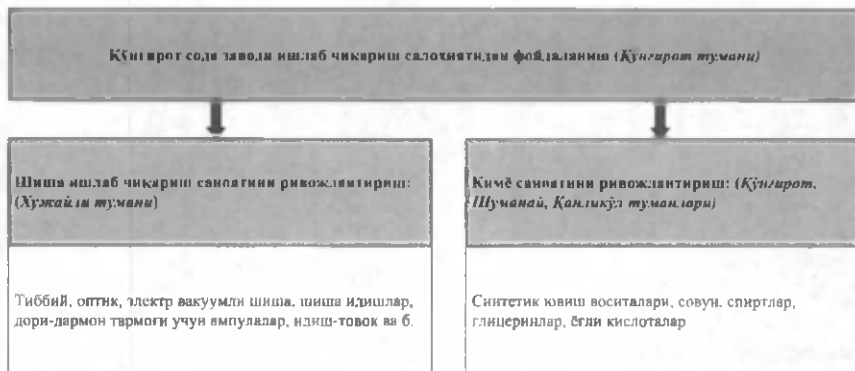
Юқорида кайд этилган барча муаммоларни ҳал этиш орқали мазкур корхонада Қўнғирот сода заводи хомашёсидан фойдаланган ҳолда, ойна ва ойна буюмлари ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш мумкин. Корхонада зарур ускуналарнинг борлиги ва унинг инфра-тузилма объектлари билан таъминлангани катта имкониятдир. Келажакда ушбу завод маҳсулотларини (ойна буюмлари) диверсификация қилиш мумкин. Маҳсулотга иқтисодиётнинг авомобилсозлик, фармацевтика, озик-овқат, қурилиш ва бошқа тармоқларида талаб катта бўлади.

Қўнғирот сода заводида тайёрланаётган маҳсулотдан фойдаланиб, кимё тармоғида ҳам турли маҳсулотлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш мақсадга мувофиқдир.

Кимё ва ойна саноати корхоналарини жойлаштириш схемаси 2.3.1.6-чизмада келтирилган.

2.3.1.6-чизма

Қўнғирот сода заводи салоҳиятидан фойдаланган ҳолда бир-бирига яқин ҳудудлар ишлаб чиқариш тармоқларини ривожлантириш

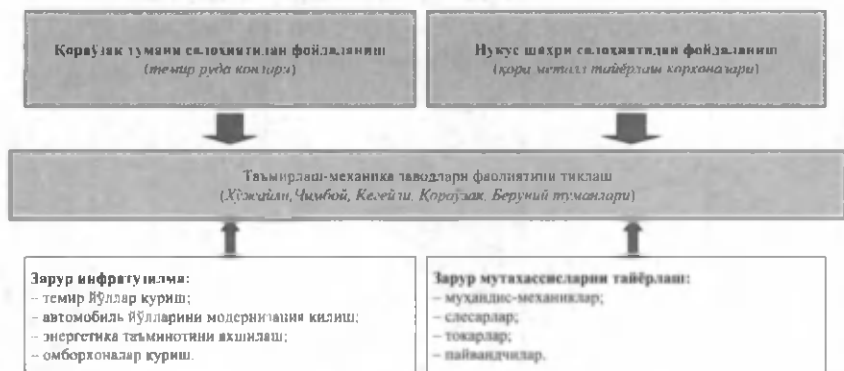

Ишламаётган таъмирлаш-механика заводлари фаолиятини қайта тиклаш ҳам ҳудудлараро ҳамкорликнинг яна бир йўналиши

бўлиши мумкин. Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудида шундай заводлар мавжуд бўлиб, уларнинг фаолияти хомашё (металл) етишмаслиги сабабли тўхтаб қолган. Шу боис мазкур таъмирлаш-механика заводлари фаолиятини ҳудудлараро кооперация алоқалари орқали ҳам қайта тиклаш зарур. Бунда Қораўзак тумани (темир-руда кони мавжуд) ва Нукус шаҳри (қора металл тайёрлаш бўйича «КК икки карамет» шўъба корхонаси) салоҳиятидан фойдаланиш лозим. Бунинг учун эса темир-руда конига ишлов бериш ва Нукус қора металл тайёрлаш заводининг ишлаб чиқариш қувватларини ошириш чора-тадбирларини кўриш зарур. Шунингдек, таъмирлаш-механика заводларининг дастгоҳлар паркани қайта тиклаш ва янгिलाш керак. Ҳудудий жойлашув хусусиятларини инобатга олган ҳолда, таъмирлаш-механика заводларининг металл буюмлар ишлаб чиқариш фаолиятини Хўжайли, Чимбой, Кегайли, Қораўзак ва Беруний каби туманлар ҳудудида йўлга қўйиш мақсадга мувофиқ (2.3.1.7-чизма).

2.3.1.7-чизма

Кўшни ҳудудлар салоҳиятидан фойдаланиш асосида таъмирлаш-механика заводларини жойлаштириш схемаси

Таъмирлаш-механика заводлари маҳсулотларига турли саноат ва қишлоқ хўжалиги тармоқларида талаб мавжуд.

Уларнинг самарали фаолият юритишини таъминлаш учун эса тегишли инфратузилмани яратиш зарур. Хомашё етказиб берилиши тақлиф этилаётган Қораўзак тумани оқимлиги ва транспорт инфратузилмаси нуқта назаридан ривожланмагани инобатга олиниб,

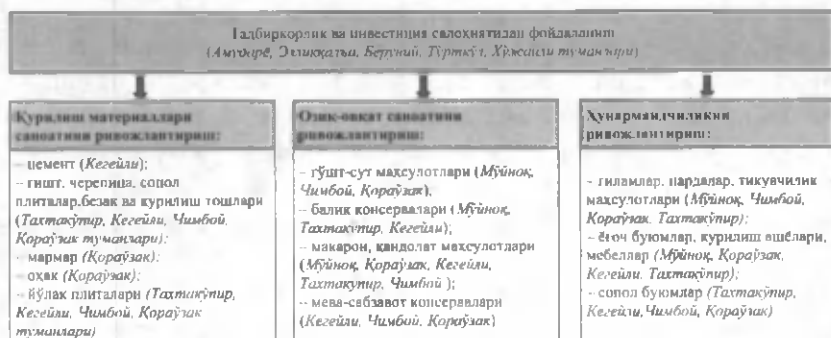
бошқа туманлар билан темир ва автомобиль йўли алоқасини ривожлантириш ўта долзарб масала ҳисобланади.

Таъмирлаш-механика заводлари фаолиятининг қайта тикланиши билан юқори малакали муҳандис-техник мутахассисларга талаб пайдо бўлади. Шу муносабат билан тегишли мутахассисларни тайёрлаш масаласини ҳал этиш зарур.

Етарли даражада ривожланмаган бошқа ҳудудларни ривожлантириш учун жанубий туманлар салоҳиятидан фойдаланиш ҳудудлараро ҳамкорликнинг яна бир йўналишига айланади. Бу йўналишда Мўйнок, Тахтақўпир, Қораўзак, Чимбой ва Кегейли туманларини саноат соҳасида ривожлантириш учун Амударё, Эллиққалъа, Беруний, Тўрткўл ва Хўжайли туманларида яшайдиган аҳолининг тадбиркорлик тажрибасидан фойдаланиш мумкин (2.3.1.8-чизма).

2.3.1.8-чизма

Тараққий этган туманлар салоҳиятидан сует ривожланган туманларни ривожлантиришда фойдаланиш йўналишлари

Жанубий туманларнинг тадбиркорлик жиҳатидан фаол аҳолиси мева-сабзавот, гўшт-сут, балиқ ва бошқа турдаги озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш тажрибасига эга. Шунингдек, жанубий ҳудудлар оҳак, ғишт, цемент, қоплама буюмлар (Амударё, Эллиққалъа, Беруний ва Тўрткўл туманлари), юқори технологиялар асосида йўлак плиткалари, сопол кошинлар (Хўжайли тумани) каби қурилиш материаллари ишлаб чиқариш салоҳиятига ҳам эга. Бу ерда маълум даражада ёғоч, жундан тайёрланган буюмлар, тикувчилик, сопол буюмлар ишлаб

чиқариш бўйича хунармандчилик ҳам ривож топган. Бошқа ҳудудларга караганда, ушбу ҳудудлар аҳолиси катта молиявий имкониятларга эга бўлиб, уларнинг инвестиция салоҳиятидан ортда қолаётган туманларни ривожлантириш учун фойдаланиш мумкин (2.3.1.8-қизма).

Минтақада ривожланишга эришиш учун минтақа ҳудудлари ўр-тасида ҳўжалик алоқаларини мустаҳкамлаш, ҳудудларни газ, электр энергияси ва сув билан узлуксиз таъминлашга эришиш муҳим ҳамда кечиктириб бўлмайдиган тадбирлар ҳисобланади. Айниқса, Тахтакўпир, Қораўзак, Шуманай, Мўйноқ ва бошқа олис, шароити оғир туманларда транспорт ва темирўл инфратузилмасини жадал ривожлантириш ҳамда модернизация қилиш масаласини ишлаб чиқиш ниҳоятда муҳимдир. Транспорт инфратузилмасининг ривожланмагани мазкур ҳудудларнинг тараккиётдан ортда қолишида асосий сабаб бўлаётир. Бундай ҳолат минтақа ҳудудининг каттали-ги ва аҳоли пунктларининг бир-биридан олисда жойлашгани туфай-ли ҳам мураккаблашмоқда.

Аҳолининг тадбиркорлик соҳасидаги саводхонлигини ошириш бўйича Савдо-саноат палатасининг туман бўлимлари ишини янада фаоллаштириш, маҳаллий тадбиркорларнинг нафақат Ўзбекистон, балки бошқа давлатларда (Хитой ва бошқалар) ўтказилаётган инно-вация ярмаркаларида иштирокини ташкил қилиш орқали маҳаллий аҳолининг тадбиркорлик ташаббусларини кучайтириш лозим.

Кичик саноат корхоналарини ташкил қилиш учун бўш турган ва ишламаётган объектлардан самарали фойдаланиш, уларни “ноль” қийматда инвесторларга сармоя киритиш шарти билан бериш им-кониятларини кўриб чиқиш керак.

Туманларда банк инфратузилмасини жадал ривожлантириш, тад-биркорларнинг конвертациядан фойдаланиши ва кредитлар олиши билан боғлиқ муаммоларни ҳал этиш мақсадга мувофиқ.

Ривожланмаган туманлардан (Мўйноқ, Тахтакўпир, Қораўзак ва бошқалар) ривожланган ҳудудларга (Хўжайли, Нукус шаҳри ва бошқалар) кадрлар кетиб қолиши билан боғлиқ салбий тенденция-ни инобатга олган ҳолда, бунга барҳам бериш учун шарт-шароит-лар яратиш зарур.

Сустривожланган туманларда бизнесни ташкил қилиш мақсадида тадбиркорлар учун рағбатлар тизимини ташкил этиш ҳам муҳим ва-зифалардандир.

2.3.1.4. Худудий ривожлантиришда минтақалараро ҳамкорлик

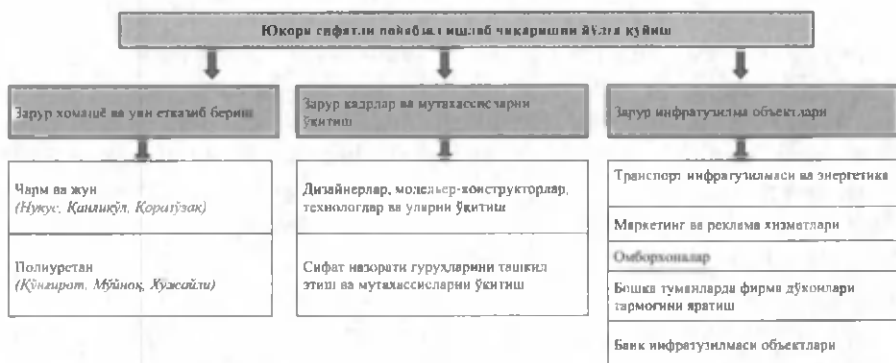
Суст ривожланган туманларни ҳудудлараро ҳамкорлик воситасида ривожлантиришни рағбатлантириш кўзда тутилмоқда. Шуманай, Қанликўл, Нукус, Қораўзак ва Тахтакўпир туманларини шундай ҳудудлар сирасига киритиш мумкин. Қорақалпоғистон Республикаси саноат ишлаб чиқариши умумий ҳажмида бу туманлар улуши икки фоиздан ошмайди.

Худудлараро ҳамкорликни Ўзбекистон Республикасининг ривожланган вилоятлари билан хўжалик алоқаларини ўрнатиш орқали меҳнат салоҳияти ва табиий-иктисодий ресурсларга эга маҳаллий аҳолининг тадбиркорлик фаоллигини кучайтириш мақсадида тажриба лойиҳаларини ҳаётга татбиқ этиш йўли билан амалга ошириш кўзда тутилмоқда. Келажакда бу шундай салоҳиятга эга бошқа яқин атрофдаги туманларда инновацияларни ривожлантириш ва жорий қилиш учун туртки бўлади.

Наманган вилоятида жойлашган «Дамбоғ пойабзал савдо» хусусий корхонаси билан ҳамкорликда Нукус туманида пойабзал ишлаб чиқаришни ташкил этиш ана шундай тажриба лойиҳаси сифатида таклиф этилмоқда. (2.3.1.9-чизма).

2.3.1.9-чизма

Пойабзал ишлаб чиқариш бўйича тажриба лойиҳасини амалга ошириш схемаси

Айни пайтда Қорақалпоғистон Республикасида аҳоли буюртмаси бўйича пойабзал тикилмоқда, холос. Бирок, ушбу турдаги маҳсулотни саноатлашган ҳолда ишлаб чиқариш йўлга қўйилмаган. Ваҳоланки минтақада, хусусан, Нукус туманида бунинг учун зарур хомашё захираси мавжуд (тери, кимё хомашёси).

Мазкур ҳудудлараро лойиҳани Нукус тумани ҳудудида «Дамбоғ пойабзал савдо» хусусий корхонасининг филиалини ташкил қилиш орқали амалга ошириш мумкин³⁰.

Масалан, Нукус туманига яқин ҳудудларда чорвачилик, демак, тери етиштириш яхши ривожланган бўлиб, хомашёни ушбу туманлардан етказиб бериш мақсадга мувофиқдир. Кимё ишлаб чиқаришининг ривожланиб бораётгани (Қўнғирот, Мўйнок, Хўжайли ва Амударё туманлари) пойабзал учун тагчарм ва бошқа деталлар ишлаб чиқаришда зарур бўлган полиуретан ва бошқа хомашёни кам маблағ сарфлаган ҳолда транспортда етказиб бериш имконини яратади.

Мазкур ишлаб чиқариш учун кадрлар тайёрлаш ишлари таклиф этилаётган вилоятдан келган тажрибали мутахассислар томонидан ўқитиш йўли билан амалга оширилади.

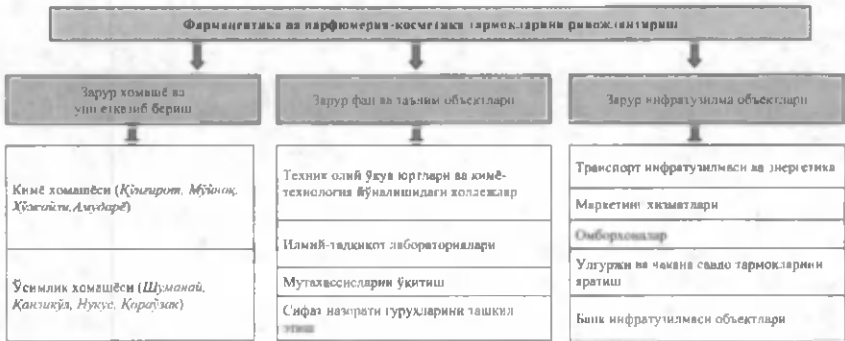
Шунингдек, ишлаб чиқариш учун зарур хомашёни етказиб бериш, тайёр маҳсулотни сотиш мақсадида яқин жойлашган Хўжайли туманининг ривожланган транспорт инфратузилмасидан фойдаланиш мумкин. Бундан ташқари, маркетинг ва реклама хизматлари тармоғини ривожлантириш, Нукус ва бошқа туманлар ҳудудида чакана савдо дўконлари тармоғини ташкил қилиш зарур.

Мазкур ҳудуд ва бошқа вилоятлар (Хоразм вилояти) субъектлари маҳсулот истеъмолчилари бўлади.

Фармацевтика ва парфюмерия-косметика саноатини ривожлантириш ҳам минтақа ҳудудларини саноатлаштириш учун истикболли йўналиш ҳисобланади. Ушбу ишлаб чиқаришлар Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудида умуман йўқлиги ҳисобга олиниб, бу йўналишларни ривожлантириш ишларини қуйидаги схемада акс эттирилган ҳудудлараро тажриба лойиҳасини амалга оширишдан бошлаш мақсадга мувофиқдир (2.3.1.10-чизма).

³⁰ Наманганда жойлашган «Дамбоғ пойабзали савдо» хусусий корхонаси ҳудуддаги энг йирик корхоналардан бири бўлиб, табиий материаллардан эркаклар пойабзали ишлаб чиқаришга ихтисослашган.

**Фармацевтика ва парфюмерия-косметика
тармоқларини ривожлантириш бўйича
тажриба лойиҳасини амалга ошириш схемаси**

Бундай лойиҳани Тошкент шаҳри ва вилоятидаги корхоналар билан ҳамкорликда ҳаётга татбиқ этиш мумкин (филиаллар ташкил қилиш ва инвестициялар жалб этиш шаклида). Негаки, ушбу туманларда фармацевтика саноати, инновациялар технологиялари ва бошқарув услубларидан фойдаланиш анча ривожланган.

Асосий таянч нуқталарни Нукус шаҳри, Қораўзак, Тахтақўпир, Шуманай, шунингдек, Кегейли, Чимбой ва Нукус туманлари ҳудудида жойлаштириш мақсадга мувофиқдир. Кимё саноатини янада жадал ривожлантириш асосида Қўнғирот, Мўйноқ, Хўжайли, Амударё туманларидан зарур хомашё етказиб бериш таъминланади. Яқин жойлашган туман ҳудудида қизилмия табиий равишда ўсадиган катта майдонлар ва уни қайта ишлаш имкониятининг мавжудлиги ундан фармацевтика ва парфюмерия учун муҳим ўсимлик хомашёсини ажратиш олиш имконини беради.

Ўқори малакали кадрларни тайёрлаш масаласи ҳам муҳим аҳамият касб этади. Бунинг учун, бир томондан, маҳаллий олий ўқув юртлари салоҳиятини жалб қилиш, иккинчи томондан эса, маҳаллий кадрларни бошқа ҳудудлардаги (Тошкент шаҳри ва вилояти) мутахассислар томонидан ўқитишдан фойдаланиш зарур.

Маҳаллий аҳоли, шунингдек, ижтимоий соҳа субъектлари – шифоналар, врачлик пунктлари, болалар боғчалари, мактаблар ва бошқалар фармацевтика саноати маҳсулотларининг асосий истеъмолчилари бўлади. Фармацевтика ва парфюмерия-косметика

маҳсулотларини мамлакатимизнинг бошқа ҳудудларига ҳам сотиш мўлжалланмоқда.

Бошқа соҳалардаги йўналиш ва лойиҳалар ҳам, хусусан, озик-овқат саноатига тегишли ҳудудлараро лойиҳа истиқболли ҳисобланади. Мисол учун, Самарқанд вилоятидаги корхоналар билан минерал сув ишлаб чиқаришга доир тажриба лойиҳасини ишлаб чиқиш шундай йўналишлардан биридир.

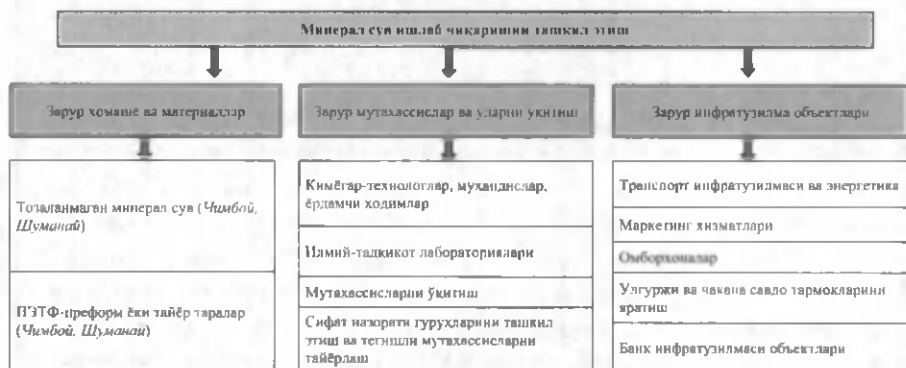
Масалан, Шуманай ва Чимбой туманларидаги мавжуд ерости минерал сув манбалари базасида ичимлик минерал сувини ишлаб чиқариш ва қуйишни йўлга қўйиш мумкин (2.3.1.11-чизма).

Минтақа аҳолисининг асосий қисми учун тоза ичимлик сувидан фойдаланиш имконияти чеклангани, унга бўлган талаб эса асосан бошқа ҳудудлардан олиб келиш эвазига қондирилётгани инobatта олинса, мазкур ишлаб чиқаришни ташкил қилиш ўта долзарб ҳамда муҳим масала экани равшан бўлади. Бу борада тегишли замонавий ускуналарни ўрнатиш, юқори малакали мутахассисларни тайёрлаш, маҳсулот сифатини назорат қилиш бўйича муайян нормаларни белгилаш ва уларга қатъий риоя этиш зарур.

Минтақада тоза ичимлик сувига бўлган кескин эҳтиёж эътиборга олинadиган бўлса, Чимбой, Шуманай, Қўнғирот, Мўйнок ва бошқа туманлар субъектлари маҳсулотнинг асосий истеъмолчилари бўлади.

2.3.1.11-чизма

Минерал сув ишлаб чиқариш бўйича тажриба лойиҳасини амалга ошириш схемаси

Худудлараро лойиҳаларни муваффақиятли амалга ошириш учун куйидаги вазифаларни ҳал этиш зарур:

- Қорақалпоғистон Республикаси ва мамлакатимизнинг бошқа вилоятлари ўртасида яқин кооперация алоқаларини ўрнатиш;
- энергетика, газ таъминоти, транспорт инфратузилмасини ривожлантириш, зарур ресурслар билан узлуксиз таъминлаш;
- мамлакатимизнинг бошқа худудларидан малакали мутахассислар билан тажриба алмашиш орқали мутахассисларни интенсив ўқитиш ва уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш;
- туманларда банк инфратузилмасини жадал ривожлантириш, тадбиркорларнинг конвертациядан фойдаланиш ҳамда кредит олиш имкониятларини янада кенгайтириш.

2.3.2. Қишлоқ хўжалиги соҳасини ривожлантириш

Таҳлиллар натижасида мавжуд имкониятлар ва минтақанинг ўзига хос устунликларини ҳисобга олиб, унда аграр соҳани ривожлантиришнинг узок муддатга мўлжалланган асосий йўналишлари, мақсад ҳамда вазифалари белгиланди. Натижада минтақанинг бугунги табиий-иқлим шароити, экологик, иқтисодий ва ижтимоий ҳолатидан келиб чиққан ҳолда, иқтисодий самараси паст бўлган суғориладиган ҳамда маълум сабабларга кўра бўш турган майдонлардан унумли фойдаланиш, экологик муҳитга мос ноанъанавий фаолият турларини ривожлантириш, ернинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш ҳисобига тупрок унумдорлигини ошириш, озик-овқат маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш ва инновацион технологиялардан самарали фойдаланиш масалалари соҳани ривожлантиришдаги асосий стратегик йўналишлар сифатида белгиланди.

2.3.2.1 Экилмаётган ва иқтисодий самараси паст бўлган суғориладиган майдонлардан унумли фойдаланиш

Минтақада озик-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кўпайтириш ҳамда аҳолининг моддий таъминотини яхшилашда сўнгги йилларда экилмай келинаётган қарийб 270 минг гектар суғориладиган майдонлардан самарали фойдаланиш ҳам муҳим стратегик аҳамият касб этади. Ушбу ерлардан омилкорлик билан фойдаланишни амалга ошириш учун куйидагилар таклиф этилади:

1. Аҳоли томонидан кишлок хўжалик маҳсулотлари етиштириш мулкчиликнинг бошқа шаклларига нисбатан самарали эканлигини эътиборга олиб, **экилмай келинаётган ерларнинг асосий қисмини оилавий пудрат шартномалари асосида уларга узок муддатга бириктириб бериш** имкониятлари мавжуд. Бунинг учун ҳар бир туманда захира ерлар харитасини тузиш ва аҳолига уларни оилавий пудрат шартномаси асосида бериш тартибларини ишлаб чикиб, танлов асосида ер майдонларини ажратиш мумкин бўлади. Бугунги кунда минтақада (Тахиатош шаҳрини ҳам ҳисобга олганда) 286,8 минг оила истикомад қилаётган бўлиб, ўтказилган сўровлар натижасига кўра, уларнинг 70 фоиздан ортиғи кишлок хўжалик маҳсулотлари етиштириш учун қўшимча ер майдонларига эҳтиёжи борлигини билдирган. Тахминий ҳисоб-китобларга қараганда, бу тадбирларни амалга ошириш эвазига аҳоли томонидан қўшимча 1,2 млн. тоннага яқин озиқ-овқат маҳсулотлари етиштириш, ишлаб чиқариш ҳажмининг эса қарийб олти баробар ўсишига эришиш мумкин.

2. Илғор **фермер хўжаликлари**га етиштириладиган маҳсулотлар турини (шолидан ташқари) ихтиёрий жойлаштириш шарти асосида **қўшимча ер майдонлари ажратиш** эвазига 50 минг гектардан ортик ерда деҳқончилик қилиш имкони мавжуд. Бунинг натижасида қўшимча 400 минг тоннадан ортик турли хил кишлок хўжалик маҳсулотлари етиштириш мумкин бўлади (2.3.2.1-жадвал).

3. “Қўнғирот сода заводи” унитар корхонаси, “Нукус вино заводи” очик акциядорлик жамияти, “КК дан онимлери” очик акциядорлик жамияти, “КК икки карамет” шўъба корхонаси, “Юлдуз” очик акциядорлик жамияти, “Амударё қурилиш материаллари” масъулияти чекланган жамияти, “Беруний толаси” очик акциядорлик жамияти, “Еггар” очик акциядорлик жамияти, “Халқабод момиғи” акциядорлик жамияти, “Устюртгаз” унитар шўъба корхонаси, “Тўрткўл ок олтин” очик акциядорлик жамияти, “Тўрткўл дон” масъулияти чекланган жамияти, “Tortkol Asaka Tekstil” масъулияти чекланган жамияти, “Тахиатош ТЭС”, “Тахиатош дон маҳсулотлари” очик акциядорлик жамиятлари, “Хўжайли толаси” акциядорлик жамияти, “Турон-Хўжайли”, “Чимбой май”, “Чимбой дон” ва “Эллиқалъа олтин толаси” очик акциядорлик жамиятлари каби минтақада фаолият кўрсатаётган **20 дан ортик йирик саноат корхоналарининг** ҳар

бирига ўзи жойлашган ёки талаб қилган туман ҳудудидан қўшимча 500 гектаргача ер майдони ажратиш 10 минг гектарга яқин ердан самарали фойдаланиш имкониятини беради.

2.3.2.1-жадвал

**Қорақалпоғистон Республикасида
экилмай келинаётган суғориладиган ерлардан самарали
фойдаланиш йўналишлари, минг га**

№	Туманлар номи	Фойдаланилмаётган экин майдонлари, жами	Шундан:			
			аҳолига	илгор фермер хўжалиқларига	йирик саноат корхоналарига	бошқа вилоятлардан жалб қилинадиган аҳолига
	ҚҚР бўйича жами	269,6	61,1	52,0	9,8	146,6
	шу жумладан, туманлар:					
1.	Мўйноқ	19,0	1,4	0,2	2,0	15,4
2.	Шуманай	18,1	2,1	2,0	1,0	13,1
3.	Нукус	15,3	3,6	6,5	1,5	3,8
4.	Тўрткўл	7,9	4,4	3,5		
5.	Беруний	10,8	7,1	3,7		
6.	Хўжайли (Тахياتош ш.)	11,8	9,9	1,9		
7.	Элликкальа	10,6	6,6	4,0		
8.	Тахтакўпир	23,5	2,2	0,5	1,0	19,9
9.	Қанликўл	22,0	2,0	4,2	1,0	14,7
10.	Қораўзак	22,5	2,2	4,3	1,0	15,0
11.	Амударё	7,6	4,1	3,5		
12.	Қўнғирот	26,3	6,5	4,5	1,0	14,3
13.	Чимбой	36,1	4,9	7,4	0,5	23,3
14.	Кегейли	38,0	4,3	5,8	0,8	27,1

4. Мамлакатимиз вилоятларининг деҳқончилик ривожланган туманлари билан минтақа туманлари ўртасида ўзаро ҳамкорликни йўлга қўйиб, унга кўра тажрибали деҳқонларни имтиёзли шартлар асосида минтақага жалб қилиш мумкин. Ҳар бир туманга **бошқа вилоятлардан тажрибали деҳқонларнинг жалб қилиниши** захира ерлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш билан бирга, маҳаллий аҳолининг деҳқончиликка бўлган муносабатини кескин ўзгартиришда муҳим аҳамият касб этади.

Ҳисоб-китобларга кўра, суғориладиган ер майдонларидан тўлик фойдаланиш амалдаги озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмининг 4,5 баробардан ортиқроққа ўсишини таъминлаш билан бирга соҳадаги расмий бандлар сонининг кўпайишига ҳамда маҳаллий бюджетга қўшимча ер солиғи тушумини таъминлаш имконини яратади. Ушбу ер майдонларининг жозибадорлигини ошириш мақсадида экин турларини талаб ва таклифдан келиб чиккан ҳолда эркин жойлаштириш (шолидан ташқари) ҳуқуқини ҳамда етиштирилган қишлоқ хўжалик маҳсулотлари экспортига ҳеч қандай чекловлар жорий этилмаслигини кафолатлаш лозим бўлади.

Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни ривожлантиришда **ҳосилдорлиги паст бўлган экин турлари** ўрнига бошқаларини жойлаштириш, суғориладиган экин майдонларидан самарали фойдаланиш, айрим туманлар ихтисослигини қайта кўриб чиқиш, илғор технология ва услубларни қўллаган ҳолда ҳосилдорликни ошириш ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Иқтисодий таҳлиллар айрим туманларда пахта ва ғалла етиштириш сарф-харажатлари ошиб, ҳосилдорлиги эса пасайиб бораётганлигини кўрсатмоқда. Натижада уларни етиштириш иқтисодий жиҳатдан самарасиз бўлиб, фермер хўжаликларининг кредиторлик қарзлари ўсиб бормоқда. Шу сабабли пахта ва ғалла экин майдонларини оптималлаштириш, иқтисодий самарасиз бўлган майдонларни босқичма-босқич қискартириш орқали уларнинг ихтисослашувини ўзгартириш лозим бўлади. Пахтачилик йўналиши бўйича Тўрткўл, Шуманай, Кегейли, Беруний, Хўжайли ва Эллиққалъа туманларини, ғаллачилик йўналиши бўйича эса Мўйноқ, Тўрткўл ва Тахтақўпир туманларини иқтисодий самараси паст бўлган ҳудудлар сирасига киритиш мумкин.

Таҳлил натижалари ҳозирги вақтда бундай майдонлар минтақа бўйича 7,2 минг гектарни ташкил этишини кўрсатмоқда. Маҳаллий мутахассисларнинг таклифлари ва жойлардаги мавжуд ижтимоий-иқтисодий вазиятни эътиборга олган ҳолда, ушбу майдонларнинг 4,8 минг гектарида озик-овқат маҳсулотлари ҳамда 2,4 минг гектарида ем-хашак етиштириш тавсия этилади (2.3.2.1-илова).

2.3.2.2 Экологик муҳитга мос ноанъанавий фаолият турларини ривожлантириш

Минтаканинг табиий шарт-шароитини эътиборга олган ҳолда, бир қатор **ноанъанавий экин турларини** ривожлантириш катта иқтисодий самара бериши мумкин. Орол бўйи туманларида суғориладиган 6 минг гектар бўз ерлар ва 89,8 минг гектар ўрмонзорлар мавжудлигини эътиборга оладиган бўлсак, ушбу туманларнинг ҳар бирида ҳар йили ўртача 100 гектардан **жийдазорлар** ташкил этиш самарали ҳисобланади. Чунки жийда дарахти илди-зида азот элементини тўпловчи туганак бактериялар (актиномицет) мавжуд бўлганлиги сабабли тупрокни озукабоп минераллар билан таъминлашга ёрдам беради. Шу боисдан бу дарахтни халқ орасида “тупроқ мелиоратори” ҳам дейилади. Бундан ташқари, мевасидан озик-овқат саноатида фойдаланиш мумкин бўлса, дарахтидан тўқимачилик саноати учун сифатли елим олиш, елим асосида фармацевтика соҳасида махсус эмулсияли дорилар тайёрлаш, пўстлоғи ва баргларида терини ошлашда фойдаланиш мумкин. Унинг гуллари асалариларга, барглари эса чорва учун тўйимли озуқа ҳисобланади.

Картошка етиштиришнинг самарадорлик даражаси пастиги ва бу табиий имкониятлар чекланганлиги билан боғлиқлиги қайд этилган эди. Унинг аҳоли томонидан етиштирилишини кўллаб-қувватлаган ҳолда, фермер хўжаликлари томонидан эса картошкадошлар оиласига кирувчи **топинамбур** етиштиришни ўзлаштириш муҳим аҳамиятга эга. Мевасининг ҳосилдорлиги минтақада етиштирилаётган картошканикидан 10 баробар (500-1200 ц/га) ва пояси эса (тўйимли озуқа ҳисобланиб) маккажўҳори ҳосилдорлигидан 6 баробар (350-700 ц/га) юқоридир. Топинамбур меваси 20 хилдан ортиқ кислота, оксил ва углеводларга эга озуқа бўлиши билан бирга спирт саноати учун муҳим хомашё

хам ҳисобланади. Топинамбурдан гектарига 7-8 тоннадан сахароза олиш мумкин.³¹

Ундан спирт чикиши 8 фоизни ташкил этиб, буғдойга нисбатан 4 баробар кам. Аммо ҳосилдорлиги (400-1000 центнер) юкорилиги сабабли 1 гектарда етиштирилган топинамбурдан 500 литрга яқин спирт ишлаб чиқариш имкони бўлса, худди шунча майдонда етиштирилаётган ғалладан Ўзбекистон Республикасида (47,3 ц/га) 150 литрдан ортиқ ва минтақада (24,9 ц/га) 80 литрга яқин спирт ишлаб чиқарилади.

Топинамбур пояси чорва учун тўйимли озуқа, биогаз олиш учун (1 тонна поядан 500 м³ биогаз олиш мумкин) ҳамда қоғоз саноати учун кимматбаҳо хомашё ҳисобланади. Вегетация даврида сув кўп (июль-август ойларида ҳар 2-3 ҳафтада суғориш) талаб қилиниши сабабли уни сув таъминоти яхши бўлган Тўрткўл, Беруний, Амударё, Қораўзак, Нукус ва Хўжайли туманларида етиштириш таклиф этилади.

Таҳлил қилинаётган даврда **дуккакли ўсимликлар** етиштириш 1,9 баробар кўпайиб, 732 тоннани ёки аҳоли жон бошига 430 граммни ташкил этмоқда. Улар сувни кам талаб қилиши, ер унумдорлигини ошириши, пояси чорва учун тўйимли озуқа, уруғи эса экспортбоп маҳсулот эканлигини эътиборга оладиган бўлсак, бу ўсимликларни етиштиришни кўпайтириш мақсадга мувофиқдир. Хусусан, нўхат азот тўпловчилик хусусиятига эга бўлиб, тупрокни азотга бойитади, дон экинларидан олдин экилганда, ерни бегона ўтлардан тозалашда яхши натижа беради. Ҳосилдорлиги ўртача лалми ерларда 8-10 центнерни, суғориладиган ерларда 30-32 центнерни ташкил этади. Шу сабабли минтақанинг барча туманларида дуккакли ўсимликларни етиштиришни ривожлантириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Бошқа ҳудудларда бўлгани каби Қорақалпоғистонда ҳам **мойли экинлар** етиштиришга бўлган қизиқиш ортиб бормоқда. Аммо ушбу экинларнинг ҳосилдорлиги (кунгабокар ва кунжутники 20 ц/га, масхарники эса 10 ц/га) паст бўлиб, уларнинг шўрга чидамли, серҳосил навларини яратиш селекционерлар

³¹ Пасько Н.М. Топинамбур – биотехнологический потенциал для пищевых, лечебных, технических, кормовых и экологических целей // Сб. науч. тр. "Инновационные технологии и продукты". – Новосибирск: Типограф. СО РАМН, НТФ "АРИС", 1999. – Вып. 3. – С. 9-16.

олдидаги муҳим вазифалардан биридир. Илгари мойли экинлар аҳоли томорқаларида етиштирилиб, кундалик эҳтиёж учун ишлатилган бўлса, сўнгги йилларда уларни фермер хўжаликлари томонидан ҳам етиштириш кўпайиб бормоқда. Минтақада етиштирилаётган олти минг тоннадан ортик мойли экинларнинг бир қисми маҳаллий саноат корхоналарига етказиб берилаётган бўлса, қолган қисмини кўшни вилоят тадбиркорларига хомашё сифатида сотиш билан чекланилмоқда. Пахта чигитидан фаркли равишда ноанъанавий мойли экинлар уруғини кичик цехларда қайта ишлашга рухсат этилган. Тажриба замонавий кичик мойжувозларни Қанликўл, Қўнғирот ва Чимбой туманларида ташкил этиш имконияти юқорилигини кўрсатмоқда. Қайта ишлашни ташкил этиш аҳолининг экологик тоза ўсимлик ёғи таъминотини яхшилаш билан бирга, зарур хомашё сифатида қандолатчилик, чорвачилик, паррандачилик ва балиқчилик каби йўналишларнинг ривожланишида муҳим омил бўлади.

Ток сувни кам талаб қилиши, илдизи ер тубига чуқур кирмаслиги сабабли шўрга чидамлидир. Шу хусусиятларига кўра уни шимолий ва Орол бўйи туманларига жойлаштириш фикри пайдо бўлиши мумкин. Аммо токнинг совуқка чидамли навларигина -20 даражагача совуқка бардош беради. Ушбу туманларда эса ҳаво ҳарорати -40 даражадан ҳам пасайиб кетиши натижасида ер сатҳи 1 метргача музлайди. Бу кўмилган ток новдаларини ҳам совуқ уриш хавфи юқорилигини кўрсатади. Минтақанинг табиий иқлим шароитини эътиборга олган ҳолда, узумнинг кишнисбатан илик келадиган Беруний, Нукус, Амударё, Хўжайли, Тўрткўл, Эллиққалъа ва Тахтакўпир туманлари фермер хўжаликлари томонидан етиштирилишини қўллаб-қувватлаш муҳим аҳамиятга эга.

2.3.2.3. Ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш ҳисобига тупроқ унумдорлигини ошириш

Таҳлиллар сизот сувлар сатҳининг кўтарилиши, ер балл бонитетининг яхшиланмаётгани ҳамда айрим маҳсулотлар ҳосилдорлиги пасайиб бораётганлигини кўрсатмоқда. Бу эса минтақада амалга оширилаётган мелиорация тадбирлари самарадорлигининг пастлигидан далолат беради. Вазиятнинг яхшиланишига эришиш мақсадида қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш таклиф этилади:

1. Магистрал зовурлар асосан реконструкцияга мухтожлиги, реконструкция қилинадиган объектлар қатъий талаблар асосида танлаб олиншини эътиборга олган ҳолда, маҳаллий ишчи гуруҳлари томонидан асосий эътибор ҳўжаликлараро зовурларни тозалашга қаратилмоқда. Натижада минтақада бажарилган умумий иш ҳажмининг атиги 4 фоизга яқини магистрал зовурлар ҳиссасига тўғри келмоқда, ҳолос. Ички ва магистрал зовурлар қувватлари ўртасидаги номутаносибликнинг мавжудлиги уларнинг иш самарасига салбий таъсир кўрсатмоқда. Шу сабабли таклиф тайёрлаш жараёнига ички ва магистрал зовурлар фаолиятини комплекс баҳолаш тизимини жорий этиш лозим бўлади.

2. Мелиорация объектларининг лойиҳа-смета ҳужжатларини ишлаб чиқиш, тендер ўтказиш, молиялаштириш, назорат ўрнатиш ва бажарилган ишларни қабул қилиб, объектни ўз балансига олиш Қорақалпоғистон Гидрогеология-мелиоратив экспедицияси томонидан амалга ошириб келинмоқда. Барча тадбирларнинг бир ташкилот томонидан амалга оширилиши табиий равишда айрим камчиликларга кўз юмиш ва белгиланган меъёрларга тўлиқ амал қилмаслик ҳолатларига сабаб бўлмоқда. Шу сабабли Қорақалпоғистон Гидрогеология-мелиоратив экспедицияси ваколатларини қайта кўриб чиқиш зарур.

3. Ҳозирги вақтда суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш жамғармаси томонидан ажратилган маблағлардан мақсадли фойдаланиш ҳамда лойиҳада кўрсатилган иш ҳажмининг бажарилиши назорат қилинмоқда, ҳолос. Заҳ сувларнинг чиқарилиши, сизот сувлар сатҳининг пасайиши, ер балл банитетининг ва ҳосилдорликнинг ўзгариши каби мелиорация ишлари самарадорлигини белгиловчи омилларни комплекс таҳлил қилишни жорий этиш лозим. У объектларнинг тўғри танланганлигини баҳоловчи кўрсаткич бўлиб, маҳаллий ишчи гуруҳлари масъулиятини оширишга ҳизмат қилади. Шу сабабли мутасадди вазирлик ва идоралар ходимларидан иборат ишчи гуруҳлари тузиб, улар томонидан мелиорация ишлари самарадорлигини баҳолаб бориш мақсадга мувофиқдир.

4. Ерлар қайта шўрланишининг олдини олиш мақсадида мелиорация ва ирригация тадбирларини ўзаро боғлиқ ҳолда амалга ошириш лозим.

Сув ресурсларидан оқилона фойдаланмаслик суғориладиган майдонлар ҳамда уларга яқин ерларда кўплаб экологик муаммолар, жумладан, шўрланиш ва ботқоқланиш, тупроқнинг емири-

лиши ҳамда сув ресурслари сифатининг ёмонлашишига сабаб бўлмоқда. Минтака шароитида сувдан оқилона фойдаланиш мелиоратив ҳолатни яхшилаш, экин майдонларини кенгайтириш, ишлаб чиқариш харажатларини қискартириш ҳамда минтақанинг сув таъминоти кафолатини мустаҳкамлашда муҳим омил ҳисобланади. **Сувни тежаш** борасида куйидаги чора-тадбирларни сифатли амалга ошириш муҳим аҳамият касб этади:

1. Ер ўзани каналларда сув исрофгарчилигини камайтириш мақсадида уларни бетонлаш ва ноанъанавий усуллардан фойдаланиш талаб этилади. Каналларнинг туби ва ёнларини полиэтилен пленка билан қоплашни ноанъанавий усуллардан бири сифатида таклиф этиш мумкин. Тажрибада мазкур усул сув сарфини 40 фоизгача камайтириш имконини берган³². Ҳисоб-китобларга кўра, Қорақалпоғистонда сув ресурсларининг табиий исрофгарчилиги йилига 3 млрд. метр кубдан ортикни ташкил этиб, уни 50 фоизга қискартириш иқтисод қилинадиган сув ҳисобига кўшимча 100 минг гектардан ортиқроқ ерни суғориш имкониятини яратади.

2. Далалар атрофини ҳимояловчи экинлар билан ўраб, ерларнинг намлигини сақлаш. Бу борада тут шўрга чидамлилиги билан минтака муҳитига мос дарахт ҳисобланади. У сизот сувлар сатҳининг пасайишида, далаларда сувнинг буғланишини камайтиришда ва экинларнинг яхши ривожланишида муҳим роль ўйнайди. Тут чумчуқ ва бошқа қушлар кўпайишида, кўсак қурти каби зарарли ҳашаротларга қарши курашда ҳам катта самара беради. Мавжуд 515,2 минг гектар суғориладиган ерлар атрофи ариқлардан иборат бўлиб, уларнинг бўйларига тут дарахтларини экиш мумкин. Тутзорларнинг кўпайиши пиллачиликни ривожлантириш учун ҳам хизмат қилади. Минтақада тут плантацияларининг камлиги (маълумотларда 3,5 минг гектар қайд этилаётган бўлса-да, жойларда ўтказилган кузатувлар қиш совуқ келган охириги йилларда уларнинг катта қисми аҳоли томонидан кесиб, иситиш мақсадларида фойдаланилганлигини кўрсатмоқда) ҳамда хомашёни қайта ишлаш қувватларининг мавжуд эмаслиги пиллачилик соҳасини ривожлантиришга салбий таъсир кўрсатмоқда.

³² Р.Эшчанов, Х.Жабборов, П.Саидов. Сувдан фойдаланувчилар ассоциацияси (СФА) ичида ирригация тармоғида сувдан қандай қилиб самарали фойдаланиш керак? Хоразм вилояти мисолида. Урганч давлат университети.

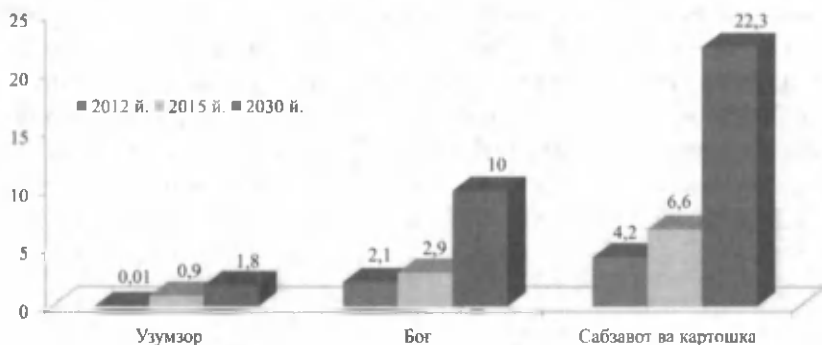
2.3.2.4. Минтақада озиқ-овқат маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш истиқболлари

Таҳлил натижалари минтақа етиштирилаётган анъанавий озиқ-овқат маҳсулотларидан фақат шולי ва полиз маҳсулотлари билан ички эҳтиёжни тўлиқ таъминлаш имкониятига эга эканлигини кўрсатмоқда. Ҳисоб-китобларга кўра, 2030 йилга бориб қишлоқ хўжалик маҳсулотларига бўлган ички талаб 1,2 баробар ўсишини, маҳаллий ишлаб чиқариш ҳисобига ички истеъмолнинг бир қисмигина қондириб келинаётганлигини эътиборга оладиган бўлсак, соҳада қатта ҳажмдаги ишларни амалга ошириш лозимлиги маълум бўлади. Жумладан, ички талабни тўлиқ қондириш учун амалдагига нисбатан узумни – 7,5 марта, меваларни – 5 марта, тухумни – 4,3 марта, картошкани – 3,8 марта, сабзавот маҳсулотларини – 2,2 марта, сутни – 2 марта ва гўштни – 1,3 марта кўп ишлаб чиқариш талаб этилади (2.3.2.2-жадвал).

Бунинг учун ҳосилдорликнинг ўртача ўсиш даражасини сақлаб қолган ҳолда, сабзавот ва картошка экиладиган майдонларни 18,1 минг гектарга, боғларни 7,9 минг гектарга ва узумзорларни 1,8 минг гектарга кенгайтириш тақозо этилади (2.3.2.1-расм).

2.3.2.1-расм

Минтақа аҳолисининг озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабини қондириш учун экин турлари структурасида амалга оширилиши лозим бўладиган ўзгаришлар, минг га

Қўшимча талаб этилаётган майдонларнинг асосий қисмини фойдаланилмаётган ерлар, шунингдек, ҳосилдорлиги паст бўлган пахта ва ғалла экин майдонларини оптималлаштириш ҳисобига ажратиш мумкин.

2.3.2.2-жадвал

**Минтақада озиқ-овқат маҳсулотлари
етиштиришни ривожлантириш истиқболлари**

Маҳсулотлар тури	Ўлчов бирлиги	Амалдаги ишлаб чиқариш (2012 йил ҳолатига)	2030 йилга бориб ички эҳтиёжни тўлиқ таъминлаш учун ишлаб чиқариш талаб этиладиган миқдор	2012 йилга нисбатан ўсиш даражаси, баробар
Узум	минг тонна	4,2	24,7	5,9
Гўшт	минг тонна	69,2	93,4	1,4
Картошка	минг тонна	36,4	109,3	3
Мева	минг тонна	30,5	120,5	4
Сабзавот маҳсулотлари	минг тонна	166,4	286	1,7
Тухум	млн дона	96,8	416,2	4,3
Сут	минг тонна	224,8	442,3	2

Минтақада деҳқончилик салоҳиятидан самарали фойдаланиш ҳамда ҳосилдорликни оширишда фермер хўжаликлари ихтисослашувини чуқурлаштириш муҳим аҳамият касб этади. Жойларда фермерлар билан бўлган суҳбатларда бир фермер хўжалиги томонидан ҳам пахта, ҳам озиқ-овқат маҳсулотларини етиштириш кутилган самарани бераётганлиги таъкидланди.

Деҳқончиликни ривожлантириш таҳлили натижалари Нукус, Амударё ва Беруний туманларида нисбатан бу борадаги салоҳият юқори эканлигини кўрсатаётган бўлса, Мўйноқ ва Қўнғирот туманларида у жуда пастлигидан далолат бермоқда (2.3.2.3-жадвал).

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, минтақа фермер хўжаликларининг ихтисослашувини такомиллаштириш уларда меҳнат унумдорлигининг ўсиши орқали молиявий ҳолатнинг мустақамланишига

хизмат қилади. Бу, ўз навбатида, қишлоқ жойларида қайта ишлаш қувватларининг яратилишини рағбатлантириши мумкин.

2.3.2.3-жадвал

Дехқончиликни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари

Туманлар	Пахта	Бугдой	Шоли	Сабзавот	Картошка	Мева	Ўтум	Полиэ маҳсулотлари	Мойли экинлар
Амударё	▲	■	●	▲	▲	▲	▲	■	■
Беруний	▲	■	■	▲	■	▲	▲	■	●
Қанликўл	■	■	▲	■	●	■	■	▲	▲
Қораўзак	■	■	■	●	■	■	●	■	■
Кегейли	●	■	■	●	■	■	■	■	■
Кўнғирот	■	●	■	●	●	●	●	●	▲
Мўйнок	▲	●	●	●	●	●	●	●	■
Нукус	●	▲	▲	▲	▲	▲	■	▲	■
Тахтакўпир	●	▲	▲	●	●	■	■	▲	■
Тўрткўл	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Хўжайли	■	●	●	■	■	■	■	■	■
Чимбой	●	■	■	■	■	■	■	■	▲
Шуманай	●	■	■	●	●	●	■	●	■
Эликқалъа	▲	■	●	▲	■	■	■	■	■

▲ – юқори салоҳият

■ – ўртача салоҳият

● – паст салоҳият

Ихтисослашувни чуқурлаштиришда ҳар бир тумanning табиий-иқлим шароити ва қишлоқ хўжалик соҳасидаги тарихий анъаналарини эътиборга олиш зарур. Бу борада озиқ-овқат

махсулотларининг алоҳида турлари билан ҳар бир туман ички талабининг тўлиқ қондирилишига эришиш вазифасини қўйиш мақсадга мувофиқ эмас. Чунки асосий турдаги озиқ-овқат маҳсулотлари билан ички талабни тўлиқ қондириш сиёсати истеъмол бозори хавфсизлигини таъминлаш нуктаи-назаридан макро даражада самарали ҳисобланса-да, уни туманлар даражасида татбиқ этиш бозор иқтисодиёти шароитида доим ҳам самарали бўлавермаслигини ҳаётий мисоллар тасдиқламоқда. Шуни эътиборга олган ҳолда, деҳқончилик йўналишида анъанавий маҳсулотлар турини етиштиришни ривожлантириш бўйича қуйидагилар таклиф этилади:

1. Минтақада меванинг олма, ўрик, шафтоли, гилос, беҳи, нок, олхўри, анжир ва анор каби турлари етиштирилмоқда. Уларнинг асосий қисми Амударё, Беруний, Эллиққалъа, Нукус ва Тўрткўл туманлари ҳиссасига тўғри келади. Ушбу туманларда табиий шарт-шароит нисбатан қулайлигидан ташқари, аҳолида деҳқончилик бўйича амалий кўникма яхши шаклланган. Шу сабабли минтақа аҳолисининг мевага бўлган ички талабини қондиришда асосий эътиборни юқоридаги беш туман ролини янада мустаҳкамлашга қаратиш лозим, деб ҳисоблаймиз.

Бугунги кунда ушбу туманларнинг ҳар бирида фермер хўжаликлари томонидан 2 минг гектарга яқин янги боғлар ташкил этилса, етиштириладиган маҳсулотлар ҳажмининг 3 баробардан ортиқроққа ўсиши орқали ички талабни қондириш имконияти туғилади. Янги боғларни ташкил этиш эса қўшимча молиявий ресурсларни талаб этади, албатта. Ҳозирги вақтда 1 гектар интенсив боғ яратиш учун 60-65 млн. сўм, маҳаллий боғлар учун эса 5 млн. сўм талаб этилишини эътиборга оладиган бўлсак, ҳамма фермер хўжалиги ҳам бундай имкониятга эга эмас. Шу сабабли минтақада қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг дастлабки босқичида имтиёзли кредит ресурслари ҳажмини кўпайтириш муҳим аҳамиятга эга.

Жанубий туманларда меванинг барча турларини етиштириш имконияти мавжуд бўлса, бошқа туманларда эса ҳар бир тур ва навга алоҳида эътибор қаратиш талаб этилади. Хусусан, шимолий (Кегейли, Нукус, Тахтакўпир, Қораўзак, Чимбой) ва Орол бўйи (Мўйноқ, Қанликўл, Кўнғирот) туманларида олманинг маҳаллий ҳамда ярим пакана навларини етиштириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Чунки ушбу олма навларининг илдизи ерга 1,5 метр-

гача кириб боради ва нисбатан шўрга чидамлидир.

Бундан ташқари, шимолий ва Орол бўйи туманларида нок, беҳи ҳамда ўрик етиштиришни ривожлантириш имконияти мавжуд. Аммо меваларни сақлаш ва қайта ишлашнинг ривожланмаганлиги етиштирилаётган маҳсулотнинг исроф бўлиши ҳамда арзон нархларда сотилишига сабаб бўлмоқда. 2012 йилда етиштирилган меванинг 0,005 фоизигина sanoat усулида қайта ишланганлиги бунга мисолдир. Натижада хонадонларда етиштирилаётган маҳсулотларнинг шахсий истеъмолдан ортиқча қисми исроф бўлмоқда. Бунга ўрик етиштиришни мисол сифатида келтирадиган бўлсак, унинг фақат данаги ажратиб олиниб, меваси эса кўпинча ташлаб юборилмоқда. Олинаётган ўрик данакларини эса Бухоро ва Самарқанд вилоятларидан келган тадбиркорларга шўрданак тайёрлаш учун арзон нархларда сотиш билан чекланилмоқда. Бундай ҳолат етиштирилаётган бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотларига ҳам тааллуқли бўлиб, соҳани ривожлантиришга салбий таъсир кўрсатмоқда.

2. Сабзавот маҳсулотларига бўлган ички талабнинг 55 фоизи қондирилиб, туманлар орасида фақат Нукус туманида у тўлик таъминланаётир. Минтақа фермер хўжаликлари томонидан етиштирилаётган сабзавот маҳсулотларининг 40 фоиздан ортиғи Амударё, Беруний, Элликқалъа ва Тўрткўл туманлари фермерлари ҳиссасига тўғри келса-да, уларда сабзавот маҳсулотлари етиштиришга ихтисослашган бирорта ҳам фермер хўжалиги йўқ. Ушбу туманлар аҳолисида мева ва сабзавот маҳсулотлари етиштириш кўникмаси яхши шаклланган бўлиб, маҳсулотни асосан иккинчи экин сифатида ҳамда дала четларида етиштириш билан чекланилмоқда. Биргина Беруний туманидаги “Саркоп” овул фуқаролар йиғини аҳолиси томорқасининг бир қисмида етиштирилган сабзавот кўчатлари билан бутун минтақани таъминлаб келаётгани бунга мисолдир. Бундай ҳолатлар минтақада экин турларини жойлаштиришда туманлар имкониятлари эътиборга олинмаяпти, дейишга асос беради.

Минтақанинг сабзавот маҳсулотларига бўлган талабини тўлик қондириш учун жанубий туманларнинг ҳар бирида умумий ер майдони 2 минг гектардан иборат сабзавотчиликка ихтисослаштирилган фермер хўжалиқларини ташкил этиш лозим бўлади.

Анъанавий экинлар ҳосилдорлигини оширишда илмий-амалий семинарлар ташкил этиш, бошқа вилоятлардан тажрибали

деҳқонларни жалб қилишдан ташқари **селекция ишларини** ривожлантириш ҳам долзарб масалалардандир. Минтақада бу борадаги ишларнинг яхши ташкил этилмаганлиги ялпи ҳосил ўсишига асосан экстенсив йўл билан эришишга сабаб бўлмоқда. Мисол учун шоличиликни оладиган бўлсак, тартибсиз ва агротехника талабларига риоя қилмаган ҳолда шоли етиштиришга бўлган ҳаракатлар оқибатида ҳосилдорлик пасайишига ҳамда сув сарфининг ошиб кетишига йўл кўйилмоқда. Ҳозирги вақтда бу соҳадаги ҳосилдорлик ўртача 21 центнерни ташкил этаётир. Тўрткўл тумани ҳосилдорлигига нисбатан олганда, уни 3 баробардан ортиқроқ ошириш имконияти мавжуд. Мевачиликда ҳам маҳаллий шароитга мос серҳосил навларни яратиш ишлари ўз ҳолига ташлаб қўйилганлиги сабабли зарур бўлган кўчатлар асосан Фарғона водийсидан олиб келинмоқда. Ушбу икки ҳудуднинг вегетация даври деярли 45 кунга фарқ қилиши ва кўчатлар мослашувчанлигининг пастлиги сабабли уларнинг аксарият қисми қуриб қолаётганлиги кайд этилмоқда.

Минтақада селекция ишларини ривожлантириш учун илмий-тадқиқот муассасаларининг моддий-техник базасини яхшилаш, уларни малакали кадрлар билан тўлдириш, фермер хўжаликлари ва илмий-тадқиқот муассасалари ўртасидаги ҳамкорликни мустаҳкамлаш ҳамда ички талабни улар томонидан тақлиф этилаётган уруғ ва кўчатлар ҳисобига таъминлаш муҳим аҳамият касб этади.

Ички бозорни озиқ-овқат маҳсулотлари билан асосан томорқа хўжаликлари таъминлаб келаётганлигини эътиборга оладиган бўлсак, аҳолига маҳаллий шароитга мос уруғлар, зарур асбоб-ускуналар, дори воситалари етказиб бериш ва консултатив хизматлар кўрсатиш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Аммо овулларнинг тарқок жойлашганлиги ҳамда кўчма хизмат кўрсатиш пунктларининг ривожланмаганлиги аҳолининг ушбу хизмат турларидан кенгрок фойдаланишига монеълик қилмоқда.

Минтақа аҳолисининг асосий қисмида деҳқончиликка нисбатан чорвачилик соҳасига мойиллик анча кучли экани яхши маълум. Айниқса, бу ҳолат Эллиққалъа, Беруний, Тўрткўл, Хўжайли, Тахтақўпир, Қўнғирот ва Кегейли туманларида яққол кўзга ташланади.

Ўтказилган тадқиқотлар натижаси шуни кўрсатмоқдаки, **йирик шохли қорамолларни** парваришлаш уй хўжалигига нисбатан йи-

рик чорвачилик мажмуаларида яхши самара беради. Бундай ёндашув, айниқса, минтақада аҳоли тарқоқ жойлашганлигини эътиборга оладиган бўлсак, наслчилик ишларини ривожлантириш ҳамда зооветеринария хизматлари самарадорлигини ошириш учун ҳам хизмат қилади. Аммо бугунги кунда минтақада парваришланаётган қорамолларнинг атиги 4 фоизи фермер хўжаликлари ҳиссасига тўғри келмоқда. Йирик чорвачилик мажмуаларини барпо этиш замонавий техникалардан самарали фойдаланиш, ишни оммавий тарзда йўлга қўйиш ва йил давомида узлуксиз сифатли маҳсулот етиштириш, гўшт ва сутни қайта ишлаш саноатини ривожлантириш имконини беради. Натижада ишлаб чиқаришнинг технологик жараёнлари билан зооветеринария тадбирлари (чорвачилик мажмуаларини лойиҳалаш, қуриш ва улардан фойдаланишда зоогигиена меъёрларига амал қилиш) ўртасида ўзаро уйғунликни таъминлаш учун шарт-шароит яратилади.

Ҳозирги вақтда фермер хўжаликлари гўшт ва сут етиштириш йўналишида фаолият кўрсатаётган бўлса-да, гўштчилик устувор йўналиш бўлиб қолмоқда. Бунинг асосий сабаби минтақада сутни саноат усулида қайта ишлаш ривожланмаганлигидадир. Минтақада ишлаб чиқарилган сутнинг 0,03 фоизи қайта ишланмоқда, холос. Қайта ишланган сут маҳсулотларига ички талабнинг юқорилиги ҳамда кейинги йилларда жаҳон бозорида унга бўлган талабнинг ортиши ушбу тармоқни кескин ривожлантириш зарурлигини англатади. Минтақада сут ишлаб чиқаришни кўпайтириш бевосита қайта ишлаш қорхоналарининг ташкил этилиши билан чамбарчас боғлиқ эканлигини таъкидлаш лозим.

Ўрганиш натижалари ва статистик таҳлиллар

– **қорамолчилиқ**ни ривожлантириш бўйича Амударё, Қанликўл, Нукус, Хўжайли, Шуманай ва Эллиққалъа туманлари, хусусан сутчилик йўналишидаги қорамолчилиқни ривожлантириш бўйича Эллиққалъа, Тўртқўл, Беруний, Амударё, Хўжайли, Қораўзак ва Нукус туманлари;

– **қўй ва эчкичилиқ**ни ривожлантириш бўйича Қўнғирот, Мўйноқ ва Тахтақўпир туманлари;

– **от ва туячилиқ**ни ривожлантириш бўйича Тахтақўпир, Эллиққалъа, Тўртқўл, Кегейли, Қўнғирот, Шуманай ва Мўйноқ туманлари;

– **паррандачилиқ**нинг товукчилик йўналишини ривожлантириш бўйича Амударё, Беруний ва Эллиққалъа туманлари, ўрдақ,

ғоз ва куркачиликни ривожлантириш бўйича эса Мўйнок, Кегейли, Қўнғирот, Чимбой ва Тахтақўпир туманлари;

– **балиқчиликни** ривожлантириш бўйича Мўйнок, Кегейли, Қўнғирот, Чимбой ва Тахтақўпир туманлари;

– **асаларичиликни** ривожлантириш бўйича эса Амударё, Беруний, Қораўзак, Шуманай ва Эллиққалъа туманлари юқори салоҳиятга эга эканлигини кўрсатмоқда (2.3.2.4-жадвал).

Минтақада ем-хашак сифатининг пастлиги (таркибида соф оксил микдори камлиги), силос тайёрлаш амалиётидан воз кечилгани муайян даражада чорва маҳсулдорлигини ошириш имкониятини чекламоқда. Дунёнинг аксарият мамлакатларида ем-хашак сифатини ошириш учун чорвага бериладиган дағал хашакларга оксилга бой бўлган озуқа емлар қўшилади. Бизнинг шароитимизда пахта чигити кунжарасини шундай озуқалар сирасига киритиш мумкин. Аммо унинг микдори ички талабга нисбатан бир неча мартаба камлиги сабабли аҳолига етиб келгунга қадар нархи жуда қимматлашиб, уни иккиламчи бозордан сотиб олиш иқтисодий самарасиз бўлмоқда.

Минтақада 25 минг бошдан ортиқ **от** ва **туялар** парваришланаётган бўлиб, уларнинг 80 фоиздан ортиғи аҳолига тегишлидир. От ва туя минтақа иқлим шароитига мос, турли касалликларга ва табиий хавфларга чидамли бўлса-да, уларни кўпайтиришга бўлган кизиқиш пастлигича қолмоқда. Бунга асосий сабаб Ўзбекистон Республикасида уларнинг гўштига (турли ирим ва урф-одатларга кўра) талаб камлиги, нархининг арзонлиги ҳамда талаб юқори бўлган айрим мамлакатларга экспорт килиш чекланганлиги билан боғлиқдир.

Қўй ва эчкиларнинг 4/5 қисми шахсий ёрдамчи ва дехкон хўжаликлари томонидан парваришланаётган бўлса, 16 фоизи чорвачилик хўжаликларига тегишлидир.

Умумий ер майдонининг 51 фоизи яйловлардан иборат эканлиги минтақада қўйчиликни ривожлантириш имкониятлари юқорилигидан далолат беради. Қорақалпоғистонда 1 бош қўй-эчкига 6,3 гектар яйлов тўғри келса, бу кўрсаткич Қўнғирот (23 гектар), Тахтақўпир (12 гектар) ва Мўйнок (10,5 гектар) туманларида анча юқоридир. Бу маълумотлар ушбу туманларда қўй ва эчкичиликни ривожлантириш имкониятлари юқорилигини кўрсатади. Ҳозирги вақтда, айтиш мумкинки, мавжуд имкониятлардан самарали фойдаланишга артезиан қудуқлар тизимининг ишдан чиққанлиги, мавжуд чорвачилик хўжаликлари молиявий

аҳволининг ёмонлашиб бораётганлиги, наслчилик ишлари но-
чор ҳолатга келиб қолганлиги ҳамда моддий-техник базанинг
қониқарсизлиги тўсқинлик қилмоқда.

2.3.2.4-жадвал

Қорақалпоғистон Республикасида чорвачилик, паррандачилик ва асаларичиликни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари

Туманлар номи	Қорамол	Қўй ва эчки	От	Туя	Парранда	Балиқ	Асалари
Амударё	▲	■	■	●	▲	■	▲
Беруний	■	■	●	●	▲	■	▲
Қанликўл	▲	●	■	●	●	●	■
Қораўзак	●	■	■	●	■	■	▲
Кегейли	■	■	▲	▲	▲	▲	■
Қўнгирот	●	▲	▲	▲	▲	▲	●
Мўйнок	●	▲	▲	▲	▲	▲	●
Нукус	▲	■	■	■	■	■	●
Тахтакўпир	●	▲	▲	▲	▲	▲	■
Тўрткўл	■	●	▲	▲	■	■	■
Хўжайли	▲	●	●	●	■	●	■
Чимбой	■	■	■	●	▲	▲	■
Шуманай	▲	●	▲	▲	■	●	▲
Элликқалъа	▲	●	▲	▲	▲	■	▲

▲ - юқори салоҳият

■ - ўртача салоҳият

● - паст салоҳият

Минтақада чорвачиликни ривожлантириш учун қуйидаги тад-
бирларни амалга ошириш талаб этилади:

1. **Мавжуд чорва моллари махсулдорлигини оширишга эри-
шиш.** Бу борада, энг аввало, сунъий урчитиш ишларини тўғри
йўлга қўйиш керак бўлади. Аҳолининг сунъий урчитишга бўлган
муносабатини ижобий томонга ўзгартириш мақсадида маълум муд-
дат бу ишларни бепул амалга ошириш, бундай пунктларга сифатли
уруғ етказиб бериш, аҳоли пунктларининг тарқок жойлашганлиги-

ни эътиборга олган ҳолда, зооветеринария муассасаларининг транспорт воситалари билан таъминланишини яхшилаш муҳим аҳамият касб этади. Четдан насли чорва моллари олиб келиш ҳам муҳим аҳамиятга эга бўлиб, бунинг учун имтиёзли кредит ресурслари миқдорини кўпайтириш, минтақанинг мураккаб табиий шароитига мос наслларни танлаш ва уларга хизмат кўрсатадиган мутахассисларни қайта тайёрлаш лозим бўлади.

2. Чорвачиликка, хусусан **насли чорва етиштиришга ихтисослаштирилган фермер хўжаликлари сонини кўпайтириш** лозим. Улар фаолиятини қўллаб-қувватлаш учун эса тўйимли озука (ҳосилдорлиги паст бўлган ерларга беда экишни кўпайтириш) базасини ривожлантириш, сифатли ичимлик суви билан таъминлаш (асосан чўл зоналарида) ва фонд маҳсулотлари (ёкилғи-мойлаш маҳсулотлари, ўғит ва ҳ.к.) билан таъминлашни яхшилаш муҳим аҳамиятга эга.

3. Хизмат кўрсатиш (омухта ем сотиш, зооветеринария пунктлари ва аптекалар) шохобчаларини кўпайтириш лозим.

4. Чорвачилик маҳсулотларини қайта ишлашни, хусусан, ихтисослашган фермер хўжаликларида ривожлантириш, чорвани тирик вазнда, гўшт шаклида ва қайта ишланган ҳолда экспорт қилишни қўллаб-қувватлаш мақсадга мувофиқдир.

Минтақада етиштирилаётган тухум ички талабнинг 1/3 қисмини кондириш учун етади, холос. Эллиққалъа, Тўрткўл, Беруний, Амударё, Хўжайли, Қораўзак ва Нукус туманларида **паррандачилик хўжаликлари**ни ташкил этиш имкониятлари мавжуд бўлса-да, улардан самарали фойдаланилмаяпти. Товуқ парваришлаш мураккаблигини эътиборга олган ҳолда, минтақа шароитига мос келадиган ўрдак, ғоз, курка ва туякуш парваришлашни Мўйнок, Кегейли, Қўнғирот, Чимбой ва Тахтакўпир туманларида ривожлантиришни таклиф этиш мумкин.

Умуман олганда, паррандачилик соҳасини ривожлантириш борасида: йирик саноат корхоналари таркибида паррандачилик йўналишини ташкил этиш (бу хусусий тадбиркорларнинг малака ошириши учун ҳам хизмат килади); мавжуд ветеринар врачлар тажрибасини ошириш ва ушбу йўналишда янги ходимларни тайёрлаш; фермер хўжаликларига парранда ва жиҳозлар сотиб олиш учун имтиёзли кредит ресурслари ажратишни кўпайтириш; йирик саноат корхоналари томонидан ташкил этилган инкубаторлардан чиқаётган жўжалардан бир қисмини шахсий ёрдамчи

ва дехкон хўжаликларига бепул тарқатиш, курка, ўрдак ва ғоз жўжаларини очиршни йўлга қўйиш; паррандачилик хўжаликларига озуқа етиштириш учун ер майдонлари ажратиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Асосий кўллар Мўйнок, Кегейли, Қўнғирот, Чимбой ва Тахтақўпир туманлари ҳудудида жойлашганлиги сабабли **балиқчиликни ривожлантириш**да уларга устувор аҳамият қаратиш лозим. Мавжуд табиий ва сунъий сув ҳавзалари имкониятларидан тўлиқ фойдаланиш учун балиқчилик хўжаликларида кафолатланган сув таъминоти тизимини йўлга қўйиш, маҳаллий хомашё ресурсларидан фойдаланган ҳолда, озуқа базасини мустаҳкамлаш зарур. Бундан ташқари, сермахсул балиқ чавоқларини етиштириш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Минтақада балиқ ташиш учун “ISUZU” русумли автотранспорт воситаларини мослаштирган ҳолда ишлаб чиқариш ва уларни балиқчилик фермер хўжаликларига лизинг асосида сотиш; қайта ишлаш корхоналари ташкил этилишини рағбатлантириш, дастлабки боскичда минтақада фаолият олиб бораётган нефт-газ компаниялари томонидан кичик қайта ишлаш корхоналарининг ташкил этилишига эришиш; маҳаллий дон ва ёғ-мой корхоналари томонидан рацион асосида сифатли озуқа маҳсулотлари ишлаб чиқаришни ташкил этиш яхши самара беради.

2.3.2.5 Инновацион технологиялардан самарали фойдаланиш масалалари

Қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда фан-техника ютуқларидан самарали фойдаланиш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Бу йўналишдаги илмий изланишлар экинларнинг янги навларини яратиш, чорва ҳайвонларининг сермахсул зотлари, замонавий агро-технологиялар ва технологик жараёнлар, ветеринария препаратлари, ўсимликларни ўстириш, касаллик ва зараркунандалардан ҳимоя қилиш воситалари, юкори самарали машина ва механизмлар, аграр соҳа иктисодиётини юксалтиришга доир таклифларни ўз ичига олади. Қишлоқ хўжалигида илғор инновацион технологияларни амалиётга жорий қилишда қуйидаги йўналишларга эътибор қаратиш мақсадга мувофиқдир:

1. Дехкончиликда қишлоқ хўжалик экинларини агротехника талаблари асосида парваришлаш, ўғитлардан самарали фойдаланиш,

энергия ресурсларини тежаш, экинлардан юқори ва сифатли ҳосил олишга эришиш зарур. Бу эса, авваламбор, ер майдони текислигига боғлиқдир. Экин майдонларининг нотекислигини бартараф этишда **лазерли текислаш усулидан**³³ фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. Бу иш дала майдони юзасидаги энг паст ва баланд жойлар ўрта-сидаги фарқ 1-3 сантиметрдан ошмайдиган даражада, махсус лазер жиҳозли қурилма орқали амалга оширилади.

2. Қорақалпоғистонда дренаж тизими ёрдамида ҳар йили ўрта ҳисобда 2 млрд. метр куб зах сувлар чиқарилмоқда. Бу суғориш учун ишлатилаётган сувнинг деярли 30 фоизига тенгдир. Дренажга окизилган сувларни **қайтадан ишлатиш ва сифатини назорат қилиш** орқали улардан қишлоқ хўжалик мақсадларида фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади. Яъни сизот сувларни чучуклаштириш 140 минг гектарга яқин экин майдонларини суғориш имконини яратади. Бунга эришишда **Lemna minor**³⁴ ўсимлигидан фойдаланиш катта самара беради.

3. Ўзбекистон шароитида зовурларни механик усулда тозалаш катта миқдордаги маблағ сарфлашни талаб этмоқда. Мелиорация тадбирларининг вегетация даврида амалга оширилиши сув таркибида биологик ва минерал ўғитлар миқдорининг кўпайиши боис сув ўтларининг яхши ривожланишига сабаб бўлмоқда. Сув ўтла-

³³ Мазкур усулни қўллаш ҳисобига сув сарфини 25 фоизгача тежаш ёки минтақада 600 млн метр кубдан ортиқ сувни тежаш орқали қўшимча 50 минг гектардан ортиқ ерни суғориш имконияти туғилади. Бундан ташқари, пахта ва ғалла ҳосилдорлигининг 4-7 ц/га қадар ўсиб, суғоришга кетадиган вақт, ишчи кучи ва энергия тежалди. Экинлар бир хил меъёردа озикланиши ва намлик билан таъминланиши натижасида бегона ўтлар миқдори 15 фоизгача камади. Натижада рентабелликнинг пахтада 50 фоиздан ортиққа ҳамда ғаллада 2,4 мартагача ўсишига эришиш мумкин.

³⁴ Lemna minor (Ряска малая) – ундан шўр ва ифлосланган сув ҳавзаларини биологик тозалаш мақсадида хорижий мамлакатларда кенг фойдаланилади. Унинг ўсиш тезлиги жуда юқори бўлиб, ифлосланган сув ҳавзаларида тез кўпаяди. Унинг ёрдамида тозаланган коллектор-дренаж тизими сувларидан экин майдонларини қайта суғоришда фойдаланиш мумкин. Ўсимлик таркиби ёғ, кальций, фосфор, магний, йод, бром ва бошқа қатор фойдали моддалардан иборат бўлганлиги сабабли балик ва қушлар учун яхши озуқа ҳисобланади. У юқори ҳосилдорликка (бир мавсумда 1 гектар сув ҳавзасидан 80 тоннагача кўк масса йигиб олиш мумкин) эга бўлиб, чорва моллари учун ҳам тўйимли озуқа вазифасини бажаради. Ҳаттоки ундан қимматбаҳо табiiй ўғит ҳам олиш мумкин. Халқ табобатида ҳам ушбу ўсимликдан дори воситалари тайёрланиб, ундан кўпплаб касалликларни даволашда фойдаланилади.

рининг кўпайиши сув йўлини тўсиб, киска муддатларда зовурларнинг фаолияти ёмонлашишига олиб келмоқда. Бунинг олдини олиш мақсадида “**сув ўсимликлари – балиқ интеграцияси**” тизимидан фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. Мавжуд тизим зовурларда ўтхўр балиқлар етиштиришни йўлга қўйишни назарда тутди. Ок амур шундай балиқлар сирасига киради. Унинг 1 килограммини етиштириш учун 30-35 кг сув ўти талаб этилиб, 1 гектар ҳавзада 18-20 центнергача балиқ етиштириш мумкинлиги амалда исботланган. Ваҳоланки, канал ва коллекторларни тозалашда 1 м² сув юзасида 3,5-4 килограммагача сув ўтлари чиқишини эътиборга оладиган бўлсак, ок амурни етиштиришни кўпайтириш, бир томондан, механик усулда зовурларни тозалаш харажатларини кескин қисқартириш, иккинчидан, балиқ маҳсулотлари ҳажмининг ортисига эришиш имконини беради.

4. Ўзбекистон Фанлар академияси Сув муаммолари институти ҳамда Тошкент ирригация ва мелиорация институти олимлари томонидан **томчилатиб суғориш** тизимининг паст босимли схемаси ишлаб чиқилиб, конструкцияси оддийлиги сабабли бошқа шундай тизимлардан 3 баробаргача арзонлиги билан фарқ қилади. Тажрибада шўрланган ерларда пахта етиштиришда бу усул ёрдамида сув сарфини 40 фоизга қисқартириш ҳамда ҳосилдорликни 30-35 фоизга оширишга эришилган.

5. Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари уруғларини экишдан олдин Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Полимерлар кимёси ва физикаси институти томонидан ишлаб чиқилган **капсулалаш технологияси**дан фойдаланиш чигит унувчанлигининг юқори бўлиши, ғўзани яганалашга ҳожат қолмаслиги ва унинг турли касалликларга чидамлилигини таъминлайди. Янги технология ёрдамида аниқ уяга экиш туфайли уруғлик сарфи 30 фоизга камаяди, ғўза бир ҳафта олдин униб чиқади ва ҳосилдорлиги ўрта ҳисобда 5 центнергача ошади. Натижада ишлаб чиқариш сарф-харажатлари 1,7 баробаргача камаяди. Ушбу технологиядан сабзавот ва полиз экинлари уруғларини тайёрлашда фойдаланиш уларнинг униб чиқиш муддатини 20 фоизгача қисқартириш, ҳосилдорликни 7 центнергача ошириш, меҳнат ва моддий сарф-харажатларни 30 фоизгача камайтириш имконини беради.

6. **Биометаногенез технологияси** асосида олинадиган органик ўғитлар тупрок структурасини яхшилаш, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ҳосилдорлигини ошириш ҳамда чорвачилик хў-

жаликларининг газга бўлган эҳтиёжларини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Технология барча ўсимлик ва ҳайвон чиқиндилари асосида ишлаши туфайли юқори иктисодий самара бериш билан бирга экологик муҳит софлигини таъминлашда катта роль ўйнайди. Унинг самарасини қорамол гўнги мисолида кўрадиган бўлсак, ундан олинadиган органик ўғитда дастлабки ҳолатидагига нисбатан азот ва фосфор миқдори 2 марта, калий эса 3,4 марта кўп бўлиши аниқланган. Ушбу усулда олинган органик ўғитни гўзага ўртача гектарига 8 тоннадан минерал ўғитлар (меъёрдагига нисбатан 60 фоизга қисқартирган ҳолда) билан бирга солинганда, минерал ўғитли вариантга нисбатан пахтадан ҳар гектар ер ҳисобига 5 центнердан кўшимча ҳосил олиниб, рентабеллик даражаси 14 фоизгача ўсган.

2.3.3. Хизматлар соҳасини ривожлантириш

Таҳлиллар натижасида Қорақалпоғистон Республикасида хизматлар соҳасидаги ҳозирги аҳвол, уни ривожлантириш имкониятлари, бу борадаги салбий ҳолат ва муаммолар сабаблари ҳам аниқланди. Булардан энг муҳимлари сифатида транспорт хизматларининг ҳудудлар бўйича номутаносиб ривожланганлиги, алоқа ва ахборотлаштириш хизматларининг замонавий турлари етарли даражада тараққий этмагани, савдо ва умумий овқатланишда но-расмий фаолият улушининг юқорилиги, минтақанинг туризм ва рекреацион ресурсларидан талаб даражасида фойдаланилмаётгани, хизмат кўрсатиш объектларининг жойлашувидаги фарқлар, соҳадаги ҳудудий номутаносиблик ва бошқа ҳолатларни келтириш мумкин.

Шуни таъкидлаш жоизки, Қорақалпоғистон Республикасида хизматлар соҳасини ривожлантириш учун ҳозирча фойдаланилмаётган катта имкониятлар ва салоҳият мавжуд бўлиб, улар қуйидагилардан иборат:

- туризмни ривожлантириш борасида кўплаб тарихий обидалар ва қадимий археологик ёдгорликларнинг (манзилгоҳлар, кальалар, карвонсаройлар) мавжудлиги;
- Марказий Осиёда ягона бўлган И.В. Савицкий номидаги санъат музейининг фаолият юритиши;
- минтақанинг бир қанча ҳудудларида табиий ва сунъий қўлларнинг ҳамда тўқайзорларнинг рекреацион ресурс сифатида мавжудлиги;

– хуудларда юкори минераллашган кўлларнинг (Тахтакўпир, Тўрткўл, Беруний ва Кўнғирот туманлари) ва ер ости сувларининг (Кегейли, Нукус, Тахтакўпир, Чимбой, Беруний, Тўрткўл, Эллиққалъа, Хўжайли ва Кўнғирот туманлари) мавжудлиги ҳамда улاردан тиббиётда фойдаланиш мумкинлиги;

– Қорақалпоғистон Республикаси хуудидан халқаро, республика ва туманлар миқёсидаги автомобиль йўллари ва темирийўлларнинг ўтганлиги боис транспорт ҳамда кўплаб йўл бўйи хизмат турларини (кемпинглар, автотранспортларга хизмат кўрсатиш, ёкилги қуйиш, савдо ва умумий овқатланиш шохобчалари) ривожлантириш имкониятлари кенглиги;

– минтақада (айниқса, Хўжайли туманида) халқаро аҳамиятга эга логистика марказларини ташкил этиш имконияти мавжудлиги;

– Беруний, Қораўзак, Кўнғирот, Тўрткўл, Хўжайли, Эллиққалъа ва Чимбой туманларидаги бўш турган ишлаб чиқариш майдонларида улгуржи савдо базаларини ташкил этиш имкониятлари.

Юқорида келтирилган салоҳият, имконият ва устунликларни ҳисобга олган ҳолда, Қорақалпоғистон Республикасининг шаҳар ва туманларида соҳани ривожлантириш бўйича асосий стратегик йўналишлар аниқланди (2.3.3.1-жадвал). Бунда асосий эътибор аҳолининг хизматларга бўлган талабининг ўсиб бориши, хуудларнинг салоҳиятидан самарали фойдаланиш, Стратегияда белгиланган ўсиш нукталарида (саноат мажмуаларини ва узелларини ташкил қилиш, қишлоқ хўжалигини тараққий эттириш ва б.) тегишли хизмат турларини ривожлантириш, туманларни барча хизмат турлари бўйича ўртача минтақа даражасига етказиш каби масалаларга қаратилди.

Ушбу аниқланган салоҳият, имконият ва устунликлардан келиб чиқиб, минтақада хизматлар соҳасини ривожлантиришнинг қуйидаги учта стратегик йўналиши белгиланди: мавжуд салоҳият ва имкониятлардан самарали фойдаланиш асосида соҳани ривожлантириш; хуудларда хизмат кўрсатиш соҳаларини ўртача минтақа кўрсаткичига тенглаштириш; истикболда хизматлар соҳаси ривожига синергетик таъсир этадиган омилларни ҳисобга олган ҳолда, минтақа хуудларида хизматлар соҳасини янада тараққий эттириш (2.3.3.1-чизма):

**Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудларида
хизматлар соҳасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари**

Ҳудудлар номи	Алоқа ва ахборотлаштириш	Компьютерли дастурлаш	Молия хизматлари	Транспорт хизматлари	Қурилиш хизматлари	Технологик ускуналарни таъмирлаш	Кишлоқ ҳўжалиги техникаларини таъмирлаш	Туристик ва меҳмонхона ҳўжалиги	Савдо ва умумий оқатланиш	Маиший хизматлар	Таълим хизматлари	Тиббий хизматлар
Нукус ш.		□	□	■				■		□	■	
Амударё	●				○	■		■	□			●
Беруний	●		●	■					○	■		
Қанликўл	○			□		●	□				■	
Қораўзақ	●			●		□	□	●		□		
Кегейли	●					□		□		○	□	□
Қўнғирот	○	□	□			△		●				
Мўйнок	●		●					■	□	■		■
Нукус	○			●	■	□	□				□	
Тахтақўпир	●								□	○	○	□
Тўртқўл	○			○	○			■				
Хўжайли	○			■		■		■				
Чимбой	●			●					○	■		●
Шуманай	●		●			●	□		□	○		□
Элликқалъа	○						○	■	○		○	

Хизматлар соҳаси паст даражада ривожланган ҳудудларда хизматлар соҳасини ривожлантириш:

- – жадал ривожлантириш;
- – ўртача суръатда ривожлантириш.

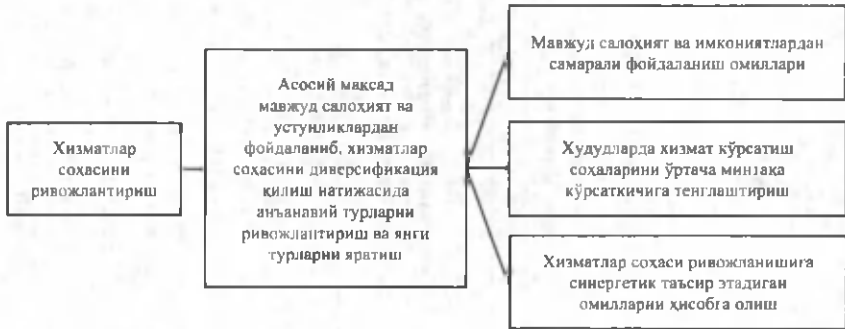
Фойдаланилмаётган мавжуд салоҳиятдан самарали фойдаланиш асосида хизматлар соҳасини ривожлантириш:

- – жадал ривожлантириш;
- – ўртача суръатда ривожлантириш.

Хизматлар соҳаси ривожланишига синергетик таъсир этадиган омиллар ҳисобига хизмат турларини ривожлантириш:

- ▲ – жадал ривожлантириш;
- △ – ўртача суръатда ривожлантириш.

Қорақалпоғистон Республикасида хизматлар соҳасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари

2.3.3.1. Худудларда мавжуд салоҳият ва имкониятлардан самарали фойдаланиш омиллари

Қорақалпоғистон Республикасида хизматлар соҳасини ривожлантиришда етарлича фойдаланилмаётган салоҳият ва имкониятлар сифатида туризм ва транспорт хизматларини мисол келтириш мумкин.

Туризмни ривожлантиришнинг резерв ва имкониятлари. Қорақалпоғистонда 250дан ортиқ археологик маданий мерос объектлари аниқланган бўлиб, улар эрамиздан аввалги I-IV асрлардан то ўн тўққизинчи асргача бўлган даврни ўз ичига олади. Бундан ташқари, эрамизнинг биринчи асридан то ўн тўққизинчи асригача бўлган даврга тааллуқли 27 та меъморчилик ва архитектура ёдгорликлари ҳам мавжуд.

Нукус шаҳрида Марказий Осиёда ягона бўлган И.В. Савицкий номидаги санъат музейи фаолият юритиб келмоқда. Музей фондида шўролар даврида таъқиқланган кўплаб авангард усулида яратилган картиналар тўпламлари, тўрт минг йиллик тарихга эга 86 мингга яқин экспонатлар мавжуд. Мана шундай катта маданий ва тарихий аҳамиятга эга бўлган ноёб коллекциялардан дунёни хабардор қилиш ва бу ерга имкон қадар кўпроқ туристларни жалб

этиш ушбу соҳани яқин келажакда ривожлантиришнинг энг долзарб вазифаларидандир.

Бундан ташқари, минтақа маълум даражада рекреацион ресурсларга ҳам эга. Масалан, Эллиққалъа туманида жойлашган қўл атрофида **дам олиш зонаси**ни ташкил этиш нафақат минтақанинг, балки Хоразм ва Навоий вилоятлари аҳолисининг ҳам ҳордиқ чиқариш мақсадида кизиқишини уйғотади. Таклиф этилаётган дам олиш зонасида турли хил қайиқларда ва катомаранларда сузиш, болалар ва катталар учун пляжлар ташкил этиш, савдо ва овқатланиш шохобчаларини ва бошқа қўнғилочар объектларни очиш мақсадга мувофиқдир. Келажакда эса хизмат кўрсатиш ва сервис сифатини ошириш эвазига бу ерга бошқа вилоятлар аҳолиси ва чет эллик туристларни ҳам жалб этиш мумкин.

Бундан ташқари, минтақанинг Амударё ва Беруний туманларида жойлашган Бадай-тўқай давлат кўриқхонаси зонасида ташкил этилган Қуйи Амударё давлат биосфера резерватида **экологик туризм**ни ривожлантириш имконияти бор. Бу резерватда халқаро Қизил китобга киритилган турли хил ҳайвонлар ва ўсимликлар мавжуд. Бу ернинг ўзига хос табиати ва ландшафти сайёҳларнинг яқиндан танишиш иштиёқини оширади.

Минтақада туризмни ривожлантиришнинг яна бир йўналиши, бу Тахтакўпир, Тўрткўл, Беруний, Қўнғирот туманларида юқори минераллашган қўлларнинг, Кегейли, Нукус, Тахтакўпир, Чимбой, Беруний, Тўрткўл, Эллиққалъа, Хўжайли ва Қўнғирот туманларида шифобахш ер ости сувларининг мавжудлиги билан боғлиқдир. Бундай шифобахш сув ҳавзалари ва конлари негизда истикболда минтақада **тиббий хизматлар**ни ҳам ривожлантириш мумкин.

Қорақалпоғистон Республикасининг туристик салоҳиятини тарғиб қилиш борасида кўпроқ чет эл тажрибасини ўрганиш, реклама ва маркетинг ишларини янгича ташкил қилиш, ҳар бир тарихий обидаларга тегишли ўзига хос афсоналарни ёзиб олиш ва тарқатиш лозим. Бу борада, мисол учун: “Саҳролар ичра ўтмиш садолари”; “Оролга саёҳат”; “Қорақалпоғистонга экотур”; “Тилаклар қудуғи”; “Жил тур-сафари”; “Қорақалпоғистоннинг қадимий қалъалари”; “Қумда сузаётган кемалар”; “Тиббий хизматлар” каби **янги тадбир ва йўналишлар** ташкил этиш мақсадга мувофиқ бўлади (2.3.3.1(а), 2.3.3.1(б)-харита).

**Қорақалпоғистон Республикасида
туризмни ривожлантириш йўналишлари**

Қорақалпоғистонда туристик хизматларни янада ривожлантириш учун минтақа ва мамлакат даражасидаги бир қатор масалаларни ҳал қилиш талаб этилади.

Худуддаги ноёб маданий-тарихий мерос объектларидан, рекреация ресурсларидан етарли даражада фойдаланилмаётганлигини ва чет эллик тuroператорларнинг бундай салоҳиятдан беҳабарлигини ҳисобга олиб, маҳаллий ҳокимият органлари ва тегишли ташкилотлар томонидан минтақанинг туристик салоҳияти тўғрисидаги маълумотларни доимий равишда интернет саҳифаларига жойлаштириб бориш, янги туристик маршрутлар ишлаб чиқиш, туристларга буклетлар ва тарихий обидалар каерда жойлашганлиги тўғрисидаги хариталарни тарқатиш зарур.

Минтақада туризмни ривожлантириш мақсадида “Ўзбектуризм” миллий акциядорлик компанияси ва Ўзбекистон қасаба уюшмалари федерациясининг Курортлар бошқармаси Қорақалпоғистон Республикаси туристик бюроси ишини самарали ташкил этишда кўмаклашиши талаб этилади.

Тегишли ташкилотлар маданий мерос ва архитектура объектларини ўз вақтида доимий равишда таъмирлаш ишларини йўлга қўйиши зарур. Шу билан бирга худудни тарихий обидаларга олиб борадиган йўллар ва бошқа инфратузилма объектлари билан таъминлаш зарурати ҳам мавжуд.

Транспорт хизматларини ривожлантириш имкониятлари. Минтақанинг транспорт салоҳияти унинг худудидан ўтган халқаро М-37 автомобиль йўли, республика ва маҳаллий аҳамиятга эга бўлган темирйўл ва автомобиль йўлларининг нечоғли ривожланганлиги ва ҳолати билан белгиланади.

М-37 халқаро автомобиль йўли Тўрткўл, Бегуний, Нукус, Хўжайли ва Қўнғирот туманларидан ўтади ҳамда бу ҳолат мазкур худудларга транспорт хизматларини ривожлантиришда устунлик бахш этади.

Ҳозирги вақтда Қорақалпоғистон Республикаси худудидан 16 та йўналиш бўйича хорижий автоташувчиларнинг транзит ҳаракати амалга оширилмоқда³⁵.

³⁵ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Хорижий автоташувчиларнинг Ўзбекистон Республикаси худуди бўйлаб транзит ҳаракат қилиши учун мўлжалланган йўналишлар рўйхатини тасдиқлаш тўғрисида”ги 9 декабрь 2011 йилда қабул қилинган №323 сонли Қарори.

Қорақалпоғистон Республикасининг бошқа вилоятлардан (Самарканд, Сирдарё, Жиззах, Қашқадарё, Навоий ва Наманган) устун томонларидан бири минтақа худудидан ўтадиган хорижий автоташувчиларнинг транзит ҳаракатланишидир. Бундан ташқари, темирўлнинг Қозоғистон ва Туркменистон давлатларига ўтиши чегара олди савдосини ривожлантириш имкониятини беради. Қозоғистон орқали Россияга тўғридан-тўғри ўтиш имконияти фақат Тошкент вилояти ва Қорақалпоғистон Республикасида мавжудлигини ҳисобга оладиган бўлсак, бу транспорт-логистика хизматларини ривожлантиришда минтақа учун муайян қулайликлар туғдиради.

Қорақалпоғистон Республикасида **транспорт инфратузилмасини** ривожлантиришнинг яна бир йўналиши – бу Мўйнок шаҳри ва Қозоқдарё шаҳарчасига темирўл ўтказишдан иборат. Чунки истикболда Мўйнок туманида жойлашган кўплаб фойдали қазилма конларини ўзлаштириш ва чорва маҳсулотларини қайта ишлаш асосида бу худудда саноатни ривожлантириш имкониятлари мавжуд. Ҳозирги вақтда бу аҳоли пунктларига олиб борадиган йўллар талаб даражасида эмас. Келажакда бу худудда ишлаб чиқариш кучларини ривожлантириш ва аҳолининг турмуш даражасини ошириш учун темирўл қурилишинининг икки варианты мавжуд.

1-вариант: Темирўл линиясини Чимбой станциясидан Қозоқдарё шаҳарчаси орқали Мўйнок шаҳрига тортиш ва уни Қўнғирот станцияси билан боғлаш. Бунда темирўлнинг умумий узунлиги тахминан 200 километрни ташкил этади.

2-вариант: Темирўл линиясини Чимбой станциясидан Тахтакўпир шаҳарчасигача қуриш, сўнг бу линияни Қозоқдарё шаҳарчаси орқали Мўйнок шаҳрига тортиш ва уни Қўнғирот станцияси билан боғлаш. Бунда қуриладиган темирўлнинг умумий узунлиги тахминан 270 километрни ташкил этади. Биринчи вариантда темирўл қурилишига кетадиган харажатлар иккинчи вариантга нисбатан анча кам бўлади. Лекин бунда автотransпорт билан ташишга кетадиган ишлаб чиқариш харажатлари кўпайиши мумкин. Масалан, автотransпортда хомашёни Бельтау конидан Чимбой-Қозоқдарё темирўл линиясигача олиб келиш керак бўлади. Иккинчи вариантда темирўл қурилишига кетадиган харажатлар биринчи вариантга нисбатан тахминан 30-35%га ортади.

Бизнинг фикримизча, иккинчи вариант мақсадга мувофиқ бўлиб, бунда фойдали қазилма конлари жойлашган Бельтау тоғи худуди ҳам темирўл билан тўлиқ қамраб олинади. Натижада Мўйнок

шаҳри ва Қозоқдарё шаҳарчаси учун “боши берк зона”дан чиқиб кетиш имкони туғилади ҳамда Нукус шаҳрини шимолий-ғарбий туманлар орқали Қўнғирот станцияси билан боғловчи янги темирйўл халқаси шаклланади. Ушбу лойиҳани амалга оширишда Устюрт платосига бориш орқали туризмни ривожлантириш имкониятлари туғилади. Умуман олганда, келажакда ушбу ҳудудда темирйўл қурилиши мавжуд ижтимоий-иқтисодий муаммолар ечимини топишда ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Транспорт тизимини ривожлантириш бўйича таклиф этилаётган лойиҳаларнинг амалга оширилиши минтақа учун қуйидаги имкониятларни юзага келтиради:

а) Мазкур Стратегия доирасида истиқболда кўплаб саноат лойиҳаларини амалга ошириш белгиланган бўлиб, уларнинг аксарияти таклиф этилаётган транспорт инфратузилмасининг қандай шаклланиши билан боғлиқ;

б) Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудидан қўшни давлатларга транзит юк ташиш ҳажмининг ошиши эвазига минтақада (Хўжайли тумани мос келади) “Логистика маркази”ни ташкил этиш имкони туғилади;

в) Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудидан ўтган халқаро ва давлат аҳамиятига эга бўлган йўллар бўйлаб сервис хизматларини, айниқса Тўрткўл, Беруний, Нукус, Хўжайли ва Қўнғирот туманларида ривожлантириш имкониятлари бир неча маротаба ортади;

г) Чимбой – Тахтакўпир – Қозоқдарё – Мўйноқ – Қўнғирот шаҳарларини ўзаро боғлайдиган 270 километрлик темирйўл лinyaсини қуриш натижасида ушбу туманларда мавжуд табиий хомашё манбаларидан самарали фойдаланиш имкони яратилади ва ҳ.к.

2.3.3.2. Ҳудудларда хизмат кўрсатиш соҳаларини ўртача минтақа кўрсаткичига тенглаштириш омиллари

Минтақада хизматлар соҳасини ривожлантиришнинг стратегик йўналишларини белгилашдаги муҳим омиллардан бири – бу демографик ҳолатдир. Мутахассисларнинг ҳисобларига кўра, минтақада 2030 йилга келиб аҳоли сони 1,2 баробар ўсади ва 2020 минг кишини ташкил этади. Шу боис хизматлар турларини ривожлантириш ва уларнинг жойлашувини аниқлаш долзарб вазифа ҳисобланади.

Ҳозирги вақтда Нукус шаҳри ва Қўнғирот туманидан ташқари барча туманларда аҳоли жон бошига кўрсатилаётган хизматлар

ўртача мамлакат кўрсаткичидан анча паст даражада. Хизматлар паст ривожланган туманларда хизмат кўрсатиш даражасини ўртача Қорақалпоғистон Республикаси даражасига етказиш учун қўшимча инфратузилма объектларини ташкил қилган ҳолда, қуйидаги лойиҳаларни (2.3.3.2-жадвал) амалга ошириш мақсадга мувофиқдир.

2.3.3.2-жадвал

Минтақа ҳудудларида хизматлар кўрсатиш даражасини Қорақалпоғистон Республикаси ўртача кўрсаткичларига тенглаштиришнинг асосий йўналишлари

Ҳудудлар номи	Алоқа ва ахборотлаштириш	Молия хизматлари	Транспорт хизматлари	Технологик ускуналарни таъмирлаш	Савдо ва умумий оқватлашиш	Маиший хизматлар
Нукус ш.	▲	■	■	▲	▲	△
Амударё	▲	▲	▲	△	■	△
Беруний	▲	▲	▲	△	■	△
Қанликўл	▲	▲	▲	▲	■	△
Қораўзак	▲	▲	▲	▲	■	△
Кегейли	▲	▲	▲	▲	▲	△
Кўнғирот	▲	▲	■	△	■	△
Мўйноқ	▲	▲	▲	△	▲	△
Нукус	▲	▲	▲	△	■	△
Тахтакўпир	▲	▲	▲	▲	■	△
Тўрткўл	▲	▲	▲	△	■	△
Хўжайли	▲	▲	▲	△	■	△
Чимбой	▲	▲	▲	△	□	△
Шуманай	▲	▲	▲	▲	▲	△
Элликқалъа	▲	▲	▲	△	■	△

▲ – жадал ривожлантириш; △ – ўртача суръатда ривожлантириш;

■ – мавжуд ҳолатни сақлаш.

Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, хизматлар паст даражада ривожланган туманлар кўрсаткичларини ўртача минтақа даражасига етказиш учун, ҳисоб-китобларга кўра³⁶, уч мингдан ортик хизмат кўрсатиш объектларини ташкил этиш зарур. Бунинг натижасида кўшимча равишда 11 мингга яқин хизмат кўрсатиш соҳаларида иш ўринлари яратилиши мумкин.

Бу борада савдо ва умумий овқатланиш соҳаларини ривожлантиришда аҳолининг ўсиб бораётган эҳтиёжларини қондиришга катта аҳамият бериш талаб этилади. Чунки аҳоли даромадларининг узлуксиз ўсиб бориши истеъмол товарларига бўлган талабни ошироқда. Ўтказилган таҳлиллар натижаларига кўра, Тахтакўпир, Шуманай, Эллиқалъа ва Қораўзак туманларида савдо дўконлари сони меъёрдан анча кам. Амударё, Беруний, Қанликўл, Қўнғирот, Тахтакўпир, Хўжайли, Чимбой ва Шуманай туманларида минимаркетлар етишмайди. Умумий овқатланиш шохобчалари Беруний, Қанликўл, Қораўзак, Қўнғирот, Мўйнок, Тахтакўпир ва Шуманай туманларида кам ривожланган. Шунинг учун истиқболда юқорида қайд этиб ўтилган туманларда кўшимча савдо дўконлари, минимаркетлар ва умумий овқатланиш шохобчаларини ташкил этиш мақсадга мувофиқдир. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, мактаблар, лицейлар ва коллежларда ҳам умумий овқатланиш шохобчалари, ҳеч бўлмаганда, буфетлар фаолиятини йўлга қўйиш зарур.

Савдо ва умумий овқатланиш тармоқларини ривожлантиришда улгуржи савдо хизмати муҳим ўрин тутади. Агар Қўнғирот, Мўйнок, Хўжайли, Амударё, Беруний, Эллиқалъа, Тўрткўл, Чимбой, Қораўзак, Қўнғирот, Тахтакўпир туманлари ва Нукус шаҳрида келажакда йирик саноат мажмуаларининг ташкил этилишини ҳисобга оладиган бўлсак, бу масаланинг минтақа ривожланишидаги аҳамияти янада ортади. Шуларни ҳисобга олган ҳолда, улгуржи савдо объектларини Қўнғирот, Хўжайли, Амударё, Тахтакўпир туманлари ва Нукус шаҳрида ташкил этиш мақсадга мувофиқдир.

³⁶ Қўшимча инфратузилма объектларини ташкил этиш ҳажмларини аниқлаш учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти томонидан ишлаб чиқилган “Хизматлар соҳасида инфратузилма объектларини жойлаштириш меъёрлари бўйича услубий тавсиялар” да келтирилган меъёрлардан фойдаланилди.

Айнан улгуржи савдонинг ривожланиши ҳисобига минтака савдо ва умумий овқатланиш тизимида мавжуд норасмий тармокнинг улушини камайтириш имкони туғилади. Келажақда туман ва шаҳарларда норасмий савдо билан шуғулланаётган, таркок ҳолда жойлашган тадбиркорларни ўз хоҳишларига кўра бирлаштириб, уюшган савдони ривожлантириш айнан ушбу масала билан боғлиқ. Чунки бунда тадбиркорлар товарларни олиб келиш, сақлаш ва сотишга кетадиган харажатларини анча камайтиришга эришадилар. Бу, ўз навбатида, ҳудудларни кўшимча омборхоналар, шу жумладан, совутгичли омборхоналар билан таъминлаш заруратини ҳам кучайтиради.

Ҳудудларда алоқа ва ахборотлаштириш хизматларини ривожлантириш ҳам жуда долзарб тус олиб бормоқда. Чунки Қорақалпоғистон Республикасининг Нукус шаҳри ва Қўнғирот туманидан бошқа барча ҳудудларида ушбу хизмат тури аҳолининг тобора ошиб бораётган талабини қондира олмаяпти. Ўтказилган таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, минтақанинг интернет-кафелар билан таъминланганлик даражаси меъёрга нисбатан атиги 19 фоизни ташкил этади. Ушбу ҳолатни инобатга олган ҳолда, истикболда Амударё, Бегуний, Қанликўл, Кегейли, Қўнғирот, Мўйноқ, Нукус, Тахтакўпир, Тўрткўл, Хўжайли, Чимбой ва Шуманай туманларида интернет-кафеларни туман марказлари ва йирик аҳоли яшаш пунктларида шакллантириш мақсадга мувофиқ.

Қорақалпоғистонда уяли алоқа хизматлари ҳам жадал ривожланиб бормоқда. Шунга карамасдан, пайнет шохобчалари билан таъминланганлик даражаси меъёрга нисбатан анча кам. Келгусида аҳолига уяли алоқалар хизматини яхшилаш мақсадида кўшимча пайнет шохобчаларини Бегуний, Қанликўл, Кегейли, Мўйноқ, Нукус, Тахтакўпир, Чимбой ва Шуманай туманларида ривожлантириш мақсадга мувофиқ бўлади. Натижада пайнет шохобчаларида уяли алоқа хизматлари тўловларидан ташқари коммунал тўловларни ҳам амалга ошириш имкони туғилади.

2.3.3.3. Синергетик омиллар ҳисобига хизматлар соҳасини ривожлантириш имкониятлари

Қорақалпоғистон Республикаси саноат ишлаб чиқаришини ривожлантириш борасида ушбу Стратегия доирасида аниқланган

мақсад ҳамда вазифаларнинг амалга оширилиши хизматлар соҳасининг ривожланишига маълум даражада ўзининг синергетик таъсирини ўтказди. Бундай ўзгаришлар, энг аввало, амалга ошириладиган лойиҳалар, саноат ишлаб чиқариши талабини кондирадиган хизмат турларининг ривожланиши билан боғлиқ. Булар жумласига транспорт ва логистика, умумий овқатланиш, ахборот алмашуви, молиявий ва бошқа хизмат турлари киради.

Масалан, минтақада **ёнилғи-кимё мажмуаси**ни ривожлантириш, Қўнғирот туманида мавжуд йирик газ конларини ишга тушириш ва газни қайта ишлаш имкониятлари рўёбга чиқарилиши билан юқорида келтирилган хизмат турларининг пайдо бўлиши ва ривож топиши эвазига, ҳисоб-китобларга кўра, 1800 дан ортик иш ўринлари ташкил этилиши мумкин.

Бундан ташқари, истикболда Мўйнок туманида конлардан газ казиб олиш ва Қўнғирот туманида уни қайта ишлаш бўйича йирик лойиҳаларни амалга ошириш, Қўнғирот сода заводида ишлаб чиқаришни кенгайтириш ишлари мўлжалланган бўлиб, бу ҳам хизмат кўрсатиш билан боғлиқ камида 300 та янги иш ўринларини очиш имконини беради.

Минтақанинг Беруний, Элликқалъа ва Тўрткўл туманларида ташкил этилиши таклиф этилаётган **енгил саноат (тўқимачилик) мажмуаси**ни ривожлантириш лойиҳаларида ҳам ушбу мажмуаларнинг ҳар бирида 1500 нафар одам ишлаши мўлжалланган. Ушбу мажмуаларнинг ишлаб чиқариш жараёни билан узвий боғланган хизмат кўрсатувчи тармоқлар: транспорт хизматлари; лизинг хизматлари; маиший хизматларнинг барча турлари; савдо ва умумий овқатланиш шохобчалари; мобиль алоқаларни ривожлантириш; мини банклар очиш заруратини юзага келтиради (2.3.3.2-чизма)

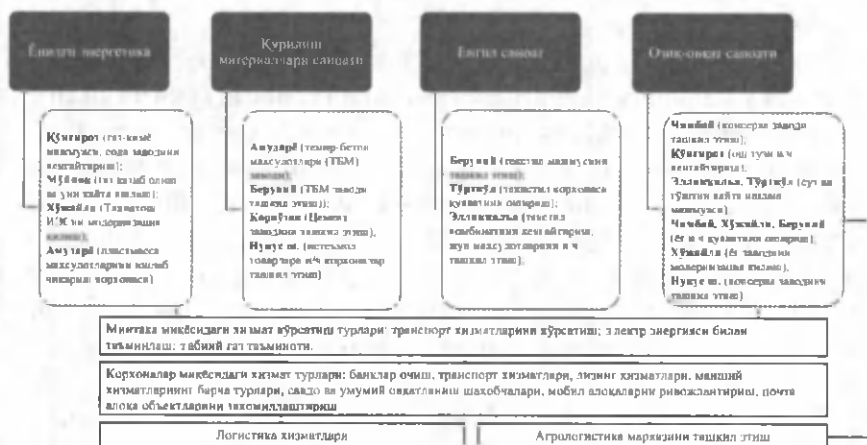
Ҳисоб-китобларга кўра³⁷, битта саноат мажмуаси билан боғлиқ 70 дан ортик инфратузилма объектларини ташкил этиш талаб қилинади. Ҳар бир объектда ишловчилар сонини нормативлар асосида ҳисоблаганда ҳам ҳаммаси бўлиб, энг камида ушбу объ-

³⁷ Саноат мажмуалари ва йирик корхоналарни ташкил этиш билан боғлиқ бўлган хизмат турларини ривожлантириш ҳисоб-китоблари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Прогнозлаштириш ва макроиктисодий тадқиқотлар институти томонидан ишлаб чиқилган “Хизматлар соҳасида инфратузилма объектларини жойлаштириш меёрлари бўйича услубий тавсиялар” да келтирилган меёрларни қўллаган ҳолда аниқланди.

ектларда 300 дан ортиқ киши хизмат кўрсатиши мумкин. Саноатни ривожлантиришнинг стратегик йўналишларидан келиб чиқиб, минтақанинг Амударё, Бегуний, Элликқалъа, Тўрткўл ва Қўнғирот туманларида саноат мажмуалари барпо этилишини ҳисобга олсак, ушбу саноат мажмуаларида 1800 дан зиёд ходим хизмат кўрсатиш билан банд бўлишини тахмин қилиш мумкин. Бундан ташқари, минтақанинг барча туманларида кичик саноат узеллари ва қишлоқ жойларини индустриллаштириш кўзда тутилган. Бу кичик саноат узелларида ҳам 1600 дан ортиқ ходим хизмат кўрсатиш соҳаларида банд бўлади.

2.3.3.2-чизма

Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудларида истиқболда саноат таракқиёти билан боғлиқ бўлган хизмат кўрсатиш соҳаларини ривожлантириш йўналишлари

Истиқболда минтақада қишлоқ хўжалигини жадал ривожлантириш кўзда тутилмоқда. Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, минтақада йилига 900 минг тоннага яқин турли хил мева, сабзавотлар ва полиз маҳсулотлари, 100 минг тонна гуруч етиштирилади. Ҳозирги вақтда етиштирилган мева, сабзавот ва полиз маҳсулотларининг бор-йўғи 1 фоизи қайта ишланаяпти, холос. Истиқболда минтақада қишлоқ

хўжалиги маҳсулотлари, айниқса мева ва полиз маҳсулотларини етиштириш, сақлаш ва қайта ишлаш жараёнларини узвий боғлиқликда ташкил қилиш борасида лойиҳалар амалга оширилиши кўзда тутилмоқда.

Бу маҳсулотларни ички ва ташқи бозорда истеъмолчиларга ўз вақтида етказиб бериш мақсадида, бошқа туманлар билан автомобиль йўллари ва темирйўллар орқали боғланганлигини ҳисобга олиб, Амударё туманида “Агрологистика маркази” ташкил этиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Агрологистика марказида йилига 120 минг тонна қишлоқ хўжалик маҳсулотларини саралаш, кадоклаш, сақлаш, қайта ишлаш ва истеъмолчиларга етказиб бериш ишларини амалга ошириш мумкин. Маҳсулотларни қисман ички бозорга чиқариш, асосий қисмини эса МДХ мамлакатларига экспорт қилиш имконияти яратилади.

Агрологистика марказини ташкил этиш учун йирик замонавий омборхоналар қуриш, уларни зарур техникалар билан таъминлаш, мева ва сабзавотларни қайта ишловчи корхоналарни ташкил этиш зарур. Омборхоналарни Беруний, Қўнғирот, Тўрткўл, Эллиққалъа, Чимбой ва Қораўзак туманларидаги бўш турган ишлаб чиқариш майдонларида ташкил этиш мақсадга мувофиқдир. Бу ишларни амалга ошириш учун маҳаллий ва хорижий ишбилармонларни жалб этиш тавсия қилинади.

Бундан ташқари, қишлоқ хўжалигига тегишли хизмат кўрсатиш турларини ривожлантириш мақсадида минтақада савдо дўконларини, яъни уруғчилик, кимёвий ўғитлар сотиш дўконларини, зооветеринария аптекаларини, омухта ем сотиш шохобчалари ва ёқилғи-мойлаш пунктларини ташкил этиш керак. Шунингдек, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрлаш ва сақлаш хизматларини, қишлоқ хўжалиги техникаларини таъмирлаш ва уларга техник хизмат кўрсатишни, зооветеринария хизматларини ривожлантириш зарур.

Умуман олганда, Қорақалпоғистон Республикасида хизматлар соҳасини ривожлантириш бўйича кўзда тутилган тадбирларни амалга ошириш натижасида мавжуд дастурлардан ташқари, қўшимча равишда 4,4 мингга яқин инфратузилма объектларини ишга тушириш ва 18 мингдан ортиқ янги иш ўринларини яратиш имкони туғилади (2.3.3.1-илова).

2.3.4. Аҳоли турмуш шароитини яхшилаш ҳамда унинг бандлик даражасини оширишда ҳудуд иқтисодиётини маҳаллий мутахассислар билан таъминлашнинг истиқболли йўналишлари

Бугунги кунда минтақа меҳнат бозорида вужудга келган талаб ва таклиф ўртасидаги номутаносиблик кенг камровли чора-тадбирлар қабул қилишни талаб этмоқда. Хусусан, минтақада ҳар йили яратилаётган янги иш ўринлари ҳамда улар учун мутахассислар тайёрлаш жараёни ўзини оқламапти. Бунга, бир томондан, яратилаётган янги иш ўринларининг вақтинчалиги юқори даражада бўлиб, иш ҳақи нисбатан паст даражада экани, бошқа томондан эса, мутахассислар тайёрлаш жараёни иқтисодиётнинг талабларига тўла мос келмаслиги сабаб бўлмоқда. Бунда таълим ва иқтисодиёт ўртасида ўзаро боғлиқлик йўқлиги сезилиб қолмоқда.

Узоқ муддатли истиқболда Қорақалпоғистон Республикаси ижтимоий соҳасини ривожлантириш борасидаги асосий мақсад — бу янги муқим иш ўринларини яратиш ва ҳудуд иқтисодиётини маҳаллий мутахассислар билан таъминлаш, шунингдек, тегишли инфратузилмалардан самарали фойдаланиш ва иқтисодиётни модернизация қилиш орқали аҳоли турмуш шароитини яхшилашдан иборат.

Ҳозирги кунда Қорақалпоғистон Республикаси меҳнат бозоридаги мавжуд номутаносибликларнинг олдини олиш ҳамда минтақа меҳнат бозорида ишчи кучи таклифи ва унга бўлган талаб ўртасидаги тафовутни бартараф этиш мақсадида истиқболда қўйидаги уч йўналишдаги, яъни: қўшилган қиймати нисбатан юқори соҳаларни ривожлантириш орқали аҳоли бандлигини ошириб, уларнинг даромадларини кўпайтириш; минтақа меҳнат бозорида ишчи кучига бўладиган талабга ишчи кучи таклифини мослаштириш; кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш орқали аҳоли бандлик даражасини кучайтириш каби чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ бўлади.

Саноат ишлаб чиқариши, бозор хизматларини кўрсатиш ва савдо (жумладан, улгуржи савдо) тармоқларида қўшилган қиймат даражаси нисбатан юқорилигини ҳисобга олган ҳолда, истиқболда шу соҳаларда янги иш ўринларини яратиш катта самара беради. Бу борада, мазкур Стратегиянинг саноат бўлимида келтирилганидек, минтақа ҳудудларининг аксариятида истиқболда кимё ва нефт

кимёси, энгил ва озик-овқат, шунингдек, қурилиш материаллари саноатини ривожлантириш муҳим аҳамият касб этади (2.3.4.1-илова). Бунда ҳар бир тармок бўйича иш ўринларини ҳисоблашда Ўзбекистон ва кўшни МДХ давлатларида юкорида келтирилган саноат тармоқларида амалга оширилган лойиҳалар бўйича зарур бўлган мутахассислар сонидан келиб чиқилди.

Ушбу ҳисоб-китобларга кўра, 2014-2030 йиллар мобайнида ушбу Стратегия доирасида тақлиф қилинаётган лойиҳаларни амалга оширилиши натижасида саноат тармоғида 2000 дан ортиқ янги муқим иш ўринларини яратиш имконияти пайдо бўлади. Ушбу иш ўринларига олий маълумотга эга бўлганларнинг 80 нафардан ортиғи маъмурий-бошқарув, қарийб 350 нафари муҳандис-техник ходимлар ҳамда ўрта-маҳсус маълумотга эга бўлганларнинг 70 нафарга яқини хизмат кўрсатиш соҳаси ходимлари ҳамда 1400 нафардан ортиғи малака талаб қилинмайдиган оммавий ишчиларни ташкил этиши кутилмоқда.

Туманлар кесимида ушбу лойиҳалар қуйидагича манзара ҳосил қилади. Жумладан, **ёқилғи-энергетика мажмуасининг** ривожланиш истикболлари Мўйнок ва Қўнғирот туманларидаги углеводород конларини ўзлаштириш ва улардан оқилона фойдаланиш ҳамда электр энергетика соҳасида бир қанча истикболли лойиҳаларни амалга ошириш натижасида (Хўжайли туманидаги Тахиатош ИЭСда янги буғ турбиналарини ўрнатиш, Қўнғирот туманида шамол ва куёш ёрдамида электр энергияси ишлаб чиқариш ва бошқалар; жами – 10 та лойиҳа) ушбу туманларда истикболда 200 га яқин янги иш ўринлари яратилади (2.3.4.2-илова).

Ушбу йўналишда ҳозирги кунда “Нефть ва газ конлари машина ва жиҳозлари”, “Нефть ва газ қудуқларини бурғулаш”, “Нефть ва нефть маҳсулотларини ташиш ва саклаш” ҳамда электрэнергетика соҳаси учун “Иссиқлик электр станцияларининг иссиқлик қуввати жиҳозлари”, “Электр энергияси (соҳалар ва йўналишлар бўйича)” ва “Иссиқлик энергетикаси” ва бошқа мутахассисликлар бўйича кадрлар тайёрланмоқда. Бирок истикболли лойиҳаларни амалга оширишда ушбу йўналишлар бўйича амалдаги квоталар етарли эмас ҳамда бу соҳада кадрлар тайёрлашда янги ихтисосликларнинг очилишига талаб мавжуд. Хусусан, мажмуанинг ривожланиши учун истикболда жами еттидан ортиқ йўналишларда мутахассисларни тайёрлаш талаб этилади. Жумладан, “Энергетика

(соҳалар бўйича)”, “Иссиқлик энергетикаси”, “Қайта тикланадиган энергия манбалари”, “Геология, фойдали қазилма конларини қидириш (конлар турлари бўйича)”, “Нефт-газ саноати объектларини лойиҳалаш, жиҳозлаш ва улардан фойдаланиш”, “Нефт-газ саноати геологияси”, “Технологик машина ва асбоб-ускуналарга техник хизмат кўрсатиш” мутахассисликлари бўйича Қорақалпоқ давлат университетида қабул квотасини кўпайтириш мақсадга мувофиқ.

Минтақа ҳудудларида **қурилиш материалларига** бўлган талаб юқорилигини ҳисобга олиб ҳамда мавжуд конларнинг бой захираларидан фойдаланган ҳолда, цемент заводи қуриш ва иссиққа чидамли қурилиш материалларини ишлаб чиқариш (Қораўзақ тумани), гиперпрессланган ғишт (Кўнғирот тумани) ҳамда темир-бетон маҳсулотлари ва шлакоблоклар (Беруний тумани) ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш мумкин. Бу саноат тармоғидаги йирик инвестиция лойиҳалари доирасида (жами – 4 та лойиҳа) истиқболда 350 дан ортиқ янги иш ўринлари яратилишини таъминлайди.

Ушбу йўналишда истиқболда самарали фаолият юритиши учун бугунги кунда кўшимча янги йўналишдаги мутахассисларни тайёрлаш зарур. Ҳозир ушбу тармоқ “Кўтарма-транспорт ва қурилиш машиналарини ишлатиш” ва “Саноат маҳсулотларини лойиҳалаш ва безатиш”, “Қурилиш материаллари, маҳсулотлар ва ишланмаларни ишлаб чиқариш” мутахассисликлари бўйича кадрлар тайёрланмоқда. Истиқболда эса кўшимча яна тўртдан ортиқ йўналиш бўйича мутахассисларни тайёрлашга эҳтиёж мавжуд бўлиб, улар “Материалшунослик ва янги материаллар технологияси”, “Электротехника, электромеханика ва электротехнология (соҳалар бўйича)”, “Энергетика (соҳалар бўйича)”, “Муҳандислик тизимлари ва махсус асбоб-ускуналарни монтаж қилиш технологияси” каби йўналишлардир.

Енгил саноат доирасида истиқболда йирик лойиҳаларни амалга ошириш (жами – 9 та лойиҳа), жумладан, йигирув фабрикасини ишга тушириш, трикотаж газлама ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш (Амударё тумани), тўқимачилик мажмуасини ташкил этиш (Амударё ва Беруний туманлари), “Астера текстиль” масъулияти чекланган жамиятининг йигирув қувватларини модернизация қилиш (Беруний тумани.), “To’rtkol Asaka Textile” масъулияти чекланган жамиятининг ишлаб чиқариш қувватларини кенгайтириш (Тўртқўл тумани), “Global National Textile” масъулияти чекланган жа-

миятининг йигирув ва тайёр тикув маҳсулотлари ишлаб чиқариш қувватларини модернизация қилиш (Элликқалъа тумани), жундан маҳсулотлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш, тайёр тикувчилик маҳсулотларини (маҳсус кийимлар) ишлаб чиқариш (Хўжайли ва Қўнғирот туманлари) каби тадбирлар бу саноат тармоғида 1000 дан ортиқ иш ўринларини яратиш имконини беради.

Шу билан бирга, санаб ўтилган лойиҳаларни амалга ошириш учун “Дизайн”, “Табиий толани бирламчи қайта ишлаш технологияси (турлари бўйича)”, “Енгил саноат маҳсулотлари конструкцияси ва технологияси (соҳалар бўйича)”, “Тўқимачилик саноати маҳсулотларини ишлаб чиқариш технологияси (маҳсулот турлари бўйича)”, “Кимё технологияси ва тўқимачилик хомашёсини қайта ишлаш” ҳамда “Материалшунослик, енгил саноат ва тўқимачилик саноати маҳсулотлари экспертизаси ва сифати назорати (қўллаш соҳалари бўйича)” мутахассисликларига қабул квотасини ошириш ёки мавжуд йўналишларни оптималлаштириш мақсадга мувофиқ.

Булардан ташқари, йирик корхоналар билан ҳамкорлик асосида кишлоқ жойларида саноат ишлаб чиқаришини ривожлантириш бу ерларда мавжуд ресурслардан самарали фойдаланишга ҳамда саноатнинг бошқа тармоқлари билан бир қаторда озиқ-овқат саноатини ривожлантириш имконини кенгайтиради. Хусусан, бундай истикболли лойиҳалар сирасига (жами – 7 та лойиҳа) йодланган ош тузи ишлаб чиқариш (Қўнғирот тумани), мева-сабзавот консервалари ва томат пастаси ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш (Нукус ва Чимбой туманлари), ёғ ишлаб чиқариш қувватларини кенгайтириш (Чимбой, Хўжайли ва Беруний туманлари), гўшт-сут мажмуасини ташкил этиш (Элликқалъа тумани) қабилар қиради. Ушбу лойиҳаларнинг мувафакқиятли амалга оширилиши туманларда келгусида қарийб 350 янги иш ўринлари яратилишини таъминлайди. Бунда “Озиқ-овқат технологияси (маҳсулотлар турлари бўйича)”, “Озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш технологияси (маҳсулотлар турлари бўйича)”, “Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сақлаш ва бирламчи қайта ишлаш технологияси (маҳсулотлар турлари бўйича)”, “Технологик жараёнлар ва ишлаб чиқаришни автоматлаштириш ва бошқариш (соҳалар бўйича)”, “Технологик машиналар ва асбоб-ускуналар (соҳалар бўйича)” йўналишларига қабул режаларини ошириш мақсадга мувофиқдир.

Минтақада кишлоқ хўжалиги соҳасини бугунги кунда кадрлар

билан таъминлаш даражаси кониқарли бўлса-да, истикболдаги ривожланиш салоҳиятига кўра, бир қатор мутахассисларга бўлган талаб кучаяди. Зеро, истикболда аҳолига сугориладиган, фойдаланилмаётган экин майдонларини оилавий пудрат шаклида тақсимлаб бериш (барча ҳудудларда), фермер хўжаликлари ва йирик корхоналарга, уларнинг хоҳишига қараб, ер майдонлари ажратиб бериш ҳамда қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш орқали минтақада 4000 дан ортиқ иш ўринлари яратиш кўзда тутилаётир. Ушбу соҳаларнинг ривожланиш истикболларини таъминлаш учун келгусида “Агрономия (деҳқончилик экинлари бўйича)”, “Деҳқончилик механизацияси”, “Фермер хўжалигини юритиш ва бошқариш”, “Ўсимликлар ҳимояси (усуллари бўйича)”, “Доривор ўсимликларни етиштириш ва қайта ишлаш технологияси”, “Мева-сабзавотлар биотехнологияси” мутахассисликлари бўйича кадрлар тайёрлаш зарур.

Шунингдек, минтақа аҳолисининг хизматларга бўлган талабининг ўсиб бориши ҳамда Стратегияда кўрсатиб ўтилган хизмат турларини ривожлантириш учун бир қанча йўналишлар танлаб олинган бўлиб, уларга хизматлар паст даражада ривожланган туманларда хизмат кўрсатиш инфратузилма объектларини ташкил этиш, мавжуд салоҳиятдан самарали фойдаланиш асосида хизматлар соҳасини ривожлантириш ҳамда хизматлар соҳаси ривожланишига синергетик таъсир этадиган омилларни ҳисобга олиб, хизмат кўрсатиш турларини йўлга қўйиш каби масалалар киради (2.3.4.3-илова).

Хизматлар соҳасида яратиладиган янги объектларга зарур бўладиган ишчи-ҳодимлар бўйича қилинган ҳисоб-китобларга кўра, истикболда бу соҳада 4400 дан ортиқ инфратузилма объектларида 18500 дан ортиқ янги иш ўринлари яратиш мумкин. Бу борада минтақа ҳудудларида истикболда транспорт ва алоқа, маиший, банк-молия, таълим ва бошқа хизмат турлари бўйича ўрта малакали мутахассисларни тайёрлаш талаб этилади.

Хизматлар соҳасининг истикболда қўшимча ривожланиши мумкин бўлган йўналиш ҳамда ҳудудлар куйидагилардан иборат:

- молиявий хизматлар (Беруний, Кўнғирот ва Шуманай туманларида);
- транспорт хизматлари (Беруний, Қанликўл, Қораўзак, Мўйнок, Хўжайли, Чимбой туманлари ва Нукус шаҳрида);

– кичик бизнес субъектлари ўртасида қурилиш хизматларини ривожлантириш (Амударё, Нукус ва Тўрткўл туманларида);

– кичик маиший хизмат кўрсатиш корхоналари (деярли барча ҳудудларда, хусусан, Нукус шаҳри, Чимбой, Шуманай, Беруний, Қораўзак ва Кегейли туманларида)

– узок муддатли истиқболда қишлоқ хўжалик техникаларига хизмат кўрсатувчи кичик корхоналар (Қораўзак, Кегейли, Нукус, Шуманай ва Эллиққалъа туманларида);

– меҳмонхона хизматлари (Нукус шаҳри, Амударё, Қораўзак, Қўнғирот, Тўрткўл, Хўжайли ва Эллиққалъа туманларида).

Умуман олганда, жами минтақа иқтисодиёти бўйича таклиф этилаётган йўналишлар бўйича кўзланган лойиҳаларнинг амалга оширилиши натижасида 12 мингдан ортиқ янги муқим иш ўринлари ташкил этилиши кутилмоқда. Ўз навбатида, бунда касб-хунар коллежлари ва олий ўқув юртларининг юқорида зикр этилган профессионал кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлашга мослашувчанлигини ошириш зарур. Бу эса, пировардида, таълим сифатини яхшилашга хизмат қилади. Бугунги кунда минтақада яратилган касб-хунар коллежлари ва олий ўқув юртлари инфратузилмаси тижорат келишувви асосида қиска муддатли ўқув курсларини ташкил қилиш учун зарур моддий базага эга. Айниқса, таркибий ўзгаришлар оқибатида қишлоқ хўжалигидан бўшаган аҳоли истиқомат қиладиган қишлоқ жойларида бундай ёндашувга эҳтиёж катта. Шунингдек, бундай ёндашув ўз мутахассисликларини ўзгартирмоқчи бўлган касб-хунар коллежлари ва академик лицей битурувчиларига қўшимча мутахассисликларни эгаллашда ёрдам беради ҳамда ўз ходимларини зарур мутахассисликлар бўйича қайта тайёрлашни ҳоҳлаган корхоналарга қўл келади. Истиқболда эса таълим тизими ва иқтисодиётнинг бир-бирига янада яқинлашувига хизмат қилади.

Аҳоли бандлигини оширишда **кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик**нинг ўрни жуда катта. Бугунги кунда минтақадаги меҳнатга лаёқатли аҳолининг 51,2 фоизини 16-30 ёшлардаги йигит-қизлар ташкил этади. Бундай ҳолат, бир томондан, бу аҳоли қатламини иш билан таъминлашда турли муаммоларни келтириб чиқарса, бошқа томондан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари ривожланишига асос бўлиб хизмат қилади. Бирок тадбиркорликни илк бора йўлга қўйишда инвестиция ресурсларини жалб қилишдаги муаммолар (банкдан кредит олиш харажатлари – гаров суммаси ва

фоиз ставкасининг катталиги, кредитлаш муддати қисқалиги, ва б.), тадбиркорлик субъектларини молиявий-кредит жиҳатдан қўллаб-қувватлаш механизмларидан кўпчилик тадбиркорларнинг тўлиқ хабардор эмаслиги, шунингдек, зарурий инфратузилмалар – кўр-газма мажмуалари, савдо ва омбухона бинolari камлиги, минтака аҳолисининг тадбиркорлик фаолияти суствлиги, жумладан, бизнесни самарали юритиш малакаси етишмаслиги, ҳуқуқий ва иқтисодий билимларининг камлиги ва бошқа муаммолар кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланишига тўсқинлик қилмоқда. Шулардан келиб чиқиб, ёшлар ўртасида тадбиркорлик фаолиятига кизиқиш уйғотиш мақсадида минтақадаги ўқув муассасаларида “Амалий тадбиркорлик” курсларини ташкил этиш, ўқув жараёнида бозордаги реал ҳолатни моделлаштириш, бизнес-режа ва лойиҳалар тузиш асосларини ўргатиш, тадбиркорлик борасида яратилган имкониятлардан тўлиқ хабардор қилиш, ёшлар ўртасида инновацион тадбиркорлик ғояларини қўллаб-қувватлаш орқали махсус кўрик-танловлар ўтказиш керак бўлади.

Аҳолининг бандлик даражасини ошириш билан бир қаторда унинг **турмуш шароитини янада яхшилаш**га қаратилган қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқдир:

– аҳоли саломатлигини сақлаш соҳаси нисбатан паст ривожланган ҳудудлар, хусусан, Кўнғирот, Эллиққалъа, Шуманай ва Хўжайли туманларида шифокор ва ҳамшираларнинг етишмаслигини назарда тутган ҳолда, бу борада айнан ушбу туманларда мавжуд тиббиёт коллежлари битирувчилари салоҳиятидан фойдаланиш ҳамда шифокорларни туманларга жалб этишнинг маҳаллий дастурларини ҳаётга жорий этиш;

– Чимбой, Қораўзак, Муйноқ, Нукус ҳамда Тахтакўпир туманларида сил касаллиги билан касалланиш ҳолатлари йилдан йилга камайиб бораётган бўлса-да, бошқа туманларга нисбатан юқорилигича қолмоқда. Ушбу касаллик билан боғлиқ вазият туманларда аҳоли турмуш даражасини акс эттирадиган мезонлардан бири ҳисобланади. Истиқболда минтақада сил касаллигига қарши комплекс чора-тадбирларнинг маҳаллий доирада мунтазам равишда амалга оширилиши аҳоли ўртасида нафас йўллари касалликларининг камайишига хизмат қилади.

Минтақанинг барча ҳудудлари аҳолисини тоза ичимлик суви билан тўлиқ таъминлаш. Бунда “Узоқ муддатли истиқболда

Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудларида сув таъминоти-ни яхшилаш бўйича комплекс дастур”ни ишлаб чиқиш зарур. Ушбу дастурда минтака сув таъминотини яхшилаш бўйича янги қурилиш, кенгайтириш, модернизациялаш, асбоб-ускуналар олиш, лойиҳалаш каби тадбирлар акс этиши керак;

Минтақанинг барча ҳудудларида, хусусан, кишлоқ жойларида уй-жой фондини яхшилаш ва ободонлаштириш. Бунда хом ғишт ва паҳсадан қурилган уйларни босқичма-босқич янгилаш зарур (Шуманай, Мўйноқ, Қораўзак, Тахтақўпир ва Чимбой туманла-рида).

Умуман олганда, Қорақалпоғистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш Стратегиясининг пирова-рд мақсади аҳоли бандлигини таъминлаш ҳамда янги иш жой-ларини ташкил этишга йўналтирилган бўлиб, биринчи навбатда, унда меҳнат бозоридаги талаб ҳамда тақлифнинг ўзаро мослиги-га эришиш, яъни мутахассислар тайёрлашда таълим муассасала-ри фаолиятини мувофиқлаштирган ҳолда меҳнат бозорининг му-возанатлашувига хизмат қилади. Бу эса, ўз навбатида, минтака ҳудудлари аҳолиси турмуш шароитини яхшилаш имконини бе-ради.

III. СТРАТЕГИЯНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ ТАШКИЛИЙ ВА АМАЛИЙ ЖИХАТЛАРИ

3.1. Стратегияни амалга оширишда бошқарув сифати ва самарадорлигини кучайтириш масалалари

Қорақалпоғистон Республикасини узок муддатли ижтимоий ва иқтисодий ривожлантириш Стратегиясини амалга оширишда бошқарув тизимининг сифати ва самарадорлиги муҳим ўрин тутди. Минтақада амалга оширилаётган иқтисодий ва ижтимоий ўзгаришларни бошқаришнинг сифати, энг аввало, маҳаллий ташаббускорликни оширишга йўналтирилган амалий чора-тадбирлар билан узвий боғлиқдир.

Бу борада маҳаллий ҳокимликларнинг саъй-ҳаракатлари Жуқорғи Кенгес, кенг жамоатчилик ташкилотлари ва бошқа маҳаллий органлар билан уйғунликда олиб борилиши мақсадга мувофиқ бўлади.

Ушбу Стратегияни амалга ошириш, унда кўзда тутилган мақсад ҳамда вазифаларга эришишда бошқарувни такомиллаштиришга йўналтирилган айрим жиҳатларни кўриб чиқиш зарурати мавжуд ва у куйидагилар билан асосланади:

1. Минтақани ривожлантиришнинг узок муддатга мўлжалланган ижтимоий ва иқтисодий сиёсатини белгилашда маҳаллий ҳокимликларнинг тажрибаси етарли эмас ва бу ишлар кўпроқ мамлакат миқёсидаги юқори ташкилотлар иштирокида амалга ошириб келинган. Маҳаллий органлар ўзларининг эътиборини асосан жорий вазифалар ва киска муддатга мўлжалланган дастурий мақсадларга йўналтирган. Бу эса, ўз навбатида, уларнинг ўрта ва узок муддатга мўлжалланган стратегик ёки келажак тасаввурларини шакллантириш имкониятларини чеклаб қўйган.

2. Демократик ва технократик ёндашув асосида маҳаллий ҳокимлик ва кенг жамоатчилик (партиялар, уюшмалар, олий ўқув юртлари ва ҳ.к.) иштирокида консенсус асосида ҳужжатлар тайёрлаш ва уни мувофиқлаштириш борасида ҳам амалий тажриба деярли мавжуд эмас. Бу барча томонлар ва иштирокчиларнинг конструктив фикрларини бир жойга тўплаган ҳолда, стратегик йўналишларни белгилаш имконини бермайди.

3. Маҳаллий ҳокимликнинг иқтисодий ахборот-таҳлил ресурс-

лари ва салоҳияти кўпроқ жорий ва қисқа муддатли масалаларнинг ечимига қаратилган бўлиб, узоқ муддатга мўлжалланган мақсад ҳамда вазифаларни белгилаб олишда маҳаллий кадрлар етарлича малакага эга эмаслар. Шу туфайли ҳам мавжуд салоҳиятдан асосан оператив маълумотларни йиғиш ва умумлаштириш, юкоридан туширилган жадваллар асосида маълумотлар тўплаш, умумлаштириш каби кўпроқ техник аҳамиятга эга бўлган ишларда фойдаланилади.

4. Бошқарув тизимини марказдан қуйи бўғинларга ўтказиш борасида аниқ, тизимли ва босқичма-босқич амалга ошириладиган чора-тадбирлар режасининг йўқлиги натижасида марказий органлар ва ҳудудлар ўртасида айрим функционал келишмовчиликлар пайдо бўлмоқда. Бунга мисол тариқасида маҳаллий бюджетни шакллантириш ёки бўлмаса йиллик инвестиция дастурларини ишлаб чиқишда юзага келадиган айрим муаммоларни олиш мумкин. Бундай ҳолатлар шундан далолат берадики, маҳаллий ҳокимликларнинг ташаббуси билан киритиладиган таклиф ва лойиҳалар ҳар доим ҳам маблағ билан таъминлаш борасида марказий ташкилотлар томонидан етарлича қўллаб-қувватланмайди. Маҳаллий ҳокимликда реал иктисодий ва молиявий имкониятларнинг мавжуд эмаслиги ёки чекланганлиги натижасида маҳаллий лойиҳаларни танлаш ва амалга ошириш борасида қизиқиш пастлигича қолмоқда.

5. Маҳаллий органларнинг маъмурий жиҳатдан салоҳиятини оширишга қаратилган масалалардан бири бевосита ҳокимлик тизимида фаолият олиб бораётган кадрлар салоҳиятидан тўғри фойдаланиш билан боғлиқ. Бу борада мавжуд камчиликларни бартараф этиш ушбу Стратегияни муваффақиятли амалга оширишда муҳим роль ўйнайди. Бунинг учун маҳаллий ҳокимлик органлари кундалик фаолиятида тўпланаётган ахборотларни мазмунан хатловдан ўтказиш, маълумотларни бир тизимга келтириш, ортиқча ва бир-бирини такрорловчи ахборотларни қисқартириш мақсадга мувофиқ бўлади. Таҳлилий гуруҳ аъзолари бир пайтнинг ўзида ҳам тезкор, ҳам жорий ва истикболга оид таҳлилий ишлар билан шуғуллана олмайди. Шу туфайли Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши қошидаги таҳлилий гуруҳ ўз фаолиятини кўпроқ оператив ва жорий масалаларнинг таҳлилига йўналтириши, Иктисодиёт вазирлиги эса кўпроқ истикболли дастурлар ва лойиҳаларнинг амалга

оширилиши билан боғлиқ таҳлилий ишлар билан машғул бўлиши мақсадга мувофиқ бўлур эди.

Бугунги кунда маҳаллий бошқарув органлари томонидан қабул қилинаётган дастурлар ва алоҳида лойиҳаларнинг амалга оширилишига доир доимий мониторинг тизими йўлга қўйилмаган. Қабул қилинган ҳудудий (маҳаллий) дастурларнинг ижросини кузатиш асосан ҳар чоракдаги ҳисоботлар билан чекланади. Ўрта ва узок муддатга мўлжалланган дастурларнинг бажарилиши устидан мунтазам мониторинг деярли олиб борилмайди. Таҳлилий ишлар ва мониторингни йўлга қўйиш билан бирга ходимларнинг профессионал малака ва тажрибасини ошириш ҳам муҳим вазифа ҳисобланади. Шу боис жойларда ҳудудий стратегик таҳлил ва режалаштириш, узок муддатли прогнозларни ишлаб чиқишга оид махсус ўқув курслари ташкил қилиш мақсадга мувофиқдир. Умуман олганда, ҳудудлардаги иқтисодий жараёнларни бошқариш бўйича мавжуд ташкилий ва функционал асосларнинг ҳолати, бу борадаги муаммо ҳамда камчиликлар бугун кунда жойларда мустақил иқтисодий сиёсатни амалга оширишда улардаги иқтисодиёт органларининг ҳудудий вазифаларни бажариши, иқтисодий имкониятлари ҳамда ҳуқуқий ваколатлари ўртасида тафовут кузатилаётгани ҳақида муайян хулосага келиш мумкин. Бундан ташқари, маҳаллий ҳокимият органларининг ижтимоий-иқтисодий жараёнларни тартибга солишга доир узок муддатли мақсадли йўналишлари ва жорий ҳаракатлари ўртасида ҳам фарқ кўзга ташланмоқда.

Бу муаммоларни ҳудудлар даражасида ҳал этиш минтақанинг мураккаб иқтисодий бошқарув механизмини модернизация қилишга тизимли ёндашув асосида самарали бошқарув моделини яратишни такозо этади. Ушбу масалалар, аслида нафақат таркибий ва ташкилий ўзгаришларни, балки стратегик вазифалар ҳамда комплекс дастурларни амалга ошириш бўйича маҳаллий ҳамжамиятлар, ҳудудий бошқарув органларининг иш услубини ишлаб чиқишни талаб этадиган тузилмавий хусусиятга эгадир.

Иқтисодий жараёнларни бошқаришга доир ўхшаш тизимларни шакллантириш маълум даражада маҳаллий ташаббусларга асосланган ҳудудий комплекс дастурларни ишлаб чиқиш принциплари, маҳаллий ҳокимият органлари маҳаллий ҳамжамият фаоллигига таяниши мақсадга мувофиқдир. Шу нуқтаи назар-

дан, ушбу вазифа ҳудудий стратегик режалаштириш принциплари билан чамбарчас боғлиқдир. Тез ривожланиб бораётган давлатлар тажрибаси (Хитой, Жанубий Корея ва бошқалар) шундан далолат берадики, маҳаллий ташаббусларни муваффақиятли амалга ошириш кўпинча узок муддатли истиқболда ҳудудларни ривожлантиришнинг устувор йўналишларини белгилашда уларга кўпроқ мустақиллик беришни тақозо этади. Бу, аввало, ижтимоий-иқтисодий тараққиёт вазифаларини амалга оширишдаги номарказлаштириш жараёнлари, марказ ҳамда ҳудудлар ўртасидаги устувор муносабатларга тааллуқлидир.

Юқорида айтилганлардан келиб чиққан ҳолда, минтақада иқтисодий жараёнларни бошқаришни горизонтал жиҳатдан функционал вазифалардан (ишлаб чиқариш кучларини ривожлантириш ва жойлаштириш, ишбилармонлик муҳити ва инвестицион фаолликни яхшилаш, иқтисодийтн модернизация ва диверсификация қилиш орқали таркибий туб ўзгаришларни амалга ошириш, ижтимоий ривожланиш ва инфратузилма масалалари), вертикал жиҳатдан эса бошқарув вазифаларидан (бошқарув қарорларини қабул қилиш, ҳаракатларни мониторинг қилиш, бошқариш ва мувофиқлаштириш жараёнлари) иборат ўзаро боғлиқ тизим сифатида тақдим этиш мумкин (3.1-жадвал).

Таклиф этилаётган ташкилий-функционал схема маҳаллий ҳокимият органлари томонидан бажариладиган назорат, бошқарув ва мувофиқлаштириш вазифаларини тизимлаштиришдан келиб чиқади. Амалиёт шунини кўрсатадики, маҳаллий ҳокимият органлари ва ҳудудий бошқарув органларининг бир пайтда етарлича тизимлаштирилмаган ва бир-бири билан боғлиқ бўлмаган бир қанча турли вазифаларни бажаришига тўғри келмоқда. Функционал вазифаларнинг ташкилий бошқарув тузилмаси билан мувофиқлаштирилмагани охир-окибатда жорий вазифаларнинг минтақани узок муддатли ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш мақсадларига мос келмаслигига сабаб бўлмоқда.

Шу ҳолатлардан келиб чиққан ҳолда, бошқарув органлари фаолиятининг самарадорлигини ҳудудий даражада кучайтириш чора-тадбирлари белгиланган вазифаларнинг самарали адо этилишини таъминлайдиган ташкилий тузилмага мувофиқ тизимлаштириш орқали бажарилиши лозим. Бозор муносабатларини ривожлантиришнинг ҳозирги аҳволи, иқтисодийтн эркинлашти-

риш даражаси ҳисобга олиниб, шунингдек, минтақани ҳудудий бошқариш тизимининг функционал таҳлилидан келиб чиқиб, қуйидаги ташкилий-функционал кичик тизимларни шакллантириш таклиф этилади:

1. Минтақани ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларини белгилаш, узок муддатга мўлжалланган концепция, стратегик мақсадларни шакллантириш, уларга эришиш учун йирик инвестиция лойиҳаларини амалга оширишни таъминлайдиган **стратегик бошқарув**;

2. Стратегия ва дастурларнинг мақсадли йўналишларига эришишни баҳолаш, иқтисодиёт, ижтимоий соҳадаги жадал жараёнлар ва таркибий ўзгаришларни кузатиш, айрим ҳудудларни (минтақаларни) кенг кўламли ривожлантириш омилларини қиёсий баҳолаш ҳамда таҳлил қилиш имконини берадиган **стратегик вазифалар амалга оширилишини мониторинг қилиш**;

3. Тезкор, ўрта ва узок муддатли хусусиятга эга, ҳудудий маҳсулотлар ва хизматлар рақобатбардошлигини, модернизация ва технологик янгилаш самарадорлигини ошириш, инновацияларни жорий қилиш, бизнес муҳитни, инвестиция муҳитини яхшилаш ва ҳоказоларга қаратилган **тартибга солиш ва мувофиқлаштириш**.

Ҳудудий ижтимоий-иқтисодий тизимнинг таклиф этилаётган ташкилий-бошқарув моделининг ўзига хос жиҳати функционал йўналишнинг учаласи ҳам интеграциялашган ҳолда амалга оширилишидир. Стратегик ва жорий мақсадларни амалга ошириш ҳудудларни кенг кўламли ривожлантириш, лойиҳа менежменти, стратегик ва тизимли таҳлил ҳамда бошқа кенг доирадаги бошқарув вазифаларини ўз ичига олади. Мазкур ташкилий-бошқарув модели ижтимоий-иқтисодий жараёнларни жорий ва тезкор бошқариш билан бирга, ҳудудларни узок ва ўрта муддатли ривожлантириш вазифаларини, қисқа муддатли мақсадли йўналишларга эга ҳудудий иқтисодий сиёсатнинг стратегик мақсад ҳамда вазифаларини бир-бири билан боғлаш, тезкор бошқарув, тартибга солиш ва мувофиқлаштиришнинг мослашувчанлигини ошириш имконини беради.

3.1-жадвал. Минтақадаги иқтисодий жараёнларни бошқаришнинг ташкилий-функционал схемаси

	Ишлаб чиқариш кучларини ривожлантириш ва жойлаштириш масаласи	Ишбилармонлик муҳити ва инвестиция фаоллигини яхшилаш	Таркибий туб ўзгаришлар, иқтисодийetni модернизация ва диверсификация қилиш	Инфратузилма, инсон капиталини ривожлантириш, иқтисодийetni инновацион ривожлантириш ва бошқа масалалар
Тизимли чора-тадбирлар :				
Бошқарув	Худудларнинг табақалашув даражасини баҳолаш; Худудларни тенглаштириш аҳволи бўйича таклифлар тайёрлаш; Ишлаб чиқариш объектларини самарали жойлаштириш чоралари	Ишбилармонлик иқлими ва муҳити омилларини аниқлаш; Худудларнинг инвестицион жозибадорлигини оширишга доир чора-тадбирларни тайёрлаш; Тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш чоралари	Минтақанинг инновацион ва имитацион салоҳиятини ошириш орқали иқтисодийetniнинг технологик даражасини юксалтириш, юқори қўшимча қийматга эга тармоқларни ривожлантириш	Минтақада инфратузилмани ривожлантириш лойиҳалари, бандлик ва иш ўринларини ташкил этиш дастурлари, инновация лойиҳаларини ишлаб чиқиш.
Мониторинг	Ишлаб чиқариш салоҳиятининг ўзгариши, иқтисодийetni диверсификация қилиш, маҳаллий табиий-хомашё ва меҳнат ресурсларини ўзлаштириш, мавжуд инфратузилмадан фойдаланиш ва ҳоказоларни баҳолаш	Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик, бозор инфратузилмаси, хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар, товар ва хизматлар экспортининг ўсиш суръатлари	Иқтисодийetni ривожлантиришнинг технологик даражаси, товарлар, тармоқлар ва фаолият турлари, шунингдек, худудларнинг рақобатбардошлигини киёсий баҳолаш	Минтақа инфратузилмасининг таъминланган/ривожланганлик, бандлик ва ишсизлик даражаси, инновация ва юқори технологияли маҳсулотлар ишлаб чиқаришни баҳолаш.
Тартибга солиш ва мувофиқлаштириш	Худудларни ривожлантиришда мувозанатни таъминлаш, иқтисодийetni тузилмасидаги номуаносибликни, ижтимоий кескинликни бартараф этиш ва ҳоказо чора-тадбирлар	Солик ва божхона бошқаруви, хорижий инвесторлар учун қулай шароит яратиш, экспортни кенгайтириш, реал тармоққа банк кредитларини ажратишни яхшилаш чора-тадбирлари	Технологиялар трансферти, технопарклар ташкил қилиш, асосий капитални жадал амортизациялаш чора-тадбирлари	Ижтимоий-иқтисодий лойиҳаларни бошқаришнинг дастурий-мақсадли услубларини қўллаш орқали инвестиция сиёсатини юритиш

3.2. Маҳаллий ташаббуслар асосида ишлаб чиқиладиган дастурий чора-тадбирлар

Жойлардаги органларнинг янги бошқарув моделига ўтиши дастурий чора-тадбирлар ва ҳудудий лойиҳаларни ўз ичига олган ҳудудий иқтисодий сиёсатнинг стратегик мақсад ҳамда вазифаларини бажариш борасидаги ҳаракатларнинг мувофиқлигини таъминлаш орқали амалга оширилади.

Бу борадаги асосий мақсад ресурс салоҳияти ва аниқланган киёсий афзалликлардан ҳудудлараро ҳамда глобал миқёсда самарали фойдаланиш ҳисобидан минтака иқтисодиётининг рақобатбардошлигини оширишдир. Ҳудудий иқтисодиёт идораларидан асосий мақсадга эришиш учун қуйидаги вазифаларни амалга ошириш талаб этилади:

- ҳудудлараро ва глобал бозорда товар ва хизматлар бўйича минтақанинг яширин ҳамда аниқланган рақобат устунликларини белгилаш;

- минтақадаги меҳнат, материал ва молиявий ресурслардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш захираларини аниқлаш;

- аҳолининг тадбиркорлик фаоллигини ошириш, минтақада бизнес ва ишбилармонлик муҳитини яхшилаш учун шарт-шароитлар яратиш;

- товар ва хизматларнинг рақобатбардошлигини ошириш учун қулай рақобат муҳитини шакллантириш, хўжалик субъектлари, аҳолининг инвестиция фаоллигини ошириш ҳамда ташқи молиялаштириш манбаларини жалб қилиш учун шароит яратиш;

- минтақанинг илмий-таълим ва инновация салоҳиятини қучайтириш, инсон капитали ҳамда аҳоли турмуш сифатини яхшилашга қаратилган давлат хизматлари самарадорлигини ошириш ва ҳ.к.

Қўйилган мақсадга эришиш ва ҳудудий ривожланишнинг асосий вазифаларини амалга ошириш учун кўплаб чора-тадбирлар қуйидаги функционал йўналишлар бўйича жамланади:

- минтақани узок муддатли ривожлантиришнинг концептуал асосларини белгилаш, бу борада мақбул модел ва устувор йўналишларни танлаш;

- минтақани ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг 15-20 йилга мўлжалланган узок муддатли стратегик йўналишларини белгилаш (бош мақсаднинг асосий параметрларининг тахминий йўна-

лишлари – ялпи ҳудудий маҳсулотнинг ўсиш суръатлари, жумладан аҳоли жон бошига, аҳоли даромадлари, меҳнат унумдорлиги ва иктисодиётга сарфланаётган энергия ҳажми ва бошқаларни белгилаш);

- узоқ ва ўрта муддатли истиқболда минтақани ривожлантириш шартлари;
- минтақани ижтимоий-иктисодий ривожлантириш кўрсаткичларини прогноз қилиш;
- минтақани ривожлантиришга доир комплекс дастурларни шакллантириш, минтақа иктисодиёти учун стратегик аҳамиятга эга лойиҳаларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;
- рақобат, бизнес ва ишбилармонлик муҳитини, минтақанинг инвестицион жозибадорлигини яхшилаш;
- хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ва аҳолининг тадбиркорлик фаоллигини кучайтириш чора-тадбирларини амалга ошириш;
- минтақанинг экспорт салоҳиятини юксалтиришга доир лойиҳаларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;
- минтақанинг илмий-таълим ва инновация салоҳиятини юксалтириш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;
- мавжуд ишлаб чиқаришларни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилаш, минтақанинг инновацион-имитацион салоҳиятини оширишга доир чора-тадбирлар кўриш ва ҳ.к.

Юқорида қайд этилган функционал йўналишлар минтақавий ривожланишнинг барча тизимли жиҳатларини қамраб олади. Ҳудудий иктисодиёт органлари томонидан ишлаб чиқиладиган, илгари суриладиган ва амалга ошириладиган дастурлар, комплекс чора-тадбирлар ҳамда ташаббуслар ушбу йўналишлар асосини ташкил қилиши мақсадга мувофиқ (3.2-жадвал).

Мазкур йўналишларни муваффақиятли рўёбга чиқариш кўп жиҳатдан ҳудудий инвестиция дастурларини шакллантириш тизими самарадорлигига боғлиқдир. Мавжуд механизм эътиборга олинган ҳолда, алоҳида блоклар бўйича инвестиция дастурларини шакллантиришнинг илмий-асосли услубиятини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир:

давлатнинг устувор вазифалари бўйича марказий манбалар ҳисобидан молияланадиган лойиҳалар;

ишлаб чиқариш ва унинг инфратузилмасини модернизация қилишга қаратилган тармоқ лойиҳалари;

минтақани мувозанатли ривожлантиришга қаратилган ҳудудий лойиҳалар;

маҳаллий ҳокимият органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлари, фуқаролар йиғинлари ташаббуси билан ишлаб чиқиладиган лойиҳалар.

Дастурнинг муваффақиятли амалга оширилишини таъминлаш учун уни молиялаштириш ва белгиланган чора-тадбирларнинг амалга оширилишини мунтазам мониторинг қилиш, қабул қилинган инвестиция дастурларини ҳаётга татбиқ этиш механизминини ишлаб чиқиш зарур. Дастурда объектларнинг манзилли рўйхатидан ташқари лойиҳаларни шакллантириш ва амалга ошириш жараёнларининг узлуксизлигини таъминлайдиган чора-тадбирлар тизими ҳам ўз ифодасини топиши мақсадга мувофиқ.

Инвестиция дастурини шакллантириш, минтақани мувозанатли ривожлантиришга қаратилган ҳудудий лойиҳаларни ажратиб олиш вазифалари маҳаллий бюджет ва бюджетлараро муносабатларни шакллантириш бўйича мавжуд механизмни янада такомиллаштиришни талаб қилади. Давлат ва маҳаллий ҳокимият органлари ўртасидаги иктисодий-ҳуқуқий муносабатлар инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш жараёнида бюджетлараро муносабатларга кучли таъсир кўрсатади.

Маҳаллий бюджет ва бюджетлараро муносабатларни шакллантириш жараёнининг таҳлили батафсил алоҳида тадқиқот ишларини амалга оширишни ўз ичига оладиган қатор принципиал масалаларни кўриб чиқишни талаб қилади. Бирок, бюджетлараро муносабатларда тенглаштириш, субъективизм, маҳаллий ҳокимият органларининг бюджетда даромадни оширишдан манфаатдорлигининг йўқолиши каби муаммоларга эътибор қаратиш зарур. Амалиётда бундай масалаларнинг пайдо бўлиши минтақа салоҳиятини оширишга қаратилган инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда бекарорлик ва қутилмаган муаммоларни юзага келтиради, маҳаллий ҳокимиятларни минтақа рақобатбардошлигини ошириш жараёнини стратегик бошқаришда асосий бўлган ҳисобланган иктисодиётни модернизация қилишга доир чора-тадбирларни мустақил амалга оширишдан маҳрум этади.

Маҳаллий ташаббус асосида ишлаб чиқиладиган ҳудудий дастурлар ва комплекс чора-тадбирлар

<i>Дастурлар</i>	<i>Асосий мақсад</i>	<i>Асосий вазифа ва мақсадлар</i>
Минтақанинг инвестиция жозибдорлигини ошириш	Минтақанинг инвестиция жозибдорлигини ошириш, унга инвестицияларни жалб қилиш учун қулай шароит яратиш.	Инвестиция муҳитини баҳолаш; инвестиция таваккалчиликлари даражасини баҳолаш; инвестиция салоҳияти ва жозибдорлиги омилларини таҳлил қилиш; стратегик шерик ва инвесторларни (ташки ва ички) баҳолаш; инвестиция фаолиятининг устувор йўналишларини белгилаш; инвестиция киритишнинг асосий йўналишларини амалга оширишга доир стратегик тадбирларни ишлаб чиқиш; инвестиция жараёнларини бошқариш тизимини такомиллаштириш.
Меҳнат бозорини ривожлантириш ишларини рағбатлантириш ва аҳоли бандлик даражасини ошириш	Аҳолининг юқори даражада бандлигини таъминлаш, ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари битирувчиларини ишга жойлаштириш, кадрлар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш бўйича минтақа имкониятларини кенгайтириш	Касб-хунар таълимини ривожлантириш ва малакали ишчи-кадрларни тайёрлаш; ташкилотлар учун кадрлар тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш; иш ўринларининг расмий турларини яратиш ва кўпайтириш орқали ишсизликни бартараф этиш ҳамда ноқонуний фаолиятни камайтириш; иқтисодиёт учун техник кадрлар тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш; бошқарув кадрларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш, жумладан, кадрларни мақсадли тайёрлаш/қайта тайёрлашни ташкил этиш бўйича комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш.

<p>Минтақа аҳолисининг ҳаёт сифати ва давомийлик кўрсаткичларини яхшилаш</p>	<p>Минтақа аҳолисининг ҳаёт даражаси, сифати ва давомийлик кўрсаткичларини яхшилаш учун шароит яратиш</p>	<p>Аҳоли даромадларини ошириш учун шароит яратиш; минтақа аҳолисининг демографик аҳолини, барқарорлиги ва нуфуси ўсишини яхшилаш, оила институтини ривожлантириш, перинатал даврда тиббий хизмат кўрсатишни яхшилаш, болалар тиббиёти даражасини ошириш, ўлим, аввало, болалар ва оналар ўлими ҳолатларини камайтириш; соғлиқни сақлаш тизимини ривожлантириш ва тиббий ёрдамдан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш; мактабгача, ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълими юқори сифатига эришиш; маданият, жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш учун шароит яратиш; уй-жойдан самарали фойдаланишни таъминлайдиган шароитларни яратиш; уй-жой-коммунал хўжалигини ривожлантириш ва уй-жой-коммунал хизматларини кўрсатиш сифатини ошириш; инфратузилма билан таъминланишнинг меъёрий даражасига эришиш (табiiй газ, электр энергияси, ичимлик суви, йўллар ва ҳ.к.)</p>
<p>Минтақанинг хизмат кўрсатиш соҳаси ва сайёҳлик-рекреацион салоҳиятини ривожлантириш</p>	<p>Хизмат кўрсатиш, савдо соҳаси (ташкилий шаклда), бозор хизматлари турларини жадал ривожлантириш учун шароит яратиш, минтақанинг сайёҳлик-рекреацион имкониятларини кенгайтириш</p>	<p>Хизмат кўрсатиш турлари, шу жумладан минтақанинг сайёҳлик-рекреацион салоҳияти, киёсий устуворликлари ва имкониятларини аниқлаш; ички ва ташқи (сайёҳлик) бозорда рақобатбардош хизмат турларини ишлаб чиқиш ва таклиф этиш; бозор, савдо, маиший, сайёҳлик ва рекреацион хизматлар турларини комплекс равишда ҳамда ўзаро боғлиқ ҳолда ривожлантириш учун зарур инфратузилмани яратишга доир чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш.</p>

<p>Минтақанинг аграр тармоғини ривожлантириш</p>	<p>Ер-сув ресурслари, меҳнат ва бошқа салоҳиятдан фойдаланиш самарадорлигини ошириш, агро-саноат комплексини ривожлантириш ва қишлоқнинг ижтимоий тараққиётини таъминлаш</p>	<p>Қишлоқ хўжалиги экинларини етиштиришнинг интенсив технологияларини жорий этиш асосида деҳқончилик ва чорвачиликни ривожлантириш, юқори ҳосил берадиган навлар ва дурагайлардан фойдаланиш, наслчилик базасини ривожлантириш, озуқа базасини мустаҳкамлаш; мева-сабзавот маҳсулотларини сақлаш, қайта ишлаш ва транспортровка қилиш учун агрологистика марказларини ташкил этиш; минтақанинг табиий ва иқлим хусусиятларига асосланган кичик аграр тармоқларни (боғдорчилик, узумчилик, асаларичилик, балиқчилик ва бошқалар) жадал ривожлантириш; чорвачилик ва паррандачиликни жадал ривожлантириш учун шароит яратиш, ушбу кичик тармоқлар учун озуқа базасини ривожлантириш; ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш ҳисобидан фермер хўжалиқларининг молиявий барқарорлигини таъминлаш, бизнес юритишнинг шакл ва услубларини такомиллаштириш, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиларини қўллаб-қувватлашни таъминлайдиган молиявий инфратузилмани ривожлантириш; қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиларига сервис хизмат кўрсатишни яхшилаш.</p>
<p>Минтақанинг саноат ва ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш</p>	<p>Саноат комплексининг салоҳияти ва қиёсий устуворликларини амалга ошириш орқали тармоқни барқарор ривожлантириш учун шароит яратиш</p>	<p>Саноатнинг устувор тармоқларини (машинасозлик, енгил ва озиқ-овқат саноати, қишлоқ хўжалиги хомашёсини қайта ишлаш, озиқ-овқат маҳсулотлари, қурилиш материаллари ишлаб чиқариш, ёғочга ишлов бериш); саноатнинг илмталаб тармоқларини, радиоэлектроника, энергетика ва бошқа соҳаларни ривожлантириш учун қулай шароит яратиш.</p>

3.3. Стратегияни амалга ошириш босқичлари

Қорақалпоғистон Республикасини ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришга қаратилган узоқ муддатли стратегик чора-тадбирларни рўёбга чиқаришда ҳудудлар ривожланишининг мувозанатлилиги ва мутаносиблигини таъминлаш нуктаи назаридан Стратегияни бир неча ўзаро узвий боғланган босқичларда амалга ошириш мақсадга мувофиқ бўлади.

Стратегия қабул қилингандан сўнг **дастлабки босқичда** (илк 1-2 ой) асосий эътиборни унда қўйилган мақсад ҳамда вазифаларни аниқлаштириб олишга қаратиш лозим. Бунинг учун Стратегиянинг ҳар бир устувор йўналиши бўйича уни ишлаб чиқишда иштирок этган ишчи гуруҳлари аъзолари билан муҳокамалар ташкил этиш ўринлидир.

Иккинчи босқичда (кейинги 4-5 ой) дастлабки 2 -3 йил ичида бажариладиган Ҳаракат дастури ишлаб чиқилади ва қабул қилинади. Ушбу дастурда устувор йўналишлар, асосий мақсад ҳамда вазифаларни рўёбга чиқаришга қаратилган лойиҳалар аниқлаб олинади. Шунингдек, бу босқичда дастур ва лойиҳаларни амалга ошириш учун зарур қонуний база ва меъёрий ҳужжатлар ўрганилиб, уларни такомиллаштиришга қаратилган таклифлар ишлаб чиқилади. Айрим норматив ҳужжатларни Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши ва Жукорғи Кенгеси ўз ваколатлари доирасида қабул қилади. Мамлакат аҳамиятига молик таклифлар тегишли юқори ташкилотларга тақдим этилади.

Учинчи босқичда (кейинги 5-6 ой) иқтисодиётни модернизация қилиш ва диверсификациялаш, таркибий ўзгаришларни амалга оширишга қаратилган ва яқин беш йил ичида бажарилиши лозим бўлган ўрта муддатга мўлжалланган лойиҳалар бўйича иш олиб борилади. Бундай лойиҳалар асосан ҳудудий sanoat кластерларини яратиш, йирик инфратузилма иншоотларини барпо этиш, ҳудудлараро иқтисодий тизимларни ташкил этишга оид бўлиб, бу борадаги ишлар мамлакатимизнинг тегишли вазирликлари ва идоралари билан ҳамкорликда ташкил этилади.

3.4. Стратегия ижросининг мониторинги

Стратегиянинг амалга ошириш жараёни доимий равишда кенг жамоатчилик иштирокида муҳокама қилиб борилиши консенсус асосида тузилган ушбу ҳужжатнинг самарали ижро этилишини таъминлайди. Ушбу муҳокамаларда маҳаллий ҳокимият, сиёсий партиялар, жойлардаги бошқа турли идора ва ташкилотлар вакиллари, олимлар ва мутахассислар, тадбиркорлар ва оммавий ахборот воситалари ходимлари иштирок этиши маҳаллий ташаббусни шакллантиради ва кучайтиради.

Ушбу муҳокамалар юқори савияда ва самарали бўлиши учун Стратегиянинг амалга оширилишини доимий мониторинг қилиб бориш лозим. Бунинг учун, энг аввало, бажарилиши бўйича мониторинг ўрнатиладиган асосий мақсад ҳамда вазифалар, уларни тавсифловчи индикаторлар тизими аниқлаб олинади. Индикатив кўрсаткичлар туркумига, статистик маълумотлардан ташқари, билвосита усуллар, сўровномалар орқали аниқланадиган маълумотлар, экспертлар томонидан бериладиган баҳолар ва бошқа ахборот омиллари киради (3.3-жадвал).

Иқтисодиёт тармоқлари ва соҳалар ривожланишининг 2-3 йилга мўлжалланган ҳудудий дастурларининг бажарилишини йилнинг ҳар чорагида, Стратегиянинг узоқ муддатга мўлжалланган мақсад ҳамда вазифаларини амалга оширилиши бўйича мониторинг натижаларини эса йил якунарига бағишланган йиғилишларда муҳокама қилиб бориш мақсадга мувофиқ бўлади.

**Қорақалпоғистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий
ривожланиш динамикасини мониторинг қилиш бўйича
кўрсаткичлар**

<i>Кўрсаткичлар</i>	<i>2012 й.</i>	<i>2020 й.</i>	<i>2030 й.</i>	<i>Стратегик мақсад</i>
Иқтисодий кўрсаткичлар:				
Мамлакат ЯИМ да минтақа ЯҲМ улуши, %	2,3	>3,0	>3,5	Ўртача мамлакат даражасига чиқиш
Аҳоли жон бошига ЯҲМ (<i>ўртача мамлакат кўрсаткичига нисбатан %</i>)	40,7	>50,0	55-60	
ЯҲМ таркибида :				
– саноатнинг улуши	10,4	15,0	20,0	Иккиламчи ва учламчи тармоқларни шакллантириш
– хизматлар улуши	48,8	54,0	57,0	
– кичик бизнеснинг улуши	66,4	68,5	70,0	
Асосий капиталга киритилган инвестициялар (<i>ўртача мамлакат кўрсаткичига нисбатан %</i>)	93,7	95,0	100,0	Ўртача мамлакат даражасига чиқиш
Минтақа экспортининг республика кўрсаткичидаги улуши, %	0,8	1,5-2	3-5	
Туристлар сони (бир йилда млн. киши)				
Инноватив омиллар кўрсаткичлари:				
Инновацион товар ишлаб чиқарадиган ва хизматлар кўрсатадиган корхоналар, ташкилотлар сони, та .	17	20	25	Инновацион салоҳиятни шакллантириш
Докторантура битирувчилари (<i>ҳар 10 минг кишига</i>)	11,6	15	20	
Илмий муҳандислик ишларини бажарадиган малакали ходимлар сони, киши.	327	400	450	
Олинган патентлар сони (<i>ҳар 10 минг кишига</i>)	0			
Халқорона нашрлардаги илмий мақолалар сони				
Инсон омилли кўрсаткичлари:				
Аҳолининг ўртача умр кўриш даври	69,4	70,1	75,0	Инсон омилли индекси бўйича ўртача мамлакат кўрсаткичига чиқиш
Ўртача иш ҳақи (<i>мамлакат кўрсаткичига нисбатан, %</i>)	86,6	94,3	100	
Меҳнат унумдорлиги (<i>бир ишловчига тўғри келадиган ЯҲМ, ўртача мамлакат кўрсаткичига нисбатан %</i>)	51,5	62,3	70	
Ижтимоий инфратузилма объектлари билан таъминланиш даражаси (<i>ўртача мамлакат кўрсаткичига нисбатан %</i>):				
– 1 кишига тўғри келадиган уй-жой майдони	97,7	99,1	103,4	
– ҳар 10 минг кишига нисбатан касалхона ўринлари	111,5	112,1	113,0	
– ҳар 10 минг кишига тўғри келадиган амбулатория-поликлиника муассасалари	93,8	95,6	98	
– 1 сменада ўқийдиган ўқувчилар сони	88,4	92,1	96	
– ичимлик сув билан таъминланиш даражаси	84,3	85,6	90	

И Л О В А Л А Р

1.1.1-илова. Қорақалпоғистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш динамикаси

Кўрсаткичлар (ўтган йилга нисбатан, %)	2006 й.	2010 й.	2012 й.	2012 йилдаги Ўзбекистон Республикаси кўрсаткичлари
ЯҲМ ўсиш суръати	107,7	110	112,7	108,2
ЯҲМда тармоқлар таркиби, %:				
– саноат	9,7	13,2	10,4	24
– қишлоқ хўжалиги	25	23,9	23,5	17,5
ЯҲМда хизматлар улуши, %	54,1	51,2	48,5	52
ЯҲМда кичик бизнеснинг улуши, %	52,6	63,6	66,4	54,6
Саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг ўсиш суръати	109,2	109,4	108,7	107,7
Истеъмол товарлари ишлаб чиқаришнинг ўсиш суръати, %	111,3	109,2	110,6	107,6
Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг ўсиш суръати, %	111,7	107	113,2	107
Асосий капиталга киритилган инвестицияларнинг ўсиш суръати	113,6	63,1	120,4	111,6
Экспортнинг ўсиш суръати	110,3	96,9	107,4	94,9
Импортнинг ўсиш суръати	82,5	64,2	220	109
Уртача йиллик аҳоли сони, минг киши	1577	1644	1702	29775
Иқтисодиётда банд аҳоли сони, минг киши	542,7	580,8	600,2	12223,8
Иқтисодиётда банд аҳоли сонининг ўсиш суръати, %	101,6	101,7	101,7	102,6
Ижтимоий инфратузилма объектлари билан таъминланиш даражаси:				
– 1 кишига тўғри келадиган уй-жой майдони, кв.м.	15,4	15,4	15,6	15,6
– ҳар 10 минг кишига нисбатан касалхона ўринлари	58,5	52,4	49,0	45,8
– ҳар 10 минг кишига тўғри келадиган амбулатория-поликлиника муассасалари	146,6	142,4	138,0	148,4
– 1 сменада ўқийдиган ўқувчилар сони, %	65,0	66,8	67,5	76,3
– ичимлик сув билан таъминланиш даражаси, %	71,3	70,9	67,5	81,3
– табиий газ билан таъминланиш даражаси, %	93,1	95,0	93,5	82,3

1.7.1.1-илова. Қорақалпоғистон Республикаси аҳолисининг маҳаллий ишлаб чиқариш ҳисобидан енгил саноат маҳсулотлари билан таъминланиши, %

Маҳсулот номи	Минтақа эҳтиёжи	Ишлаб чиқариш ҳажми	Маҳаллий ишлаб чиқариш ҳисобидан эҳтиёжни қондириш даражаси, %
Ип газлама, млн.п.метр	12,3	451	3664,5
Калава, млн.п.метр	14,9	180	1209,7
Гидам ва гидам буюмлари, минг п.м.	124,2	1386	1115,8
Чопон, минг дона	191,0	229,2	120,0
Пахмок кўйлак, минг дона	522,4	254	48,6
Чойшаб, минг дона	167,2	46	27,5
Ётар-жой буюмлари, минг дона	230,2	49	21,5
Шим, минг дона	413,4	84	20,2
Эркақлар костюми, минг дона	103,5	20	19,6
Мўйнали телпак, минг дона	18,6	3	13,4
Рўмол гуруҳи, минг п.метр	116,4	11	9,2
Чарм куртқа, минг дона	1,7	0,1	6,0
Эркақлар кўйлаги, минг дона	304,5	11	3,5
Пойабзал, минг жуфт	51,7	1	2,4
Шойи кўйлак, минг дона	95,5	2	1,6
Аёллар пойабзали, минг жуфт	60,7	1	1,2
Иссиқ куртқа, минг дона	152,3	1	0,9
Қишки пальто, минг дона	136,6	1	0,4
Спорт костюми, минг дона	77,6		
Плашч, минг дона	32,2		
Жинси, минг дона	29,9		

Эркактлар пайпоғи, минг дона	1268,7		
Мавсумий пальто, минг дона	34,3		
Аёллар блузкаси, минг дона	38,8		
Аёллар колготкиси, минг дона	686,6		
Болалар костюми, минг дона	114,9		
Жундан тайёрланган свитер, минг дона	74,6		
Ботинкалар, минг дона	101,5		
Кеда, кроссовкалар, минг дона	43,8		
Эркактлар босоножкаси, минг дона	80,6		
Эркактлар пойабзали, минг жуфт	124,4		
Аёллар туфлиси, минг дона	177,6		
Аёллар босоножкаси, минг дона	101,5		
Жун одеял, минг дона	24,7		
Пахта ипидан тайёрланган рўмол, минг дона	847,8		
Жундан тайёрланган рўмол, минг дона	84,6		
Эркактлар шляпаси, минг дона	10,9		
Кўрпажилд, минг дона	185,1		
Естик, минг дона	373,2		
Естикжилд, минг дона	455,8		
Пиджак, минг дона	41,8		
Трикотаж шапка, минг дона	59,7		
Болалар костюми, минг дона	106,7		
Болалар туфлиси, минг дона	154,3		
Ички кийим (аёлларники), минг дона	628,0		
Ички кийим (эркакларники), минг дона	784,0		
Мактаб костюми, минг дона	853,8		
Болалар жинсиси, минг дона	367,9		
Болалар спорт костюми, минг дона	244,9		

1.7.1.2-илова. Қорақалпоғистон Республикаси аҳолисининг маҳаллий ишлаб чиқариш ҳисобидан озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминланиши, %

Маҳсулот номи	Минтақа эҳтиёжи	Ишлаб чиқариш ҳажми	Маҳаллий ишлаб чиқариш ҳисобидан эҳтиёжни қондириш даражаси, %
Ўсимлик ёғи, тонна	11919,0	27596	231,5
Пишлоқ, тонна	66,6	144	215,9
Бринза, тонна	66,6	28	41,6
Нон ва нон маҳсулотлари, тонна	171852,9	57065	33,2
Туз, тонна	5157,0	1452	28,2
Маргарин, тонна	2288,2	600	26,2
Колбаса маҳсулотлари, тонна	14514,6	881	6,1
Вермишель, макарон, тонна	8179,4	261	3,2
Қандолат-хамир маҳсулотлари, тонна	7171,9	171	2,4
Қатик, тонна	9221,0	210	2,3
Ёрма, тонна	5174,0	15	0,3
Мол ёғи, тонна	12226,4	23	0,2
Гўшт маҳсулотлари, тонна	368618,1	571	0,2
Гўшт консервалар, тонна	2902,9		
Балиқ консервалар, тонна	2732,2		
Болалар овқати, тонна	54,8		

1.7.2.1-илова. Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқаришнинг таққослама кўрсаткичлари

Худудлар номи	2005 йил			2010 йил			2012 йил		
	экин май- дони, минг га	ҳосил- дорлик, ц/га	ялли ҳосил, минг тн	экин май- дони, минг га	ҳосил- дорлик, ц/га	ялли ҳосил, минг тн	экин май- дони, минг га	ҳосил- дорлик, ц/га	ялли ҳосил, минг тн
Ғалла									
Ўзбекистон Республикаси	1439,7	41,5	5927,8	1466,3	45,9	6657,3	1404,0	47,3	6612,2
Қорақалпоғистон Республикаси	61,0	26,6	162,1	66,7	29,5	196,4	64,2	24,9	156,6
Навоний вилояти	43,4	44,8	194,1	49,6	48,6	231,7	48,3	49,2	235,1
Хоразм вилояти	47,3	43,3	204,7	51,2	48,8	246,6	48,0	43,7	209,3
Сабзавот									
Ўзбекистон Республикаси	137,7	251,6	3464,4	173,1	252,5	6346,5	185,4	272,1	7766,5
Қорақалпоғистон Республикаси	5,1	95,9	49,0	6,8	154,9	134,2	7,2	154,9	166,4
Навоний вилояти	2,8	303,1	84,9	3,3	271,9	149,1	3,4	271,9	184,2
Сирдарё вилояти	4,0	285,3	113,3	4,3	277,6	182,7	4,3	277,6	217,5
Картошка									
Ўзбекистон Республикаси	49,9	185,2	924,2	70,8	194,9	1694,8	76,8	203,8	2056,1
Қорақалпоғистон Республикаси	2,0	65,9	13,2	6,0	75,4	31,1	6,0	80,1	36,4
Жиззах вилояти	1,6	131,4	21,0	1,9	173,5	38,3	1,8	187,0	46,2
Навоний вилояти	1,1	226,0	24,9	1,2	257,6	42,7	1,4	277,7	51,2
Сирдарё вилояти	1,2	139,5	16,7	1,9	129,0	28,8	2,0	137,1	33,7
Полиэ маҳсулотлари									
Ўзбекистон Республикаси	34,0	181,1	615,2	47,9	192,6	1182,4	53,1	192,6	1418,4
Қорақалпоғистон Республикаси	4,4	66,4	29,3	6,0	118,0	69,5	7,8	119,0	86,3
Бухоро вилояти	2,1	236,7	50,4	2,2	229,2	79,6	2,0	232,4	94,7
Самарқанд вилояти	2,5	162,1	40,8	2,8	228,8	69,8	2,4	285,0	82,6
Сирдарё вилояти	3,5	306,9	107,4	5,1	320,0	209,4	4,3	332,9	246,1

1.7.3.1-илова. Қорақалпоғистон Республикаси хуудларида туризмни ривожлангириш салоҳияти

Хуудлар номи	Меҳмонхоналар	Улардаги ўринлар сони	Археологик ёдгорликлар	Тарихий-меъморий обидалар	Музейлар
Қорақалпоғистон Республикаси бўйича, жами	15	545	117	48	4
Амударё	1	40	5	5	
Беруний	1	24	6	8	
Қанликўл					
Қораўзак	1	16	5	3	
Кегейли				3	
Кўнгирот	2	50	33	5	
Мўйноқ			4	3	
Нукус	1	26	3		
Тахтакўпир			8		
Тўрткўл	1	28	14	3	
Хўжайли	1	32	4	8	
Чимбой			4		
Шуманай			7	1	
Элликқалъа	1	43	22	4	
Нукус ш.	6	286	2	5	3

1.7.5.1-илова. Қорақалпоғистон Республикаси ташқи савдо айланмасининг ўсиш суръатлари

Кўрсаткичлар	2000 й.		2006 й.		2012 й.		2012 йилда 2000 йилга нисбатан ўсиш. фонзда
	Минг АҚШ долл.	Улуши, %	Минг АҚШ долл.	Улуши, %	Минг АҚШ долл.	Улуши, %	
Ташқи савдо айланмаси	109098,9	100,0	86611,7	100,0	2143965,0	100,0	1,96
МДХ мамлакатлари	61315,2	56,2	21405,4	24,7	35904,5	1,7	58,6
Бошқа хориж давлатлари	47783,7	43,8	65206,3	75,3	178492,0	8,3	3,7 марта
Экспорт	52579,1	100,0	64205,1	100,0	113996,3	100,0	2,1 марта
МДХ мамлакатлари	16130,9	30,7	9237,1	14,4	12326,8	10,8	76,4
Бошқа хориж давлатлари	36448,2	69,3	54968	85,6	101669,5	89,2	2,7 марта
Импорт	56519,8	100,0	22406,6	100,0	100400,2	100,0	177,6
МДХ мамлакатлари	45184,3	79,9	12168,3	54,3	23577,7	23,5	52,2
Бошқа хориж давлатлари	11335,5	25,1	10238,3	45,7	76822,5	76,5	6,7 марта
Савдо баланси	-3940,7	х	41798,5	х	13596,1	х	х
МДХ мамлакатлари	-29053,4	х	-2931,2	х	-11250,9	х	х
Бошқа хориж давлатлари	25112,7	х	44729,7	х	154914,3	х	х

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси

2.3.1.1-илова. Қорақалпоғистон Республикаси шаҳар ва туманларини ривожлангириш учун истиқболли саноат тармоқлари

Шаҳар ва туманлар номи	Ресурслар ва ишлаб чиқариш салоҳияти	Саноатнинг устувор йўналишлари
Нукус шаҳри	<p>Катта бизнеснинг мавжудлиги: "Қўнғирот сода заводи" УК ("Ўзкимёсаноат" ДАК) – ҚР бўйича умумий ишлаб чиқаришнинг 9,8% "Нукус вино заводи" ОАЖ ("Ўзвиносаноат холдинг") – 3,5% "ҚК дан онимлери" ОАЖ ("Ўздонмахсулот") – 2,6% "ҚК икки қорамет" ШК ("Ўзметкомбинат") – 1,3%</p> <p>Соҳани ихтисослаштириш: металлга ишлов бериш, кимё, озик-овқат, ун-ёрма</p> <p>Автомобиль йўллари ва темирйўлларнинг мавжудлиги: – Туркманистонга чиқадиган Чоржўй-Қўнғирот-Бейнов, Навоий вилоятига чиқадиган Навоий-Учқудук-Нукус темирйўл линияси – халқаро аҳамиятга эга Ғузор-Бухоро-Нукус-Бейнов автомобиль йўлининг мавжудлиги</p> <p>Ишлаб чиқаришнинг электр энергияси, газ, сув билан таъминлангани: – асосий газ истеъмолчиси (ҚР етказиб бериш ҳажмининг 24,4%), саноат томонидан ҳудудда газ истеъмоли умумий ҳажмининг 6,1% фойдаланилмоқда (истикболда 15,2 млн. куб метрдан 32,0 млн. куб метрга ошириш) – бошиқа ҳудудлар орасида сувдан фойдаланиш борасида етакчи ўрин (ҚРда сув истеъмоли умумий ҳажмининг 52,4%), саноатда сув истеъмоли улуши 26,6% (истикболда – саноатда сув истеъмолини 3046,4 минг куб метрдан 6238,1 минг куб метрга ёки ҳудудлардаги умумий сув истеъмолини 37,2 фоизга етказиш)</p>	<p>Таянч лойиҳалар: – ликёр-ароқ ишлаб чиқаришни, машинасозлик ва металлга ишлов беришни кенгайтириш</p> <p>Маҳаллий лойиҳалар: – мева-сабзавотларни қайта ишлаш (шарбатлар, тоmat пастаси ва бошқалар) – чангютгич, полипропилен қоплар, пўлат ва чўян буюмлар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш – жунга ишлов бериш, бино бор ва хомашёни аҳолидан сотиб олиш мумкин)</p> <p>Иккинчи даражали лойиҳалар: – ҳожатхона қоғози ишлаб чиқариш</p> <p>Тармоқларни ривожлантириш: <u>Машинасозлик ва металлга ишлов бериш</u> – чангютгич ишлаб чиқаришни йилига 50 минг донага етказиш, металл буюмлар ишлаб чиқариш қувватини йилига 600 тоннага ошириш <u>Қурилиш материаллари саноати</u> – пишиқ ғишт (йилига 13 миллион дона), шағал (100 минг куб м), минерал кукун (6 минг тонна), бетон махсулотлар (2 минг куб м) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш;</p>

	<p>Меҳнат ресурслари: нисбатан аҳоли зич жойлашган ҳудуд, юқори малакали кадрларнинг мавжудлиги, ишсизлик даражаси (6,1%) ҚР бўйича ўртача кўрсаткичдан паст</p> <p>Фоолият кўрсатмаётган ишлаб чиқаришларнинг мавжудлиги:</p> <p>– ишлаб чиқаришнинг тўла қувват билан ишламаётгани:</p> <p>'Корақалпоқ икки қорамет" ШК– қора металл парчалари ва чқиндилари (қувватлардан фойдаланиш даражаси 66%), "Нукус винозаводи" ОАЖ – арок ва ликёр-арок маҳсулотлари (83,1%), "Қорақалпоқ дан онимлери" ОАЖ – нон ва нон маҳсулотлари (12,9%), макарон маҳсулотлари (70,3%), ун (34,8%), ёрма (25,7%)</p> <p><i>Нон ва нон маҳсулотлари ишлаб чиқарадиган «Нукус Туран Ойпати» МЧЖ (ишлаб чиқариш қувватидан фойдаланиш 45,3%), гишт ишлаб чиқаридиган «Кизкеткен қирчи» МЧЖ (48,7%), сут маҳсулотлари ишлаб чиқарадиган «Amir Venera» МЧЖ (бўш ётган объектлар негизда янги лойиҳа ишлаб чиқиши), нон ва нон маҳсулотлари ишлаб чиқариш бўйича «Эмасан» ХК (янги лойиҳа яратиш негизда), нон маҳсулотлари ишлаб чиқариш бўйича «Гулбахор» ХК (янги лойиҳа яратиш негизда), қурилиш материаллари ишлаб чиқариш бўйича "Нукус шарм сервис" МЧЖ (янги лойиҳа яратиш негизда), қурилиш материаллари ишлаб чиқариш бўйича «Нукус СДСК» АЖ (янги лойиҳа яратиш негизда), СМР бўйича «Промвентиляция» МЧЖ, аввалги «Сантехгазмонтаж» МЧЖ (янги лойиҳа яратиш негизда)</i></p> <p>– ишламаётган корхоналар – 82</p>	<p>Полиэтилен қувурлар (5 минг пог. м), пишик гишт (2 млн дона), шағал (200 минг куб м), АКВА дераза буюмлари (12 минг кв. м) ишлаб чиқаришни модернизация қилиш</p> <p><u>Энгил саноат</u> – тайёр тикувчилик буюмлари (2,8 млн. дона), кўрпа ва ёстиқлар, ётоқжой буюмлари тўплами ишлаб чиқаришни ташкил қилиш; <u>Тайёр тикувчилик буюмлари</u> (2,2 млн дона), мебель буюмлари (3 минг дона) ишлаб чиқаришни, қизилмияни қайта ишлашни (1000 тонна) модернизация қилиш, қорамол терисини қайта ишлаш қувватларини кенгайтириш (10 млн.кв.дм) <u>Озик-овқат саноати</u> – макарон маҳсулотлари (45 тонна), музқаймоқ (50 тонна), нон маҳсулотлари (55 тонна) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш; Вино-арок (750 минг далл) ишлаб чиқаришни кенгайтириш, қандолат (10 тонна), макарон (20 тонна), нон (390 тонна) ва сут маҳсулотлари (250 тонна) ишлаб чиқаришни модернизация қилиш</p>
Амударё	<p>Катта бизнеснинг мавжудлиги:</p> <p>'Юлдуз" ОАЖ ("Ўзпахтасаноат" ДАК) – 5,7%</p> <p>'Амударё қурилиш материаллари" МЧЖ (худудий бўйсундиган) – 0,2%</p>	<p>Таянч лойиҳалар:</p> <p>– тўқимачилик комплекси, йигирув ва трикотаж ишлаб чиқаришни ташкил этиш, қурилиш материаллари саноатини шакллантириш</p>

Соҳани ихтисослаштириш: пахта тозалаш, қурилиш материаллари саноати

Минерал-хомашё ресурслари:

- қурилиш тошлари (Жумуртов каръери, Урганч шаҳридан 25 км)
- қурилиш тошлари (Жумуртов каръери, Манғит шаҳридан 20 км)
- оҳактош (Жумуртов каръери, Манғит шаҳридан 20 км.)
- керамзит хомашёси (Бестобе кони Нукус шаҳридан 17 км.)
- черепица-ғишт хомашёси (Нукус кони, Нукус шаҳридан 20 км.)
- черепица-ғишт хомашёси (Бестобе кони Нукус шаҳридан 20 км.)
- черепица-ғишт хомашёси (Амударё кони, Манғит шаҳридан 19 км.)
- черепица-ғишт хомашёси (Бердах кони, Акманғит марказидан 40 км.)
- порфирит (Шайхжейлин кони, Қоратов қишлоғи шимолидан 3-4 км, Қораўзак т/й станцияси шимоли-ғарбидан 15 км ва Жумуртов т/й станцияси шимоли-шарқидан 10 км)

Қишлоқ хўжалиги хомашёси:

- ҚРда қуйидаги маҳсулотлар етиштириш бўйича етакчи ўрин: бошоқли дон – 12,4%, пахта – 20,7%, картошка – 24,3%, сабзавотлар – 14,7%, мевалар – 22,1%
- ҚРда қуйидагилар ишлаб чиқариш бўйича етакчи ўрин (ўшт тайёрлаш (10,3%), сут (10%), тухум (15,1%), асал (16,3%), балиқчилик (4,5%))

Автомобиль йўлларининг мавжудлиги:

- мамлакат аҳамиятига эга автомобиль йўли мавжуд

Ишлаб чиқаришнинг электр энергияси, газ ва сув билан таъминлангани: туманга ҚРда сотилаётган газнинг 8,3% тўғри келади, бунда саноат ҳудуддаги умумий газ истеъмолининг 3,6 % фойдаланмоқда (истикболда – 3,8 млн. куб. метрдан 7,0 млн. куб метрга ошириш)

Маҳаллий лойиҳалар:

- мева-сабзавот, гўшт ва сутни қайта ишлаш
 - қурилиш материаллари ишлаб чиқариш
 - қишлоқ хўжалик машиналари учун эҳтиёт қисмлар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш
- Иккинчи даражали лойиҳалар:**
- хунарамдчилик – темирчилик (ўрок ва болға ишлаб чиқаради, сув иситиш приборлари, титан ишлаб чиқариш мумкин) каштачилик, этикдўзлик, чинни идишлар ишлаб чиқариш
 - уйда тикувчилик ишлаб чиқаришини кенгайтириш (ётоқ-жой буюмлари)

Тармоқларни ривожлантириш:

Қурилиш материаллари саноати – шағал (340 минг куб.м), диаметри 100-150 мм бўлган полиэтилен қувурлар (10,8 минг пог.м) ишлаб чиқаришни ташкил этиш;
оҳак (минг тонна), пишиқ ғишт (млн.дона), темир-бетон буюмлар (10 минг куб.м), шағал (270 минг куб.м) ишлаб чиқаришни кенгайтириш

	<p>– туманга ҚРда сув истеъмолининг 3,4% тўғри келади, sanoatда сув истеъмоли улуши 4,4% ташкил этади (истикболда – sanoatда сув истеъмолини 32,4 минг куб метрдан 67 минг куб метрга ёки худудлардаги сув истеъмоли умумий ҳажмининг 6,1% га ошириш)</p> <p>Мехнат ресурслари: худудда аҳолининг зич жойлашгани, sanoatда бандлар улуши паст, бошқа худудларга қараганда аҳолиси фаоллиги ва тадбиркорлиги билан ажралиб туради, ишсизлик ва миграция даражаси ҚР бўйича паст</p> <p>Фаолият кўрсатмаётган ишлаб чиқаришларнинг мавжудлиги:</p> <p>– ишлаб чиқаришлардан тўлиқ фойдаланилмаётгани:</p> <p>"Амударё қурилиш материаллари" МЧЖ – деворбоп материаллар (21,3%), шагал (74,8%), "Юлдуз" ОАЖ – пахта толаси (60,2%), нотўқима материаллар (0%)</p> <p><i>Қурилиш материаллари ишлаб чиқариш бўйича «Жумуртов» МЧЖ – ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш 39%, нон маҳсулотлари ишлаб чиқариш бўйича «Бобурбек Бону» МЧЖ – 45%</i></p> <p>– ишламаётган қорхоналар – 13</p>	<p>Енгил sanoat – йигирув (8 минг тонна), тикуччилик ишлаб чиқаришини (15 млн. дона), трикотаж полотно (1,8 минг тонна), ип газлама ишлаб чиқариш бўйича тўқимачилик комплекси (3,2 млн.пог.м), синтетик ювиш воситалари (600 тонна) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш;</p> <p>Эркалар пойабзали ишлаб чиқаришини модернизация қилиш (10 минг жуфт)</p> <p>Озиқ-овқат sanoati – сутни қайта ишлаш ва пастеризация қилинган қадоқланган сут (100 тонна), нон маҳсулотлари (110 тонна) ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш</p>
Беруний	<p>Катта бизнеснинг мавжудлиги:</p> <p>"Беруний толаси" ОАЖ ("Ўзпахтасаноат" ДАК) – 3,8%</p> <p>"Еггар" ОАЖ (ЎзРес. Ёғ-мой ва озиқ-овқат sanoati уюшмаси) – 1,8%</p> <p>Соҳани ихтисослаштириш: пахта тозалаш, озиқ-овқат, <i>машинасозлик, енгил sanoat</i>, қурилиш материаллари sanoati, <i>чарм-пойабзал sanoati</i></p> <p>Минерал-хомашё ресурслари:</p> <p>– дала шпати (Қизилсой кони, Қоратовдан 35 км)</p> <p>– тальк тоши (Зинелбулоқ кони, Нукус шаҳридан 110 км)</p>	<p>Таянч лойиҳалар:</p> <p>– тўқимачилик комплексини ривожлантириш, қурилиш материаллари sanoatини шакллантириш, май ишлаб чиқаришни кенгайтириш</p> <p>Маҳаллий лойиҳалар:</p> <p>– мева-сабзавот маҳсулотлари, гўшт ва сутни қайта ишлаш</p> <p>– қоракўл терисига ишлов бериш</p>

	<ul style="list-style-type: none"> – родонит (Янги кони, Қоратов кишлоғидан 20 км.) – оҳақтош (Жамансой, Қоратов кишлоғи жануби-шаркидан 20 км ва Қораўзак т/й станцияси жануби-шаркидан 9 км) – листовинит (Зинелбулок кони, Қоратов кишлоғидан 27 км) – мрамар (Қаҳралисой кони, Беруний шаҳридан 40 км.) – мрамар (Беруний кони, Жонтоқсой кишлоғи, Беруний шаҳридан 47 км., Қоратов кишлоғи шаркидан 10 км ва Қораўзак т/й станцияси жануби-шаркидан 15 км) – черепица-ғишт хомашёси (Беруний кони, Беруний шаҳридан 18 км) <p>Кишлоқ хўжалиги ресурслари:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ҚРда қуйидаги маҳсулотлар ишлаб чиқариш бўйича етакчи: бошокли дон – 8,4%, пахта – 12,8%, картошка – 10,4%, сабзавотлар – 9,4%, мева – 17,9% – ҚРда қуйидаги маҳсулотлар ишлаб чиқариш бўйича етакчи: ғўшт – 16,4%, сут – 11,8%, тухум – 23,1%, асал – 10,4%, қорақўл териси – 17,3%, балиқчилик ривожланмоқда (5,6%) <p>Автомобиль йўллари ва темирйўлларнинг мавжудлиги:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Нукус шаҳрини Тўртқўл тумани билан боғлайдиган темирйўл линияси ўтган – халқаро аҳамиятга эга Ғузор-Бухоро-Нукус автомобиль йўли бор <p>Ишлаб чиқаришнинг электр энергияси, газ ва сув билан таъминлангани:</p> <ul style="list-style-type: none"> – туманга ҚРда сотилаётган газ умумий ҳажмининг 6,8% етказиб берилади, саноат учун ҳудудда умумий газ истеъмолининг 4,2 % ажратилади (истикболда 3,4 млн.куб. метрдан 6,5 млн.куб метрга ошириш) 	<ul style="list-style-type: none"> – талкомагнетит ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш <p>Иккинчи даражали лойиҳалар:</p> <ul style="list-style-type: none"> – хунармандчилик – металлни қайта ишлаш (ўрок ва болға, сув иситиш приборлари, титан ишлаб чиқариш) – қайта ишланган кишлоқ хўжалиги маҳсулотлари чиқиндиларидан ҳайвон ва балиқлар учун озуқа тайёрлаш – тикувчилик буюмларини ишлаб чиқариш бўйича касаначилик ва оилавий бизнесни ривожлантириш <p>Тармоқларни ривожлантириш:</p> <p><u>Қурилиш материаллари саноати</u> – пишиқ ғишт (6 млн. дона), полиэтилен қувурлар (12,8 минг. пог. м), шпатлёвка, гипс (1000 тонна), АКФА дераза ва эшик ромлари (4 минг кв. м), бетон буюмлар (2 минг куб. м) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш;</p>
--	--	---

	<p>– туманга ҚРда фойдаланилаётган сувнинг 3,2% тўғри келади, саноатнинг сувдан фойдаланиши улуши 6,6% (истихболда – саноатда сувдан фойдаланишни 46,1 минг куб.метрдан 94,6 минг куб.метрга ёки худудлардаги сув истеъмоли умумий ҳажмининг 9,2% га ошириш)</p> <p>Меҳнат ресурслари: аҳолининг бошқа худудлар орасида нисбатан фаоллиги, саноатда бандлар улуши паст, ишсизлик даражаси ҚР бўйича кўрсаткич даражасида</p> <p>Фаолият кўрсатмаётган ишлаб чиқаришларнинг мавжудлиги:</p> <p>– ишлаб чиқаришдан тўлиқ фойдаланилмаётгани: "Беруний толаси" ОАЖ – пахта толаси (49,5%), ногўжима материаллар (28,8%), "Ёғтар" ОАЖ – тозаланмаган ўсимлик ёғи (43,8%), тозаланган ўсимлик ёғи (45,1%)</p> <p><i>Қурилиш материаллари ишлаб чиқариш бўйича «Даврон Пардозчи» ХФ (бўш ётган объектлар негизида янги лойиҳа яратиш), қурилиш материаллари ишлаб чиқариш бўйича «Беруний биржа сервис» ХК (янги лойиҳа яратиш негизида)</i></p> <p>– ишламаётган қорхона – 26</p>	<p>Енгил саноат – тайёр тикувчилик буюмлари (8.1 млн. дона), терига бирламчи ишлов бериш (3 минг дона) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш; Йигирув қорхоналари (5,2 минг тонна), тикувчилик буюмлари (1,7 млн.дона) ишлаб чиқаришни модернизация қилиш;</p> <p>Озиқ-овқат саноати – йилига 100 тонна сўт маҳсулотлари (қаймоқ, творог, пишлок), музқаймоқ (250 тонна), қандолат (350 тонна), нон маҳсулотлари (50 тонна), мева-сабзавот маҳсулотларини (600 тонна) қайта ишлашни ташкил этиш;</p> <p>нон (110 тонна), гўшт (60 тонна) маҳсулотлари ишлаб чиқаришни модернизация қилиш</p> <p>Бошқалар – мебель (500 дона), хожатхона қоғози (2 тонна) ишлаб чиқаришни модернизация қилиш</p>
Қанликўл	<p>Қатта бизнеснинг мавжудлиги: йўқ</p> <p>Соҳани ятқисослаштириш: озиқ-овқат</p> <p>Минерал-хомашё ресурслари:</p> <p>– черепица-ғишт хомашёси (Олтинкўл қони, Қанликўл марказидан 14 км.)</p> <p>Қишлоқ хўжалиги ресурслари:</p> <p>– бошокли дон (5,5%), пахта (3,6%), мева-сабзавотлар (4,9%) этиштирилади</p> <p>– сабзи, қовоқ этиштириш фармацевтика саноатини ривожлантириш имконини беради</p>	<p>Маҳаллий лойиҳалар:</p> <p>– озиқ-овқат товарлари ишлаб чиқаришни ташкил этиш, қурилиш материаллари саноатини ривожлантириш</p> <p>Тармоқларни ривожлантириш:</p> <p>Қурилиш материаллари саноати – дераза ва эшик блоклари (1400 кв.м), пишиқ ғишт (4 млн.дона), мрамар (100 минг.кв.м) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш</p>

	<p>– гўшт (4,2%), сут (4%) тайёрланмоқда</p> <p>Автомобиль йўлларининг мавжудлиги:</p> <p>– халқаро аҳамиятга эга автомобиль йўллари бор</p> <p>Ишлаб чиқаришларининг электр энергияси, газ ва сув билан таъминлангани:</p> <p>– туманга ҚРда сотилаётган газнинг 2,6% ажратилмоқда, sanoat томонидан ҳудудда умумий газ истеъмолининг 4,7%дан фойдаланилмоқда (истикболда 1,7 млн. куб метрдан 5,1 млн. куб метрга ошириш)</p> <p>– туманга ҚРда фойдаланилаётган сувнинг 1,5 % тўғри келади, sanoatнинг сувдан фойдаланиш улуши 5,5% (истикболда – sanoatда сувдан фойдаланишни 18,1 минг куб. метрдан 37 минг куб метрга ёки ҳудудлардаги сув истеъмоли умумий ҳажмининг 7,7% га ошириш)</p> <p>Меҳнат ресурслари: sanoatда бандлар улуши паст, ишсизлик даражаси ҚР бўйича кўрсаткич даражасида</p> <p>Фаолият кўрсатмаётган ишлаб чиқаришларининг мавжудлиги:</p> <p>– ишламаётган қорхоналар – 2 та</p>	<p>Енгил sanoat – тайёр тикувчилик буюмлари ишлаб чиқаришни ташкил қилиш (1,4 млн. дона), тайёр тикувчилик буюмлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш (0,8 млн. дона)</p> <p>Озиқ-овқат sanoati – йилига 100 тонна қувватга эга сут маҳсулотлари ишлаб чиқаришни ташкил қилиш (қаймоқ, творог, пишлоқ), нон (70 тонна) ва нон маҳсулотлари (80 тонна) ишлаб чиқаришни кенгайтириш</p>
Қораўзак	<p>Катта бизнеснинг мавжудлиги: йўқ</p> <p>Соҳани ихтисослаштириш: қурилиш материаллари sanoati</p> <p>Минерал-ҳомашё ресурслари:</p> <p>– вермикулит (Тебинбулоқ ғарбий зона, Қоратов қишлоғи шимоли-ғарбидан 18 км., Қораўзак т/й станциясидан 5 км.)</p> <p>– вемикүлит (Тебинбулоқ шарқий зона, Қоратов қишлоғидан 5 км.)</p> <p>– агроруда хомашёси (Хўжақўл қони, Қоратов қишлоғидан 15 км.)</p> <p>– родонит (Аччитов қони, Қоратов қишлоғи шимоли-шарқидан 15 км., Беруний шаҳри шимоли-ғарбидан 53 км.)</p>	<p>Таянч лойиҳалар:</p> <p>– цемент ишлаб чиқариш, иссиқлик изоляция материаллари ишлаб чиқаришни ташкил қилиш</p> <p>Маҳаллий лойиҳалар:</p> <p>– қурилиш материаллари ишлаб чиқариш</p> <p>– озиқ-овқат товарлари ишлаб чиқариш</p> <p>– қоракўл терига ишлов бериш</p> <p>– вермикулит концентрати ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш</p>

	<ul style="list-style-type: none"> – цемент хомашёси (Шимолий-Жамансай кони, Султан Увайстоғ т.й.станциясидан 20 км.) – цемент хомашёси (Жамансай кони, Нукус шахридан 90 км.) – гранодиорит (Октов кони, Нукус шахридан 85 км) – пироксенит (Тебинбулоқ кони) – порфирит (Қоратов кони, Қоратов қишлоғи шимоли-шарқидан 7 км ва Қораўзак т/й станциясидан 5 км, Кегайли марказидан 80 км.) – порфирит (Шайхўжа кони, Жумуртов т.й.станциясидан 10 км.) – порфирит (Қўянчик кони, Нукус шахридан 65 км.) – туфа (Какликтов кони, Нукус шахридан 70 км.) – ганч (Хўжакўл кони, Нукус шахридан 75 км., Қоратов қишлоғи шимоли-шарқидан ва Қораўзак т/й станциясидан 10 км) – оҳактош (Жамансой II кони, Нукус шахридан 94 км.) – оҳактош (Октов кони, Нукус шахридан 105 км.) – оҳактош (Қўянчик кони, Амударёнинг ўнг қирғоғида) – бентонитли лой (Хўжакўл кони, Нукус шахридан 55 км.) – кум (кум-шағал аралашмаси) (Октов кони, Нукус шахридан 90 км.) – черепица-ғишт хомашёси (Қораўзак кони, Қораўзак қишлоғидан 5 км.) <p>Қишлоқ хўжалиғи ресурслари:</p> <ul style="list-style-type: none"> – бошоқли дон (5,5%), пахта (3,6%), мева-сабзавотлар (4,9%) етиштирилади – гўшт (5,1%), балиқ (4,9%), жун (6,8%), қоракўл териси (4,1%) тайёрланмоқда 	<p>Иккинчи даражали лойиҳалар:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ёғочга ишлов бериш хунармандчилигини ривожлантириш <p>Тармоқларни ривожлантириш:</p> <p><u>Қурилиш материаллари саноати</u> – вермикулит концентрати (6 минг тонна), темир-бетон буюмлари (5 минг куб метр) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш; оҳак (6 минг тонна), шағал (180 минг куб метр), қурилиш куми (100 минг тонна) ишлаб чиқаришни кенгайтириш, қурилиш оҳағи, керамзит тош ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш</p> <p><u>Енгил саноат</u> – тайёр тикувчилик буюмлари (2 млн. дона), кизилмия экстракт кукуни (400 тонна) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш</p> <p><u>Озиқ-овқат саноати</u> – йилига 100 тонна қувватга эга сут маҳсулотлари (қаймоқ, творог, пишлоқ), макарон маҳсулотлари (122 тонна), нон маҳсулотлари (80 тонна) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш; кандолат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни модернизация қилиш (50 тонна)</p> <p><u>Бошқалар</u> – мебель ишлаб чиқаришни ташкил қилиш (250 дона)</p>
--	---	---

	<p>Автомобиль йўллари ва темирйўлларнинг мавжудлиги:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Нукус шаҳрини Тўрткўл тумани билан боғлайдиган темирйўл линияси ўтган – халқаро аҳамиятга эга автомобиль йўллари бор <p>Ишлаб чиқаришларнинг электр энергияси, газ ва сув билан таъминлангани:</p> <ul style="list-style-type: none"> – туманга ҚРда сотилаётган газнинг 2,3% ажратилмоқда, саноат томонидан ҳудудда умумий газ истеъмолининг 3,2% дан фойдаланилмоқда (истикболда 1,6 млн.куб. метрдан 2,4 млн.куб метрга ошириш) – туманга ҚРда фойдаланилаётган сувнинг атиги 0,8% тўғри келади, саноатнинг сувдан фойдаланиш улуши 3,2% (истикболда – саноатда сувдан фойдаланишни 5,8 минг куб. метрдан 11,8 минг куб. метрга ёки ҳудудлардаги сув истеъмоли умумий ҳажмининг 4,5% га ошириш) <p>Меҳнат ресурслари: меҳнат резервалари мавжуд ва уларни саноатга жалб қилиш мумкин</p> <p>Фаолият кўрсатмаётган ишлаб чиқаришларнинг мавжудлиги:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ишламаётган қорхоналар – 10 	
Керайли	<p>Катта бизнеснинг мавжудлиги:</p> <p>"Халқобод момиғи" АЖ ("Ўзпахтасаноат" ДАК) – 5,3%</p> <p>Сохани ихтисослаштириш: пахта тозалаш, энгил саноат ва озиқ-овқат маҳсулотлари</p> <p>Минерал-ҳомашё ресурслари:</p> <ul style="list-style-type: none"> – глауконитли кум (Борлитов қони, Қоратов қишлоғидан 50 км) – черепица-ғишт хомашёси (Бўзатов қони, Казанкеткен марказидан 10 км.) 	<p>Маҳаллий лойиҳалар:</p> <ul style="list-style-type: none"> – қурилиш материаллари ишлаб чиқариш – озиқ-овқат товарлари ишлаб чиқариш – ғишт ва сутни қайта ишлаш <p>Тармоқларни ривожлантириш:</p> <p><u>Қурилиш материаллари саноати</u> – ғишт (5 млн дона), цемент (50 минг тонна) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш; пишиқ ғишт ишлаб чиқаришни модернизация қилиш (1 млн.дона)</p>

<p>– черепица-ғишт хомашёси (Кегайли кони, Кегайли марказдан 5 км.)</p> <p>Қишлоқ хужалиғи ресурслари:</p> <p>– пахта (6,7%), мева (6,6%) етиштириш учун қулай шароитлар бор, бошоқли дон (4,9%), картошка (3,6% етиштирилмоқда</p> <p>– ғўшт (7,2%), сут (4,9%), тухум (5,3%), балиқ (4,2%) тайёрланмоқда</p> <p>Автомобиль йўллари ва темирйўлларнинг мавжудлиғи:</p> <p>– Нукус шаҳрини Тўртқўл тумани билан боғлайдиган темирйўл линияси ўтган</p> <p>– халқаро аҳамиятга эга автомобиль йўллари бор</p> <p>Ишлаб чиқаришларнинг электр энергияси, газ ва сув билан таъминлангани:</p> <p>– туманга ҚРда сотилаётган газнинг 3,6% ажратилмоқда, саноат томонидан ҳудудда умумий газ истеъмолининг атиғи 0,7% дан фойдаланилмоқда (истикболда 1,5 млн. куб метрдан 1,8 млн. куб метрга ошириш)</p> <p>– туманга ҚРда фойдаланилаётган сувнинг 2,1% тўғри келади, саноатнинг сувдан фойдаланиш улуши 2,9% (истикболда – саноатда сувдан фойдаланишни 13,6 минг куб. метрдан 27,4 минг куб. метрга ёки ҳудудлардаги сув истеъмоли умумий ҳажмининг 4,1% га ошириш)</p> <p>Меҳнат ресурслари: саноатда бандлар улуши паст, ишсизлик даражаси юқори (6,9%) ва миграция салбий сальдога (-7,1 минг киши) эга.</p> <p>Фаолият кўрсатмаётган ишлаб чиқаришларнинг мавжудлиғи:</p> <p>– ишлаб чиқаришдан тўла фойдаланилмапти: “Халқобод момиги” АЖ пахта толаси (38,1%), тикувчилик ишлаб чиқариши (60,3%)</p>	<p>Энгил саноат – тайёр тикувчилик буюмлари (16 млн.дона), кизилмия экстракт кукунни (600 тонна) ишлаб чиқаришни, жунни қайта ишлашни (10 тонна) ташкил қилиш</p> <p>Озиқ-овқат саноати – нон, макарон ва қандолат маҳсулотлари (75 тонна), сут маҳсулотлари (320 тонна) ишлаб чиқариш, мева-сабзавот маҳсулотларини қайта ишлашни ташкил қилиш (5 тонна); нон ва қандолат маҳсулотларини ишлаб чиқаришни модернизация қилиш (130 тонна)</p>
---	--

	<p><i>Нон ва қандалат маҳсулотлари ишлаб чиқариш бўйича «ELBEK GOLDEN STAR» МЧДЖ (бўш ётган объектлар негизида янги лойиҳани яратиш)</i> – ишламаётган корхоналар – 4</p>	
Кўнғирот	<p>Катта бизнеснинг мавжудлиги: "Кўнғирот сода заводи" УК ("Ўзкимёсаноат" ДАК) (хисоб-китоб Нукус шаҳрида амалга оширилмоқда) – 9,8% "Кўнғирот ун заводи" АЖ ("Ўздонмаҳсулот") – 1,1% Газ-кимё комплекси барпо этилмоқда Соҳани ихтисослаштириш: ун-ёрма, <i>машинасозлик, озиқ-овқат</i> Минерал-хомашё ресурслари: – қўшимча конденсат ва газ кони – минерал туз (Борсакемас кони, Кўнғирот шаҳридан 75 км.) – минерал туз (Қораумбет кони, Кўнғирот шаҳри шимоли-ғарбидан 45 км.) – минерал туз (Тумрюк) – оҳактош (Кўнғирот кони, Кўнғирот т.й.станциясидан 25 км.) – кум (Қизилтўй кони, Кўнғирот т.й.станциясидан 20 км.) – черепица-ғишт хомашёси (Кўнғирот кони, Кўнғирот т.й.станциясидан 10 км.) – лой (Кулмагамбеткул кони) Қишлоқ хўжалиги ресурслари: – ҚРда қуйидаги маҳсулотлар ишлаб чиқаришда етакчи ўрин: бошоқли дон (8%), пахта (3,2%), мева-сабзавотлар (5,3%). – ҚРда балиқ – 8,8%, жун – 11,7%, қорақўл териси – 6,6%, асал – 6,3% ишлаб чиқаришда етакчи, гўшт ва сут ишлаб чиқариш ривожланмоқда</p>	<p>Таянч лойиҳалар: – газ-кимё комбинатини ташкил қилиш (полиэтилен, полипропилен, улардан қувур тайёрлаш), Устюрт платосидаги шомол электр станциялари фаолиятини ўзлаштириш, кальцинацияланган сода ишлаб чиқаришни кенгайтириш, йодланган туз ишлаб чиқаришни ўзлаштириш Маҳаллий лойиҳалар: – қурилиш материаллари ишлаб чиқариш – балиқни қайта ишлаш – қорақўл териға ишлов бериш – йодланган ош тузи ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш Иккинчи даражали лойиҳалар: – ёғочға ишлов бериш хунармандчилигини ривожлантириш Тармоқларни ривожлантириш: Машинасозлик ва металлға ишлов бериш – турли қувватдаги электр двигателларини ўрашни ташкил қилиш (100 дона) Кимё саноати – натрий-сульфат ишлаб чиқаришни ташкил этиш (60 минг тонна); кальцинацияланган сода ишлаб чиқаришни кенгайтириш (100,0 минг тонна)</p>

	<p>Автомобиль йўллари ва темирйўлларнинг мавжудлиги:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Қозоғистонга чиқадиган Чоржўй-Қўнғирот-Буйнок темирйўл линияси бор – Қозоғистонга чиқадиган халқаро аҳамиятга эга Ғузур-Бухоро-Нукус-Буйнок автомобиль йўли бор <p>Ишлаб чиқаришларнинг электр энергияси, газ ва сув билан таъминлангани:</p> <ul style="list-style-type: none"> – газ етказиб бериш кўрсаткичи нисбатан юқори (ҚРда сотилаётган газ умумий ҳажмининг 12,9%), саноатда ҳудуддаги умумий газ истеъмоли ҳажмининг 38,6% дан фойдаланилмоқда (истиболда – 25,4 млн. куб м. дан 80 млн. куб м. га ошириш) – туманга ҚРда фойдаланилаётган сувнинг катта улуши (9,5%) тўғри келади, саноатнинг сувдан фойдаланиш улуши 6,9% (истиболда – саноатда сувдан фойдаланишни 141,1 минг куб. метрдан 290,6 минг куб. метрга ёки ҳудуддаги сув истеъмоли умумий ҳажмининг 9,6% га ошириш) <p>Меҳнат ресурслари: саноатда бандлар улуши паст, ишсизлик даражаси юқори (6,6%) ва миграция салбий сальдога (-9,9 минг киши) эга.</p> <p>Фаолият кўрсатмаётган ишлаб чиқаришларнинг мавжудлиги:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ишлаб чиқаришдан тўла фойдаланилмаётгани: "Қўнғирот ун заводи" АЖ – нон маҳсулотлари (1,1%), макарон маҳсулотлари (25,3%), ун (21,4%), ёрма (20,8%) – ишламаётган корхоналар – 8 та. 	<p>Қурилиш материаллари саноати – гиперпрессланган ғишт (20 млн дона), оҳак (10 минг тонна), шлакоблоклар (3000 минг дона) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш; Сульфат натрий ва бишифит ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш. Бишофитдан металлургияда (магнезиал ўтга чидамли материаллар), қишлоқ хўжалигида (дефолиант ишлаб чиқариш), махсус цемент ишлаб чиқаришда, қудуқларни қовлашда бурғулаш эритмаси сифатида ва бошқаларда фойдаланилади.</p> <p>Енгил саноат – йилига 6 минг дона маҳсулот тайёрлаш қувватига эга тайёр тикувчилик буюмлари ва махсус кийим ишлаб чиқаришни (3 минг тўплам) ташкил қилиш, терига бирламчи ишлов беришни ўзлаштириш (3 минг дона)</p> <p>Озиқ-овқат саноати – йодланган ош тузи (21 минг тонна) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш, йодланган туз ишлаб чиқаришни модернизация қилиш (6,1 минг тонна), йилига 100 тонна ғишт маҳсулотлари ишлаб чиқариш</p> <p>Бошқалар – мебель ишлаб чиқаришни кенгайтириш (150 дона)</p>
--	--	--

<p>Мўйнок</p>	<p>Қатта бизнеснинг мавжудлиги: "Устюртгаз" УШК ("Ўзбекнефтгаз") – 8,5% Соҳани ихтисослаштириш: ёқилғи, енгил саноат Минерал-хомашё ресурслари: – лой, кум (Мўйнок кони) – турли чиганоқлар кўп Қишлоқ хўжалиги ресурслари: картошка (0,5%), сабзавот (0,7%), мева (0,4%) етиштириш кўрсаткичлари паст, пахта етиштирилмайди – балиқ етиштиришда ҚРда энг юкори кўрсаткич – 30,9% Автомобиль йўлларининг мавжудлиги: – халқаро аҳамиятга эга автомобиль йўллари бор Ишлаб чиқаришларнинг электр энергияси, газ ва сув билан таъминлангани: – туманга ҚРга етказиб берилаётган газнинг атиги 1,3% сотилмоқда, – туманга ҚРда фойдаланилаётган сувнинг атиги 0,9% тўғри келади, саноатнинг сувдан фойдаланиш улуши 11,6% (истикболда – саноатда сувдан фойдаланишни 21,9 минг куб. метрдан 45 минг куб метрга ёки ҳудудлардаги сув истеъмоли умумий ҳажмининг 16,2% га ошириш) Меҳнат ресурслари: саноатда бандлар улуши паст, ишсизлик даражаси юкори (7,6%) ва миграция салбий салъдога (-7,1 минг киши) эга Фаолият кўрсатмаётган ишлаб чиқаришларнинг мавжудлиги: – ишлаб чиқаришлардан тўла фойдаланилмапти: "Устюртгаз" УШК тўлик қувват билан ишламоқда</p>	<p>Таянч лойиҳалар: – табиий газ қазиб олиш ва қайта ишлаш Маҳаллий лойиҳалар: – озик-овқат товарлари ишлаб чиқариш Иккинчи даражали лойиҳалар: – пемза ишлаб чиқариш Тармоқларни ривожлантириш: Енгил саноат – тайёр тикувчилик буюмлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш (25 минг дона) Озик-овқат саноати – сут (300 тонна), гўшт (17 тонна), балиқ маҳсулотлари (50 тонна) ишлаб чиқаришни ташкил этиш Бошқалар – мебель ишлаб чиқаришни (850 дона) ташкил қилиш, артемияни қайта ишлаш-ни кенгайтириш (5 тонна)</p>
---------------	---	---

	<p><i>Дераза ва эшик ромлари ишлаб чиқариш бўйича «Онерли коллар» МЧЖ (бўш ётган объектлар негизда янги лойиҳа яратиш)</i></p> <p>Консерва заводи фаолият кўрсатмаяпти</p>	
Нукус	<p>Катта бизнеснинг мавжудлиги: йўқ</p> <p>Соҳани ихтисослаштириш: озиқ-овқат, қурилиш материаллари саноати</p> <p>Минерал-хомашё ресурслари:</p> <ul style="list-style-type: none"> – агроруда хомашёси (Крантов кони, Оқманвит марказидан 15 км) – оҳактош – (Нукус кони, Нукус шаҳри жануби-шарқидан ва Нукус т/й станциясидан 8 км) – кум (Табакум кони, Нукус шаҳридан 6 км.) – черепица-ғишт хомашёси (Нукус кони, Нукус шаҳридан 23 км) – черепица-ғишт хомашёси (Жайдан кони, Нукус шаҳридан 17 км) <p>Қишлоқ хўжалиги ресурслари:</p> <ul style="list-style-type: none"> – бошоқли дон (7,7%), картошка (8,5%), сабзавот (18,6%), мева (11,1%) етиштириш бўйича ҚРда етакчи ўрин – асал (9,4 %) ишлаб чиқаришда ҚРда етакчи ўрин, балиқчилик (6,9%), паррандачилик (5,5% тухум) ривожланмоқда <p>Автомобиль йўллари ва темирйўлларнинг мавжудлиги:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Нукус шаҳрини Тўрткўл тумани билан боғлайдиган темирйўл линияси ўтган – халқаро аҳамиятга эга автомобиль йўллари бор <p>Ишлаб чиқаришларнинг электр энергияси, газ ва сув билан таъминлангани:</p> <ul style="list-style-type: none"> – туманга ҚРда сотилаётган газнинг атиги 2,5% етказиб берилмоқда, саноатда ҳудуддаги умумий газ истеъмолининг атиги 0,1% дан фойдаланилмоқда 	<p>Таянч лойиҳалар:</p> <ul style="list-style-type: none"> – мева-сабзавот маҳсулотлари, томат пастасини қайта ишлашни ташкил қилиш <p>Маҳаллий лойиҳалар:</p> <ul style="list-style-type: none"> – қурилиш материаллари, силикат буюмлар ишлаб чиқариш – мева-сабзавот маҳсулотларини қайта ишлаш – озиқ-овқат товарлари ишлаб чиқариш <p>Тармоқларни ривожлантириш:</p> <p><u>Қурилиш материаллари саноати</u> – пишиқ ғишт ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш (12 млн дона)</p> <p><u>Энгил саноат</u> – тайёр тикувчилик буюмлари ишлаб чиқаришни ташкил қилиш (18 минг дона)</p> <p><u>Озиқ-овқат саноати</u> – нон маҳсулотлари ишлаб чиқаришни ташкил қилиш (245 тонна); сут маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш (250 тонна)</p> <p><u>Бошқалар</u> – кизилмия экстракт қуқунини ишлаб чиқаришни ташкил этиш (400 тонна)</p>

	<p>– туманга ҚРда фойдаланилаётган сувнинг атиги 0,7 % тўғри келади, саноатнинг сувдан фойдаланиши улуши 4,9 % (истикболда – саноатда сувдан фойдаланишни 7,6 минг куб. метрдан 15,6 минг куб. метрга ёки худудлардаги сув истеъмоли умумий хажмининг 6,8 % га ошириш)</p> <p>Меҳнат ресурслари: саноатда бандлар улуши паст, ишсизлик даражаси энг юкори (8,1%) ва миграция салбий сальдоси (-15,1 минг киши)</p> <p>Фаолият кўрсатмаётган ишлаб чиқаришларнинг мавжудлиги:</p> <p>– ишлаб чиқаришлардан тўла фойдаланилмапти:</p> <p><i>Нон маҳсулотлари ишлаб чиқариш бўйича “Туримбетов Маҳмуд Маратович” МЧДЖ (бўш ётган объектлар негизида янги лойиҳа яратиш)</i></p> <p>– ишламаётган корхоналар – 5</p>	
Тахтакўпир	<p>Катта бизнеснинг мавжудлиги: йўқ</p> <p>Сохани ихтисослаштириш: озик-овқат</p> <p>Минерал-хомашё ресурслари:</p> <p>– черепица-ғишт хомашёси (Тахтакўпир кони, Халқобод темирийўл станциясидан 85 км.)</p> <p>Қишлоқ хўжалиги ресурслари:</p> <p>– бошокли дон (5,5%), пахта (3,0%) етиштирилмоқда</p> <p>– жун 11,6%, қоракўл териси – 9,1%, балик – 8,7% етиштиришда ҚРда етакчи ўрин, гўшт (5,5%) етиштирилмоқда</p> <p>Автомобиль йўллари ва темирийўлларнинг мавжудлиги:</p> <p>– Нукус шаҳри билан боғлайдиган темир йўл (пристань) бор</p> <p>– халқаро аҳамиятга эга автомобиль йўллари бор</p>	<p>Маҳаллий лойиҳалар:</p> <p>– балиқни қайта ишлаш</p> <p>– жун ва қоракўл терисини қайта ишлаш</p> <p>– озик-овқат товарлари ишлаб чиқариш</p> <p>Тармоқларни ривожлантириш:</p> <p><u>Курилиш материаллари саноати</u> – пишиқ ғишт ишлаб чиқаришни ташкил қилиш қилиш (1 млн дона)</p> <p><u>Енгил саноат</u> – Тайёр тикувчилик буюмлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш (2,1 млн. дона)</p>

	<p>Ишлаб чиқаришларнинг электр энергияси, газ ва сув билан таъминлангани:</p> <ul style="list-style-type: none"> – туманга ҚРда сотилаётган газнинг атиги 1,6% етказиб берилмоқда, саноатда ҳудуддаги умумий газ истеъмолининг атиги 0,3% дан фойдаланилмоқда (истикболда – газ истеъмолини 0,3 млн. куб метрга ошириш) – туманга ҚРда фойдаланилаётган сувнинг 1,2 % тўғри келади, саноатнинг сувдан фойдаланиш улуши 2,2 % (истикболда – саноатда сувдан фойдаланишни 5,8 минг куб метрдан 11,9 минг куб.метрга ёки ҳудудлардаги сув истеъмоли умумий ҳажмининг 3,1 % га ошириш) <p>Меҳнат ресурслари: саноатда бандлар улуши паст, ишсизлик даражаси энг юқори (7,0%) ва миграция салбий сальдоси (-23,6 минг киши)</p> <p>Фаолият кўрсатмаётган ишлаб чиқаришларнинг мавжудлиги:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ишламаётган корхоналар – 7 та 	<p>Озиқ-овқат саноати – йилига 100 тонна сут маҳсулотлари (қаймоқ, творог, пишлоқ), макарон (150 тонна), қандолат (10 тонна), нон маҳсулотлари (100 тонна) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш, гўштни қайта ишлашни йўлга қўйиш (50 тонна); нон (30 тонна), макарон маҳсулотлари (50 тонна) ишлаб чиқаришни модернизация қилиш</p> <p>Бошқалар – чорвачилик учун озуқа ишлаб чиқаришни ташкил қилиш (100 тонна)</p>
Тўрткўл	<p>Катта бизнеснинг мавжудлиги:</p> <ul style="list-style-type: none"> "Тўрткўл оқ олтин" ОАЖ ("Ўзпахтасаноат" ДАК) – 3,9% "Тўрткўл дон" МЧЖ ("Ўздонмахсулот") – 0,5% "Tortkol Asaka Tekstil" МЧЖ ("Ўзбекенгилсаноат") – 0,5% <p>Соҳани ихтисослаштириш: пахта тозалаш, енгил, ун-ёрма, <i>машинасозлик, озиқ-овқат, қурилиш материаллари саноати, чарм-пойабзал</i></p> <p>Минерал-хомашё ресурслари:</p> <ul style="list-style-type: none"> – черепица-ғишт хомашёси (Тўрткўл кони, Тўрткўл КЗ дан 0,8 км.) – черепица-ғишт хомашёси (Жанбасқалъа кони, Тўрткўл шаҳридан 48 км.) – черепица-ғишт хомашёси (Қирқкиз кони, Тўрткўл шаҳридан 35 км.) 	<p>Таянч лойиҳалар:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ип газлама ва полотно ишлаб чиқаришни кенгайтириш, <p>Маҳаллий лойиҳалар:</p> <ul style="list-style-type: none"> – қурилиш материаллари ишлаб чиқариш – мева-сабзавот маҳсулотларини қайта ишлаш – жун ва қорақўл терисини қайта ишлаш – ёғочга ишлов бериш (мебель, парта) <p>Иккинчи даражали лойиҳалар:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ҳунармандчилик – қуллолчилик буюмлари, чинни идишлар ишлаб чиқариш, металлни қайта ишлаш (ўрок ва болға, сув иситиш приборлари ишлаб чиқариш), заргарлик

	<p>Қишлоқ хўжалиги ресурслари:</p> <ul style="list-style-type: none"> – барча турдаги қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришда ҚРда етакчи ўрин: бошокли дон – 16,7%, пахта – 12,6%, картошка – 10,4%, сабзавот – 11,3%, мева – 10% – гўшт – 10,5%, сут – 18,3%, тухум – 9%, асал – 17,7%, жун – 22,6%, қорақўл териси – 29,2% ишлаб чиқариш кўрсаткичлари юқори, балиқ етиштирилмоқда (5,7%) <p>Атомобиль ва темирўлларнинг мавжудлиги:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Хоразм вилоятига чиқадиған Чоржўй-Қўнғирот-Бейнов темирўл линияси мавжуд – халқаро аҳамиятга эга автомобиль йўллари бор <p>Ишлаб чиқаришларнинг электр энергияси, газ ва сув билан таъминлангани:</p> <ul style="list-style-type: none"> – газ етказиб бериш кўрсаткичи нисбатан юқори (ҚРда сотилаётган газ умумий ҳажмининг 8,4%), саноатда худуддаги умумий газ истеъмоли ҳажмининг 3,7% дан фойдаланилмоқда (истикболда – 3,6 млн. куб м дан 7 млн. куб м га ошириш) – туманга ҚРда фойдаланилаётган сувнинг 4,3% тўғри келади, саноатнинг сувдан фойдаланиш улуши 4,8% (истикболда – саноатда сувдан фойдаланишни 44,9 минг куб метрдан 92,1 минг куб метрга ёки худуддаги сув истеъмоли умумий ҳажмининг 6,7% га ошириш) <p>Мехнат ресурслари: саноатда бандлар улуши паст, ишсизлик кўрсаткичи ҚР бўйича даражадан юқори</p>	<ul style="list-style-type: none"> – касаначилик ва тикувчилик буюмлари ишлаб чиқариш бўйича онлайв бизнесни ривожлантириш (ётоқ-жой буюмлари) <p>Тармоқларни ривожлантириш:</p> <p>Кимё саноати – полиэтилен қувурлар ва плёнка (15 минг пог.м), полиэтилен пакетлар (1 млн. дона), пластмасса буюмлар (102 минг дона) ишлаб чиқаришни ташкил этиш; полиэтилен пакетлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш (2,5 млн. дона)</p> <p>Қурилиш материаллари саноати – темир-бетон буюмлари (4 минг куб метр), оҳак (2 минг тонна) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш, АКФА дераза ва эшик ромлари ишлаб чиқаришни модернизация қилиш (12 минг кв. м); бўр (микрокальцит) ишлаб чиқаришни кенгайтириш (1000 тонна)</p> <p>Енгил саноат – тайёр кигиз (1 минг кв. м), тикувчилик буюмлари (5 минг дона), болалар кийими (2,4 млн. дона), ётоқ-жой буюмлари (2,4 млн. дона), пайпок маҳсулотлари (40 минг жуфт) ишлаб чиқаришни ташкил этиш; калава (4 минг тонна), тикувчилик буюмлари (ишчилар қўлқопи ва бошқалар – 1,9 млн. дона, ётоқ-жой буюмлари – 0,6 млн. дона) ишлаб чиқаришни кенгайтириш, терига бирламчи ишлов бериш (3 минг дона)</p>
--	--	--

	<p>Феолият кўрсатмаётган ишлаб чиқаришларнинг мавжудлиги:</p> <p>– ишлаб чиқаришдан тўла фойдаланилмаяпти: "Тўрткўл оқ олтин" ОАЖ – пахта толаси (56,3%), ногўкима материаллар (30,4%), "Tortkol asaka tekstil" МЧДЖ – трикотаж полотно (3,9%), трикотаж буюмлар (31,6%), "Тўрткўл дон" МЧДЖ – нон маҳсулотлари (14,2%), макарон маҳсулотлари (0%), ун (25,6%)</p> <p><i>Нон маҳсулотлари ишлаб чиқариш бўйича "Тўрткўл Дон маҳсулот" МЧДЖ – ишлаб чиқариш қувватидан фойдаланиш 38%, нон маҳсулотлари ишлаб чиқариш бўйича «Тўрткўл нон» МЧДЖ – 47%, темир-бетон буюмлар ишлаб чиқариш бўйича «Корейка транс» МЧДЖ (бўш ётган объектлар негизда янги лойиҳалар яратиш)</i></p> <p>– ишламаётган корхоналар – 5</p>	<p>Озиқ-овқат саноати– нон (900 тонна), қандолат маҳсулотлари (3600 дона), гўштни қайта ишлаш (530 тонна) ташкил қилиш; нон маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш (160 тонна)</p> <p>Бошқалар – чорвачилик учун омухта ем ишлаб чиқаришни ташкил қилиш (200 тонна); мебель ишлаб чиқаришни кенгайтириш (3,5 минг дона)</p>
<p>Хўжайли</p>	<p>Катта бизнеснинг мавжудлиги:</p> <p>"Тахиятош ТЭС" ОАЖ – қарийб 20%</p> <p>"Тахиятош дон маҳсулотлари" ОАЖ ("Ўздонмаҳсулот") – 3,4%</p> <p>"Хўжайли толаси" АЖ ("Ўзпахтасаноат" ДАК) – 5,7%</p> <p>"Турон-Хўжайли" ОАЖ (ЎзРес. Ёғ-мой ва озиқ-овқат саноати уюшмаси) – 2,6%</p> <p>Соҳани ихтисослаштириш: электр энергетика, пахта тозалаш, озиқ-овқат, <i>енгил, чарм-пойабзал, машинасозлик, қурилиш материаллари саноати</i></p> <p>Автомобиль ва темир йўлларининг мавжудлиги:</p> <p>– Туркменистонга чиқадиган Чоржўй-Қўнғирот-Буйнов темирйўл линияси мавжуд</p> <p>– халқаро аҳамиятга эга Ғузур-Бухоро-Нукус-Бейнов автомобиль йўли бор</p>	<p>Таянч лойиҳалар:</p> <p>– электр энергетика</p> <p>– тикувчилик ишлаб чиқаришнинг ташкил қилиш</p> <p>– мой ишлаб чиқаришнинг кенгайтириш</p> <p>Маҳаллий лойиҳалар:</p> <p>– мева-сабзавот маҳсулотларини қайта ишлаш</p> <p>– гўшт ва сутни қайта ишлаш</p> <p>– озиқ-овқат товарлари ишлаб чиқариш</p> <p>Иккинчи даражали лойиҳалар:</p> <p>– ҳунармандчилик – ёғочга ишлов бериш, металлни қайта ишлаш</p> <p>– қоғозни қайта ишлаш, ҳожатхона қоғози, тухум учун решётка ишлаб чиқариш</p>

	<p>Қишлоқ хўжалиги ресурслари:</p> <p>– ҚРда пахта – 9,2%, картошка – 11% етиштиришда етакчи ўрин, бошоқли дон (5,8%), сабзавот (6,5%), мева (5,6%) етиштирилмоқда</p> <p>– сут – 10,4%, асал – 11,8%, тухум – 7,5% етиштиришда етакчи ўрин, гўшт (6,3%), жун (6,2%) ишлаб чиқарилмоқда</p> <p>Ишлаб чиқаришларнинг электр энергияси, газ ва сув билан таъминлангани:</p> <p>– газ етказиб беришда нисбатан юқори кўрсаткич (ҚРда сотилаётган газ умумий ҳажмининг 10,8%)</p> <p>– электр энергияси ўзида ишлаб чиқарилмоқда</p> <p>Меҳнат ресурслари: аҳоли зич жойлашган ҳудуд, миграция сальдоси даражаси, ихтисослашган кадрлар салоҳияти юқори</p> <p>Фаолият кўрсатмаётган ишлаб чиқаришларнинг мавжудлиги:</p> <p>– ишлаб чиқаришлардан тўла фойдаланилмаяпти: "Тахиа-тош иссиқлик электр станцияси" ОАЖ – электр энергияси ишлаб чиқариш (42,1%), "Тахиа-тош дон маҳсулотлари" ОАЖ – нон маҳсулотлари (67,2%), макарон маҳсулотлари (49,8%), ун (41,9%), ёрма (2,7%)</p> <p>"Хўжайли толаси" АЖ – пахта толаси (63,7%), "Турон-Хўжайли" ОАЖ – тозаланмаган ўсимлик ёғи (57%), тозаланган ўсимлик ёғи (56,8%)</p> <p><i>Сутни қайта ишлаш бўйича «Эрлан» ХК (бўш ётган объ-ектлар негизида янги лойиҳа яратиш), нон ва қандолат маҳсулотлари ишлаб чиқариш бўйича «Баркамол-Мирза Тахиа-тош» ХК (янги лойиҳа яратиш асосида)</i></p> <p>– ишламаётган корхоналар – 14</p>	<p>Тармоқларни ривожлантириш:</p> <p>Машинасозлик ва металлга ишлов бериш – йўл белгилари (1000 дона), аккумулятор (2000 дона), маиший иситтичлар (3 минг дона) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш; аккумулятор ишлаб чиқаришни модернизация қилиш (2800 дона)</p> <p>Кимё sanoati – пластмасса буюмлар ишлаб чиқаришни ташкил қилиш (500 дона)</p> <p>Қурилиш материаллари sanoati – пишиқ ғишт (6 млн. дона), оҳак (6 минг тонна), пенаблок (4,7 минг куб метр), ЁПК – ёғоч-полимер композициялар (648 тонна), ДСП – ёғоч-параха плиталар (36 минг кв. м) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш</p> <p>Енгил sanoat – Тайёр тикувчилик буюмлари (1500 минг дона), махсус кийим (7,5 минг тўплам), полиэтилен қоплар (2 млн. дона), полипропилен қоплар (6 млн. дона) ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш</p> <p>Ўзик-овқат sanoati – қуритилган мева-сабзавот маҳсулотлари (42 тонна), қандолат (112 тонна), нон (10 тонна), макарон маҳсулотлари (35 тонна) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш; нон (240 тонна), қандолат (550 тонна), макарон (70 тонна) маҳсулотлари, музқаймоқ (600 тонна), шинни ва киём (400 тонна), ун (60 тонна) ишлаб чиқаришни модернизация қилиш</p> <p>Бошқалар – ҳожатхона қоғози ишлаб чиқариш (4 млн. рулон), қизилмияни қайта ишлашни ташкил қилиш (100 тонна)</p>
--	--	--

	<p>– “Гласфир” шиша заводи (бутилка, банка) фаолияти хомашё йўқлиги (Қозоғистон) боис тўхтатилган</p> <p>– нефтбаза хомашё йўқлиги сабабли ишламаяпти</p> <p>– фойдаланилмаётган тикувчилик фабрикаси бор ва бу ерда тикувчиликни йўлга қўйиш мумкин</p>	
Чимбой	<p>Катта бизнеснинг мавжудлиги:</p> <p>“Чимбой май” ОАЖ (ЎзРес. Ёғ-мой ва озиқ-овқат саноати уюшмаси) – 0,03%</p> <p>“Чимбой дон” ОАЖ (“Ўздонмахсулот”) – 0,02%</p> <p>Сохани ихтисослаштириш: озиқ-овқат, ун-ёрма, тиббиёт</p> <p>Минерал-хомашё ресурслари:</p> <p>– минерал туз (Қусканатов кони, Нукус шахридан 80 км, Чимбой шахри шимоли-ғарбидан 30 км)</p> <p>– керамзит хомашёси (Қусканатов кони, Чимбой шахридан 34 км)</p> <p>– черепица-ғишт хомашёси (Чимбой кони, №21 КЗУдан 16 км)</p> <p>Қишлоқ хўжалиги ресурслари:</p> <p>– картошка – 10,5%, сабзавотлар – 10,2%, бошоқли дон – 8,8% етиштиришда ҚРда етакчи ўрин, мевалар етиштирилмоқда (5,2%)</p> <p>– гўшт (6,6%), сут (5,5%), тухум (6,9%) тайёрланмоқда</p> <p>Автомобиль йўллари ва темирйўлларнинг мавжудлиги:</p> <p>– Нукус шахрини Тахтақўпир тумани билан боғлайдиган темирйўл линияси ўтган</p> <p>– халқаро аҳамиятга эга автомобиль йўллари бор</p>	<p>Таянч лойиҳалар:</p> <p>– мева-сабзавот маҳсулотларини қайта ишлашни ташкил қилиш</p> <p>– мой ишлаб чиқаришни кенгайтириш</p> <p>Маҳаллий лойиҳалар:</p> <p>– мева-сабзавот маҳсулотларини қайта ишлаш</p> <p>– қурилиш материаллари ишлаб чиқариш</p> <p>– озиқ-овқат товарлари ишлаб чиқариш</p> <p>– глицерин, ДСП, синтепон ишлаб чиқариш</p> <p>Иккинчи даражали лойиҳалар:</p> <p>– хунармандчилик: чинни идиш ва сопол</p> <p>Тармоқларни ривожлантириш:</p> <p><u>Металлга ишлов бериш</u> – болғалаб тайёрланган дарвозалар ишлаб чиқаришни ташкил этиш (120 дона)</p> <p><u>Қурилиш материаллари саноати</u> – сопол қошин ва черепица ишлаб чиқаришни кенгайтириш (32 минг кв. м), керамзит шағал ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш</p>

	<p>Ишлаб чиқаришларнинг электр энергияси, газ ва сув билан таъминлангани:</p> <ul style="list-style-type: none"> – туманга ҚРда сотилаётган газнинг 5,8 % етказиб берилмоқда, саноатда худуддаги умумий газ истеъмоли ҳажмининг атиги 1,8% дан фойдаланилмоқда (истикболда – 1,8 млн. куб/м дан 3 млн. куб/м га ошириш) – туманга ҚРда фойдаланилаётган сувнинг 3% тўғри келади, саноатнинг сувдан фойдаланиш улуши 4,6% (истикболда – саноатда сувдан фойдаланишни 30 минг куб метрдан 61,8 минг куб метрга ёки худуддаги сув истеъмоли умумий ҳажмининг 6,4% га ошириш) <p>Меҳнат ресурслари: саноатда бандлар улуши паст, миграция салбий сальдосига (-7,0 минг киши) эга</p> <p>Фаолият кўрсатмаётган ишлаб чиқаришларнинг мавжудлиги:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ишлаб чиқаришлардан тула фойдаланилмапти: "Чимбой мой" ОАЖ – тозаланмаган ўсимлик ёғи (0%), тозаланган ўсимлик ёғи (0%), "Чимбой дон" ОАЖ – нон маҳсулотлари (9,6%), макарон маҳсулотлари (53,8%), ун (0%), ёрма (6,6%) – ишламаётган корхоналар – 5 	<p>Енгил саноат – тайёр тикувчилик (2.2 млн. дона), эркаклар пойабзали (3 минг жуфт) буюмлари ишлаб чиқаришни ташкил қилиш; тайёр тикувчилик буюмлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш (3,4 млн. дона)</p> <p>Озиқ-овқат саноати – ун (11 минг тонна), нон (130 тонна), қандолат (20 тонна), макарон (40 тонна) маҳсулотлари, йодланган ош тузи (480 тонна), шинни ва қиём (1000 банка) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш</p>
Шуманай	<p>Катта бизнеснинг мавжудлиги: йўқ</p> <p>Соҳани ихтисослаштириш: <i>озик-овқат</i></p> <p>Минерал-ҳомашё ресурслари:</p> <ul style="list-style-type: none"> – черепица-ғишт хомашёси (Шуманай кони, Шуманай шаҳридан 8 км.) <p>Қишлоқ хўжалиги ресурслари:</p> <ul style="list-style-type: none"> – пахта (5,4%), картошка (3,9%), мева (3,6%), бошокли дон (3,2%) етиштирилмоқда – гўшт (3,4%), сут (3,4%) тайёрланмоқда 	<p>Маҳаллий лойиҳалар:</p> <ul style="list-style-type: none"> – электр приборлар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш – озиқ-овқат товарлари ишлаб чиқариш – Хўжайли тумани билан ҳамкорликда бир-бири билан узвий боғлиқ тармоқларни ривожлантириш

	<p>Автомобиль йўллари ва темирйўлларнинг мавжудлиги:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Нукус шаҳрини Қўнғирот тумани билан боғлайдиган темирйўл линияси мавжуд <p>Ишлаб чиқаришларнинг электр энергияси, газ ва сув билан таъминлангани:</p> <ul style="list-style-type: none"> – туманга ҚРда сотилаётган газнинг 2,3% етказиб берилмоқда, саноатда ҳудуддаги умумий газ истеъмоли ҳажмининг атиги 1,8% дан фойдаланилмоқда (истикболда – 1,1 млн. куб/м дан 1,6 млн. куб/метрга ошириш) – туманга ҚРда фойдаланилаётган сувнинг 1,7 % тўғри келади, саноатнинг сувдан фойдаланиш улуши 11,9% (истикболда – саноатда сувдан фойдаланишни 42,7 минг куб/метрдан 87,7 минг куб/метрга ёки ҳудуддаги сув истеъмоли умумий ҳажмининг 16,6% га ошириш) <p>Мехнат ресурслари: саноатда бандлар улуши паст, ишсизлик даражаси юкори (7,7%)</p> <p>Фаолият кўрсатмаётган ишлаб чиқаришларнинг мавжудлиги:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ишлаб чиқаришлардан тўла фойдаланилмапти: <p><i>Қурилиш материаллари ишлаб чиқариш бўйича «ДУЗ ЛТД» МЧЖ (буш ётган объектлар негизда янги лойиҳа яратиш)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – ишламаётган корхоналар – 9 	<p>Тармоқларни ривожлантириш:</p> <p><u>Қурилиш материаллари саноати</u> – алюмин профиллар (1200 кв. м), эшик ва дераза блоклари (360 кв. м), деворбоп блоklar (15 минг куб метр) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш</p> <p><u>Енгил саноат</u> – тайёр тикувчилик (1,9 млн. дона), полипропилен қоғлар (3 млн. дона) буюмлари ишлаб чиқаришни ташкил қилиш</p> <p><u>Озиқ-овқат саноати</u> – нон ва макарон (80 тонна), кандолат (450 тонна) маҳсулотлари, минерал сув – 5 литр (20 минг дона) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш; макарон маҳсулотлари (57 тонна), ун (40 тонна) ишлаб чиқаришни кенгайтириш, мева-сабзавот маҳсулотларини қайта ишлаш (90 тонна)</p>
--	--	--

<p>Эллиққалъа</p>	<p>Катта бизнеснинг мавжудлиги: "Эллиққалъа олтин толаси" ОАЖ ("Ўзпахтасаноат" ДАК) – 3,8%</p> <p>Соҳани ихтисослаштириш: <i>пахта тозалаш, енгил ва озиқ-овқат, қурилиш материаллари sanoати</i></p> <p>Минерал-хомашё ресурслари: – черепица-ғишт хомашёси (Эллиққалъа кони, янги Тўрткўл марказидан 25 км.)</p> <p>Қишлоқ хўжалиги ресурслари: – барча турдаги қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришда ҚРда етакчи ўрин: бошоқли дон – 9,9%, пахта – 12,9%, картошка – 11%, сабзавот – 12,8%, мева – 12,2% – ғўшт – 14%, сут – 16,1%, тухум – 10,2%, асал – 11,2%, жун – 22,1%, қорақўл тери – 33,7% ишлаб чиқаришда минтақада етакчи ўрин, балиқчилик ривожланмоқда (7%) – ботаника боғи мавжуд</p> <p>Автомобиль ва темир йўлларнинг мавжудлиги: – Навоий вилоятига чиқадиغان Навоий-Учқудук-Нукус темирйўл линияси мавжуд – халқаро аҳамиятга эга Ғузур-Бухоро-Нукус-Бейнов автомобиль йўли мавжуд</p> <p>Ишлаб чиқаришларнинг электр энергияси, газ ва сув билан таъминлангани: – туманга ҚРда сотилаётган газнинг 6,4% етказиб берилмоқда, sanoатда ҳудуддаги умумий газ истеммоли ҳажмининг атиги 2,9% дан фойдаланилмоқда (истикболда – 2,1 млн. куб/м дан 4,2 млн. куб/метрга ошириш)</p>	<p>Таянч лойиҳалар: – тўқимачилик ишлаб чиқаришини кенгайтириш, тайёр тикувчилик буюмларини ишлаб чиқариш, жунни қайта ишлашни ташкил қилиш</p> <p>Маҳаллий лойиҳалар: – мева-сабзавот маҳсулотларини қайта ишлаш – ғўшт ва сутни қайта ишлаш – жун ва қорақўл терисини қайта ишлаш – озиқ-овқат товарлари ишлаб чиқариш</p> <p>Иккинчи даражали лойиҳалар: – тикувчилик буюмларини ишлаб чиқариш бўйича касаначилик ва оилавий бизнесни ривожлантириш – ҳунармандчилик – тикувчилик ишлаб чиқариши, зардўзлик, ёғочга ишлов бериш, мисгарлик</p> <p>Тармоқларни ривожлантириш: <u>Металлни қайта ишлаш</u> – калава учун ғалтак ишлаб чиқаришни ташкил қилиш (1500 дона); металл панжаралар ишлаб чиқаришни модернизация қилиш (100 дона) <u>Кимё sanoати</u> – полиэтилен коплар ишлаб чиқаришни ташкил қилиш (580 минг рулон)</p>
-------------------	---	---

Меҳнат ресурслари: туманлар орасида аҳолиси фаоллиги нисбатан юқори, саноатда бандлар улуши паст, ишсизлик даражаси ҚР бўйича кўрсаткич даражасида

Фаолият кўрсатмаётган ишлаб чиқаришларнинг мавжудлиги:

– ишлаб чиқаришлардан тўла фойдаланилмаяпти:

"Эллиқалъа олтин толаси" ОАЖ, «Глобал национал текс», ғишт заводлари

– пахта толаси (47,8%), тикувчилик ишлаб чиқариши (67,5%)

– жинси шимлар, юбкалар ишлаб чиқариш бўйича

«Юнивер» кўшма корхонаси фаолият кўрсатмаяпти

– «Бўстон винзавод» банкрот деб эълон қилинган. Унинг

негизида фаолият кўрсатаётган «Эллиқалъа шарбати» корхонаси учун сув қуядиган цех ташкил қилиш мумкин

– ишламаётган корхоналар – 13 та.

Қурилиш материаллари саноати – темир-бетон буюмлари (5 минг куб метр), оҳак (2 минг тонна), пишиқ ғишт (3 млн. дона), пластмасса профиллар (45 минг кв. м) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш; эшик ва ромлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш (900 кв. м), темир-бетон буюмлари (2 минг куб/метр) ишлаб чиқаришни модернизация қилиш

Ёнгил саноат – тайёр тикувчилик буюмлари ишлаб чиқаришни (1,9 млн. дона), жун (4 тонна), териға ишлов беришни (3 минг дона) ташкил қилиш; йигирув корхоналари (3,2 минг тонна), тайёр тикувчилик буюмлари ишлаб чиқаришни (144 минг дона) модернизация қилиш

Озиқ-овқат саноати – нон (45 тонна), гўшт (500 тонна) маҳсулотлари ишлаб чиқариш, мевасабзавот маҳсулотларини қайта ишлашни (180 тонна) ташкил қилиш; нон маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш (750 тонна), яхна ичимликлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш (7 млн. дона)

Бошқалар – хўжалик моллари (700 дона), ҳожатхона қоғози (1400 минг рулон) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш

2.3.3.1-илова. Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудларида хизматлар соҳасини ривожлантириш

№	Хизматлар соҳасини ривожлантириш йўналишлари	Жами	
		Инфратузилма объектлари сони	Яратилган иш ўринлари сони
1	Хизматлар паст даражада ривожланган туманлардаги хизмат соҳаларини ўртача минтақа кўрсаткичига яқинлаштириш	3107	10930
2	Фойдаланилмаётган мавжуд салоҳиятдан самарали фойдаланиш асосида хизматлар соҳасини ривожлантириш	30	1428
3	Хизматлар соҳасини ривожланишига синергетик таъсир этадиган омилларни ҳисобга олиш билан боғлиқ бўлган хизмат турларини ривожлантириш:		
	– Ёнилғи-кимё мажмуаси	73	307
	– Енгил саноат (текстиль) мажмуаси – Беруний, Элликқалъа, Тўрткўл туманлари	219	921
	– Қурилиш материаллари мажмуаси – Амударё, Беруний, Қораўзак туманларида ва йирик корхоналар – Қўнғирот ва Тўрткўл туманларида	365	1535
	– Қўнғирот сода заводида ишлаб чиқаришни кенгайтириш	20	120
	– Кимё саноати – Қўнғирот, Мўйноқ, Хўжайли ва Амударё туманларида;	100	400
	– Машинасозлик саноати – Қўнғирот, Хўжайли, Элликқалъа туманлари ва Нукус шаҳрида;	120	500

	– Бошқалар – Амударё, Чимбой ва Шуманай туманларида.	60	320
	– Озик-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи йирик лойиҳалар – Амударё, Қўнғирот, Мўйнок, Тўрткўл, Хўжайли, Чимбой туманлари ва Нукус шахрида;	120	700
4	Маҳаллий саноат корхоналарини ташкил этиш:		
	– Мева-сабзавотларни қайта ишловчи саноат узеллари – Амударё, Беруний, Нукус, Тўрткўл, Хўжайли, Чимбой, Эллиққалъа туманларида;	110	680
	– Гўшт ва сутни қайта ишлаш бўйича саноат корхоналари – Амударё, Беруний, Хўжайли, Эллиққалъа, Кегейли туманларида;	20	100
	– Йодланган ош тузи ишлаб чиқариш – Қўнғирот, Чимбой туманларида;	10	60
	– Балиқни қайта ишлаш корхоналари – Мўйнок, Қўнғирот ва Тахтақўпир туманларида;	30	150
	– “Агрологистика маркази”ни ташкил этиш;	20	100
5	Қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатиш турларини ривожлантириш:		
	– кимёвий ўғитлар сотиш дўконлари ташкил этиш – Қораўзак, Кегейли, Қўнғирот, Тахтақўпир ва Хўжайли туманларида;	5	20
	– зооветеринария хизматларини йўлга қўйиш – Хўжайли, Қанликўл, Мўйнок ва Қўнғирот туманларида;	4	16
	– омухта ем сотиш шохобчаларини очиш – Амударё, Қанликўл, Қўнғирот, Шуманай, Хўжайли, Тахтақўпир ва Мўйнок туманларида;	7	35
	– ўсимликларни химоя қилиш пунктларини ташкил этиш – Амударё, Қанликўл, Қораўзак, Нукус, Хўжайли ва Чимбой туманларида	6	24
	Жами	4353	18346

2.3.4.1-илова. Қорақалпоғистон Республикасида йирик инвестиция лойиҳалари доирасида мутахассисликлар бўйича яратиладиган иш ўринлари сони

Инвестиция лойиҳалари	Зарур бўладиган мутахассислар ва уларнинг сони	жами яратиладиган иш ўринлари сони
ИССИҚЛИК ЭНЕГЕТИКАСИ МАЖМУАСИ		
Газ конларида казиш ишларини олиб бориш (Кўнғирот ва Мўйнок туманлари)	<ul style="list-style-type: none"> – ходимлар (олий маълумотли): Директор (1), директор ўринбосари (1), бухгалтер (1), маркетинг бўлими раҳбари (1); – хизмат кўрсатувчи ходимлар (ўрта-махсус маълумотли): ошпаз (2), коровул (2); – муҳандис-техник ишчилар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): бош технолог (1), бош технолог ёрдамчиси (1), маркшейдер (2), муҳандис-энергетик (2), муҳандис-механик (2), муҳандис-геолог (2), газ трубаларини лойиҳаловчи муҳандис (1), трубоукладчик машинисти (2), смена бошлиқлари (2), бургулаш ускунаси бошқарувчиси (2); – ишчилар (ўрта-махсус маълумотли): 24 	51
Тахиятош ИЭСида янги буг турбинасини ўрнатиш (Хўжайли тумани)	<ul style="list-style-type: none"> – муҳандис-техник ишчилар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): бош муҳандис (1), инженер-механик (1), инженер-электрик (1); – ишчилар (ўрта-махсус маълумотли): машинист-назоратчиси (2), буг турбинасини тузатувчи чилангар (1) 	6
Ихтисослашган омборхона қуриш (Кўнғирот тумани)	<ul style="list-style-type: none"> – ходимлар (олий маълумотли): директор (1), бухгалтер (1); – кўрикчилар (ўрта-махсус маълумотли): коровул (2), ўт ўчирувчи (2); – муҳандис-техник ишчилар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): бош муҳандис (1), энергетик (1), электрик (1); – ишчилар (ўрта-махсус маълумотли): 5 	14
Газни қайта ишлаш корхонасини қуриш	<ul style="list-style-type: none"> – ходимлар (олий маълумотли): директор (1), директор ўринбосари (1), бухгалтер (1), маркетинг бўлими раҳбари (1); – кўрикчилар (ўрта-махсус маълумотли): коровул (4), ўт ўчирувчи (4); – муҳандис-техник ишчилар (олий маълумотли ёки ўрта-махсус маълумотли): бош муҳандис-технолог (1), бош муҳандис ёрдамчиси (1), муҳандис-механик (2), муҳандис-энергетик (2), муҳандис-электрик (2); – ишчилар (ўрта-махсус маълумотли): 50 	68

Полиэтилен ва полипропилен трубалар ишлаб чиқариш корхонасини ишга тушириш (Кўнғирот тумани)	– ходимлар (олий маълумотли): Директор (1), директор ўринбосари (1), бухгалтер (1), маркетинг бўлими раҳбари (1); – хизмат кўрсатувчи ходимлар (ўрта-махсус маълумотли): ошпаз (2), коровул (2); – муҳандис-техник ишчилар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): бош технолог (1), муҳандис-энергетик (2), муҳандис-механик (2), цех мастери (2), экструдер машинисти (2); – ишчилар (ўрта-махсус маълумотли): полипропилен қоп тикувчилар (10), полиэтилен сараловчи (10)	37
ҚУРИЛИШ МАТЕРИАЛЛАРИ САНОАТИ		
Гиперпрессланган ғишт ишлаб чиқариш заводи (Кўнғирот тумани)	– ходимлар (олий маълумотли): директор (1), директор ўринбосари (1), ҳуқуқшунос (1), бухгалтер (1), маркетинг бўлими раҳбари (1); – кўриқчилар (ўрта-махсус маълумотли): коровул (2); – муҳандис-техник ишчилар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): бош муҳандис-технолог (1), смена раҳбари (2), марказий бошқарув пульти оператори (2), теплотехник (2), майдалаш цехи бошлиғи (1), назорат-ўлчов асбоблари муҳандиси (1), метролог (1), эколог (1), муҳандис-энергетик (2), муҳандис-механик (2), муҳандис-лойиҳачи (2), экструдер машинисти (2); – ишчилар (ўрта-махсус маълумотли): 50	76
Цемент заводи қуриш (Қораўзақ тумани)	– ходимлар (олий маълумотли): директор (1), директор ўринбосари (1), ҳуқуқшунос (1), бухгалтер (1), маркетинг бўлими раҳбари (1); – кўриқчилар (ўрта-махсус маълумотли): коровул (2), ошпаз (4); – муҳандис-техник ишчилар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): бош муҳандис-технолог (1), смена раҳбари (2), марказий бошқарув пульти оператори (2), теплотехник (2), майдалаш цехи бошлиғи (2), пишириш цехи бошлиғи (2), назорат-ўлчов асбоблари муҳандиси (2), метролог (1), эколог (1), муҳандис-энергетик (2), муҳандис-механик (2), муҳандис-лойиҳачи (2), юк машинаси хайдовчиси (4), кран бошқарувчиси (4); – ишчилар (ўрта-махсус маълумотли): 80	120
Вермикулит концентрати асосида иссиқка чидамли қурилиш материаллари ишлаб чиқариш (Қораўзақ тумани)	– ходимлар (олий маълумотли): директор (1), директор ўринбосари (1), ҳуқуқшунос (1), бухгалтер (1), маркетинг бўлими раҳбари (1); – кўриқчилар (ўрта-махсус маълумотли): коровул (2); – муҳандис-техник ишчилар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): бош муҳандис-технолог (1), смена раҳбари (1), марказий бошқарув пульти оператори (2), теплотехник (2), майдалаш цехи бошлиғи (2), пишириш цехи бошлиғи (2), назорат-ўлчов асбоблари муҳандиси (1), метролог (1), эколог (1), муҳандис-энергетик (2), муҳандис-механик (2), муҳандис-лойиҳачи (2), слесарь-тузатувчи (2); – ишчилар (ўрта-махсус маълумотли): 50	78

<p>Темир-бетон ишланмалар (ТБИ) на шлакоблоклар ишлаб чиқариш (Беруний тумани)</p>	<p>– ходимлар (олий маълумотли): директор (1), директор ўринбосари (1), ҳуқуқшунос (1), бухгалтер (1), маркетинг бўлими раҳбари (1); – кўриқчилар (ўрта-махсус маълумотли): қоровул (3); – муҳандис-техник ишчилар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): бош муҳандис-технолог (1), смена раҳбари (2), ТБИ лабораторияси бошлиғи (1), марказий бошқарув пульти оператори (2), назорат-ўлчов асбоблари муҳандиси (2), метролог (1), эколог (1), муҳандис-энергетик (2), муҳандис-механик (2), муҳандис-конструктор (2), электромонтер (2), слесарь-тузатувчи (2); – ишчилар (ўрта-махсус маълумотли): темир-бетон ишланмаларга шакл берувчи (формировщик ЖБИ – 12), арматурачи (12), тросс илиб турувчи (стропальщик-6), электр пайвандловчи (4), бошқа ишчилар (24)</p>	<p>86</p>
<p>ЕНГИЛ САНОАТ</p>		
<p>Йигирув фабрикасини ишга тушириш ва трикотаж газлама ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш (Амударё тумани)</p>	<p>– ходимлар (олий маълумотли): директор (1), директор ўринбосари (2), ҳуқуқшунос (1), бухгалтер (1), маркетинг бўлими раҳбари (1); – кўриқчилар (ўрта-махсус маълумотли): қоровул (4), ўт ўчирувчи (2), ошпаз (3); – муҳандис-техник ишчилар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): бўлим бошлиғи (1), бўлим бошлиғи ёрдамчиси (2), марказий бошқарув пульти оператори (2), смена раҳбари (4), метролог (1), эколог (1), муҳандис-механик (4), муҳандис-технолог (4), муҳандис-энергетик (4), электромонтер (2), бош лаборант (1), лаборант ёрдамчиси (2), дизайнер (2); – тикувчилар (ўрта-махсус маълумотли): 200</p>	<p>244</p>
<p>Тўқимачилик мажмуасини ташкил этиш (Амударё ва Беруний туманлари)</p>	<p>– ходимлар (олий маълумотли): директор (2), директор ўринбосари (4), ҳуқуқшунос (2), бухгалтер (2), маркетинг бўлими раҳбари (2); – кўриқчилар (ўрта-махсус маълумотли): қоровул (8); – муҳандис-техник ишчилар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): бўлим бошлиғи (2), бўлим бошлиғи ёрдамчиси (4), марказий бошқарув пульти оператори (4), смена раҳбари (8), метролог (2), эколог (2), муҳандис-механик (8), муҳандис-технолог (8), муҳандис-энергетик (8), электромонтер (4), бош лаборант (2), лаборант ёрдамчиси (4), дизайнер (6); – тикувчилар (ўрта-махсус маълумотли): 280</p>	<p>360</p>
<p>“Астера текстиль” масъулияти чекланган жамиятининг йигирув қувватларини модернизация қилиш (Беруний тумани)</p>	<p>– муҳандис-техник ишчилар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): муҳандис-механик (1), муҳандис-технолог (1), муҳандис-энергетик (1), электромонтер (2), дизайнер (2); – тикувчилар (ўрта-махсус маълумотли): 60</p>	<p>67</p>

<p>“Tortkol Asaka Textile” масъулияти чекланган жамиятининг ишлаб чиқариш кувватларини кенгайтириш (Тўрткўл тумани)</p>	<p>– муҳандис-техник ишчилар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): муҳандис-механик (1), муҳандис-технолог (1), муҳандис-энергетик (1), электромонтер (2), дизайнер (2); – тикувчилар (ўрта-махсус маълумотли): 60</p>	67
<p>“Global National Textile” масъулияти чекланган жамиятининг йиғирув ва тайёр тикув маҳсулотларини ишлаб чиқариш кувватларини модернизация қилиш (Элликқалъа тумани)</p>	<p>– муҳандис-техник ишчилар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): муҳандис-механик (1), муҳандис-технолог (1), муҳандис-энергетик (1), электромонтер (2), дизайнер (2); – тикувчилар (ўрта-махсус маълумотли): 80</p>	87
<p>Жундан маҳсулотлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш</p>	<p>– ходимлар (олий маълумотли): директор (1), директор ўринбосари (2), ҳуқуқшунос (1), бухгалтер (1), маркетинг бўлими раҳбари (1); – кўрикчилар (ўрта-махсус маълумотли): коровул (2); – муҳандис-техник ишчилар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): бўлим бошлиғи (1), бўлим бошлиғи ёрдамчиси (1), марказий бошқарув пульти оператори (2), смена раҳбари (2), метролог (1), эколог (1), муҳандис-механик (2), муҳандис-технолог (2), муҳандис-энергетик (2), электромонтер (2), дизайнер (2); – ишчилар (ўрта-махсус маълумотли): жунни навларга ажратувчи (сортировщик шерсти-12), тикувчилар (20), омборчи (кладовщик-2), бошқа ишчилар (16)</p>	73
<p>Тайёр тикувчилик маҳсулотлари (махсус кийимлар) ишлаб чиқариш (Хўжайли ва Қўнғирот туманлари)</p>	<p>– ходимлар (олий маълумотли): директор (1), директор ўринбосари (2), ҳуқуқшунос (1), бухгалтер (1), маркетинг бўлими раҳбари (1); – кўрикчилар (ўрта-махсус маълумотли): коровул (2), фаррош (4), ошпаз (4); – муҳандис-техник ишчилар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): бўлим бошлиғи (1), бўлим бошлиғи ёрдамчиси (1), марказий бошқарув пульти оператори (2), смена раҳбари (2), метролог (1), эколог (1), муҳандис-механик (2), муҳандис-технолог (2), муҳандис-энергетик (2), электромонтер (2), дизайнер (2); – тикувчилар (ўрта-махсус маълумотли): 160</p>	195

ОЗИК-ОВКАТ САНОАТИ

Йодланган ош тузи ишлаб чиқариш (Кўнғирот тумани)	– ходимлар (олий маълумотли): директор (1), директор ўринбосари (1), ҳуқуқшунос (1), бухгалтер (1), маркетинг бўлими раҳбари (1); – кўрикчилар (ўрта-махсус маълумотли): қоровул (2); – муҳандис-техник ишчилар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): бош технолог (1), бош технолог ёрдамчиси (1), смена раҳбари (1), метролог (1), эколог (1), муҳандис-механик (1), муҳандис-технолог (1), муҳандис-энергетик (1), электромонтер (1); – калокловчи ишчилар (ўрта-махсус маълумотли): 30	46
Мева-сабзавот консервалари ва томат пастаси ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш (Нукус ва Чимбой туманлари)	– ходимлар (олий маълумотли): директор (2), директор ўринбосари (2), ҳуқуқшунос (2), бухгалтер (2), маркетинг бўлими раҳбари (2); – кўрикчилар (ўрта-махсус маълумотли): қоровул (4); – муҳандис-техник ишчилар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): бош технолог (2), бош технолог ёрдамчиси (2), смена раҳбари (2), назорат-ўлчов асбоблари муҳандиси (2), метролог (2), эколог (2), муҳандис-механик (2), муҳандис-технолог (2), муҳандис-энергетик (2), электромонтер (2); – ишчилар (ўрта-махсус маълумотли): 80	112
Ёғ ишлаб чиқариш қувватларини кенгайтириш (Чимбой, Хўжайли ва Беруний туманлари)	– муҳандис-техник ишчилар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): бош технолог (3), бош технолог ёрдамчиси (3), смена раҳбари (3), назорат-ўлчов асбоблари муҳандиси (3), метролог (3), эколог (3), муҳандис-механик (3), муҳандис-технолог (3), муҳандис-энергетик (3), электромонтер (3); – ишчилар (ўрта-махсус маълумотли): 90	120
Гўшт-сут мажмуасини ташкил этиш (Элликқалъа тумани)	– ходимлар (олий маълумотли): директор (1), директор ўринбосари (1), ҳуқуқшунос (1), бухгалтер (1), маркетинг бўлими раҳбари (1); – кўрикчилар (ўрта-махсус маълумотли): қоровул (2); – муҳандис-техник ишчилар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): бош технолог (1), бош технолог ёрдамчиси (1), смена раҳбари (1), метролог (1), эколог (1), муҳандис-механик (1), муҳандис-технолог (1), муҳандис-энергетик (1), электромонтер (1); – калокловчи ишчилар (ўрта-махсус маълумотли): 35	51
ЖАМИ		1 958

2.3.4.2-илова. Тармоқлар бўйича истиқболли лойиҳалар сони ва уларга зарур бўладиган мутахассислар

Худудлар Тармоқлар	Амударё	Беруний	Канликўл	Қораўзақ	Кегайли	Қўнғирот	Муйнок	Нукус	Тахтакўпир	Тўрткўл	Хўжайли	Чимбой	Шуманай	Элликкалга	Нукус ш.	Жами	Истиқболда зарур бўладиган мутахассислар, ихтисосликлар бўйича
	Саноат, шу жумладан:																
Ёқилги- энергетика мажмуаси						6	2				2					10	“Геология, фойдали қазилма конларини кидириш (конлар турлари бўйича)”, “Нефт-газ саноати объектларини лойиҳалаш, жиҳозлаш ва фойдаланиш”, “Нефт-газ саноати геологияси”, “Технологик машина ва асбоб-ускуналарга техник хизмат кўрсатиш”, “Энергетика (соҳалар бўйича)”, “Иссиқлик энергетикаси”, “Қайта тикланадиган энергия манбалари”
Қурилиш материаллари саноати	1	1	1			1										4	“Материалшунослик ва янги материаллар технологияси”, “Электротехника, электромеханика и электротехнология (соҳалар бўйича)”, “Муҳандислик тизимлари ва махсус асбоб-ускуналарни монтаж қилиш технологияси”
Енгил саноат	3	2								1	1		2			9	“Дизайн”, “Табиий толани бирламчи қайта ишлаш технологияси (турлари бўйича)”, “Енгил саноат маҳсулотлари конструкцияси ва технологияси (соҳалар бўйича)”, “Тўқимачилик саноати маҳсулотларини ишлаб чиқариш технологияси (маҳсулот турлари бўйича)”, “Кимё технологияси ва тўқимачилик хомашёсини қайта ишлаш ҳамда “Материалшунослик, енгил саноат ва тўқимачилик саноати маҳсулотлари экспертизаси ва сифати назорати (қўллаш соҳалари бўйича)”

<p><i>Озиқ-овқат саноати</i></p>		1														7	<p>“Озиқ-овқат технологияси (маҳсулотлар турлари бўйича)”, “Озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш технологияси (маҳсулотлар турлари бўйича)”, “Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сақлаш ва бирламчи қайта ишлаш технологияси (маҳсулотлар турлари бўйича)”, “Технологик жараёнлар ва ишлаб чиқаришни автоматлаштириш ва бошқариш (соҳалар бўйича)”, “Технологик машиналар ва асбоб-ускуналар (соҳалар бўйича)”</p>
<p>Қишлоқ хўжалиги 1.1 Суғориладиган, фойдаланилмаётган экин майдонларини оилавий пудрат шаклида аҳолига тақсимлаб бериш (барча ҳудудларда); 1.2 Фермер хўжаликлари ва йирик корхоналарга хошишига қараб ер ажратиб бериш; 2. Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш.</p>																<p>“Агрономия (деҳқончилик экинлари бўйича)”, “Деҳқончилик механизацияси”, “Фермер хўжалигини юритиш ва бошқариш”, “Ўсимликлар химояси (усуллари бўйича)”, “Доривор ўсимликларни етиштириш ва қайта ишлаш технологияси”, “Мева-сабзавотлар биотехнологияси”</p>	
<p>Хизматлар соҳаси 1. Хизматлар паст даражада ривожланган туманларда хизмат кўрсатиш инфратузилма объектларини ташкил этиш; 2. Фойдаланилмаётган салоҳиятдан самарали фойдаланиш асосида хизматлар соҳасини ривожлантириш; 3. Хизматлар соҳаси ривожланишига синергетик таъсир этадиган омилларни ҳисобга олиб, хизмат кўрсатиш турларини ташкил этиш.</p>																<p>2 864</p>	

2.3.4.3-илова. Қорақалпоғистон Республикасида истиқболда хизматлар соҳасида мутахассисликлар бўйича яратиладиган иш ўринлари сони

<i>Хизмат турлари</i>	<i>Объектлар сони</i>	<i>Яратиладиган янги иш ўринлари сони</i>	<i>шу жумладан, зарур бўладиган мутахассислар ва уларнинг сони</i>
САВДО			
Дўкон	394	788	- сотувчилар (ўрта-махсус маълумотли): 788
Минимаркет	66	132	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): менежер (61); - сотувчилар (ўрта-махсус маълумотли): 61
УМУМИЙ ОВҚАТЛАНИШ			
Ресторан	27	189	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): директор (27), бухгалтер (27); - хизмат кўрсатувчи ходимлар (ўрта-махсус маълумотли): фаррош (27), бош ошпаз (27), бош ошпаз ёрдамчиси (27); - официантлар (ўрта-махсус маълумотли): 54
Кафе	41	164	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): директор (41); - хизмат кўрсатувчи ходимлар (ўрта-махсус маълумотли): фаррош (41), ошпаз (41); - официантлар (ўрта-махсус): 41
Фастфуд	40	80	- хизмат кўрсатувчи ходимлар (ўрта-махсус маълумотли): фастфуд тайёрлаб сотувчилар: 80
МАИШИЙ ХИЗМАТЛАР			
Сартарошхона	42	84	- эракалар сартароши (ўрта-махсус маълумотли): 84
Гўзаллик салони	41	82	- аёллар сартароши (ўрта-махсус маълумотли): 82
Кийимларни кимёвий тозалаш ва бўяш	27	54	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): менежер (27); - хизмат кўрсатувчи ходимлар (ўрта-махсус маълумотли): кимёвий тозалаш бўйича мутахассислар (27)
Ксерокопия	132	132	- хизмат кўрсатувчи ходимлар (ўрта-махсус маълумотли): 132

Фотосалон	131	262	- хизмат кўрсатувчи ходимлар (ўрта-махсус маълумотли): фотосалон оператори (131), дизайнер (131)
Ҳаммом	40	120	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): менежер (40); - хизмат кўрсатувчи ходимлар (ўрта-махсус маълумотли): фаррош (40); - ҳаммом-соғломлаштириш хизматлари устаси (ўрта-махсус маълумотли): 40
Пойабзал таъмирлаш	131	131	- пойабзал таъмирловчи (ўрта-махсус маълумотли): 131
Кийимлар тикиш ва таъмирлаш	132	396	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): бош чевар (132); - хизмат кўрсатувчи ходимлар (ўрта-махсус маълумотли): дизайнер (132), тикувчи (132);
Маиший техникаларни таъмирлаш	131	262	- Мухандис-техник ишчилар (ўрта-махсус маълумотли): маиший техникаларни таъмирловчи чилангар (131), чилангар ёрдамчиси (131)
Мебеллар ясаш ва таъмирлаш	131	262	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): менежер (131); - мебеллар ясаш бўйича мутахассис (ўрта-махсус маълумотли): 131
Туй салонлари	40	200	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): менежер (40); - хизмат кўрсатувчи ходимлар (ўрта-махсус маълумотли): рассом-модельер (40), тикувчи (40), аёллар сартароши (40), визажист (40)
Автомобилларни таъмирлаш	40	80	- Мухандис-техник ишчилар (ўрта-махсус маълумотли): автомобилларни таъмирловчи чилангар (40), чилангар ёрдамчиси (10)
Автомобилларга ёкилғи куйиш шохобчаси	53	212	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): менежер (53); - хизмат кўрсатувчи ходимлар (ўрта-махсус маълумотли): АЁҚШ оператори (53); - ишчилар (ўрта-махсус маълумотли): 106
БАНК-МОЛИЯ ХИЗМАТЛАРИ			
Микрокредит ташкилоти	14	52	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): директор (14); - кўрикчилар (ўрта-махсус маълумотли): қоровул (14); - банк-молия хизматлари кўрсатувчилар (ўрта-махсус маълумотли): 14
Ломбард	14	52	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): менежер (14); - кўрикчилар (ўрта-махсус маълумотли): қоровул (14); - банк-молия хизматлари кўрсатувчилар (ўрта-махсус маълумотли): 14

Суғурта хизмати	41	123	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): менежер (41); - қўриқчилар (ўрта-махсус маълумотли): коровул (41); - банк-молия хизматлари кўрсатувчилар (ўрта-махсус маълумотли): 41
Лизинг хизмати	53	159	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): менежер (53); - қўриқчилар (ўрта-махсус маълумотли): коровул (53); - банк-молия хизматлари кўрсатувчилар (ўрта-махсус маълумотли): 53
Консалтинг хизмати	14	52	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): менежер (14); - қўриқчилар (ўрта-махсус маълумотли): коровул (14); - банк-молия хизматлари кўрсатувчилар (ўрта-махсус маълумотли): 14
Баҳолаш/риэлтор хизмати	27	71	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): менежер (27); - қўриқчилар (ўрта-махсус маълумотли): коровул (27); - банк-молия хизматлари кўрсатувчилар (ўрта-махсус маълумотли): 27
ТРАНСПОРТ ВА АЛЮҚА			
Интернет-зал	132	264	- ЭҲМ оператори (264)
Йўловчиларга хизмат кўрсатиш	263	526	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): менежер (263); - юк-йўловчи машиналари ҳайдовчилари (ўрта-махсус маълумотли): 263
Юкларни ташиш хизмати (1 кунда 1 йўналиш)	125	250	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): менежер (125); - юк-йўловчи машиналари ҳайдовчилари (ўрта-махсус маълумотли): 125
САЙЁҲЛИК, ДАМ ОЛИШ ВА СПОРТ ХИЗМАТЛАРИ			
Меҳмонхона	14	112	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): меҳмонхона хизматлари бўйича менежер (14), бухгалтер (14); - хизмат кўрсатувчи ходимлар (ўрта-махсус маълумотли): фаррош (28), ошпаз (14); - меҳмонхона хизматчилари (ўрта-махсус маълумотли): 52
Маросимларни ўтказиш хизмати	32	64	- ивнинг-менежер (маросимларни ўтказиш бўйича мутахассис) (ўрта-махсус маълумотли): 64

Спорт-соғломлаштириш маркази (спорт зали, тренажёр зали, фитнес маркази)	14	84	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): менежер (14); - хизмат кўрсатувчи ходимлар (ўрта-махсус маълумотли): фаррош (14); - фитнес-йўриқчи (14), тренажёр зали йўриқчиси (14), мураббий (14), фитнес маркази шифокори (14)
ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ХИЗМАТЛАРИ			
Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрлаш ва сақлаш хизматлари	27	71	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): бош технолог (27); - кўриқчилар (ўрта-махсус маълумотли): коровул (27); - муҳандис-техник ишчилар (ўрта-махсус маълумотли): қишлоқ хўжалик маҳсулотларини сақлаш ва қайта ишлаш бўйича технолог (27)
Қишлоқ хўжалиги техникалари сервис хизмати ва ўғитлар сотиш пункти	79	237	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): бош агроном (79); - муҳандис-техник ишчилар (ўрта-махсус маълумотли): агромуҳандис (79), қишлоқ хўжалиги техниклари механизатори (79).
Ўсимликларни химоя қилиш	79	158	- ходимлар (олий ёки ўрта-махсус маълумотли): бош агроном (79) - муҳандис-техник ишчилар (ўрта-махсус маълумотли): ўсимликларни химоя қилиш бўйича агроном (79)
Зооветеринария шохобчаси	27	54	- ветеринария шифокори (ўрта-махсус маълумотли): 54
ТАЪЛИМ ХИЗМАТЛАРИ			
Болалар боғчаси	54	108	- мактабгача таълим муассасаси тарбиячилари (108)
Репетиторлик марказлари	28	56	- фанлар бўйича ўқитувчилар (олий маълумотли): 56
СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ХИЗМАТИ			
Дорихона	133	266	- провизор (олий тоифали фармацевт): 133 - мерчандайзер (ўрта-махсус маълумотли): 133
Стоматология	28	56	- врач-стоматолог (олий маълумотли): 28 - ҳамширалар (ўрта-махсус маълумотли): 28
Маслаҳат-диагностика маркази	27	71	- умумий амалиёт шифокори (олий маълумотли): 27 - ҳамширалар (ўрта-махсус маълумотли): 54
ЖАМИ	2 864	6 516	

ҚАЙДЛАР УЧУН

Нашр учун масъул: Камалетдинов У.М.

Мухаррир: Тошхўжаев А.М.

Саҳифаловчи: Кутлиев Х.А.

IFMR нашриёти

АI № 250-сонли лицензия 2.10.2013 йилда берилган

Манзил: 100000, Тошкент ш., Мовароуннаҳр кўч., 1-уй.

Босишга рухсат берилди 2.12.2013 й.

Ўлчам 60 × 90 1/16. Офсет қоғози. Офсет усулида босилди.

«Times New Roman» гарнитурасида саҳифаланди. Адади: 300 дона.

Mega Basım босмахонасида чоп этилди.

Манзил: Baha Is Merkezi, Haramidere, Istanbul, Turkey.

www.mega.com.tr